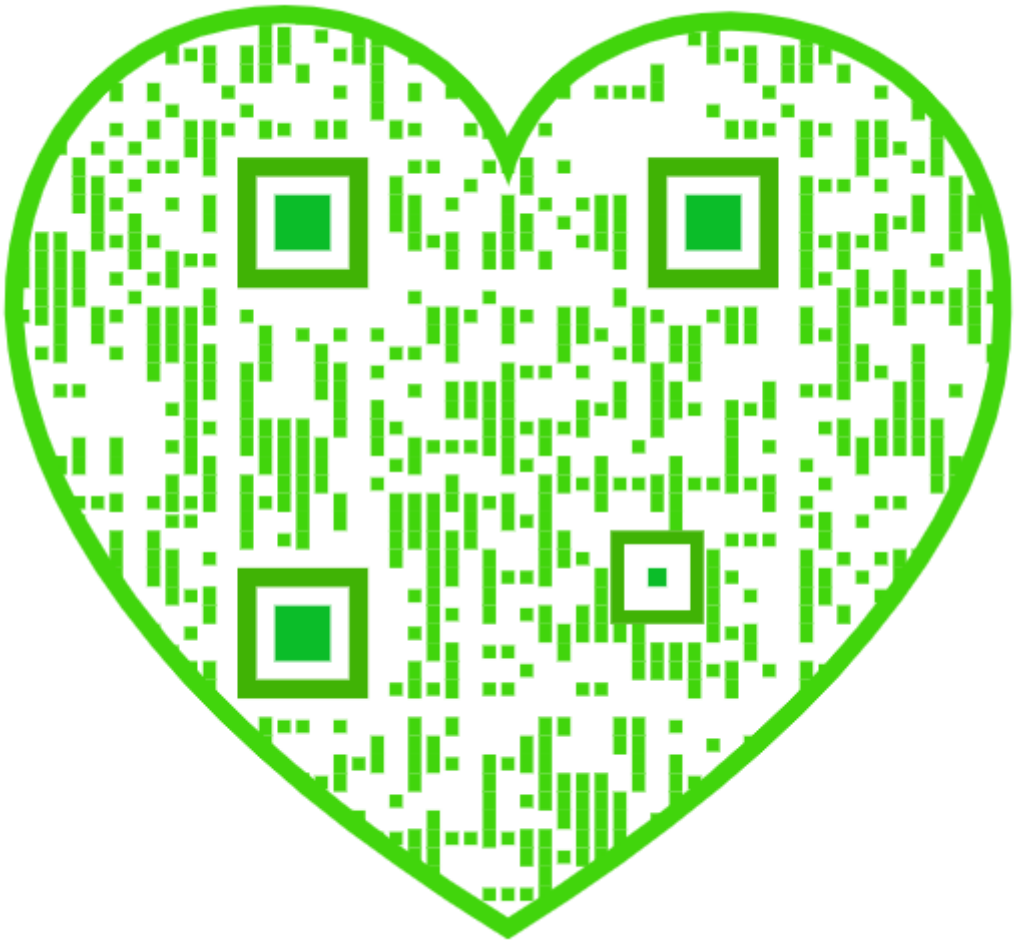

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG MAANDSCHRIFT.

ZES EN VIJFTIGSTE DEEL.

1869.

Vindicamus hereditatem patrum nostrorum.
I Mach. XV. 34.

Wanten te Romen in de poert
Sergius die Pauwes benediede
En hine Aertsche bisscop wiede.

Melis Stoke.

'S HERTOGENBOSCH,
HENRI BOGAERTS, opvolger van P. N. VERHOEVEN.
Drukker en Boekhandelaar van Z. H. Paus Pius IX.

'S GRAVENHAGE,
GEBR. J. & H. VAN LANGENHUYSEN.

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

Bladz.

Waartoe zijn de Katholieken in den tegenwoordigen strijd verpligt 1
De oudste overblijfselen van het Christendom in Nederland. . 22
Een Kunstbeeld 69
Onze Voorouders 99
Christelijke Doop- of Spot-Doop 107
Konkordaat, gesloten tusschen Zijne Heiligheid Paus Pius IX en zijne Keizerlijke Majesteit Frans Josef I., op 18 Augustus 1855. 117
De rechte verhouding tusschen Godsdienst en Staat, volgens C. P. Tiele. 133
Onderwijs in de geschiedenis op de openbare lagere school . 162
Die Sprachverwirrung zu Babel (Linguistisch-Theologische Untersuchungen über Gen. XI, 1—9) von Franz Kaulen. . . 205
I. § 1. Oorspronkelijke eenheid der taal. 213
§ 2. Hoedanig was de eerste taal? 231
§ 3. Oorsprong der taal 248

Bladz.

Het Algemeen Concilie, eene gelegenheid van terugkeer tot de Kerk 269

Toelichting van eenige zonderlinge meeningen.

I. De heer R. E. de Haan en de op zich zelf staande wetenschap . . 288

II. Professor van der Wijck en de Staatsschool 297

Merkwaardig Verzoekschrift. 309

De uitnoodigingsbrief van Paus PIUS IX, beantwoord door F. W. Smits, Predikant te Hellevoetsluis. I. 333

Oorkonden voor de geschiedenis van Noord-Brabant 361

VERSCHEIDENHEDEN.

Kerkelijk Overzigt 36

Godvruchtige oefeningen ter eere van de XIX HH. Martelaren van Gorkum 53

De Goede Zaaijer 55

De regeling van het Armbestuur in Nederland. 57

De houding van eenige Nederlandsche Protestanten tegenover 's Pausen uitnoodiging betreffende de Algemeene Kerkvergadering beoordeeld door F. Heijnen 61

De Roman. 64

Gebeden en Gezangen voor het Concilie-Jubilé 67

Verzuim van het H. Doopsel in Engeland. . . . . ib.

De Kerk en Volkswelvaart 127

Madagascar 130

Het Genootschap tot Voortplanting des Geloofs. . . . . ib.

Het pauselijke leger 131

Kerkelijk Overzigt (*vervolg en slot van blz.* 36 *vv.*) 175

De Katholieke Volksvriend. 196

De Maasbode. 198

Twee vertalingen van Pater Arnold's *De Imitatione Sacri cordis Jesu libri quatuor.* 203

Dekreet van de H. Congregatie der Riten 204

De Ster der negentiende eeuw, de H. Joseph 259

Wat te denken van menige Schoolcommissie ? 262

Dekreten van de H. Penitentiarie en de H. Congregatie der Aflaten aangaande het Jubilé 263

Waarin de Roomsch Katholieke Kerk al niet betrokken wordt. 318

Bladz.
Het leven, de daden en het lijden van Z. H. den Paus-Koning Pius IX. van zijne vroegste jeugd tot op onze dagen. . . 324
Jaarboekje voor 1869, voor de Christelijk Afgescheidene Gereformeerde Kerk in Nederland 326
Spaansche Volkspoësie.
De boodschap des Engels. 391
De voorzegging van het Heidinnetje 392
Zoo wordt men lid van de Tweede Kamer. Een hollandsche Verkiezingsroman. 393

SPROKKELINGEN.

Verkiezings-manoeuvres 68
Bekeering van den heer Baumstark 132
Het Engelsche Traktaatgenootschap . . . . . ib.
Verwaarloozing van het H. Doopsel te Berlijn 204
Romeinsch Volksgebruik 266
Het Bisdom Munster 332
Rondborstige bekentenis 396

LETTERLOOVER.

Toewijding aan Maria op den dag der Eerste H. Communie. 267

Waartoe zijn de Katholieken in den tegenwoordigen strijd verpligt?

Indien wij ter beantwoording dezer vraag alleen ons eigen oordeel hadden uit te spreken en geen hooger en eerbiedwaardiger gezag dan het onze konden inroepen, dan zouden wij het zeker niet gewaagd hebben haar te stellen en veel minder daarop een antwoord te geven. Menige moderne geleerde, die zijn wetenschap verre verheven acht boven alle Kerk- en Schriftgezag, moge hier glimlagchen over onze middeneeuwsche domheid en domperij; wij voor ons achten onze rede en wetenschap nog niet verlicht genoeg, om niet gaarne te buigen voor het hoogere gezag, aan hetwelk Christus de zorg heeft opgedragen van ons te leiden op den waren weg, die alleen tot heil en ter zaligheid voeren kan.

Wij hebben voor ons liggen eene feestrede van Zijne Hoogwaardigheid Mgr von Ketteler, Bisschop van Mainz, en de instructie van Mgr Dechamps, Aartsbisschop van Mechelen met het er aan toegevoegde mandement der belgische Bisschoppen [1]), waarin deze wachters op Sion's muren de Katholieken oproepen tot waakzaamheid en tot moedige

[1]) De feestrede van Mgr von Ketteler is getiteld: *Stellung und Pflicht der Katholiken im Kampfe der Gegenwart*, en de instructie van Mgr Dechamps: *La grande erreur de notre temps;* beide geschriften zijn in 1868 verschenen.

verdediging der zoo gewigtige belangen, welke aan hunne zorgen zijn toevertrouwd. Wij willen deze stukken hier bespreken en zouden er nog kunnen bijvoegen het mandement der Bisschoppen van onze Kerkprovincie over het onderwijs, indien dit stuk niet in aller handen en algemeen bekend was.

Doch deze overeenstemmende aanmaning der Bisschoppen moet ons overtuigen van het gevaar, dat dreigt, en van den pligt, die op ons, Katholieken, rust, om niet als werkelooze toeschouwers den strijd, die thans gevoerd wordt, bij te wonen; maar alle krachten en hulp aan de goede zaak te verleenen, opdat zij zegeviere.

Het eerste, waaraan vooral behoefte bestaat, is goed te weten, waartegen de tegenwoordige strijd gerigt is. Wat is het laatste, wat men bedoelt? Wat vooral tracht de vijand te ondermijnen en te vernietigen? Hooren wij hier, wat de Hoogwaardige Bisschoppen, die aanvoerders van het leger der strijdende Kerk, ons daarvan verkondigen.

„Wat," zoo vraagt Mgr von Ketteler, „wat beduidt „die groote strijd der geesten op den grond des openbaren „levens in onzen tijd? Wat is zijn eigenlijke aard, wat „zijn innige kern?

„Ik antwoord zonder mij te bedenken: *de Godsdienst*, „*Christus, zijne Kerk.*"

„Welke", vraagt Mgr Dechamps, „is de hoofddwaling, „de *moederdwaling* van alle andere dwalingen, die thans „de menschen bedriegen? Dat is *de ontkenning der zekerheid „in zake van godsdienst.*" En dat hier hetzelfde met andere woorden gezegd wordt, behoeven wij niet aan te toonen. Overigens zal het nog duidelijker worden uit de voorschriften en vermaningen, die de belgische Bisschoppen bij hun antwoord voegen, en die wij in het kort willen mededeelen.

„In den diepsten grond van alle vragen des tijds", zegt Mgr von Ketteler, „is de godsdienst. Iedere vraag, „welke de menschelijke geest kan doen, wordt ten laatste, „als men ze tot haren grond vervolgt, eene godsdien- „stige vraag."

„Doch de moderne wereld", zoo vervolgt Zijne Hoog- waardigheid, „onderscheidt zich hierin van het geheele „voorledene. Het menschelijke geslacht was namelijk tot „in den nieuwsten tijd volkomen eenstemmig in de erken- „ning der waarheid, dat godsvrucht en godsdienst de „grondslag van alle menschelijke betrekkingen moeten „zijn. Niettegenstaande de grootste godsdienstige dwa- „lingen was men het eens over de grondwaarheid, dat „zonder God niets, ook geen Staat bestaan kan... Doch „de aanhangers der moderne wereld willen eenen Staat „zonder godsdienst. Zij willen alle aardsche betrekkingen „regelen zonder acht te slaan op het bovenaardsche.

„En wat hiervan een noodzakelijk gevolg is, zij bestrijden „waar zij kunnen, de *godsdienst*, *Christus* en *zijne Kerk*, „sluiten haar van alles uit en trachten haar te vernietigen, „ten minste krachteloos te maken... De aanhangers „van dit onchristelijk systeem zullen, voor zoover het van „hen afhangt, eerst dan rusten, als zij alle deelen daarvan „overal hebben ten uitvoer gelegd."

De Hoogwaardige Bisschop van Mainz zegt ons met weinige, maar krachtige woorden, wat het is, waarnaar de booze tijdgeest streeft; welke plaats in het bijzonder men aan de Kerk van Christus in het moderne staatswezen wil aanwijzen. En ofschoon deze rigting niet in ieder land even bewust en even krachtig en duidelijk is, het is toch noodig, dat ieder Katholiek, ja, ieder Christen, haar wél wete te onderscheiden en te beoordeelen. Hoe zal hij anders zijnen tijd begrijpen?

Die een weinig in de geschiedenis der laatste jaren ervaren is, zal telkens gemakkelijk in de gebeurtenissen de bevestiging der woorden van Mgr von Ketteler aantreffen. Steeds bedenke men, dat de strijd betreft de godsdienst, Christus, zijne Kerk.

„Men ontneemt aan de Kerk van Christus vooreerst „alle zoogenaamde privilegiën, namelijk die voor- en „eereregten, welke onze christelijke voorouders haar gaven, „om haar daardoor als de goddelijke instelling op aarde „te eeren. Dat is nu overal volbragt.

„Men ontrooft vervolgens aan de Kerk alle regtstitels. „Men wil haar maken tot een genootschap in den Staat, „afhankelijk van het welgevallen van ministeriën en „kamermeerderheden.

„Men verkondigt schijnbaar de zelfstandigheid en het „eigen bestuur der Kerk, hetgeen men ook de vrije „Kerk in den vrijen Staat genoemd heeft, maakt echter „tegelijk uitzonderingswetten van allerlei soort, waardoor „men het geheele leven der Kerk en iedere vrije beweging „kan onderdrukken.

„Men maakt uitzonderingswetten tegen den priesterstand „of de bedienaren der godsdienst, door hun algemeene „burgerregten te ontnemen, ten minste door hen in de uitoe- „fening er van te hinderen, door hen verdacht te maken.

„Het christelijke leven en de christelijke vereenigingen wor- „den aan uitzonderingswetten onderworpen, bijv. men sluit de „kloosters of verbiedt sommige soorten van kloosterorden „naar eigen goeddunken; onderwerpt vereenigingen, als bijv. „in Frankrijk de Vereeniging van den H. Vincentius, aan „reglementen, waardoor haar bestaan onmogelijk wordt.

„Men verhindert de Kerk in haar eigen bestaan, bijv. „door invloed uit te oefenen op de benoeming van pastoors „en bisschoppen.

„Het eigendom der Kerk wordt haar deels ontnomen, „deels wordt zij verhinderd in het vrije beheer harer goederen.

„Men ontneemt aan de Kerk de fondsen, welke zij „sedert eeuwen tot verzachting van ellende en armoede „verzameld heeft.

„Ook berooft men de Kerk van de kapitalen, die met „zorg bijeengebragt zijn voor wetenschap en onderwijs.

„Tot de gevolgen van dit systeem behoort evenzeer de „roof van het vermogen der parochiën — en een door „den Staat bezoldigd geestelijke behoort wezenlijk tot „dit systeem van „vrijheid der Kerk."

„Vervolgens zoekt men het kind door de school van „de godsdienst te scheiden en de school tot bereiking „van dit doel in te rigten en te regelen.

„Men wil het huisgezin van de godsdienst scheiden door „eene doelmatig ingerigte huwelijkswet, waardoor de twee „grondpilaren van het huisgezin, de eenheid en onont- „bindbaarheid des huwelijks, wankelend gemaakt, en de „scheiding van het huwelijk zoo veel mogelijk bevorderd „wordt.

„Men zoekt de vrouw van de godsdienst te scheiden, „gelijk reeds openlijk in Frankrijk geschiedt. En een „van de godsdienst gescheiden vrouw wordt met zeldzame „uitzondering eene zedelooze vrouw; en de zedelooze vrouw „is het zedelooze volk en het bederf in alle standen.

„Ook den dood wil men van de godsdienst scheiden, „door de rustplaats der dooden te scheiden van de Kerk.

„Men wil den dag des Heeren scheiden van de godsdienst.

„Eindelijk zoekt men de pers tegen de godsdienst te „keeren en door de pers in groote en kleine dagbladen „alle deze rigtingen des tijds meer en meer te verbreiden, „te verheerlijken en er de laatste toepassing van voor te „bereiden."

Dat is het, wat de moderne wereld tegenover de Kerk van God wil. Dat is het geheele systeem met zijne voornaamste beginselen, welke wij nu en dan hooren verkondigen en bijna overal meer of min in toepassing zien brengen. Het is een groot gebouw, hetwelk bij gedeelten wordt opgetrokken, maar waarvan het geheele plan bij den bouwmeester bekend is.

Het is overbodig, de bewijzen aan te halen, die Mgr Dechamps en de belgische Bisschoppen aanvoeren. De feiten zijn duidelijk en voor een ieder gemakkelijk te begrijpen.

Om nu dit streven ingang te doen vinden, is men gewoon de Kerk met allerlei beschuldigingen te beladen, welke schijnen zamengevat te kunnen worden in deze, dat zij streeft naar opperheerschappij. Geene heerschappij der Kerk in den Staat, in de school, geene geestelijke overheersching, zoo is gewoonlijk de leus.

Zien wij dan, hoe het met die overheersching der Kerk, waartegen men zegt te strijden, gesteld is.

Het valt niet te ontkennen, dat de Kerk van Christus streeft naar heerschappij; zij is de instelling, door welke Christus zijn werk op aarde voor den hemel voltooit, in welke Hij de vruchten van zijn Kruisoffer aan de wereld schenkt en allen tot zich tracht te trekken, om allen met den Vader te vereenigen. De Kerk is geboren om te heerschen, zoowel de herders als de koningen moeten haar komen huldigen en geschenken aanbieden. Hare zending luidt niet anders: „Gaat en onderwijst alle volken, „en leert hen onderhouden al, wat Ik u bevolen heb." (Math. XXVIII, 19, 20.) En Hij, die haar die zending gaf, zendt haar krachtens Zijne volmagt, aan welke Hij eerst herinnert: „Mij is alle magt gegeven in den hemel en op de aarde ."(v. 18.) Die Kerk voert noodzakelijk heerschappij.

Hoedanig is echter die heerschappij? Zij is de zachtste, die men kan uitdenken, want zij bestaat in te *leeren. Gaat en onderwijst; leert hen onderhouden;* en zij gingen en *predikten* overal; de bediening der Apostelen is *de bediening des woords.*

Ziedaar wel eene wonderbare heerschappij; men moet een vijand zijn van alle gezag, om over zulk eene zachte heerschappij te durven klagen.

Om de geheele wereld te veroveren gebruikten de Apostelen en gebruikt de christelijke Kerk noch staal, noch lood; haar zwaard, en haar eenig wapen is *het woord Gods.*

Hoort, hoe Paulus deze wapenrusting van den Christen beschrijft. „De leden omgord met waarheid, en aangedaan „met het pantser der geregtigheid; en de voeten, geschoeid „om bereid te zijn tot het Evangelie des vredes; nemende „in alles het schild des geloofs..... en den helm der „zaligheid en het zwaard des geestes, hetwelk is Gods „woord." (Eph. VI, 14—17.)

Maar de strijd des Christens is „niet tegen vleesch „en bloed; maar tegen de overheden en de magten, tegen „de wereldbeheerschers dezer duisternis, tegen de booze „geesten in den luchthemel." (v. 12.)

Hoe krachtig dat woord Gods is, leert dezelfde Paulus: „Want levend is het woord van God en werkdadig en „doordringender dan alle tweesnijdend zwaard en door-„gaande tot aan de scheiding van ziel en geest, van „gewrichten en merg; en een beoordeelaar is het over de „gedachten en gezindheden des harten." (Heb. IV, 12.)

Ziedaar dan het zwaard, waarmede de Kerk gewapend uitgaat, om allen aan hare heerschappij te onderwerpen; voorzeker, eene zeer onschuldige kracht, voor welke niemand behoeft te beven, en waarmede de booze wereld

gewoon is te spotten, gelijk in onze dagen met Encycliek en Syllabus geschied is.

Uit hetgeen wij zagen, is het gemakkelijk te besluiten, dat een Katholiek zich in den strijd niet onverschillig en onzijdig mag gedragen; het belang van iederen Katholiek is immers onmiddellijk bij den strijd betrokken, en hier geldt het woord van Christus; „Die „niet met Mij is, is tegen Mij."

Het geldt immers het hoogste, wat er bestaat: men wil ons scheiden van de Kerk, van Christus en van God.

Ook in ons vaderland is dit ontegensprekelijk de streving van den geest des tijds; maar we haasten ons er bij te voegen, dat zeker niet allen, welke de nieuwere beginselen over den Staat, de Kerk en dezer onderlinge betrekking huldigen, die goddelooze bedoeling hebben. Er zijn onder hen, die zelfs de overtuiging koesteren, dat zij door de geheele of gedeeltelijke toepassing en opvolging dier beginselen de zaak der godsdienst, die van Christus, die der Kerk dienen. Zij begrijpen hunne eigene grondstellingen en den aard hunner eigene handelwijze niet, zij kunnen hare noodzakelijke gevolgen niet berekenen; zij worden mêegesleept door den waan van den dag, en zonder verkeerd opzet, ja, zelfs somwijlen met prijzenswaardige bedoelingen vermeerderen zij de rijen van de tegenstanders der Kerk, des Christendoms, der godsdienst. Wat zij bedoelen of niet, voor ons is het pligt ons zelven en onze dierbaarste belangen tegen hunne strevingen te beveiligen en te verdedigen. Wij *willen* niet gescheiden worden van de Kerk, van Christus, van God.

Drie eeuwen heeft het Protestantisme gepoogd dat doel te bereiken. We behoeven niet te herinneren, wat men, inzonderheid hier te lande, gedaan heeft, om de Katholieke Kerk te vernietigen. Maar het booze plan leed schipbreuk op de

standvastigheid en het geduld onzer vaderen. Zij zijn niet bezweken, toen men hen uitsloot en vervolgde, zouden wij dan bezwijken, nu men ons de vrije beoefening van ons katholiek geloof heeft teruggegeven?

Ik weet het, men spreekt ons wel eens van den pligt van dankbaarheid. Doch zonder te onderzoeken, welke aanspraken er gemaakt kunnen worden, onze erkentelijkheid kan nimmer zóóverre gaan dat wij, Katholieken, uitdrukkelijk of ingewikkeld ons geloof zouden gaan verzaken en onze vrijheid met eene zwaardere slavernij, dan de vroegere was, verruilen.

O neen! de strijd is voor ons niet geëindigd, en het lokaas der vrijheid is welligt nog gevaarlijker dan de vervolging.

De ijver en vasthoudendheid, waarmede onze tegenstanders, tegen alle regt en rede in, hunne plannen trachten door te drijven en de invloed, welken het politiek overwigt hun in de omstandigheden geeft, moeten ons evenzeer tot groote waakzaamheid en standvastigheid aanzetten. Ik zeg: „tegen alle regt en rede in", en beroep mij ter verklaring alleen op de ongrondwettige en onredelijke wijze, waarop in ons vaderland de zaken van het onderwijs op kosten der algemeene schatkist, maar ten voordeele van eene enkele partij geregeld en tot uitvoering gebragt worden.

Wat is nu verder de pligt der Katholieken? Zien wij wat Mgr von Ketteler van hen verlangt. Hij spreekt tot ons in eene feestrede, en daardoor is het te verklaren, dat er slechts eenige wenken worden gegeven.

Vooreerst verlangt Zijne Hoogwaardigheid, dat wij zullen strijden zonder verbittering, zonder inmenging van verkeerde hartstogten, gewapend bij gevolg met de zachtmoedigheid en lijdzaamheid van onzen hoofdaanvoerder Jesus Christus. Ja, zelfs met welwillendheid jegens hen,

die wij bestrijden. Immers wij strijden niet om te vernietigen, maar om te kunnen opbouwen, om onze bestrijders te winnen, overtuigd van deze waarheid, welke de geschiedenis bevestigt, dat uit de grootste vijanden der Kerk en van Christus getrouwe kinderen der Kerk kunnen worden. De wijze, waarop de Kerk strijd voert, zal altijd iets onbegrijpelijks blijven voor hare bestrijders en vooral voor de ongeloovigen. Hoezeer men haar ook beschuldigt van tirannie, van dwang; haar afschildert als omgeven met brandstapels, pijnbanken en allerlei soort van foltertuigen, de Kerk van Christus, en dat is de Katholieke Kerk, heeft zich daarvan niets aan te trekken, het is honderde malen aangetoond. Zij bleef, tot in den felsten strijd, immer de zachtmoedige Bruid van Christus.

Na deze eerste schoone en nuttige vermaning verlangt Mgr van Ketteler van ons, dat wij manmoedig en onbevreesd overal en in alle betrekkingen voor onze overtuiging uitkomen. „Niemand kan twee heeren dienen"; niet terzelfder tijd kunnen wij ware Christenen zijn en mededoen met den tijdgeest in zijn streven tegen de Kerk. Dat herinnert ons aan Christus' woord tot zijne leerlingen: „Gij zijt het licht der wereld: gij zijt het zout „der aarde." Die voor zijne overtuiging niet durft uit te komen, kan het licht en het zout der aarde niet zijn. Veel minder zij, die er zich niet om bekommeren, of zij eene overtuiging hebben; die voortleven in onverschilligheid nopens de kennis der allergewigtigste waarheden en niet eens begrijpen, hoe er zooveel beweging om eenige waarheden meer of minder kan gemaakt worden.

Helaas, hoe groot is het getal der onverschilligen, die zich de belangen der Kerk, en dit zijn de belangen der geheele menschheid, niet aantrekken! Waar heeft men ooit gehoord, dat men den strijd moet overlaten aan de aanvoerders

van het leger, dat wil hier zeggen, aan den Paus, de Bisschoppen en priesters? Zijn wij dan niet allen soldaten, leden van de strijdende Kerk op aarde? Kan dan wel iemand gekroond worden, die niet wettig gestreden heeft? En denkt gij, dat Christus, de regtvaardige regter, de overwinning zal toewijzen aan degenen, die ze niet behaald hebben?

Voorzeker, de vrees houdt ook nu nog velen aan de slavernij gekluisterd; want wat is het anders dan slavernij, wanneer men niet uit overtuiging der waarheid, maar uit vreeze van tijdelijk nadeel of ter verwerving van tijdelijk voordeel, van eer of ambten, tegen zijne overtuiging in handelt, heult met de vijanden der Kerk of ten minste zich in den strijd onzijdig wil houden, als kon het ons onverschillig zijn, aan wien de overwinning te beurt valt, en wie er in den strijd bezwijkt en de nederlaag ontvangt?

Manmoedig strijde dus ieder voor zijne overtuiging, overal en in alle betrekkingen.

Vooral moeten wij getrouw onzen pligt als *Christen* vervullen en trachten goede en volmaakte Christenen te zijn. Men wil ons scheiden van Christus; daartegenover moeten wij ons juist zoo innig, zoo volkomen mogelijk met Christus vereenigen; maar de stipte vervulling van al onze christelijke verpligtingen is hiertoe eene noodzakelijke voorwaarde; slechts door de liefde vereenigt men zich met Christus, en alleen hij bemint Hem, die zijne geboden volbrengt. Wij moeten den strijd voeren, maar ons ontbreekt alle hoogere kracht, wanneer wij niet met Christus vereenigd zijn, en naarmate Hij in ons deugdzamer en volmaakter Christenen vindt, zal Hij meer in ons en voor ons strijden. En al zouden wij over onze tegenstanders zegepralen, wat baat ons de zegepraal, zoo wij al hare vruchten voor ons laten verloren gaan?

Doch wij zijn ook burgers van het aardsche vaderland en moeten onzen pligt ook als *burgers* vervullen, ieder in de betrekking, waarin hij door God geplaatst is. Men wil den burger scheiden van den Christen. Is dat mogelijk? „Een waar Christen", zegt Mgr von Ketteler, „is „overal en in iedere levensbetrekking eerst en voor alles „een Christen. De eerste eed, dien de mensch zweert, „is de belofte des Doopsels. De eerste dienst, waarin de „mensch treedt, is de dienst van Christus." Geen andere dienst mag deze dienst te niet doen of benadeelen. Als Christenen zijn wij daarenboven overtuigd, dat slechts de christelijke beginselen het vaderland gelukkig kunnen maken, en de Staat zijn ideaal slechts in zoover nadert als hij christelijk is. Als burgers dus zijn wij verpligt de christelijke beginselen naar vermogen in den Staat te doen zegevieren. En daar wij dit over het algemeen het beste kunnen doen door middel van het *kiesregt*, knoopt Mgr von Ketteler hieraan een onderrigt omtrent de verkiezingen, hetwelk wij om zijn uitstekend belang geheel mededeelen.

„Uwen algemeenen burgerpligt moet gij vóór alles beoe„fenen bij de verkiezingen. Te kiezen voor den gemeenteraad, „voor de schoolcommissie, voor de Kamer van Vertegenwoor„diging enz. enz. is niet alleen een regt, maar veel meer „een pligt. Die daardoor, dat hij met zijne schuld of „aan de verkiezing geen deel neemt of een slechte keuze „doet, aanleiding geeft, dat in gemeente of Staat een „gekozene slechten invloed uitoefent, is wegens alle schade, „welke uit dezen invloed voorvloeit, schuldig voor God. „Die een mes toevertrouwt aan een mensch, van „wien hij weet, dat hij het mes zal misbruiken, om een „ander mensch te vermoorden, hij is zelf een moordenaar; die „aan eenen dief den sleutel geeft, terwijl hij weet of „weten moest, dat deze den sleutel tot diefstal zal gebrui-

„ken, is zelf een dief. Datzelfde nu geldt van de ver-
„kiezingen. Indien gij uit lafheid of uit traagheid niet kiest,
„of indien gij eene slechte keus doet, dan zijt gij voor God
„verantwoordelijk wegens al het kwaad, dat daaruit ont-
„staat. Als Christen en burger zijt gij verpligt bij eene
„keuze voor den gemeenteraad alleen dengene te kiezen,
„van wien gij als verstandig mensch de overtuiging kunt heb-
„ben (of omdat gij zelf hem genoeg kent, of omdat hij
„u is aanbevolen door lieden, op wier oordeel gij genoeg
„staat kunt maken), dat hij zijn ambt tot het ware heil
„der gemeente zal bekleeden, namelijk ter verbetering der
„zedelijkheid en tot voortgang der godsdienst.

„Zoekt gij met uwe keuze andere belangen te bevor-
„deren: de gunst van een invloedrijken man, uw eigen
„voordeel en niet dat der gemeente, ja, stelt gij uw stof-
„felijk belang boven het zedelijk belang der gemeente,
„kiest gij, omdat gij eenig voordeel voor u zelven ver-
„wacht, welligt eenen man, van wien te vreezen is, dat
„hij uwe godsdienst benadeele, dat hij zucht tot genot,
„zedeloosheid in de gemeente bevordere, dat hij welligt
„als lid van het schooltoezigt zal medewerken, om arme
„kinderzielen te bederven, dan handelt gij evenzeer on-
„christelijk als onzedelijk.

„Hetzelfde geldt van andere verkiezingen, bijv. voor de
„Kamers der Volksvertegenwoordiging. Hoevele Katho-
„lieken hebben hierin tot nu toe hunne grootste en hei-
„ligste pligten verwaarloosd door of niet, of slecht te
„kiezen! Zoo kon het geschieden, dat dikwijls de grootste
„vijanden der godsdienst in de Vertegenwoordiging
„kwamen, dat eene partij den schijn kon hebben,
„alsof zij alleen het volk vertegenwoordigde, terwijl zij
„daarmede niets gemeens had, ja, dat zij de verderfelijkste
„wetten wist door te drijven.

„Aan de verkiezingen ziet men op bijzondere wij-
„ze, hoe alle voorgewende vrijheid zonder godsdienst
„leugen is. Alleen een godsdienstig volk zal, gelijk
„het behoort, volgens zedelijke grondregels kiezen.
„Dat is duidelijk." Maar wat, indien men niet uit zedelijke, uit godsdienstige beweegredenen kiest, indien de kiezers niet volgens het geweten, niet volgens innige overtuiging kiezen? „Dan", zoo verzekert Zijne Hoogwaardigheid, „wordt het
„geheele staatswezen, voor zooverre het eene vrije volks-
„ontwikkeling moet voorstellen, niets dan leugen; de
„voorgewende volksvertegenwoordiging wordt partijvertegen-
„woordiging en al te dikwijls vertegenwoordiging der ge-
„meenste en schandelijkste hartstogten....

„Alleen het Christendom kan ons een zedelijk en met
„vrijheid kiezend volk geven. Waar het niet werkzaam is,
„wordt de keuze een leugen, de volksvertegenwoordiging een
„leugen; dan zal nu eens de regering, dan weder een volksbe-
„weger dezen ledigen vorm gebruiken, niet om het zede-
„lijke leven des volks, maar om de eigene en persoonlijke
„belangen tot vertegenwoordiging te brengen.

„Vervult dus in dezen grooten strijd uwe pligten als
„christelijke burgers, kiest volgens geweten en duldt
„niet, dat men u van eenigen kant zoo diep vernedere,
„om u voor de bedoelingen eener partij te gebruiken."

Men wil den burger scheiden van den Christen; maar nog meer, men wil den vader scheiden van zijne kinderen, hem beletten zijne kinderen op te voeden en te vormen, zooals hij voor God en zijn geweten verpligt is. Men voert een staatsonderwijs in, dat, zonder eenigen invloed van de Kerk, geheel wordt doordrongen en bewogen door den valschen tijdgeest, aan wiens slavernij men ons wil onderwerpen. Men rigt, voor zooverre men kan, alles zoo in dat de ouders verpligt zijn hunne kinderen aan het staats-

onderwijs toe te vertrouwen. In die scholen mag en kan men alles leeren, ook zelfs wat het kind zedelijkerwijze bederft, ééne zaak moet uitgesloten blijven, de godsdienst; dien eersten van alle pligten, God te dienen, mag het kind in de school noch leeren, noch beoefenen. Wat anders kan uit zulke scholen en zulk onderwijs, voortgezet tot het zeventiende en het achttiende jaar, voortkomen dan een volk zonder God en godsdienst. Mag een christelijke vader en moeder zoo iets dulden? [1])

„Vervult dus", zoo vermaant de Bisschop, „uwe pligten in het openbare leven, gij christelijke vaders en gij „christelijke moeders! Strijdt voor uwe regten op uwe „kinderen, strijdt voor het geloof en zielenheil uwer kinderen! Waakt over de scholen, die uwe kinderen moeten „bezoeken! Gij moet alles opofferen en alles dulden, om „uwe kinderen niet door het bezoeken van zulke scholen „aan het verderf der ziel bloot te stellen."

Ten laatste vermaant Zijne Hoogwaardigheid de geloovigen, om zich met liefde en trouw te scharen rondom hunnen Bisschop, hier den vijfennegentigjarigen Hermann von Vicari, die het 25e jubeljaar zijner bisschoppelijke wijding vierde. En voorzeker, niets is zoo noodig in deze dagen, dan die eenheid en eensgezindheid van geloovigen en kerkelijke overheden, van leeken en geestelijkheid; in die eenheid en overeenstemming is onze kracht en onze overwinning. Die eenheid te verbreken, dat bedoelt al het geschreeuw van geestelijke overheersching, clericalisme en ultramontanisme, dat onderscheid maken tusschen Katholieken en Katholieken, tusschen ultramontanen en liberale Katholieken.

---

[1]) Vgl. voor ons vaderland in het bijzonder, de hoogst aanbevelenswaardige brochure der *Katholiek- Nederlandsche Brochurenvereeniging: De onderwijskwestie* door P. N. Koolen Pz. 1869.

Reeds de H. Bisschop en Martelaar Ignatius schreef aan de geloovigen: „Gehoorzaamt allen aan den bisschop, „gelijk Jesus Christus aan den Vader. Niemand doe „buiten den bisschop iets van hetgeen de Kerk betreft. [1]) „Het is noodzakelijk, dat, gelijk gij doet, gij niets doet „zonder den bisschop. [2]) Het past u, niet alleen Chris- „tenen genoemd te worden, maar ook te zijn; zooals „sommigen den bisschop wel bisschop noemen, maar alles „doen zonder hem. De zoodanigen schijnen mij toe geen „goed geweten te hebben, omdat zij niet standvastig zich „volgens het voorschrift [van Christus] gedragen." [3]) Zoo schreef een bisschop van de eerste eeuw, toen de Kerk nog in hare wording, hare vorming, hare kindschheid was. Hoeveel te meer moet die orde van overeenstemming en eenheid in haar uitschitteren, nu zij is opgegroeid en tot den mannelijken leeftijd zich heeft ontwikkeld. Die eenheid en overeenstemming van leeken en geestelijken is het verheven schouwspel, dat zij aan de zoo oneenige en verdeelde wereld aanbiedt. Men roept om vrede, en overal heerscht strijd en wanorde: in Staat, wetenschap, kunst, handel, in gemeente en huisgezin; alleen de Katholieke Kerk maakt eene schitterende tegenstelling door den inwendigen vrede, dien zij geniet, en die haar gelegenheid geeft tot groote daden. Wanneer zal men toch eens de oogen openen en zien, wat zoo zigtbaar is?

Doch de bron dier eenheid is juist de overeenstemming met dat gezag, dat van Christus uitgaat. En in den tijd dien wij beleven, wordt er niets ijveriger gedreven dan de

---

[1]) *Ad Smyrnaeos*, c. 8.
[2]) *Ad Trallianos*, c. 3.
[3]) *Ad Magnesianos*, c. 4.

vernedering en verdachtmaking van allen, die met eenige magt in Staat of Kerk bekleed zijn, terwijl van den anderen kant hemelhoog verheven worden mannen, aan wien geen gezag toekomt, maar die zich door den naam van leiders eener partij, volksleiders, volksvrienden enz. aanbevelen. Welk gezag bijv. kan men nog toekennen aan onze ministers en volksvertegenwoordigers, als men alles moet gelooven, wat omtrent hunne personen en handelingen door de dagbladen geschreven wordt? Zelfs de koninklijke majesteit wordt niet meer in eere gehouden! Welken invloed kunnen wetten hebben, door mannen gemaakt, die men niet eerbiedigt; vooral indien de godsdienst overal moet worden buitengesloten? En gelijk men doet met het wereldlijke gezag, evenzoo handelt men, en nog veel erger, met het geestelijke.

Doch, God zij dank, de Katholieken erkennen in den Paus en de Bisschoppeu nog altijd de gezanten van Christus en luisteren met eerbied naar de stem Gods, die door hen spreekt, en leeren van hen den eerbied voor alle wettige magt, die in Staat of Kerk ten troon verheven is.

Welke hoedanigheden bezitten dan toch de leiders der partijen of des volks, dat wij aan hen meer geloof zouden moeten geven dan aan het van Godswege gestelde gezag der Bisschoppen? Zijn het niet meest allen nieuwe menschen, die hunne populariteit vooral aan het drijven eener partij danken?

Wij hebben eerbied voor de wetenschappelijke kennis en het uitstekende verstand van Mr Thorbecke, maar kunnen toch moeijelijk in maatschappelijke vraagstukken zijn theoretiesch gezag hooger stellen dan het praktische gezag onzer Bisschoppen, die, als zij spreken, niet voor hun persoon alleen spreken, maar spreken volgens den

geest der Kerk, welke reeds eeuwen doorleefde en op ontelbare wijzen de waarheid en deugdzaamheid harer beginselen en regelen beproefd heeft.

Wij houden ons bij voorkeur aan onzen Paus en onze Bisschoppen, die behalve de voorlichting van den Geest Gods, welke hen tot bestuurders der Kerk aanstelde, op zulke hoogte boven alle partijen geplaatst zijn dat zij het beste alle bewegingen der maatschappij kunnen gadeslaan en beoordeelen.

Hooren wij ten laatste nog wat het belgische Episkopaat geoordeeld heeft aan zijne onderhoorige Katholieken te moeten voorschrijven. Het betreft hier geheel iets anders dan eene feestrede; het is een mandement, door de gezamentlijke bisschoppen der kerkelijke provincie na rijp beraad en overleg vastgesteld en uitgevaardigd. Het betreft geene eenvoudige wenken en vermaningen, maar blijvende instellingen, die zich moeten vastzetten in den bodem der Kerk, om voor langen tijd hare vruchten voort te brengen.

Twee zaken vragen de Bisschoppen, „vooreerst eene „acte van herstel voor den openbaren smaad in België „aangedaan aan de Majesteit Gods, aan Jesus Christus, „onzen Verlosser, en aan de Kerk, onze Moeder. Ten „tweede een werk van toewijding aan het heil der zielen „en het heil des vaderlands, beiden in gevaar door alles, „wat men in België poogt te doen, om de bevolkingen los te „scheuren van het geloof, dat de zielen behoudt en de vol„ken beschaaft."

Het herstel van eer is geschied door eene toewijding van het katholieke België op den 8 December ll. aan het Heilig Hart van Jesus Christus in het Aanbiddelijke Sakrament zijner liefde.

Het Heilig Hart van Jesus, ziedaar de bron, waaruit voor-

al in deze laatste tijden de H. Kerk gaat putten, om de door onverschilligheid, dwaling en ketterij koud geworden harten der menschen op nieuw met de goddelijke liefde te ontvlammen.[1]) Onze H. Vader schreef in zijne Encycliek „*Quanta cura*", van 8 December 1864, aan de „Bisschoppen: „Wij hebben gemeend de godsvrucht der ge„loovigen te moeten opwekken, dat zij te zamen met Ons en „met U den goedertieren Vader der lichten en barmhartighe„den onophoudelijk met de vurigste en nederigste gebeden „bidden en smeeken, en in de volheid des geloofs altijd hunne „toevlugt nemen tot onzen Heer Jesus Christus, die ons „Gode in zijn eigen bloed heeft vrijgekocht, en dat zij „*zijn allerzoetst Hart, slagtoffer der brandendste liefde tot „ons*, dringend en gedurig verbidden, dat Hij door de „banden zijner liefde alles tot zich trekke en alle menschen, „door zijne allerheiligste liefde ontvlamd, naar zijn Hart „waardig wandelen, Gode in alles behagend, en vrucht„dragend in alle goed werk."

Wat de devotie tot het H. Hart in onze dagen uitwerkt, verhaalt de *Messager du Coeur de Jésus* [2]), waarheen wij voor verdere toelichting verwijzen.

Het tweede, „het werk van toewijding aan het heil der „zielen en het heil des vaderlands", trachten de Bisschoppen te bereiken door de instelling der *Associatie van den H. Franciscus van Sales.*

Deze associatie is goedgekeurd en gezegend door Z. H. den Paus en gedurende zes jaren wettig opgerigt in meer dan honderd bisdommen.

---

[1]) Om de hooge beteekenis en waarde dezer devotie te begrijpen, zie men de schoone herderlijke brieven over deze godsvrucht, gegeven door den Kardinaal Wiseman. (*Leerredenen over onzen Heer Jesus Christus enz.* Leiden, 1865, blz. 172—223.)

[2]) *Bulletin mensuel de l'apostolat de la prière* sous la direction du R. P. H. Ramière, de la C. de J. Paris, chez Lecoffre fils et C°. De uitgave is reeds aan *tome* XV.

„Het doel is, in de christelijke landen den ijver „der Katholieken op te wekken, ze in een heilig verbond „van gebeden en aalmoezen te vereenigen rondom hunne „herders, ten einde aan dezen nieuwe middelen te ver„schaffen *om het geloof der gelooviyen te bewaren, te be„hoeden en te verdedigen.*"

Men ziet hieruit, dat het doel niet is aanval naar buiten, maar versterking naar binnen.

„Een verbond van gebeden en aalmoezen" [1]), gelijk de Bisschoppen zeggen, „om van God te verkrijgen de bewaring „des geloofs in België, de standvastigheid van de zielen, „die door de proselietenmakerij der goddeloosheid ver„volgd worden, en den voortgang der ijverige Christenen „op de wegen der christelijke volmaaktheid en in de „toewijding aan goede werken."

Ofschoon de Bisschoppen niet tot meerdere bijzonderheden afdalen, is het klaar, dat zij niets anders bedoelen dan hetgeen Mgr von Ketteler wil, het vormen van volmaakte Christenen.

En inderdaad de Kerk heeft geen ander middel om de wereld te overwinnen, dan haar geloof. De H. Joannes heeft het in het kort uitgedrukt: „Dit is de overwin„ning, die de wereld overwint, ons geloof." (I. Joann. v. 4.) In haar levendig, krachtdadig en standvastig geloof is hare overwinning. De Kerk overwint noch door getal, noch door invloed, noch door geld, noch door aanzien.

Hare kracht is niet uitwendig, maar verborgen in het diepste der harten, en zij wordt eerst zigtbaar in de werken, hare zoo wonderbare vruchten, Al trekt die Kerk zich terug naar de woestijn, al schijnt zij vernietigd in

---

[1]) De bijdrage is slechts $2^1/_2$ cent per maand.

hare onbeduidendheid, hare kracht werkt aanhoudend voort, en zij kan niet bezwijken, zoo lang haar geloof voortleeft.

Dat geloof, dat katholieke geloof, hebben onze vaderen in den strijd bewaard, en de wereld staat verwonderd over de blijken van levendig geloof, welke de kleine nederlandsche kudde in onze dagen geeft.

Doch de vervolging heeft nog niet opgehouden. De dagen van rust en vrede na den strijd zijn voor de Kerk nog niet aangebroken. Nog altijd wordt datzelfde katholieke geloof bedreigd, thans niet zoozeer door ketterij en scheuring als door dat vreeselijke en verderfelijke ongeloof, wat als de laatste vrucht uit beiden is voortgekomen. Wat de ketterij niet heeft kunnen doen, zal nu moeten geschieden door een *ongeloovigen* Staat en eene *ongeloovige* wetenschap. Die Staat zal onderwijzen en opvoeden, die Staat het huisgezin regelen, die Staat zal de armen verzorgen, de zieken bezoeken, de dooden begraven, de godsdienst zelfs regelen en verkondigen.

Katholieken, waakt over uw geloof! Heeft men u zelven niet kunnen misleiden: men zal trachten uwe kinderen te bewerken en hun het geloof te ontnemen, wat onze vaderen ons hebben overgeleverd. *Dat geloof te bewaren, te behoeden en te verdedigen*, is de groote taak, die aan ieder van ons is opgelegd. Het is nog een laatste, welligt moeitevolle strijd, maar een strijd, die aan een schitterende overwinning voorafgaat.

Alleen in de Katholieke Kerk is de arke des behouds voor de ongeloovige wereld.

Van uwe standvastigheid in het geloof, o Katholieken, hangt het behoud der maatschappij af. Gij alleen bezit nog geloof, goddelijk geloof, christelijk geloof, en aan dat geloof is de overwinning der wereld voorbehouden.

DE OUDSTE OVERBLIJFSELEN

VAN HET

CHRISTENDOM IN NEDERLAND.

Op Kersdag van het jaar 1627 kwam er bij den Nijmeegschen oudheidkundige, Johannes Smith, of Smetius naar den gelatinizeerden vorm van die dagen, eene vrouw binnen. Hij kende die vrouw. Zij maakte er haar werk van, in den omtrek der stad naar tufsteen en Romeinsche penningen te zoeken. Bij hem alzoo was zij waar zij wezen moest, want ook nu had zij hem iets te koop aan te bieden, een ouden Romeinschen ringsteen. Aan den oever der Waal, beneden de stad, was die door haar gevonden. Zij toonde haren schat, en de geleerde oudheidkenner sprong bijna op van vreugde, toen hij dien zag. Het was een sardonyx of kornalijnsteen. Het bovenvlak van den steen was smaller dan het ondervlak, dat in den ring gezet was geweest, en de verrukte Smetius zag er deze opmerkelijke teekenen in gegraveerd: *een langwerpig kruis, en onder den dwarsbalk twee visschen regt overeind, één aan elke zijde des balks.* [1]) Hij herkende terstond den

---

[1]) Anno Christi CIↃIↃXXVII, octavo Calendas Januarias, a Foemina, „quae topho Romanorumque nummis investigandis adsueverat, Carniolam „infra urbem Noviomagensem non procul a Vahalis ripa inventam emi; „ejus pars inferior quae annulo olim inclusa fuerat latior, superior vero „angustior est. Huic crux oblonga insculpta, atque infra lignum transversum „erectus ex utroque medii stipitis latere pisciculus." *Antig. Neomag.* p. 33.

steen voor een oud overblijfsel van het Christendom in ons land, en ik behoef niet te zeggen, dat het kleinood spoedig zijn eigendom was.

De beroemde Heinsius werd door den gelukkigen eigenaar van zulk eene onschatbare relikwie met de ontdekking bekend gemaakt, en ontving er van diens hand eene beschrijving van. Op zijne beurt maakte Heinsius, verscheidene jaren later, in een brief van 30 Junij 1651, den geleerden Fortunius Licetus te Padua op de vondst opmerkzaam, als op een ontwijfelbaar overblijfsel van het vroegste Christendom. [1]) De Paduaan was juist bezig zijn werk, *Hieroglyphica of teekeningen van oude ringsteenen verklaard*, voor de pers gereed te maken, en toefde niet met het antwoord. Reeds den 31[en] Julij van hetzelfde jaar schreef hij aan Heinsius terug, en maakte zijn verlangen kenbaar, eene afbeelding van dien steen te bezitten. [2]) Hierop wachtte hij echter niet om aan zijn schrijflust te voldoen, maar vervaardigde reeds terstond naar de onvolledige beschrijving, die Heinsius hem er van gegeven had, drie uitleggingen der symbolische afbeelding, welke hij verklaarde:

1°. als voorstelling van de predikers des Gekruisten, visschers van menschen;

2°. als mystieke afbeelding van het laatste oordeel;

3°. als voorstellende de ontelbare menigte, in de woestijn met vijf brooden en twee visschen op wonderbare wijze gespijzigd; en

---

[1]) De brief is te vinden Liceti, *Hierogl.* 390, en ook *De Lucernis veterum reconditis*, Neom. 1783. f. 50.... „Corneola, quae Crucem prae„fert, et pisciculos duos. Indubitatum veteris Christianismi σεφραγιδιον".

[2]) „Caeterum tu mihi salivam movisti mentione Corneolae Smithianae, „Crucem cum duobus pisciculis referentis. Utinam habuissem iconem „gemmulae. quo meas possem huius accessione cimelii ditiores et orna„tiores reddere." *Hierogl.* 391.

4°. als beeld van het Hoogheilig Sakrament der Eucharistie.

Al zijn naar de lamp riekend fabriekwerk schreef hij over in dien brief aan Heinsius.

Bij deze vier uitleggingen liet de Paduaan het voorshands, en och, dat hij het er maar definitief bij gelaten had! Doch in 1653, toen zijne *Hieroglyphica* [1]) het licht zagen, had hij, die nooit den ringsteen gezien en er ook geene afbeelding van gekregen had, er toch, op eigen gezag en uit zijn hoofd, eene groote en fraaije afbeelding *ad quintum* van bijgevoegd. Daar zag men nu een langwerpig kruis, op een bergje opgerigt, en bovendien twee visschen, een aan elken kant van het midden des dwarsbalks. Ja, zelfs drie gaten voor de teekens der nagels had hij niet vergeten, niettegenstaande er nergens van bergje of nagelgaten gewag was gemaakt. Ziehier zijne afbeelding, aanmerkelijk verkleind:

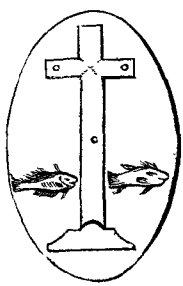

Verzonnen afbeelding van Licetus.

Tot hiertoe ging alles goed. Maar een exemplaar

[1]) *Hieroglyphica sive antiqua schemata gemmarum annularium quaesita moralia, politica, historica, medica, philosophica et sublimiora, omnigenam eruditionem, et altiorem sapientiam attingentia, diligenter explicata responsis Fortunii Liceti Genuensis ex l. comm. in Lyceo Patavino Medici Theorici Supremi.* Patavii, Typis Sebastiani Sardi. MDCLIII.

van Licetus' werk moet den zoon en erfgenaam van Smith ter hand zijn gekomen. Deze, evenzeer een kundig oudheidminnaar als zijn vader, was niet zeer tevreden met Licetus' fantaisieën over den steen. Integendeel, in de *Nijmeegsche oudheden*, welke ten jare 1678 het licht zagen, schreef de jongere Smetius, dat Licetus, al te zeer op zijn goeden geest vertrouwende, er, op eigen gezag en naar willekeur, maar eene afbeelding van had geteekend, en daarom van den regten weg afgeweken was. [1]) Om deze reden liet Smetius in zijn boek de verhandeling volgen, die zijn vader over den echten steen geschreven had, en die in de *Nijmeegsche oudheden* 22 kwarto bladzijden beslaat. [2])

Intusschen was er een tweede ringsteen te voorschijn gekomen. Twee jaren vroeger, namelijk den 12^{en} Julij 1676, had deze zelfde Smetius de jongere een anderen ouden ringsteen gekocht van Alb. Gramaye, een goud smid, die gouden en zilveren penningen, en ook edele gesteenten der ouden plagt te verzamelen. Deze tweede steen was een onyx en geleek den eersten bijna geheel: „Ik twijfel er aan," zegt Smetius, „of twee droppels „water wel zoo zeer op elkander gelijken kunnen als „deze beide afbeeldingen, niet alleen wat de visschen, „maar ook wat de middenfiguur aangaat, alleen er afge„rekend de omgebogen armen van het anker." [3]) Op

[1]) „Nimium indulgens ingenio, dum ex arbitrio iconem nostrae Car„niolae delineabat, e lineis peregrinus excidit, atque in ipso, quod „aiunt, limine deficiens non potuit vel ostium attingere, vel Lectorem „in Sacrarium ducere: quam ob rem authori suo operosa ista explicatio „jam relinquitur." *Antiq. Neomag.* p. 33.

[2]) Blz. 33—54.

[3]) „Anno Christi CIↃIↃCLXXVI quarto Idus Julii ab aurifabro Alb „Gramaye, qui praeter nummos aureos et argenteos plurimas etiam Ve„terum gemmas colligere consuevit, Onychem et ego mihi aere non. „pauco compara i, cujus pars inferior olim annulo inclusa latior, supe„rior autem angustior est. Huic Anchora nautica insculpta visitur et „infra lignum aut ferrum transversum ex utroque medii longioris scapi

dien tweeden steen stond namelijk, in plaats van een kruis, een *anker* gegraveerd, hoewel onder den dwarsbalk wederom twee vischjes, één aan elke zijde van het midden des balks, aanwezig waren. Ook dezen steen, dien hij voor veel geld van den goudsmid had gekocht, plaatste de oudheidminnaar zorgvuldig in zijn kabinet.

Wat is er van die beide steenen geworden?

Het is moeijelijk deze vraag voldoende te beantwoorden. Zeker is het, dat beide, Karnolijn en Onyx, met het geheele museum der beide Smith's voor 20,000 gulden verkocht, in het jaar 1704 overgingen in het bezit van Johan Wilhelm, Keurvorst van de Palts [1]), en dat zij in het jaar 1819, als eene toen uitgegeven verhandeling [2]) waarheid spreekt, voorhanden waren in de verzameling van oude edelgesteenten des Konings van Beijeren. Zijn zij daar nóg? Ik weet het niet. Het jongste berigt, dat ik geven kan, is van 8 Oct. 1852, toen Dr. L. J. F. Janssen, conservator bij het museum van Oudheden te Leiden, nog schrijven moest, dat zij tot dusverre nog niet waren teruggevonden, niettegenstaande alle daartoe in het werk gestelde pogingen. [3]) De hoogleeraar Streber te Munchen, opzigter van het kabinet van gegraveerde steenen aldaar, had ze te vergeefs daar gezocht. Of ze er sinds dien tijd teruggevonden zijn, is mij onbekend.

„latere adest pisciculus. Si autem inferius ab ancora incurvi dentes vel „unci abessent, crucem quam dicunt immissam, ad amussim tum refer„ret, atque eadem esset non modo piscium, sed etiam crucis figura cum „ista, quam in Carniola nostra expressam vidimus, et nescio, aut fallor, „an ovum ovo, vel lac lacti tam sit simile, quam in Carniola et Onyche „uterque pisciculus cum cruce et ancora, demptis modo incurvis denti„bus." *Antiq. Neomag.* p. 54.

[1]) Joh. in de Betouw, *Rom. overbl. opged. in den omtr. van Nijm. door H. en Frr. oudheidk. beoordeeld.* Nijmegen, 1819. „Zijnde thans „de beide Gemmulae, Karnolijn en Onyx in de verzameling van aloude „Edele gesteenten des Konings van Beijeren."

[2]) *De Mercurii Harpocratis aliisque Romanorum sigillis.* Neom. 1784. p. V.

[3]) Janssen, *Ned.-Rom. Daktyliotheek*, IIe Suppl. VI.

Kan er dan eene afbeelding van worden gegeven, die beter met de waarheid overeenkomt, dan die van den Paduaanschen ondheidkundigen falsaris? Gelukkig ja; ziehier waarom. Reeds in het jaar 1799 kon Engelberts in het vierde deel van zijn *Aloude staat en geschiedenis der vereenigde Nederlanden* schrijven, dat, schoon het museum der Smetiussen buiten 's lands was vervoerd, de afteekeningen, die zij er van hadden laten maken, in het midden der 18e eeuw, in een foliant gebonden, nog te Nijmegen berustten. Engelberts twijfelde er niet aan, of die afbeeldingen zouden daar toen (1799) nóg zijn, en teruggevonden worden. Het is mij onbekend, of hij de afdrukken bedoelt, waarover ik nu ga spreken; het schijnt van niet. Bij hem is spraak van „afteekeningen", niet van „afdrukken"; bovendien kunnen afteekeningen wél, afdrukken echter moeijelijk, dunkt mij, in folio gebonden worden.

Hoe dit zij, de Smetiussen hadden van hunne oude Romeinsche zegelsteenen afdrukken in lak gemaakt, en bij die afdrukken bijschriften, aanduidende de steensoorten, en soms ook het metaal van den ring, waarin hunne steenen bevestigd waren. Toen het door hen nagelaten oudhedenkabinet naar de Palts en naar Beijeren ging, bleven die afdrukken echter in het bezit der familie. Eene kleindochter van Smetius den jongere huwde, natuurlijk vele jaren later, met den vader van den oudheidkundige I. In de Betouwe, en deze laatste werd eigenaar van de afdrukken. En toen zijne oudhedenverzameling in 1822 openlijk werd geveild en verstrooid, bleven de afdrukken echter wederom het eigendom der familie. Zóó kwamen zij ten laatste door erfenis in het bezit van den hoogleeraar N. C. Kist, die ze op zijne beurt ten geschenke gaf aan den conservator van het Leidsche museum, Dr.

L. J. F. Janssen. [1]) En deze kundige archaeoloog beeldde ze beiden af in het tweede supplement van zijne *Nederlandsch-Romeinsche Daktyliotheek, of verzameling der gegraveerde steenen van Romeinsche afkomst, in het koningrijk der Nederlanden gevonden*, Leiden, 1852. Ziedaar waarom ik in staat ben, den lezer eene afbeelding, driemaal vergroot, te geven van de oudste overblijfselen des Christendoms in Nederland:

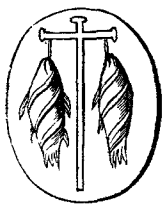

1. Kornalijn

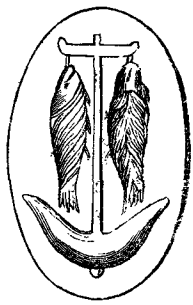

2. Onyx

Tot dusverre de niet onbelangrijke geschiedenis der beide steenen en hunner afbeeldingen. Om die volledig te doen zijn moet ik hier nog bijvoegen, dat de verhandeling van den ouden Smetius, over welke boven gesproken is, in 1785 op nieuw werd uitgegeven, en „met aantee-„keningen van een geleerde voorzien", zegt Kardinaal Pitra. Deze schijnt echter niet in de gelegenheid geweest te zijn, de beide uitgaven te kunnen vergelijken, daar de aanteekeningen, welke men in de nieuwe uitgave aantreft, op eene enkele uitzondering na, in de vroegere uitgave worden gevonden, doch als deelen van den tekst, die door den nieuwen uitgever in den vorm van noten aan den voet der bladzijden zijn geplaatst.

[1]) *Nederl.-Rom. Daktyliotheek*, IIe Suppl. VI. vv.

Toch zal niemand kunnen nalaten, de geleerdheid van den vermaarden Benediktijn te bewonderen, die onze weinig bekende steenen niet heeft over 't hoofd gezien in zijn bijvoegsel bij de beide lijsten, door J. B. de Rossi opgemaakt van inschriften, zegels en steenen, op welke de symbolische visch is afgebeeld. Alleen houdt hij de afbeelding van den eersten steen verkeerdelijk voor een kruisvormig anker, terwijl het een kruis is. [1])

Licetus' verzonnen afbeelding heeft den beroemden Costadini, die ze voor de ware hield, ten onregte aan de echtheid van den steen doen twijfelen, en ons tijdschrift is hem hierin gevolgd. (Dl XLII, blz. 139.) Immers de eerste der thans besproken steenen is juist dezelfde, als die daar wordt behandeld, en al wat er tegen de echtheid wordt aangevoerd, steunt alleen op bijzonderheden in de symbolische teekens, die wel op die gefingeerde afbeelding van Licetus voorkomen, maar juist ontbreken op de ware. Gorlaeus heeft van dien éénen steen er twee gemaakt eerst (II, 535) naar Licetus, en dan (II, 564) naar den oorspronkelijken steen, of naar een' afdruk, dien welligt Smetius zelf aan Gronovius gegeven had. [2])

Nu kan men de vraag stellen: zijn die beide ringsteenen wel echt? Doch het antwoord daarop moet onvoorwaardelijk bevestigend zijn. „Hunne echtheid is boven „bedenking verheven", zegt de kundigste archaeoloog van ons vaderland, bovengenoemde heer conservator Janssen, „zij ontleenen eene bijzondere waarde aan deze „hunne echtheid, en die waarde zal door geen oudheid„kenner worden miskend."

Een tweede vraag is deze: zijn zij wel van ontwijfelbaar Christelijken oorsprong? Mij dunkt, ook hierop

[1]) D. J B. Pitra, *Spicilegium Solesmense*, III, p. 578.
[2]) Janssen, t. a. p. blz. X.

kan niet anders dan bevestigend worden geantwoord. Van het oogenblik hunner ontdekking af zijn zij voor Christelijke overblijfsels gehouden, en wie de moeite wil nemen, Dl. XLII van ons tijdschrift op blz. 135 open te slaan, en de daar voorkomende afbeelding van een' anderen steen, welke zeker van Christelijken oorsprong is, vergelijkt met die van onze beide Nijmeegsche kleinooden, zal getroffen worden door de overeenkomst.

Wat beteekent dit anker en dit kruis met die beide visschen? Ongetwijfeld deze heilige waarheid: *Christus het behoud der levenden.*

Nadat er in ons tijdschrift reeds zoo uitvoerig over dit symbolische teeken is gehandeld, schijnt het voldoende, daarheen te verwijzen (Dl. 42, blz. 135—139), waar men alle gewenschte inlichtingen vinden zal.

Waartoe hebben de ringen gediend, in welke deze steenen gezet zijn geweest? Het is bekend, dat de Romeinen drie soorten van ringen hadden, namelijk: 1°. *annuli domestici, vulgares,* ringen voor huiselijk gebruik; 2°. *annuli pronubi, nuptiales,* trouwringen; 3°. *annuli signatorii, sigillaritii,* zegelringen. Tot welke dezer drie soorten behooren nu onze beide ringsteenen?

Meer dan één oudheidkundige heeft opgemerkt, dat ringen met de voorstelling van twee visschen aan een kruis, en twee visschen aan een anker, bepaaldelijk dienden voor trouwringen van Christen verloofden, doch of de bewijzen daarvoor voldingend zijn, durf ik niet beslissen. [1]) Zeker konden zij als zegelringen worden gebruikt, en wie denkt dan niet aan de aandoenlijke gewoonte der oude Christenen, om al hunne zaken met het heilige kruisteeken te merken?

---

[1]) *Lupi, ad Severae mart. epitaph.* f. 64; Münter, *Sinnbilder der alten Christen*, I, 48.

En nu over de oudheid der beide steenen. Ze zijn ongetwijfeld van vóór het jaar 400 onzer jaartelling. Onder alle inschriften, die de beroemde de Rossi heeft behandeld, vond hij er geen enkel met het beeld van een visch of de letters ΙΧΘΥC, dat niet van vóór het einde der 4e eeuw dagteekende. [1]) Na dien tijd kreeg het monogram ☧ de overhand, terwijl het gebruik der symbolische visschen, dat van de hoogste oudheid was, zeer snel afnam.

Met den oudheidkundige Smetius [2]) mag men dan wel vermoeden, dat de steenen gegraveerd zullen zijn vóór of omstreeks den tijd, toen de beroemde Christen wijsgeer Lactantius Firmianus in Gallië (te Triër), naar het zeggen van den H. Hieronymus, onderwijs gaf aan den jeugdigen prins Crispus, den zoon van Konstantijn. Dit was in het eerste vierdedeel der vierde eeuw.

Vermoedelijk zijn ook aan de Christelijke oudheid toe te wijzen twee, evenzeer te Nijmegen of in de omstreek gevonden kleedergespen (*fibulae*), eene gouden, afgebeeld in *Smetii Oppidum Batavorum*, en eene koperen, die beide vervaardigd zijn in den vorm van visschen, welke aan de eerste Christenen zoo dierbaar was, benevens eene andere koperen (*interrasa*, geciseleerd?) die een lam voorstelt. Bovendien zijn nog uit dienzelfden omtrek afkomstig twee visschen van been, die bestemd geweest zijn om aan een koord te hangen, zooals blijkt uit het gat, dat door elk van beide is heengeboord; in dit geval vertoonden zij zich dan zoo dat aan den eenen kant het voorgedeelte

---

[1]) „Hoc itaque primum affirmo nullam prorsus ex illo inscriptionum „numero, quas sive certa, sive valde probab lia argumenta et indicia „mihi persuadent sexto vel quinto, vel *exeunte* etiam *quarto saeculo* „scripta fuisse, piscis imagine vel litteris ΙΧΘΥC nobilitari." J. B. de Rossi. *De Christ. monum* ΙΧΘΥΝ *exhibentibus.*

[2]) *Antiq. Neomag.* p. 53.

van den kop, aan den anderen de staart, evenwigtig afhingen. De eene heeft de oorspronkelijke, witte beenkleur, de andere is smaragdgroen. [1]) Het is waar, met zekerheid kan van geen der laatstgenoemde voorwerpen gezegd worden, dat zij aan Christenen hebben toebehoord of door hen gedragen zijn, maar deze gissing is toch niet ongegrond. Bij de Romeinen droegen namelijk de jonge knapen op de borst, aan een koord om den hals gehangen, een amulet of tooverversiersel, dat hunne heidensche ouders vaak met ontuchtige afbeeldingen lieten voorzien. Hiervan hadden de Christenen een afschuw, en men vindt berigt, dat zij op de sieraden van hunne kinderen een Lam, symbool van Christus, lieten afbeelden. [2]) De beenen visschen nu, te Nijmegen ontdekt, zijn juist in den vorm en van de grootte dezer jongelingssieraden; zij zijn evenzeer doorboord, als om aan een koord gehangen en om den hals gedragen te worden; zij zijn bovendien gevonden in eene streek, die voorwerpen van ontwijfelbaar Christelijken oorsprong heeft opgeleverd: gronden genoeg, om ten minste het vermoeden te wettigen, dat jonge Christenknapen ze hier, in ons Nederland, op de borst zullen gedragen hebben, als eene belij-

---

[1]) „Eodem forte referri possunt figurae non Agni modo, sed et Piscium, „quales in Veterum fibulis nonnullae apud me visuntur. Fibulae enim „illum ad modum formatae sunt. ut anteriore parte Agnum solum, vel „Piscem praeferant et interiore seu postica acum ferant. Fibulam au„ream Piscis forma depictam videas in tabula fibularum, quae alteri „operi Batavorum Oppido antehac inserta est. Habeo et Fibulam quae „Agnum, et aliam quae Piscem arcu, seu parte sui superiore refert.... „Sed addo nos etiam invenire antiqua inter monumenta veterum, ossi„cula quaedam Piscis forma, paris cum re turpicula non magnitudinis „modo, sed ad similitudinem quoque, quae perforata, ut ex loro pen„dula Piscem rectum exhibeant, cujus pars anterior capitis atque al„tera caudae aequilibres utrimque pendeant.... Est qui nativo, nunc „vetustatis tamen obsoleto, ossis colore albicat, forte ut cordis simul cando„rem et canam fidem referret. Est alius viridi smarigdino colore." *Smetii*, *Antiq. Neomag.* p. 42—43.

[2]) Baronius, *Annal* I. ad a. 58, Sect. 76.

denis van hun geloof en een teeken van verafschuwing der heidensche onkuischheid.

Nog moet hier melding worden gemaakt van „een „zwaaren gouden vingerling of ring, vercierd met inge- „werkte beeldjes van de eerste *Christenen* met een Sa- „phier-steen, verbeeldende de Keizerinne Helena. Deze „ring is buiteu twijfel van Constantijn zelf, of van des- „zelfs familie na hem." Aldus Engelberts [1]), die dezen ring zag in de verzameling van Van Damme. [2]) Ook te Wijk bij Duurstede is eene graflamp opgedolven met een Romeinsch kruis [3]), doch daar het niet zeker schijnt, dat die lamp van Romeinschen oorsprong is, en hier alleen gesproken wordt over de allervroegste sporen van Christendom in ons land, moge deze bloote vermelding volstaan.

Overigens zijn er tot heden, zoover ik weet, geene andere oudheden aan het licht gekomen, die de aanwezigheid van Christenen hier te lande in de vier eerste eeuwen des Christendoms bewijzen, dan de opgenoemde voorwerpen. Dit is zelfs niet geschied op den merkwaardigen bodem, waar eenmaal het *Forum Hadriani* (Voorburg) gelegen was, en wat de anders zoo omzigtige Bollandisten doen voorkomen als kleinoodiën uit de vroegste Christen eeuwen, daar gevonden [4]), schijnt inderdaad van een veel lateren tijd te dagteekenen. [5])

---

[1]) *Aloude Staat* IV, 336.

[2]) „Waarvan de catal. p. 338, n° 62, nog deze beschrijving geeft: „la forme de la couronne et le bust du Christ." Nadere berigten aang. „lit stuk schijnen te ontbreken." Moll, *Kerkgesch. van Nedl.* I. 59.

[3]) Janssen, *Oudheidkundige mededeelingen*, I. 45.

[4]) „In Foro Adriani quoque (Voorburg) antiquitatis Christianae non- „nulla cimelia reperta." *Acta Sanctorum Octobris* IX. 152. Hierbij wordt verwezen naar Schayes, *Les Pays-Bas avant et pendant la domination Romaine*, t. II. 384, welke plaats echter geen grond oplevert, om de oudheid der te Voorburg gevonden voorwerpen zoo hoog op te voeren, als dit blijkens den zamenhang op de geciteerde plaats der Bollandisten geschiedt.

[5]) „Quelques antiquités des premiers siècles du Christianisme *en ces*

Maar meer was er ook niet noodig. Dat edelgesteente alleen, in ons vaderland aan den oever der Waal gevonden, door den kundigen Smetius voor een ontwijfelbaar overblijfsel des ouden Christendoms verklaard, als zoodanig door Heinsius vermeld, door Licetus opgenomen, door Smetius den jongere gehandhaafd, is reeds, zoo goed als de tweede steen, een afdoend bewijs der aanwezigheid van Christenen der eerste eeuwen in ons land. Onjuist is derhalve, wat wel eens beweerd werd [1]), dat sporen van Christendom in noordelijk Nederland vóór de zevende eeuw te willen zien, zooals Wagenaar en vele anderen vóór en na hem het hebben gedaan, slechts rusten zou op eene reeks van vermoedens, die op weinig andere gronden steunen, dan dat zich ten tijde der Romeinen hier te lande wel Christenen zullen bevonden hebben. Het vinden van dergelijke gedenkstukken geeft meer dan vermoedens.

Verreweg de meeste der opgenoemde voorwerpen zijn gevonden te Nijmegen of in de omstreken. Nijmegen, het oude *Noviomagum*, was een der volkrijkste en meest beschaafde nederzettingen van de Romeinen in ons land, en een der belangrijkste punten hunner heerschappij over het tweede Germanië. Hunne overblijfselen waren er in zoo grooten getale aanwezig, dat alleen in de eerste helft der zeventiende eeuw daar meer dan tachtig Romeinsche ringsteenen werden opgedolven of gevonden. [2]) Bij hunne le-

---

„*provinces* et entre autres d'une petite figure en terre cuite de l'enfant „Jésus, *de style gothique*, et tenant le globe surmonté d'une croix." V. Westreenen van Tielandt, *Rech. sur l'ancien Forum Hadriani.* 15. 16.

[1]) O. a. door Dr. P. P. M. Alberdingk Thijm, *H. Willibrordus*, blz. 79.

[2]) „Gemmulae annulares, quae cum lapillis pretiosis olim Veteribus „fuerunt in usu, multae hoc seculo hic inventae: et plus quam octo„ginta praeter aliquot vitreas nostri facti sunt juris." *Smetii*, *Antiq. Neomag.* p. 27.

gers, die zich er bijna vierhonderd jaren lang vertoonden, waren ongetwijfeld Christen soldaten, gelijk door verschillenden meer dan eens bewezen is. Wie dit bedenkt, en een blik werpt op hetgene er gevonden is, late zijne verbeeldingskracht slechts een oogenblik vrij. En dan ziet hij met aandoening ook in ons vaderland de „Kerk der „Katakomben" voor zijn oog oprijzen als een beeld, wel nevelachtig, maar toch duidelijk herkenbaar. Hij hoort, meer dan driehonderd jaren, voordat Willibrord op onze kusten landde, den gezegenden naam van onzen Verlosser ook in ons vaderland belijden, en hij herkent met geestdrift datzelfde heilige geloof, dat in eeuwigheid het ware geloof blijven zal.

J. A. de Rijk, Pr.

VERSCHEIDENHEDEN.

KERKELIJK OVERZIGT.

Toen de onlangs overleden Aartsbisschop van New-York van zijne reis naar Europa teruggekeerd was, schreef hij aan den Staats-Secretaris, den heer Seward: „De Vereenigde-Staten worden „aan gene zijde van den Oceaan niet zeer vriendschappelijk be-„oordeeld. In het algemeen worden zij, zoo niet veracht, toch „niet gadegeslagen, en in de gesprekken worden hunne bewoners „beoordeeld als de bewoners der Sandwichs- Washingtons- of Van-„Couvers-eilanden, als de kolonisten aan de Roode Rivier of aan „de Hudsonsbaai."

Wij moeten bekennen, dat deze mededeeling ons nog al sterk gekleurd voorkomt. Welligt heeft de liefde voor zijn geboortegrond Mgr Hugues er toe verleid om de oordeelvellingen, hier en daar vernomen, wat *al te pessimistiesch* uit te leggen. In het algemeen echter ligt aan de woorden van den eersten Aartsbisschop van New-York waarheid ten gronde. Wel kende Europa de Vereenigde-Staten, maar naauwelijks meer dan als eene markt, waar zijne armen, ellendigen en fortuinzoekers tijdelijk voordeel gingen najagen.

In de laatste jaren is dit geheel anders geworden. De landverhuizing, vooral sinds 1848 op grooteren schaal begonnen, het bekende werk van Tocqueville, *La démocratie en Amérique*, de veelbesproken brochure van Montalembert over de Vereenigde-Staten van Noord-Amerika, het meeste echter de laatste, bloedige en vier jaren lang volgehouden broederoorlog tusschen het Noorden en het Zuiden, dit alles heeft Europa, tegen wil en dank, gedwongen de aangelegenheden van de zoogenaamde monster-republiek met een naauwlettend oog te beschouwen. Europa kon ook niet langer onverschillig blijven. Het gevoelde, dat Amerika, en misschien wel binnen korten tijd, zijn gewigt in den schaal zou leggen en op den gang der geschiedenis van de westersche volkeren een beslissenden

invloed zou uitoefenen. Europa begreep, dat die jonge reus te vreezen was, en dat de europesche bezittingen, in het Noorden zoowel als in het Zuiden van Amerika, wel eens gevaar konden loopen door die reuzenarmen ingesloten en genomen worden. Wel huldigt de volbloed Amerikaan het beginsel van Monroe: geen inmenging van Europa in de aangelegenheden van Amerika; maar een ieder weet thans, dat de amerikaansche staatslieden dit beginsel geenszins in omgekeerde orde toepassen, en dat zij zich even gretig in de staatkundige verwikkelingen van Europa mengen als zij zich zelven met alle kracht tegen invloeden van buiten verweren. Nu reeds jaagt een toornige blik van den President der Vereenigde-Staten menigen vorst een schrik op het lijf. Een bewijs van ontevredenheid der Amerikanen verdreef een Napoleon uit Mexico; het verschijnen der vloot van Admiraal Flagahut in de europesche wateren deed Europa vreezen; het gerucht van een verbond tusschen Amerika en Rusland bragt alle diplomaten van Europa in de war; de tijding, dat de Amerikaansche Senaat aan Engeland hooge eischen gesteld had in de Alabama-quaestie en in het geschil over het schip Mary Lowell, dat in de britsche wateren genomen was, deed ernstige bezorgdheid en eene zeer aanmerkelijke daling op de beurs ontstaan. Als een gemeenebest, toen het slechts 32 millioen inwoners telde, een langdurigen en kostbaren oorlog volhouden en ontzaggelijke legers in het veld kon brengen, zal het dan aan elken staatsman geen levendige bezorgdheid inboezemen, wanneer zijne bevolking eens tot het verbazende cijfer van 60 of 70 millioen zal gestegen zijn? Iets, wat bij den algemeenen bloei, de menigte van landverhuizers en de uitbreiding van het grondgebied niet zoo geheel en al tot de verre toekomst behoort. En dat deze bewering omtrent de vermeerdering van Amerika's bevolking op vaste gronden steunt, bewijzen voldingend de statistieken. Het getal der inwoners neemt voortdurend toe, en de toevloed van aankomende landverhuizers wordt steeds grooter. Vóór 50 jaren hadden de Vereenigde-Staten naauwelijks meer dan 7 millioen inwoners, en in 1830 was het getal reeds hooger dan 13 millioen. En toch is eerst in 1840 de landverhuizing voor goed begonnen. Maar eens begonnen, is zij telken jare aanzienlijk toegenomen, zóó zelfs dat in 1860 alleen 1,301,136 Duitschers hun geluk in de Vereenigde-Staten kwamen zoeken. Men begroot dan ook het gezamentlijk getal van alle landverhuizers, van het begin

af tot genoemd jaar toe, op 15 millioen. En voortdurend gaat deze stroom van emigranten naar het uitgestrekt gebied der Vereenigde Staten, omdat de grond rijk en vruchtbaar is, de gelegenheid om fortuin te maken er voor allen openstaat, bovenal echter omdat de Staat aan alle naar vrijheid dorstende Europeanen eene door de constitutie gewaarborgde vrijheid aanbiedt, en aan alle godsdiensten gelijke bescherming verzekert. Men houdt het dan ook voor zeker, dat, als de landverhuizing en de vermeerdering der gevestigde bevolking tot 1900 in gelijke mate als in de jaren na den oorlog tot thans toeneemt, de bevolking op dat tijdstip tot het verbazende cijfer van 100 millioen zal zijn geklommen.

Amerika moet dan wel hoofd en hersenen bezig houden van allen, wien het welzijn der menschheid ter harte gaat, vooral van hen, wien volgens menschelijke berekening het lot der wereld in handen is gegeven. De rol immers, die Amerika eens spelen zal, moet groot en belangrijk zijn.

Of echter de Vereenigde-Staten — en dit is de vraag, welke ons moet bezig houden; want we schrijven geen *politiek* overzigt — in eene niet verwijderde toekomst onder kerkelijk en godsdienstig opzigt eene heilvolle taak zullen vervullen, of zij ook voor het Christendom, voor de uitbreiding van het woord Gods op aarde en alzoo voor het ware heil der menschheid, of voor het antichristendom, voor het rijk van Satan en op die wijze voor den ondergang der menschheid zullen werkzaam zijn — dit is eene vraag, die moeijelijk anders dan in een bemoedigenden zin kan beantwoord worden.

Een van beiden: zij zullen de ellende der wereld vermeerderen of der wereld een toonbeeld zijn van waren christelijken vooruitgang, van christelijke beschaving, van christelijke ontwikkeling. Wij aarzelen niet om onder dit opzigt eene blijde toekomst te voorspellen. Alle verschijnselen zijn aanwezig om ons in dit zekere vertrouwen te bevestigen. De geschiedenis van het Katholicisme in de Vereenigde-Staten gedurende de laatste zestig of zeventig jaren levert onweêrlegbare bewijzen op voor de waarheid, dat het zout, waarvan in het Evangelie spraak is, krachtig genoeg is om millioenen en millioenen zielen te versterken, dat het licht des geloofs helder genoeg is om onze stamgenooten, die aan gene zijde des Oceaans hun geluk zijn gaan zoeken, op hun levensweg voor te lichten, dat de liefde, welke hier in de borst van Christus' dienaren brandt, krachtig genoeg is om langs de nog

maagdelijke bosschen en in de onafzienbare weiden van het grondgebied der Vereenigde-Staten het heil van inboorlingen, en landverhuizers te behartigen.

Het Katholicisme wint daar van dag tot dag meer veld; het heeft zich op Amerika's rijken grond gevestigd en leeft en werkt en woekert daar met altijd jeugdige kracht en breidt zijne veroveringen naar alle vier windstreken uit op eene wijze, welke de verbazing van allen, den spijt van eenigen of welligt van velen opwekt en gaande houdt, maar tevens elk Katholiek van vreugde doet trillen.

In de volgende bladzijden willen wij trachten om, op onze rondreize door de Vereenigde-Staten, al is het dan ook slechts *à vol d'oiseau*, de onmetelijke ruimte te overzien en met de snelheid van onze hedendaagsche vervoermiddelen den tijd te doorloopen, die ons scheidt van de dagen, waarin het Katholicismus in de Vereenigde-Staten het eerste ontstond.

Geen onzer lezers, daarvan houden we ons overtuigd, zal zijne moeite onbeloond zien. Wij zullen op menige gebeurtenis moeten wij zen, welke hoogst belangrijk is; wij zullen dikwijls en met een levendig gevoel van dankbaarheid de zegenrijke werking van het Katholicismus, de offervaardigheid zoowel van leeken als van geestelijken van nabij gadeslaan en met blijdschap eene vergelijking kunnen maken tusschen hetgeen wij vroeger zagen en wat we nu mogen bewonderen.

Ieder, die naar het godsdienstig leven, het werken en den vooruitgang der Kerkgenootschappen, welke in het gebied der Vereenigde-Staten bestaan, met een weinig naauwlettendheid onderzoekt, komt al ras tot de overtuiging, dat het Katholicisme alleen zich over een verbazenden vooruitgang mag verheugen. Er zijn thans 53 verschillende sekten, waarvan 10 van de Baptisten [1]), 9 van de Methodisten, 13 van de Presbyterianen, 2 van de Kwakers, Mormonen enz., maar geen enkele dezer kan zich op zulk een

---

1) De onderverdeelingen dragen de vreemdsoortigste namen; om wille van de curiositeit laten we hier eenige volgen: de regelregte Baptisten, de Antimissie-Baptisten; de Baptisten van zeventien dagen; de Baptisten van de zes beginselen; de Oeverbroeders, enz.

bloeijenden toestand beroemen als de Katholieke Kerk. Wel vreemd moet dit verschijnsel voor een denkend Protestant zijn. Aanvankelijk werd het Protestantisme door den Staat beschermd; het bezat al de stoffelijke voordeelen van magt, geld en invloed; het vleide den hoogmoed, en het heulde met de driften zijner aanhangers; en toch, naauwelijks verschijnt het Katholicisme, of dit ontwikkelt zijne innerlijke levenskracht en grijpt overwinnend om zich heen.

Wonderschoon wordt de vergelijking van het mosterdzaad in Amerika vervuld. Het Katholicisme, in den beginne gering van omvang, zwak in schijn, wordt een boom, die zijne takken al verder en verder uitbreidt; het verdedigt het reeds gewonnen terrein, maar valt ook tevens aan; het haalt andersdenkenden over, maar zorgt tegelijkertijd, zoo veel mogelijk, dat geen der aangekomen landverhuizers den waren weg des heils mist.

Doch wij moeten, om duidelijk te blijven, de geschiedenis van den beginne af ophalen en onze schets aanvangen bij het tijdstip, waarop het Katholicisme het gebied der Vereenigde-Staten — toen nog engelsche koloniën — voor het eerst binnendrong.

Langen tijd waren engelsche Puriteinen en hunne afstammelingen de eenige Christenen, die de uitgestrekte gewesten, waaruit thans het gebied der Vereenigde-Staten bestaat, bewoonden. Zij stichtten de kolonie van *Massachusetts*, van *Nieuw-Engeland*, van *Rhode-Island*, van *Hampshire*, van *Maine*, van *Connecticut*, zij bouwden de steden *Charlestown* en *Boston*, terwijl *Virginië*, onder toevoorzigt van het engelsche gouvernement gekoloniseerd, even als *Nieuw-België* door Anglikanen bevolkt werd.

Vreemde inconsequentie van de menschelijke driften! De Puriteinen, die vroeger het harde juk der godsdienstige vervolging zelven hadden moeten torschen, werden, zoodra hun daartoe de gelegenheid openstond, vervolgers van andersdenkenden. Vooral stonden de Kwakers, die in 1654 in de Vereenigde-Staten verschenen, ten doel aan de vervolgzucht zoowel van Anglikanen als Puriteinen. De zweep, de gevangenis, de verbanning waren de straffen, welke tegen hen in den puriteinschen raad bepaald en welke op hen werden toegepast. Hun lijden werd de aanleiding, dat ook weldra zich Katholieken in die nog onherbergzame streken vertoonden. Een hunner geloofsgenooten, namelijk de bekende

William Penn, bewogen door het verhaal van al het lijden, hetwelk zij te verduren hadden, vroeg en verkreeg ook van den engelschen Koning, Karel II, op titel van vergoeding voor voorschotten, welke zijn vader aan het engelsche gouvernement gedaan had, een stuk gronds. Hij gaf daaraan den naam van *Pennsylvanië*. De nieuwe kolonie werd al spoedig eene vrijplaats voor alle gezindten en was weldra bevolkt, vooral door Kwakers, maar ook door vervolgden van andere sekten en zelfs door Katholieken.

Zóó werd de vervolging, tegen de Kwakers voortgezet, eene onvoorziene aanleiding, dat de nog meer gehate Katholieken in dat gedeelte van Amerika zich vestigden. Hun zielental echter was in den beginne en bleef nog jaren lang uiterst gering. Zelfs nadat zij reeds meer dan 90 jaren in de engelsche koloniën (de kolonie van Pennsylvanië was in 1682 gesticht) geweest waren, telden zij ter naauwernood 7000 zielen, wier geestelijke behoeften door Paters Jesuïeten van de missie van Maryland verzorgd werden.

Die missie van *Maryland* verdient onze bijzondere opmerkzaamheid om den belangrijken invloed, welken zij op de aangrenzende gewesten uitoefende.

In 1632 gaf Karel I van Engeland aan Lord Baltimore eene uitgestrekte streek grond tusschen den Potomac en den Chesapeake. Hij verkreeg daarover suzeraine regten onder de opperheerschappij van Engeland. Aanvankelijk maakten tweehonderd kolonisten, uitsluitend Katholieken, de geheele bevolking van dien nieuwen staat uit, welke door een zelfstandigen en onafhankelijken raad, waarvan genoemde Lord voorzitter was, bestuurd werd. Doch godsdienstvrijheid, voor allen door het eerste artikel hunner grondwet gewaarborgd, riep weldra een aanzienlijk aantal anderen derwaarts: vervolgden, ongelukkigen van allerlei soort, vonden in de veilige havens der nieuwe kolonie een zeker toevlugtsoord, en weldra woonden fransche Hugenoten, verbannen Protestanten uit Engeland, Holland, Zweden en Bohemen rustig en broederlijk naast Katholieken, Anglikanen en Puriteinen.

Ware dit zoo gebleven, Maryland zou met regt als een *Muster-Staat* van godsdienstige verdraagzaamheid genoemd moeten worden. Maar de dood van Lord Baltimore beroofde de Katholieken van hun steun en bescherming, waarvan zij tijdens zijn leven reedsde dringende noodzakelijkheid ondervonden hadden. Boven zagen

wij, hoe de Puriteinen, al zeer inconsequent van vervolgden vervolgers werden, hier ontmoeten wij een bewijs van de ondankbaarheid der Protestanten, die, eerst met liefde door de Katholieken opgenomen, weldra, toen zij de meerderheid hadden, de onderdrukkers van hunne gastvrije weldoeners werden. De geschiedenis levert meer van die voorvallen op, dit verschoont ons er langer bij stil te staan. De Katholieken lieten zich echter niet gemakkelijk uit het veld slaan. Wel werden zij door allerlei onregtvaardige middelen in de uitoefening hunner godsdienst gedwarsboomd; wel werden zij als „Papisten" gelasterd en vervolgd, maar zij hielden onwrikbaar vast aan de hun door de Constitutie verleende regten. En al werden zij voor eenigen tijd gebannen, weldra verschenen zij weder onder Karel II en wel in grooter getal dan vroeger, gingen voort met het bouwen van huizen en het aanleggen van plantaadjes en konden zich spoedig — een zekere waarborg tegen latere plagerijen — op het bezit van uitgestrekte domeingoederen, van huizen, pachthoeven en kapellen beroemen.

De opstand der engelsche kolonisten tegen hun moederland en de spoedig daarop gevolgde vrijverklaring bragten niet slechts een geheelen omkeer in den politieken toestand der koloniën; zij waren ook van het grootste gewigt voor de Katholieken. De bondgenootschappelijke vergadering van 1787 bood bij monde van Washington, den lievelingsheld der Amerikanen, hare organieke wetten, welke reeds door het Congres aangenomen waren en door welke ook nu nog de Amerikaansche Unie bestuurd wordt, aan de verschillende Staten ter goedkeuring en ter bekrachtiging aan. Allen namen ze achtereenvolgens aan en daarmede ook het artikel: „Het Congres zal geene enkele wet kunnen maken om eene „godsdienst vast te stellen noch om de vrije uitoefening van eenige „godsdienst te verhinderen, geene enkele wet om de vrijheid van „het woord of van de pers of om het regt van vereeniging te „beperken."

Deze vrijheid van godsdienst, aldus geformuleerd en door alle vergaderingen, die eene beslissende stem hadden, aangenomen, was geene ijdele formule of eene bedriegelijke belofte; zij werd waarheid, vernietigde alle vorige tegen de Katholieken genomen besluiten, waar die ook gemaakt of op welke wijze zij bekrachtigd mogten zijn, en vergunde hun zich openlijk te vertoonen en zelfs hunne kerkelijke inrigting volgens goedvinden te regelen.

Vóór den onafhankelijkheidsoorlog werden de Katholieken, in een klein getal over eene onmetelijke uitgestrektheid verspreid, door een geestelijke bestuurd, die den titel voerde van Vikaris-Generaal van den Apostolischen Vikaris van Londen. De staatslieden van de nieuwe Unie meenden, dat ook deze band met het afgezworen moederland moest verbroken worden, en de Katholieken bleven niet ten achter om van deze gunstige stemming partij te trekken. Zij vereenigden zich en rigtten aan Paus Pius VI het verzoek om de oprigting van een Bisdom in de Vereenigde-Staten. Volgens een Dekreet der *Congregatio de Propaganda Fide* van 17 Julij 1789, werd aan de geestelijken, die hunne bediening in de Vereenigde-Staten uitoefenden, toegestaan om de stad voor den op te rigten bisschoppelijken zetel aan te wijzen en om, voor dezen keer alleen, den persoon voor die nieuwe waardigheid te benoemen. Zesentwintig priesters — het geheele getal der dienstdoende geestelijken — kozen Baltimore, in het midden der Vereenigde-Staten gelegen, voor den bisschopszetel en vierentwintig gaven hunne stem aan den ijverigen, geleerden en onder alle opzigten dier hooge bediening waardigen Dr Carrolll, lid van de Sociëteit.[1])

Het volgende zal doen zien, welke eene uitbreiding het katholicisme sinds dien tijd verkregen heeft: het neemt dagelijks toe en breidt zich uit, in evenredigheid met de grootheid en den voorspoed der Vereenigde-Staten. Men meene echter niet, dat de Katholieken al aanstonds op gelijken voet als de belijders van andere godsdiensten behandeld werden. Zij waren geduld; zij genoten vrijheid van godsdienst, maar waren nog vanopenbare bedieningen uitgesloten. New-York vooral muntte in onverdraagzaamheid uit.

Tot in 1806 nog werd hun de titel van burger dier stad geweigerd, en eene wet, tegen hen gemaakt, eischte van hen, zoo zij dien titel wilden verwerven, alle gehoorzaamheid aan eene geestelijke magt, die buiten de Vereenigde-Staten resideerde, af te zweren. De bedienaars der verschillende sekten trachten daarenboven de algemeene verachting op hen te laden; dweepzieke predikanten meenden zich verdienstelijk te maken, als zij hen voor „kinderen

[1]) Maryland telde toen 16,000 Katholieken en 8 of 9,000 waren in het overige gedeelte der Vereenigde-Staten verspreid. De behoefte aan priesters was ook toen reeds zeer groot: in Maryland waren er 19, in Pennsylvanië 5 en in de overige Staten nog minder.

„van het vervloekte Babylon, leerlingen van Belial, afgodendie-„naars, Papisten" scholden. De bekeering van een Protestant tot de Katholieke Kerk was in die dagen dan ook een ongehoord feit.

Ten spijt van de vijanden der Kerk zegevierde de vrijheid van geweten, door de Constitutie afgekondigd, over de vooroordeelen der Amerikanen en bragt hier goede vruchten voort. Eenige ijverige voorvechters van het Katholicismus openbaarden, door hun moed en liefde en offervaardigheid, de schoonheden der tot dusverre verguisde godsdienst. Het begin der 19e eeuw was dan ook voor de Katholieke Kerk in de Vereenigde-Staten de schitterende morgenstond van een schoonen dag.

De fransche revolutie en hare naweeën zonden een groot aantal van bekwame werklieden naar dat gedeelte van den wijngaard des Heeren. De Matignon's, de Cheverussen, de Du Bourg's, de Flaget's, de Dubois, de Bruté's en zoovele anderen zochten in de Vereenigde-Staten een veld voor hun ijver en werkzaamheid, dat hun in hun vaderland geweigerd was. Velen van de vlugtende fransche geestelijkheid staken naar Amerika over en werden daar onvermoeide missionnarissen. Al spoedig dan ook stichtte men meerdere parochiën, zelfs hier en daar collegiën en, als men eenige huizen van geringen omvang en door weinige leerlingen bevolkt zoo mag noemen, had men hier en daar een seminarie opgerigt. Wel waren die eerste instellingen van geringe beteekenis, en boden zij in den beginne geen schitterend vooruitzigt aan; maar zij waren het blijde bewijs van een al meer en meer opgewekt katholiek leven, van een vast vertrouwen op een grootscher toekomst, van een innerlijk levendig bewustzijn, dat Amerika weldra onder de katholieke volkeren een belangrijke plaats zou innemen.

Wat moet het den eersten bisschop van Baltimore eene opbeuring in zijne moeijelijke bediening geweest zijn, toen hij zijne onderhoorige geestelijkheid door ijver en door den glans, dien de deugd altoos om zich verspreidt, zoovele hinderpalen zag overwinnen! Waarlijk het terrein was moeijelijk te veroveren, en de zege werd lang betwist. Maar allengs weken vooroordeelen, werd de verachting beschaamd, de lasterlijke aantijgingen tot zwijgen gebragt. Getuigen daarvan waren het collegie, door den ijverigen priester Nagot te Georgestown en dat van Baltimore, door den algemeen geachten Du Bourg onder den titel van Sainte-Marie opgerigt,

hetwelk in 1805 door de wetgevende magt van Maryland tot eene universiteit met uitgestrekte privilëgiën werd verheven; getuige daarvan was het seminarie Mont-Sainte-Marie, bij Emmetsburg ter opleiding van inlandsche geestelijken ingerigt. Vooral het toenemend getal van Katholieken was een schitterend getuigenis, dat het Katholicisme van dag tot dag op zijne tegenstanders aanmerkelijke veroveringen maakte. De geheele bevolking bedroeg in 1808 iets meer dan 6,500,000, terwijl de Katholieken reeds tot het verbazingwekkend getal van 100,000 waren geklommen. Mgr Carroll had het dan ook reeds in 1807 voor dringend noodzakelijk gehouden om van den Apostolischen Stoel eene nieuwe indeeling van zijn uitgestrekt bisdom te vragen. Gaarne voegde zich Rome naar het verlangen van den Bisschop, en bij breve van 8 April 1808 werd Baltimore tot Aartsbisdom en New-York, Philadelphia, Boston en Bardstown tot suffragaanzetels verheven.

Wij zouden meenen een onregt te plegen, maakten we geen melding van eene aanmerkelijke medewerking, die de katholieke geestelijkheid van de christelijke offervaardigheid ontving. Ook onder het graauwe en voor het oog weinig behagelijke kleed der liefdezusters vertoonde zich in dezen tijd het Katholicisme in zijne ware gedaante op den vrijen amerikaanschen bodem. Elisabeth Seton, een van Amerika's beroemdste bekeerlingen, de veel beproefde, maar daarom ook met al de geheimen van een ascetisch leven vertrouwde vrouw, zij, die de edelste hoedanigheden van het hart aan de uitmuntendste gaven des geestes paarde, legde de eerste grondslagen voor die zoo heilrijke instelling. En Amerika mogt zich verheugen over die nieuwe verschijning. Tot dusverre hadden slechts de Ursulienen te New-Orleans, de Zusters der Visitatie te Georgestown en de Carmelitessen te Porte-Tobacco in Maryland zich aan de opvoeding der vrouwelijke jeugd gewijd. Doch het nederig instituut van Elisabeth Seton, in een armoedig huisje te Emmetsburg begonnen, zal weldra zich uitbreiden, zich afspiegelen in vele dergelijke stichtingen, in de voornaamste steden der Vereenigde-Staten; en al vinden we in 1817 de liefdezusters nog slechts in de hospitalen van New-York en Philadelphia; reeds vijf jaren later zien we haar reeds geëerd en gezocht in bijna al de hoofdplaatsen der republiek. Doch laten wij den draad der geschiedenis volgen.

De treurige gebeurtenissen, welke in den tijd, waarin wij ons bewegen, op het vasteland van Europa voorvielen, waren verre

van gunstig evenmin voor den politieken als voor den kerkelijken toestand van Amerika; Pius VII was nog altijd de gevangene van den heerschzuchtigen overweldiger der Pauselijke Staten; de communicatie tusschen het Opperhoofd der Kerk en zijne geloovigen was op barsche wijze onderbroken; de gevolgen van het ellendig continentaal-systeem maakten elk geregeld verkeer tusschen Amerika en het vasteland onmogelijk. Reeds lang waren de bisschoppen voor de nieuw opgerigte zetels benoemd, en nog waren de *bullae institutionis* voor de aangewezene dignitarissen niet aangekomen. Een der nieuw benoemde bisschoppen, de Pater Lucas Concanen bevond zich, tijdens zijne benoeming, op het vasteland en zou na ontvangen wijding de *bullae* voor zijne ambtsbroeders overbrengen. Doch de dood sleepte hem weg, voordat hij New-York, zijn zetel, had bereikt. Eindelijk toch na twee jaren worden de lang verwachte brieven ontvangen, en de nieuw aangewezene zetels bezet.

Een nieuw en vruchtbaar tijdperk ving nu voor het Katholicisme aan. De vrijheid van godsdienst, door de Constitutie gewaarborgd, gaf aan de katholieke geestelijkheid alle vrijheid van handelen: zij kon vergaderingen beleggen, bijeenkomsten houden, scholen oprigten, kerken en godshuizen bouwen. Wel ontmoette zij moeijelijkheden of bestrijding van de zijde van andersdenkenden, maar het was slechts van enkele individuën, wier invloed zeer gering was. De eerbied voor de wet en de liefde voor vrijheid, bij den Amerikaan vooral zoo diep gevestigd, waren voor de Kerk een bolwerk tegen alle plagerijen, of, werd de Katholieke Kerk soms in hare vrijheid van handelen belemmerd, een beroep op boven aangehaald artikel der Constitutie was genoegzaam om haar tegen alle willekeur te beveiligen.

Wij zijn intusschen tot een tijdvak genaderd, waarin een menigte van ijverige priesters zich naar Amerika spoedden, om het geloof, dat zij beleden, aan Katholieken en aan onkatholieken te verkondigen. Dat zij met veel moeijelijkheden zouden te kampen hebben, dat zij zich ontberingen van allerlei aard zouden moeten getroosten, dat zij met bijna onoverkomelijke gevaren zouden te worstelen hebben, dit alles kon hen niet terughouden. Hun ijver voor de zielen dreef hen aan, en zij volgden met opgeruimden geest de inspraak hunner liefde.

De eereplaats onder die helden der christelijke liefde komt toe

aan de Paters der Sociëteit, terwijl de Sulpitianen naast hen een edelen wedstrijd waagden en andere geestelijken, zoowel reguliere als sekuliere, het aangewezen spoor moedig volgden. Wij zouden hier eene geheele lijst, wilden we volledig zijn, moeten nederschrijven van al die missionnarissen, aan wie het Katholicisme in Amerika zooveel verschuldigd is. Maar de grenzen der beknoptheid, ons gebiedend voorgeschreven, verbieden elke wijdloopige vermelding. Een of ander dier benoemde mannen evenwel hier te herdenken, is een pligt, door de dankbaarheid dringend gevorderd. Wij hebben daarin tevens de gewenschte gelegenheid om de ontwikkeling van het Katholicisme als op den voet te volgen.

Pater *John Carroll* was in Amerika, na de suppressie der orde, de voornaamste geloofsverkondiger onder de Jesuïeten in Amerika. Hij was de vriend van Washington en Franklin. Zijne voorzigtigheid en geleerdheid deden hem aller harten winnen, zóó zelfs dat hij op verzoek van de stichters der Amerikaansche Unie de verbondsakte mede onderteekende en het artikel der Grondwet, waarbij de vrijheid van godsdienst verzekerd werd, opstelde. Door Pius VI tot bisschop van Baltimore benoemd, trachtte hij zich van nieuwe medewerkers te omringen en dit vooral de Societëit, om het zoo te noemen, in Amerika inheemsch te maken. Het collegie Georgestown moest het laatstgenoemde doel in de hand werken en heeft ook tot geluk voor Amerika die bestemming vervuld. Voor het eerste verzekerde hij zich de hulp van dertien medebroeders, die reeds vergrijsd waren in het missionnarisleven, en mogt tegelijkertijd het genoegen smaken, dat zeven nieuwe arbeiders, met denzelfden geest als hij bezield, zijne keurbende kwamen versterken. De gewesten Ohio, Kentucky, Louisiana, Missouri, en de Savanen (groote grasvlakten of woudweiden) van Amerika, toen nog uitsluitend door wilden bewoond, werden nu het tooneel van hunne werkzaamheid, welke uitgebreider werd naar gelang hun aantal toenam en tevens vruchtbaarder in evenredigheid van het getal werklieden.

In 1815 stierf Mgr Carroll in tachtigjarigen leeftijd. Bij zijn sterven telde het Jesuïeten-Collegie te White-Marsch negentien novicen, en werkten zesentwintig paters aan de uitbreiding van het Katholicisme. Voor het het eerste zag toen de stad Baltimore eene katholieke processie met kruis en vanen, met priesters in

koorkleederen door hare straten trekken en hoorde zij de lofzangen of treurhymnen der Kerk op hare pleinen weergalmen. Voegen wij er bij, dat de opeengedrongene menigte de lijkstaatsie van den eersten Bisschop der republiek met eerbiedige stilte nastaarde, een bewijs dat zelfs Protestanten den gestorven Prelaat hooge achting toedroegen.

De nieuwe Aartsbisschop van Baltimore, Mgr *Neale*, bekleedde dien zetel slechts twee jaren. En toch zijn werk, hoe kortstondig ook, was hoogst vruchtbaar. Onder zijn bestuur telde eene enkele school te Georgestown driehonderd leerlingen, die kosteloos, zonder onderscheid van godsdienst, door de Jesuïeten onderwezen werden; tal van bekeeringen, zelfs van predikanten, afzwering van de protestantsche dwalingen door geheele familiën, dikwijls in ééne week verscheidene en meerdere, hadden er plaats. Het katholieke beginsel, door warme en bekwame voorvechters uitgelegd en verdedigd, maakte vooral in dezen tijd, een krachtigen indruk op het gemoed van welgezinden en won veler overtuiging. Bij uitstek werkten de missionnarissen met het beste gevolg onder de Indianen. De Zwart-Rokken waren de vertrouwde vrienden dier wilden: zij moesten hunne woestijnen door het gebed vruchtbaar maken; van hen moesten de kinderen der Indianen de beschaving leeren. De herinnering aan vorige missionnarissen was ook bij die barbaarsche volkeren nooit uitgewischt geworden; zij vroegen daarom aan de overheden der Unie nieuwe zendelingen, en de Presidenten der republiek hadden genoeg staatsmanswijsheid om zich door geen protestantsche kortzigtigheid tot eene weigering te laten verleiden.

De Pater *van Quickenborn*, een geboren Belg, was een der onvermoeidste en ijverigste missionnarissen van zijn orde onder de wilden. Een zijner gewigtigste inrigtingen was de stichting van een missie-huis te Florissant voor de Indianen van het Noorden en van het westelijk gedeelte van Missouri. Na jaren van bijna bovenmenschelijken arbeid en van moeijelijk te evenaren volharding liet hij zijn zegenrijk begonnen werk aan jeugdiger krachten over en vertrok in 1822, begeleid door zijn confrater *Temmermann* en door vijf novicen (onder welken zich de thans zoo beroemde Pater *P. de Smet* bevond) naar Maryland.

Een feit mogen we hier niet verzwijgen. Het getuigt van het hooge pligtgevoel der Amerikanen. Een koopman was van eene belangrijke som gelds beroofd. De roover was katholiek, en of-

schoon hij ook aan de nasporingen der politie ontsnapte, hij kon zich niet aan de wroeging zijns gewetens ontwringen. Hij open-openbaart zijne schuld aan Pater *Kolhmann*, en geeft de ontstolene som terng om die aan den eigenaar te restituëren. De Jesuïet volbrengt zijn pligt, maar wordt voor de regtbank gedaagd. Volgens de bepalingen der wet, werd hem opgelegd den naam van den dief te openbaren of bij weigering werd hij met de straf bedreigd, welke op den diefstal stond. Deze bedreiging kon den Jesuïet geen vrees inboezemen. Hij schrijft een werkje *The Catholic question* en verdedigt zelf zijn gedrag voor de regters. De gemoederen zijn verdeeld, eenigen zijn genegen voor het geheim des gewetens; anderen vorderen de stipte toepassing der wet. De dag der uitspraak nadert. Nog eens houdt P. Kolhmann eene pleitrede; hij beweegt de Protestanten, weet hen tot zijne overtuiging over te halen, en de regtbank beslist, dat de vrijheid van geweten, aan allen verleend, zich ook moet uitstrekken tot het geheim, hetwelk aan de katholieke priesters in den biechtstoel is geopenbaard.

Wij hebben eenigen der voornaamste geloofsverkondigers van de Sociëteit genoemd — en hoevele namen, met eere in de annalen van het Katholicismus in Amerika opgeteekend, zouden wij er nog bij kunnen voegen? Maar ook andere mannen hebben regt op de hulde van onze dankbare vermelding.

De Sulpitianen vooral, door de fransche revolutie uit Frankrijk verdreven, ijverden met onvermoeide inspanning voor de uitbreiding des geloofs in „de nieuwe wereld." *Michael Levadoux*, eerst directeur van het seminarie te Limoges, werd de missionnaris van Illinois; *Gabriël Richard*, neef van den beroemden Bisschop van Meaux, was het hoofd der missie van Michigan, de eerste priester, die als vertegenwoordiger in het Congres der Vereenigde-Staten zitting had; hij stierf als offer der liefde, toen hij de zieken door de cholera aangetast, bediende. *Ciquard* was missionnaris van Nieuw-Engeland, van Maine, van Nieuw-Brunswijk en onder den stam der Abénakis, die zoo beroemd zijn om hun geloof en om de vervolging, welke zij onder de engelsche heerschappij verduurd hadden. De Prins *Dimitri Galitzin*, die in 1793 als reiziger Amerika bezocht, vroeg in het seminarie van Baltimore, door de Sulpitianen bestuurd, opgenomen te worden en werd terstond na zijne wijding missionnaris van Loretto in het graafschap Cambria. Na een meer dan veertigjarig leven

van arbeid en opoffering, stierf hij in geur van heiligheid, terwijl geheele stammen van wilden aan hem hun geloof en de beschaving te danken hebben, en hij zelf zich door zijne geschriften den roem van den meest populairen apologist des Christendoms in Amerika verworven had.

Badin was een der jeugdige seminaristen, met wie Chateaubriand op zijne reis naar Amerika zich aan boord bevond, en van wie hij in zijne *Mémoires d'outre tombe* schreef: „ces compagnons m'auraient „mieux convenu quatre ans plutôt: de Chrétien zélé que j'avais „été, j'étais devenu un esprit fort, c'est à dire un esprit faible." Later werd de eerwaarde Badin de Apostel van Tenesse, Ohio, Michigan, Illinois en Indiana.

Naast de Sulpitianen moeten met eere genoemd worden de Dominikanen, die een schitterend contingent aan de opkomende Kerk van Amerika leverden. Genoeg zij het hier te noemen den eersten bisschop van New-York, Mgr *Concanen*, die als een der ijverigste missionnarissen van de Vereenigde-Staten beroemd is en de oprigter van het eerste huis der Dominikanen in Kentucky was; *William O'Brien*, een Ier van geboorte, die tot 1816 in de missiën van New-York werkzaam was; *Edward Tenwick*, die, in Maryland geboren, na in België gestudeerd te hebben en na uit de Nederlanden door de fransche troepen verdreven te zijn, van 1806 af tot 1823 in Kentucky en Ohio het geloof verkondigde en in het laatstgenoemd jaar den nieuw opgerigten zetel van Cincinnati besteeg, (hij was de stichter van St Rosa in Kentucky); Pater *Hill*, een bekeerde Protestant, die van kapitein der koninklijke garde van Engeland, de onvermoeide togtgenoot van Pater Tenwick werd, op de missiën onder de wilden van afmatting bezweek en door zijn bisschop de beste zijner missionnarissen, de welsprekendste en ijverigste, een der bewonderenswaardigste predikers der Vereenigde-Staten genoemd werd.

Wij gevoelen het zelven: aan die optelling van namen, hoe dierbaar overigens ook voor den Katholiek, wiens hart voor den bloei zijner godsdienst warm klopt, daaraan moeten wij een einde maken. Eene verdere optelling zou ons buiten de grenzen voeren, welke we ons in den beginne reeds afbakenden. En toch: hoe aangenaam is het te verwijlen onder die helden van geloof en van liefde, die noch afstand, noch ongemakken, noch gevaren, noch dood vreesden, die geen leven te dierbaar achtten of geene stem

des bloeds te heilig rekenden, als zij slechts alles voor allen konden zijn. Geen gewest of geen stad, geen woestijn of geen wildernis is er dan ook te vinden in het uitgestrekte gebied van de Amerikaansche Unie, of gij ontmoet er sporen van den ijver, van de werkzaamheid, van de offervaardigheid der missionnarissen.

Wonderbaar verschijnsel in de geschiedenis der Kerk! Terwijl Europa den Paus vervolgde, ontstond en wies de Kerk op in het noorden van Amerika; hare vijanden zelven waren gedwongen die zegepraal te bevestigen. Vóór weinige jaren nog bood *Lord Barley* in een vergadering van het Bijbel-Genootschap een kort verslag aan, waarin hij den vooruitgang van het Katholicisme bejammerde in een land, waar in het jaar 1790 zelfs geen enkele bisschop was. „Het is vreemd", — zeide hij — „dat, terwijl in Europa „de magt van den Apostolischen Stoel is vernietigd, terwijl de „Paus een gevangene is, en Rome tot tweede stad van het Fransche „Keizerrijk is vernederd, dat op dit oogenblik zelf de magt des „Pausen zich op eene zoo verwonderlijke wijze in het protestantsche „Amerika vestigt."

Vreemd — zeggen wij — kan dit verschijnsel voor het oog en voor het verstand van een Protestant wezen, maar geenszins voor een Katholiek, die weet, dat het martelaarschap het leven der Kerk is, die overtuigd is, dat het geloof eene kracht is, welke bergen verzet en de wereld overwint en over de hardnekkigste vooroordeelen zegeviert.

Maar is dan de Kerk in Amerika sinds hare eerste verschijning op dien onbebouwden grond tot op dezen tijd zoozeer uitgebreid en toegenomen? Wij zijn inmiddels het jaar 1825 reeds genaderd en zullen eenige numerieke bewijzen bijbrengen tot staving, dat het met regt de verbazing van andere gezindten opwekte, hoe het Katholicisme er een zoo schitterenden vooruitgang maakte.

In het jaar 1789 vinden wij één bisschop, 25 priesters, 7000 Katholieken.

In 1807 moet het bisdom reeds in een aartsbisdom en 4 suffragaan-zetels verdeeld worden, en ontmoeten wij in Amerika Zusters van Liefde, Ursulienen, Carmelitessen, Zusters der Visitatie en vijf jaren later Zusters onder den titel van *The friends of Mary at the foot of the cross*, terwijl Jesuïeten, Sulpitianen, Dominikanen, Franciskanen en sekuliere geestelijken, allen met onovertroffen moed, aan de verkondiging des geloofs arbeiden.

In 1820 moesten om het vermeerderd getal der Katholieken Charlestown en Richmond, en in het volgende jaar Cincinnati tot bisschopszetels verheven worden, terwijl Louisiana reeds in 1816 dat voorregt had verkregen.

In 1822 vinden we de volgende lijst van bisschoppen en van instellingen in hunne bisdommen, die door de liefde der geloovigen gesticht waren:

AARTSBISDOM:

Baltimore, gesticht in 1789.	Mgr Ambrosius Maréchal. Twee seminariën; twee collegiën; één noviciaat der Jesuïeten; één huis van de Dames van de Visitatie; één huis der Carmelieten; achtendertig kerken en vele scholen van liefde.

BISDOMMEN:

Boston, opgerigt in 1810.	Mgr Cheverus. Een huis van Ursulienen; tien kerken.
New-York. „ „ „	Mgr Connolly. Een huis der Zusters van Liefde; zeven of acht kerken.
Philadelphia „ „ „	Mgr Comwell. Een huis der Zusters van Liefde; veertien kerken en eenige kleine scholen van liefde.
Bardstown „ „ „	Mgr Flaget. Coadjutor Mgr David; één seminarie; twee collegiën; één klooster der Dominikanen; één huis der Zusters *The friends of Mary at the foot of the cross;* één huis der Zusters van Nazareth; twee huizen van religieusen; twintig kerken.
Louisiana „ „ 1816.	Mgr Du Bourg. Drie collegiën; twee huizen der Dames van het H. Hart; één seminarie.
Richmond „ „ 1820.	Mgr Kelly. Acht kerken.
Charlestown „ „ „	Mgr England. Acht kerken.
Cincinnati „ „ 1821	Mgr Vermoik.

(*Vervolg en slot in eene volgende aflevering.*)

GODVRUCHTIGE OEFENINGEN TER EERE VAN DE XIX HH. MARTELAREN VAN GORKUM.[1])

De Heiligverklaring der negentien Gorkumsche Martelaren is geen geringe eer voor ons vaderland.

Onze H. Vader, Paus Pius IX ziet, niet slechts in dit of dat land, maar over de geheele wereld, de grootste gevaren voor de Kerk en de burgerlijke maatschappij. Waar zoekt Hij hulp en redding? Zonder eenig menschelijk en geoorloofd middel te verwaarloozen, zoekt Hij, naast God, zijne hulp bij Heiligen, die op onzen vaderlandschen grond geboren zijn, die onze vaderlandsche taal spraken, die in ons vaderland hebben geleefd en gewerkt en er den marteldood gestorven zijn. Waarom anders toch heeft Pius IX, op 29 Junij 1867, de Heiligverklaring der Martelaars van Gorkum uitgesproken dan om, in deze moeijelijke tijden, nieuwe voorsprekers te hebben bij God?

Wat moeten wij nu doen?

Toonen, dat we deze eer op prijs stellen. Wij, Katholieken van Nederland, wij moeten de eersten zijn en het voorbeeld geven in de vereering der HH. Martelaren, die wel aan de geheele Kerk toebehooren, maar toch, op de allereerste plaats, de onzen zijn.

Van hunne voorspraak mogen we veel, zeer veel verwachten.

Pius IX vertrouwt, dat zij, die gestorven zijn voor het geloof in de wezenlijke tegenwoordigheid van onzen Goddelijken Zaligmaker in het H. Sakrament, voor het geloof aan de Opperhoofdigheid des Pauses over de Kerk van Christus, — dat zij, door hunne voorbede, den Stoel van Petrus zullen schragen en zoo den Opvolger van Petrus in staat stellen om het ware geloof te verdedigen, te verkondigen en uit te breiden over de gansche aarde, en door datzelfde geloof niet slechts het eeuwig heil maar ook het tijdelijk welzijn der wereld ten krachtigste te bevorderen.

Ons vertrouwen mag niet minder van kracht, niet minder van uitgebreidheid zijn; maar ééne gunst moeten wij, wij Katholieken van Nederland, met bijzonderen aandrang vragen, en die gunst is de bekeering onzer protestantsche landgenooten.

In Nederland en ook door Nederlanders zijn onze negentien

---

[1]) *Geschiedenis, Novenen, Gebeden en Gezangen*, door P. van der Ploeg, Pr. Tweede vermeerderde druk. Te Leiden, bij J. W. van Leeuwen. 1869.

Heiligen gemarteld: voor de Nederlanders derhalve op de eerste plaats was, naar het voorbeeld des Zaligmakers, hunne bede: *Vader, vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen!*

't Is waar, de protestantsche vooroordeelen zitten hier vast; 't is waar, het ongeloof breidt zich hier met den dag verder uit; 't is waar, hier woedt tegenwoordig, in de onderwijs-wet en hare toepassing, eene geloofsvervolging, die des te gevaarlijker is, naarmate zij minder met geweld, minder met bloedstorting te werk gaat; — maar moeten we daarom wrevelig zijn tegen onze medeburgers, moeten we daarom de hoop op hunne bekeering opgeven? Neen; nemen we liever een voorbeeld aan onzen H. Vader den Paus, die de Protestanten, ook van ons vaderland, uitnoodigt om toch, bij gelegenheid van het Algemeen Concilie, hun eeuwig heil te behartigen en terug te keeren in den schoot der Kerk.

Onze Protestanten zijn voor het meerendeel nog geloovig, dat is, houden nog vast aan eenige grondwaarheden, die zij uit de Kerk hebben meêgenomen; zelfs vele Modernen onder hen zijn, hiervan houden we ons overtuigd, niet zóó modern, niet zóó dwaas en ongeloovig, als zij zich soms in hun spreken en schrijven voordoen. Hierbij komt de vriendelijke uitnoodiging van Pius IX, die, ook door de Protestanten, geëerbiedigd wordt om zijn vlekkeloos karakter, zijne vastberadenheid en minzaamheid. Als nu bovendien wij vergevingsgezindheid toonen en bidden voor onze vroegere en hedendaagsche vervolgers, en als de Gorkumsche Martelaren, op ons gebed, tot God smeeken voor de bekeering onzer protestantsche broeders; — wat mogen wij dan niet hopen van God, die toch de harten der menschen neigt, waarheen Hij wil?

Ook voor ons zelven, ook voor degenen die ons dierbaar zijn, kunnen we, zoowel in het tijdelijke als in het geestelijke, groote gunsten verkrijgen door de voorspraak der Martelaren, die zooveel voor God geleden hebben.

Wij twijfelen er dan ook niet aan, of al de Katholieken van Nederland zullen niet alleen grootsch zijn op onze nederlandsche Martelaren, maar ook gaarne, vooral omstreeks 9 Julij, den feestdag onzer Heiligen, hunne voorspraak inroepen.

Velen zullen wenschen, te Brielle neêr te knielen op den dierbaren grond, die door het lijden en sterven der geloofshelden geheiligd is en meer dan waarschijnlijk nog overblijfselen van hen bevat.

Welnu, bij uwe godvruchtige oefeningen ter eere der XIX heilige Martelaren en op uwe bedevaart naar Brielle hebt gij een bekwamen en goed vertrouwden gids in het hierboven genoemde werkje. Het geeft u eene zeer beknopte maar volledige geschiedenis van het leven en het lijden der Heiligen, voorts vijf Novenen, verschillende gebeden en lof- en smeekzangen. Dit was de inhoud van den eersten druk, die in den tijd van een jaar geheel is uitverkocht. De tweede bevat bovendien morgen- en avondgebeden, gebeden onder de H. Mis, Biecht- en Communie-oefeningen enz., en meerdere gezangen. In een kostbare „noot" op blz. 9 wordt met naauwkeurigheid aangewezen, hoe men gaan en zich plaatsen moet om de plaats der turfschuur te vinden, waar de HH. Martelaren hun strijd gestreden hebben, en allen ook begraven zijn. Vooral op die plek zult gij met vertrouwen bidden en de gunsten verkrijgen, die gij voor u zelven, voor uwe protestantsche vrienden en landgenooten, voor de Katholieke Kerk en voor de geheele wereld van God afsmeekt.[1])

DE GOEDE ZAAIJER. [2])

Dit voortreffelijk tijdschrift, dat sinds zes jaren door duizenden gelezen wordt en zekerlijk veel goeds heeft uitgewerkt, is een nieuw tijdperk ingetreden: de redactie is in andere handen overgegaan, en de uitwendige vorm is merkelijk verbeterd.

Reeds de eerste aflevering van den zevenden jaargang bevat twee merkwaardige hoofd-artikelen.

---

[1]) Eene *Negendaagsche Oefening*, ter eere van den amersfoortschen heiligen martelaar, Theodorus van Enden, werd verleden jaar (bij H. Wolters, te Amersfoort) uitgegeven. Men weet, dat de Heilige een der Gorkumsche Martelaren is. Wij kunnen dit stichtelijke boekje, inzonderheid aan de Katholieken van Amersfoort en omstreken, met warmte aanbevelen. Mogten wij in staat zijn meerdere dergelijke oefeningen, ter vereering van eenigen der HH. Martelaren afzonderlijk, aan te kondigen! voor zoover wij weten, zijn er nog geene. Het zijn zulke krachtige middelen om bijv. op de geboorteplaatsen van een der Heiligen of elders, waar hij geleefd en gearbeid heeft, eene zeer eigenaardige plaatselijke devotie aan te vuren en uit te breiden.

[2]) *Tijdschrift voor Katholieken ter bevordering van godsdienstige kennis en christelijk leven.* 7e jaargang, 1e aflevering. Uitgever G. W. van Belle, te Rotterdam.

Het eerste, een vervolg van de korte verklaring der christelijke geloofs — en zedeleer, voert ten titel: *Jesus Christus is God.* Deze grondwaarheid van het Christendom wordt hier bewezen uit 's Heeren Verrijzenis. De bewijsvoering is helder en dringend.

Eerst wordt aangetoond, dat de Verrijzenis, als zij werkelijk heeft plaats gehad, een afdoend bewijs is voor Christus' Godheid; dit grootste der wonderen immers was door Christus niet slechts voorspeld, maar ook aangewezen als de toets van zijne geloofwaardigheid, en als zoodanig werd het ook door de Joden beschouwd.

Vervolgens wordt bewezen, dat Christus, na werkelijk gestorven te zijn, ook werkelijk is opgestaan van de dooden. Als getuigen der Verrijzenis worden opgevoerd de Apostelen en Evangelisten, de godvruchtige vrouwen, de vijfhonderd leerlingen, die Christus na zijne Verrijzenis hebben gezien op den berg in Galilea, en ten laatste de Apostel Paulus; de onwraakbaarheid hunner getuigenis wordt in het volste licht gesteld.

In den loop en aan het slot van het artikel worden de voornaamste bestrijders der Verrijzenis, van de Phariseën af tot Strausz, Straatman en Zaalberg toe, grondig wederlegd.

Wij hopen, dat de veelbegaafde Schrijver, die te midden van eene werkzame bediening nog tijd weet te vinden voor ernstige en gezette studie, zijn arbeid moge voortzetten; als die losse artikelen later overgewerkt en te zamengevoegd worden, kunnen ze, onder den titel van *Verklaring der katholieke geloofs- en zedeleer*, een degelijk werk vormen, dat een rijke aanwinst wezen zal voor onze katholieke literatuur.

Het tweede hoofd-artikel is getiteld: De ongeloovigen van den tegenwoordigen tijd.

De voorrede, door den Schrijver zelven eene „vreemde" voorrede genoemd, tintelt van geest en flikkert van scherpe toespelingen op allerlei personen, zaken en toestanden, maar is juist daardoor moeijelijk te vatten voor het meerendeel der lezers van *De Goede Zaaijer*, en daarenboven is zij geene inleiding tot de stof.

Eerst bij den opzet der verdeeling zien we den Schrijver in zijne kracht; daar toont hij, ten volle berekend te zijn voor de moeijelijke taak, die hij op zich neemt. Hij zal behandelen:

I. *de echte op- en afkomst*
II. *de klare karakter-spiegel* } *der ongeloovigen.*
III. *de verantwoordelijke rekening*

Welk dezer drie deelen zou kunnen gemist worden? Zou er met mogelijkheid nog een vierde deel bij te voegen zijn? De enkele verdeeling getuigt, dat de Schrijver, alvorens eene letter op het papier te zetten, zijne stof van voren tot achter bestudeerd en volkomen bemeesterd had.

In deze aflevering wordt het eerste onderdeel van deel I uitgewerkt. Door gezaghebbende getuigen uit Frankrijk, België en Duitschland en door sprekende voorbeelden uit den nieuweren en den tegenwoordigen tijd wordt bewezen, dat het ongeloof der ongeloovigen niet voortkomt uit hun dieper besef van zedelijkheid, maar uit de bedorvenheid van hun hart; met edele verontwaardiging roept de Schrijver dan ook uit:

„Even als paddestoelen wassen zij [de ongeloovigen] het weelde-
„rigst op een vuilen en besmetten grond."

„Onder 't onbevlekte, ongekreukte borstkleed van alle apostelen
„des modernen ongeloofs heeft gewoonlijk eerst de vreeselijke vul-
„kaan van den wellust gewoed; op diens uitgebranden krater is
„het, dat de ruïne van het geloof wordt gevonden."

Verlangend zien wij naar het vervolg uit.

Zou een tijdschrift, dat zulke artikelen levert, geen algemeene deelneming vinden? Tegen den prijs behoeft bijna niemand op te zien; een geheele jaargang, bestaande uit zes afleveringen, kost niet meer dan 35 cents.

DE REGELING VAN HET ARMBESTUUR IN NEDERLAND. [1])

De hieronder genoemde waardige volksvertegenwoordiger heeft ons, vóór weinige weken, onder bovenvermelden titel, eene tweede en vermeerderde uitgave van een zijner vroegere geschriften aangeboden. Nu ons maandschrift eene welverdiende aandacht op zijn schrijven over het onderwijs had gevestigd, verlangt hij blijkbaar,

---

[1]) Door Mr C. J. A. Heydenrijck, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

dat wij ook dit nieuw uitgegeven werkje van zijne hand niet onvermeld zullen laten. Volgaarne geven wij gevolg aan zijnen regtmatigen en vereerenden wensch, al kunnen wij niet alle verdiensten van zijn geschrift opsommen, al moeten we ook, ter liefde van de waarheid, op de beginselen wijzen, die de verhouding tusschen Kerk en Staat bepalen, ten einde de nevelen, welke nog voor zijn anders zoo scherpziende oogen schijnen te hangen, zooveel mogelijk te verdrijven.

In zijne voorrede zegt hij, dat eene rijpere ondervinding, eene meer heldere inzage in de werking der armenwet van 1854, en de onlangs voorgestelde verandering in die wet, vooral in betrekking tot het domicilie van onderstand, hem tot deze tweede uitgave deed besluiten.

De Schrijver gaat uit van het beginsel „dat, ofschoon ook de „oude wereld eene zekere weldadigheid kende — de *ware* armen„zorg, een eeretitel der hedendaagsche maatschappij, haar bestaan „ontleent aan het Evangelie."

Zonder het te zeggen heeft hij waarschijnlijk het woord Evangelie in den uitgebreidsten zin opgevat, en zich ook de armenverzorging bij het oude joodsche volk als de vrucht van het nog onvolmaakte Evangelie of der nog niet volkomen Openbaring voorgesteld. Deze armenzorg toch steekt tegenover de handelwijze der oude heidensche volken gunstig genoeg af, om als eene voorafbeelding en als eene voorbereiding tot de volmaaktere christelijke armenverzorging met haar tegelijk voor onzen geest op te rijzen.

Schrijver stelt de christelijke armenzorg tegenover de heidensche wereld in het heldere licht der geschiedenis, en laat de liefdevolle, vaderlijke en veelomvattende magt van den Bisschop zien, ten opzigte van alles, wat op de kerkelijke armenverzorging betrekking heeft. Wij zouden wenschen, dat allen, die eenig beheer in eene katholieke armenverzorging uitoefenen, aan dit gedeelte van het betoog eene bijzondere aandacht wijdden, om twijfels, die er nog mogten bestaan, tot eene geleidelijke oplossing te brengen.

Daarna treedt hij in eene geschiedkundige beschouwing van de verschillende voorschriften, waarmede het staatsgezag in deze landen, van den tijd van Karel V af tot op onze dagen, de Kerk in deze gewigtige zorgen bijgestaan of tegengewerkt heeft. Wij zien er, hoe in vroegere eeuwen de Staat wel eens overgreep in de regten der Kerk; maar dit wordt vergoelijkt met de opmerking

„dat in een tijd van dergelijke enge verbindtenis men veel te „geneigd is op elkanders regten in te grijpen, als een *regt* te be„schouwen, 't geen niets meer is dan eene *concessie*." [1])

Men ontmoet in den loop van dit geschiedkundig en zakelijk overzigt soms uitdrukkingen, die van den Schrijver doen vermoeden, dat hij „eene volslagene scheiding tusschen Staat en Kerk [2]) niet afkeurt, en dat hij zulk beginsel zelfs in de Grondwet van 1848 en ook in de armenwet van 1854 wil gehuldigd zien.

Zou de Schrijver dit beginsel in onze wetten meenen te lezen, dan durven wij beweren, dat hij zich niet weinig vergist. Onze wetgeving draagt bijna overal de kenteekenen, dat zij voor een christelijk volk geschreven is. Onze Grondwet heeft ook hare bepalingen aangaande de godsdienst, die op verre na niet eene scheiding van Kerk en Staat vaststellen. Hoe groot is het gewigt, door onze wetgeving op den eed gelegd, hoe dikwerf wordt deze gevorderd: en is de aflegging van den eed geen geheel en al godsdienstige en christelijke handeling? Het vele goede, wat in onze wetten over het huwelijk, over de regten der vrouw, de bescherming der kinderen en de openbare zedelijkheid te vinden is, vloeit voort uit de christelijke beginselen, waarin ons volk is opgevoed. De armenwet van 1854 durft als eene veronderstelling aannemen, dat de kerkelijke en partikuliere liefdadigheid in het grootste gedeelte der armenverzorging zal voorzien, en dat de ondersteuning van staatswege slechts eene uitzondering behoeft te zijn. Zij durft zelfs meer dan vroeger op de vermeerdering der godsdienstige liefdadigheid rekenen, daar zij langzamerhand de subsidiën wil intrekken, welke uit de belastinggelden aan kerkelijke armbesturen werden verleend. In plaats van nu de belastingen, die met het oog op dergelijke subsidiën verhoogd waren, te verminderen, noopt men, door eene latere wet op het onderwijs, de Kerk, die voor eene godsdienstige opvoeding harer kinderen bezorgd is, alle krachten harer weldadigheid in te spannen om bijzondere scholen te stichten, op het gevaar af, dat zij veel van hare armenverzorging aan den Staat zal moeten overlaten. De staatsmagt gaat verder en eischt nog hoogere belastingen voor nieuwe scholen, die door een groot deel der bevolking, en wel vooral door het weldadigste deel, niet

---

[1]) blz. 19.
[2]) blz. 16.

gewild worden. Is dat geen speculatie op de christelijke liefdadigheid van Nederland? En als wij al verder opmerken, dat de wet eenige voorschriften geeft aan de besturen van kerkelijke instellingen van weldadigheid, en hen tot sommige mededeelingen verpligt, dan kunnen wij in dat alles geene volstrekte scheiding van Kerk en Staat terugvinden, maar veeleer die enge verbindtenis, welke de Schrijver op blz. 19 in de vroegere eeuwen aanwijst, „toen men „veel te geneigd was op elkanders regten in te grijpen en als een „*regt* te beschouwen, 't geen niets meer is dan eene *concessie*" van de zijde der Kerk. Een van beiden is waar, de Staat beschouwt de Kerk als zijne eerbiedwaardige gezellin, of slechts als eene winstgevende slavin.

Het is ons duidelijk, dat de Schrijver zich ook aan deze gedachten vasthoudt, zelfs daar, waar eene volstrekte scheiding eenigen voorrang in zijn geest schijnt te eischen. Waartoe anders zijn pogen om het domicilie van onderstand, zooals het in de staatswet voorkomt, in overeenstemming te brengen met de kerkelijke bepalingen? Hij zegt toch op blz. 64: „Belemmer de kerkelijke en bijzondere lief„dadigheid niet, door uw onpractisch, heilloos domicilie van on„derstand." [1]) En hij verlangt daar „gemeen overleg, samenwerking."

Hier tegenover staat zijne uitlegging van artikel 195 der Grondwet, waar van het armbestuur wordt bepaald, dat „het is een onderwerp „van aanhoudende zorg der Regering, en door de wet wordt geregeld." Hij legt het uit met te zeggen, dat die zorg eenvoudig politiezorg en toezigt is, eene zorg om te onderzoeken, wat de Staat bij de kerkelijke en particuliere weldadigheid nog te doen heeft om bedelarij, landlooperij enz. zooveel mogelijk te keeren. Hij merkt op, dat het subsidiestelsel uit de politiezorg voortkomt, en slechts bij volstrekte onvermijdelijkheid, dienen mag als een maatregel van overgang. [2]) De Staat als Staat mag niet liefdadig zijn.

Op het veld der liefdadigheid *schijnt* de geachte Schrijver hier een voorstander te zijn van scheiding tusschen Kerk en Staat; wij althans kunnen uit het aangehaalde niets anders afleiden. Maar als wij aan het hoofd van zijn geschrift lezen, dat de ware armenzorg, die uit het Evangelie voortkomt, een eeretitel der hedendaagsche

---

[1]) De staatswet geeft de geboorteplaats van den arme, de Kerk daarentegen wijst zijne woonplaats als domicilie van onderstand aan.

[2]) blz. 42—46.

maatschappij is; als wij opmerken, dat de Staat de geordende maatschappij is, en niettemin als zoodanig niet meer liefdadig mag zijn, dan moet die Staat een zijner schoonste eeretitels missen, dan kan hij slechts een heidensch staatsgenootschap van christelijke leden zijn, en dat heidensch staatsgenootschap zal zich uit louter eigenbelang van de christelijke weldadigheid bedienen als van een middel tot bezuiniging, als van een policiemaatregel. Dat kan de heer Heydenrijck niet bedoelen. Hij, die aan het einde van zijn boekje uitroept: „Ach, mogten we elkander ten minste dáár [op het „terrein der liefdadigheid] de hand reiken!" kan geen volstrekte scheiding van Kerk en Staat willen.

Wij gelooven dan ook, dat hij volgens de juiste beginselen over beider verhouding, slechts bedoelt een onderscheid en geen volkomen scheiding tusschen beiden, een wederzijdsche onafhankelijkheid op eigen gebied, maar tegelijk een vriendschappelijke zamenwerking tot heil der onderdanen van den Staat en de leden der Kerk. Zouden er zijn, die eene scheiding wilden doordrijven, den Staat van de Kerk afscheuren, en ons in eenen afgrond wilden storten, even diep of nog dieper dan die van het oude heidendom, en dat alles onder de niet genoeg begrepen leus der scheiding van Kerk en Staat, dan zou ongetwijfeld de heer Heydenrijck, in de eerste gelederen van hunne bestrijders, het magtig wapen van zijn woord en pen voeren.

Het bondig en wetenschappelijk boekje van den hooggeschatten afgevaardigde versterkt ons in onze zekere verwachting, dat hij zal voortgaan om zijne rijke talenten aan het welzijn van Kerk en Staat dienstbaar te maken.

DE HOUDING VAN EENIGE NEDERLANDSCHE PROTESTANTEN TEGENOVER 's PAUSEN UITNOODIGING BETREFFENDE DE ALGEMEENE KERKVERGADERING BEOORDEELD DOOR F. HEIJNEN.[1])

Naauwelijks had Z. H. Pius IX de bulle tot de bijeenroeping eener Algemeene Kerkvergadering uitgevaardigd en daarenboven het woord gerigt tot alle niet katholieke Christenen, of dat woord van Hem, dien de onkatholieken zoo gaarne voorstellen als een

---

[1]) Rotterdam, van Belle, 1869.

zwakken grijsaard zonder invloed, maakte op allen den diepsten indruk. Vriend en vijand beijverde zich evenzeer om, ofschoon op verschillende wijze, het hooge gewigt dier gebeurtenis te doen uitkomen; want terwijl de Katholieken haar als een nieuw bewijs van het altoos krachtige leven der Kerk, van hare eenheid en verhevene zending toejuichten, terwijl vooral in Engeland en Duitschland sommige onkatholieken haar als een middel ter hereeniging met de grijze Moederkerk vol van vreugde begroetten, grepen vele anderen alle middelen aan om den gevreesden invloed zoo mogelijk krachteloos te maken. Geen laster werd gespaard, geen hartstogt niet opgewekt. Talrijke verouderde en duizendwerf weerlegde beschuldigingen tegen de Katholieke Kerk, vooral over hare onverdraagzaamheid en priesterheerschappij, werden weder in het leven geroepen om den geest, althans door de kracht van oude, op nieuw versterkte en verlevendigde veroordeelen, voor de schitterende waarheid te verblinden.

Dit zien wij, gelijk overal elders, ook in ons vaderland. Men kan onder menig opzigt zeggen, dat dezelfde weg wordt bewandeld door de auteurs der geschriften, wier recensie ons in het hierboven aangekondigde werkje wordt aangeboden. Wij bewonderen het geduld van den geleerden Schrijver om zoo vele professorale nietigheden te doorlezen en voor de honderdste maal te weerleggen. Als grondslag voor zijne beschouwing neemt hij den brief, door eenige groninger godgeleerden, met prof. Hofstede de Groot aan 't hoofd, den Paus toegezonden, omdat aan dezen het antwoord aan Paus Pius IX door Dr A. Capadose en de opmerkingen van C. W. Pape over het Oekumenische Concilie te Rome, in 1869, in het beruchte tijdschrift *Waarheid en liefde*, zich gemakkelijk aansluiten, en deze laatsten op eenige kleinigheden na met dezelfde argumenten als de bewuste brief weerlegd worden.

Het trok onze bijzondere opmerkzaamheid, den brief der groninger theologen aldus te zien aanvangen: *Viro illustri, praeclaro, venerabili, Pio Nono, Episcopo Romano*; in het stuk zelf wordt de Paus nu eens toegesproken als *Vir Reverendissime* of *Summe Venerande*, dan eens als *Vere Studiose* en ook als *Pater Venerabilis*. Deze afwijking van de gewone titulatuur, waarmeê men tot zelfs in alle openbare bescheiden der beschaafde wereld over den Paus spreekt of zich tot Hem wendt, geeft aan de groninger briefschrijvers *l'air gauche* van plattelandsbewoners, die hunne wereld niet kennen;

maar daargelaten deze onhandigheid, moet het ons verblijden, dat zij den Paus in de genoemde termen toespreken; vergelijk hiermede de geschriften van Protestanten uit vroegere tijden, toen men voor den Paus slechts eenige wél bekende namen uit de Apocalyps over had. Ziedaar een verblijdenden vooruitgang, wij zijn er den Groningers dankbaar voor.

De Schrijver verdeelt zijn werkje in twee, in den brief zelf aangegeven deelen. Eerst beschouwt hij de hoofdgronden, waarom de groninger heeren alle toenadering tot de Katholieke Kerk onmogelijk achten, en ten tweede hunne bijzondere grieven tegen de Kerk. Na aangetoond te hebben, dat de brief, als slechts van eene kleine fractie protestantsche godgeleerden uitgegaan, zelfs in de oogen van de zoo verdeelde Protestanten weinig gewigt kan hebben, bewijst de Schrijver, met een paar opmerkingen, ten duidelijkst de nietigheid der gronden van weigering, de tegenspraak met het Protestantisme, die in de redenering ligt opgesloten, ja, de onhoudbaarheid van het Protestantisme der briefschrijvers zoowel als van dat van Dr Capadose.

De bijzondere grieven der heeren Groningers — grieven die, zooals herhaaldelijk van katholieke zijde bewezen is, alleen in de verbeelding der Protestanten bestaan — worden kort maar krachtig, soms zelfs op geestige wijze, weerlegd; zoodat men na aandachtige lezing dezer belangrijke brochure zich gedrongen vindt met den Schrijver (blz. 33) uit te roepen: „Wel zwak moet de zaak staan, „waarvoor slechts zulke zwakke gronden kunnen aangevoerd wor„den"! en men hier ten volle beaamt wat hij (blz. 86) zegt: „Pijnlijk „en bitter zwaar valt het, door eene woeste heide te moeten wan„delen, waar het oog nergens verkwikking vindt, en veeleer „aanhoudend wordt gekweld door het opstuivend zand, en waar de „voet telkens stoot tegen scherpe doornen en prikkelende distels. „Daarbij geen enkelen oogenblik ongeduldig te worden is moeijelijk, „uiterst moeijelijk!" en toch moeten wij den Schrijver den lof toekennen, over het algemeen elk verbitterend, ja zelfs elk hard woord vermeden te hebbben. Hetgeen werkelijk goed en prijzenswaardig in de drie behandelde geschriften wordt gevonden, doet de Schrijver met blijkbare welwillendheid en ingenomenheid uitkomen. Het troostte hem, bij zijnen voorwaar onaangenamen arbeid — een troost, dien hij aan zijne lezers doet medegevoelen — toen hij Dr. Capadose de diepe behoefte der tegenwoordige maatschappij aan verlossing

door Christus zag schetsen, toen hij dezen gemoedelijken Protestant eene onbewimpelde belijdenis van geloof aan „den grooten God en „Verlosser Jesus Christus" hoorde afleggen; met vreugde vermeldde hij, hoe de besproken protestantsche schrijvers het met ons daarin eens schijnen te zijn, dat er van het gebed alles verwacht moet worden, en voegt hierbij eene allerschoonste betuiging van liefde jegens onze van de H. Kerk afgedwaalde landgenooten en de vurige wenschen van zijn zielenijver voor hunne bekeering tot de waarheid. Geheel instemmend met de vermaning tot gebed, die hij aan het slot der brochure tot de Katholieken rigt, maken wij hier deze woorden gaarne tot de onze: En gij, katholieke mede-„broeders, bidt ook gij!..... Geschieden hier niet die veelvuldige „bekeeringen, die de Kerk in Engeland, die haar in Duitschland „verblijden..... moet het niet veellicht toegeschreven aan den „minderen ijver, waarmede gij tot dusverre bepaaldelijk voor de „bekeering uwer afgedwaalde medebroeders, kinderen van hetzelfde „Vaderland hebt gebeden?"

De stijl laat hier en daar wel iets te wenschen over; vreemd bijv. klinken meermalen terugkomende constructiën zooals deze (blz. 29): „Petrus geloof kon nimmer door booze dwaling bezoedeld, „nimmer door heidensche trouwloosheid verwonnen" [worden]; zou dit geen germanisme zijn? Doch deze en dergelijke kleinigheden zijn bij een tweeden druk, dien wij het werkje van harte toewenschen, gemakkelijk te verbeteren. Het werkje vinde vele lezers, en vooral worde de wensch vervuld, waarmeê de Schrijver zijne brochure eindigt, dat „allen met aandrang den Heer des oogstes „smeeken, en milderen zegen zal Hij doen dalen over ons geliefd „vaderland; en het spoediger dan wij vermoeden door de Kerk en „haar zichtbaar Opperhoofd geleiden tot den waren, oprechten en on-„vervalschten Dienst van Jesus Christus, onzen God en Verlosser."

DE ROMAN. [1])

Finis coronat opus, is vooral waar met de betrekking tot de *Studiën*; want de Zeer Eerw. Pater B. van Meurs gaf, door *De*

[1]) Door B. van Meurs, Leeraar aan 't seminarie te Kuilenburg. Ve aflevering der *Studiën op godsdienstig, wetenschappelijk en letterkundig gebied.*

Roman, een voortreffelijk sluitstuk aan den eersten jaargang.

De Eerw. Schrijver levert eene degelijke, van groote belezenheid getuigende brochure, waaraan wij hoogen lof moeten geven; eene brochure welke wij om haar praktisch nut in aller handen zouden wenschen, daar de inhoud, vooral thans, wel bijzonder behartigd mag worden.

Men spreekt dikwijls, te regt of ten onregte, van teekenen des tijds, maar is het geen echt teeken des tijds, wanneer wij den roman en bij voorkeur den zinnelijken roman in bijna aller handen vinden? zelfs in deugdzame gezinnen zien binnendringen? Is het geen echt teeken des tijds, wanneer men in de achterbuurten der steden, ja zelfs op dorpen, leesinrigtingen ziet opgeslagen, waar de roman met geopend titelblad, vaak met eene ontuchtige titelplaat als lokaas, den voorbijganger wordt voorgehouden? Dit is een teeken des tijds; om de zedelijke waarde van een volk te kennen, lette men slechts op die soort van letterkunde, welke het gemakkelijkst tot het volk doordringt. De stijl, zegt een beroemd schrijver, leert ons den mensch kennen, en de letterkunde de maatschappij. Lang is onze vaderlandsche letterkunde onbesmet gebleven van den gruwel der fransche ligtzinnigheid, en de apostelen der zedeloosheid en goddeloosheid konden hier geen opgang maken; maar sinds de moderne ideën over opvoeding, zedeleer en godsdienst ook in ons vaderland ingang vonden, worden wij overstroomd door de schandprodukten der fransche pers, zoodat zelfs schrijvers, die zich aan den grofsten wansmaak bezondigen, die bij voorkeur met onbeschaamd penseel het uitschot der maatschappij en nog wel der fransche maatschappij afschilderen, niet zelden de toonbeelden zijn, waarnaar zich de smaak onzer hollandsche jeugd vormt.

't Was dus eene zeer gelukkige gedachte, welke den Schrijver de pen deed opvatten om aan velen, die door de groote woorden van: verlichting, beschaving, vooruitgang enz. verblind zijn, eens de oogen te openen, en op eene meesterlijke wijze is hij in zijn doel geslaagd.

De Schrijver stelt zich ten doel om aan te toonen, en niet door theologische bewijsgronden, niet door clericale getuigenissen, dat de lezing der romans, welke door de Kerk veroordeeld worden, een verderfelijken invloed uitoefent op geest en hart, en dat zij door geene motieven is te billijken noch te verschoonen,

De ontwikkeling dier thesis geeft hem stof voor drie belangrijke

brochuren, waarvan wij de eerste voor ons hebben; deze biedt ons het oordeel aan van bevoegde en voor niemand verdachte autoriteiten over de lezing van goddelooze werken en bepaaldelijk van den roman.

Nadat de Schrijver het regt der Kerk tegenover deugd en godsdienst ondermijnende geschriften heeft gehandhaafd, en haren Index heeft verdedigd, voert hij drieërlei soort van getuigenissen aan; het zijn de uitspraken van mannen, die nooit op den titel van clericaal hebben aanspraak kunnen maken. Het eerst laat hij ons Socrates, Plato, Aristoteles hooren, die hunne stem verheffen tegen losbandige en ongodsdienstige geschriften. Vervolgens brengt hij ons op een tijdstip, toen het zedebederf het toppunt had bereikt, binnen het heidensche Rome en laat Ovidius en Martialis, twee der wellustigste dichters, hunne eigene veroordeeling uitspreken.

Eindelijk roept hij de getuigenis in van de schandelijkste hedendaagsche fransche en duitsche romanschrijvers en brengt bijzonderheden in het licht, welke ons met walging vervullen tegen de geschriften van ellendelingen, die schandelijke berekeningen maken op het bederf, dat er schuilt in 's menschen hart.

Wie staat niet verbaasd over de onbeschaamdheid van onze moderne schoolmannen, waarvan er zijn, die, voordat zij eene akte voor de fransche taal of voor middelbaar onderwijs verleenen, vorderen durven, dat men een Victor Hugo, een George Sand en dergelijken kunne verklaren?

Welk man van fatsoen zal zich niet schamen aan kinderen van 16, 17 jaren dergelijk ontuig in handen te geven, en toch..... leert ons de Schrijver, dat een zeker advokaat, in eene beschouwing over de regeling van het middelbaar onderwijs, den wensch uitdrukt en de veronderstelling maakt, dat op de zoogenaamde hoogere burgerscholen de werken van George Sand, Victor Hugo ja zelfs van J. J. Rousseau zouden worden gelezen.

En dan zou men het ons ten kwade duiden, dat wij niet medejuichen over den zoogenaamden zegen der moderne staatsscholen!

De compilatie van zoovele getuigenissen is door den Schrijver tot zulk een schoon geheel gemaakt — afgewisseld door eenen goedtreffenden *Seitenhieb* op dezen en genen hollandschen romanschrijver, die naar de fransche patronen geborduurd heeft — dat de lezing zijner brochure tot het einde toe een hoog belang inboezemt.

Wij wenschen den Schrijver met dezen arbied geluk, en sluiten onze beoordeeling met de verwachting uit te drukken, dat de twee

volgende gedeelten zijner beschouwing over den Roman waardige nevenstukken van dit eerste deel zijn zullen; moge hij er toe overgaan de drie gedeelten, in één band bij elkander, afzonderlijk uit te geven, ten einde de verspreiding nog gemakkelijker worde.

GEBEDEN EN GEZANGEN VOOR HET CONCILIE-JUBILÉ.[1])

Een klein boekje van rijken inhoud; eene beknopte en, men mag zeggen, volledige verzameling van onderrigtingen, gebeden en gezangen voor het tegenwoordige Jubilé. De Schrijver heeft zich voor de zamenstelling der gebeden zooveel mogelijk overal aan de kerkelijke formulieren, met hunne eigenaardige kracht en zalving, gehouden. Wij wijzen ook op de *gebeden voor ons Vaderland en andere landen, om hun terugkeer tot de eenheid der Kerk* (blz. 35 vv.); zij zijn ontleend aan den Kardinaal Wiseman en dezen zamensteller waardig. Zij werden door de studenten van het Engelsch Collegie te Rome dagelijks in hunne kapel voor de bekeering van Engeland gebeden. (Manning, *England and Christendom*, p. 268.)

Het werkje kome in algemeen gebruik.

De prijs is buitengemeen laag gesteld.

VERZUIM VAN HET H. DOOPSEL IN ENGELAND.

De Hoogwaardige Aartsbisschop van Westminster, Mgr Manning, deelt ons in zijn brochure *The workings of the holy Spirit in the Church of England* (Londen, 1864), over de verwaarloozing van het H. Sakrament des Doopsels het volgende mede:

„Ik zeg, het getal der ongedoopten in Engeland is groot, omdat „er vele oorzaken zijn, die medewerken om deze uitkomst voort „te brengen.

„Vooreerst, de onvolmaakte en derhalve ongeldige toediening „van het Doopsel door de zorgeloosheid der bedienaars. Gij meent „misschien, dat dit overdreven is ten gevolge van eene dwaling „der Katholieken over de uitgebreidheid van zoodanige zorgeloos„heid onder de protestantsche predikanten, zoowel in als buiten „de Kerk van Engeland. Het is echter onloochenbaar, zooals ik „weet door de verklaring van ooggetuigen, dat zulk eene zorge„loosheid vroeger groot geweest en dikwerf voorgekomen is. Dit

„beschouw ik als de minste, maar toch als eene genoegzame reden om „te gelooven, dat menigeen nooit is gedoopt geworden. Voeg hier„bij de onachtzaamheid, veroorzaakt door het volslagen ongeloof „aan de wedergeboorte door den Doop, dat bij een groot getal van „protestantsche predikanten heerscht.

„Er zijn echter twee andere, veel meer regtstreeksche oorzaken.

„De eerste is de bestudeerde verwerping, als een punt van gods„dienstige belijdenis, der praktijk van den kinderdoop. Menigeen „derhalve groeit zonder Doopsel op en zoekt het, om verschillende „redenen, ook nooit, als hij gekomen is op volwassen leeftijd. De „tweede is het zondig ongeloof en de achteloosheid van ouders uit alle „standen van het engelsche volk, die dikwijls geheele familiën „van kinderen laten opgroeijen zonder Doopsel. Van het feit, „dat menigeen nooit is gedoopt geworden, kan ik en kan elk „priester, die tegenwoordig in Engeland werkzaam is, getuigenis „afleggen. Er zijn er weinigen onder ons, die niet in het geval „zijn geweest, dat zij volwassen menschen van allerlei stand, armen „en rijken, kinderen en dikwijls geheele familiën tegelijk moesten „doopen. 't Is waar, in de laatste dertig jaren, zijn de anglikaan„sche predikanten meer bezorgd geworden voor de toediening des „Doopsels, en de ouders ijveriger om hunne kinderen ten Doop „te brengen; maar deze reaktie is geenszins geëvenredigd aan de ver„waarloozing, die van den anderen kant meer algemeen is gewor„den. Alles bij elkander genomen, vrees ik, dat het getal onge„doopten in Engeland op dit oogenblik grooter is dan ooit te „voren."

Verkiezings-manoeuvres. In het *Leeskabinet*, n°. 5, 1869, lazen we, onder den titel „Aan de liberale Kiezers", het volgende rijmpje:

Zelfs een listje kan geen kwaad,
Als het uw partij maar baat.

A. v. W.

Zoo dacht ook de utrechtsche hoogleeraar Mr C. W. Opzoomer en, daags vóór de herstemming te Leiden, liet hij in die stad rond verkoopen *Een Woord tot mijne Katholieke Landgenooten.*

EEN KUNSTBEELD. [1])

Gij herinnert U, M. H., hoe in het voorgaand jaar, een vreemdeling de voornaamste steden van ons vaderland bezocht, om daar een hooggeroemd Christusbeeld ter bezigtiging aan te bieden. Tal en keur van kunstminnaars zijn toegesneld; velen kwamen zelfs van verre; de tentoonstelling van dat enkele beeld werd, de dagbladen hebben het gemeld, druk, zeer druk bezocht. En welke was de uitslag? Waren de bezoekers te vreden? Het is waar, daar werden — en hoe zou het anders kunnen? — aanmerkingen gemaakt: eenigen hadden anatomische gebreken in het *corpus* ontdekt; anderen vonden het beeld niet ideaal genoeg; velen betwijfelden het, of het inderdaad het Crucifix van Karel V was; doch schier algemeen was men na het bezoek, na de beschouwing voldaan. Niet alleen beklaagde men zich het offer niet, hetwelk men tot dat doel gebragt had, neen, men had er bewonderd, men had met diepe overtuiging, eenigen zelfs met een traan in het oog uitgeroepen: „Wat is dat schoon! wat „is dat heerlijk!"; men had er het edelste, dat men hier

[1]) Eene voorlezing, gehouden voor de leden der *Katholieke Leesvereeniging* te Rotterdam.
Ingezonden.

smaken kan, genoten, het genot van hoogere schoonheid, kunstgenot. Er waren er zelfs, die getuigden: „Het „gezigt van dat beeld, van dien Goddelijken Lijder heeft „mij goed gedaan!" En inderdaad, al zeide ons niet een oud spreekwoord, „Beelden zijn boeken": wie weet, wie erkent niet, hoezeer een kunstbeeld, door eene meesterhand voortgebragt, evenals een schoon boek, den stil aandachtigen beschouwer trekken en boeijen, oog en geest en hart diep treffen, en aldus geheel den mensch eenige stonden van ware en waardige voldoening schenken kan.

In die overtuiging, M. H., die gij allen, ik zou onbescheiden zijn hieraan te twijfelen, met mij deelt, waag ik het, dezen avond in uw midden op te treden met geen ander doel, dan om insgelijks aan U een beeld, dat ik onlangs in eene prachtige galerij ontmoette, ter bezichtiging voor te stellen.

Is het der beschouwing waardig?

Eenige opmerkingen, die ik, vóór ik het U vertoon, doe voorafgaan, over den persoon, dien het voorstelt, over den kunstenaar, uit wiens atelier het is voortgekomen, over de waarde, die daaraan door verschillende kunstregters is toegekend, mogen U het antwoord op die vraag geven.

Het bedoelde beeld, M. H., vertoont ons eene jeugdige, teedere, voortreffelijke maagd, die bij al de zwakheid van geslacht en leeftijd daar oprijst als eene moedige als eene onverschrokken heldin.

Geheel oorspronkelijk is het kunststuk niet, maar dit, wel verre van deszelfs waarde te verminderen, schenkt er daarentegen hooger waarheid, schitterender glans en krachtiger leven aan. Want de grondlijnen, naar welke het is uit- en afgewerkt, zijn den kunstenaar gegeven

door den H. Geest zelven; zij staan met onfeilbare juistheid getrokken in de H. Schrift.

Naar die schets is het door hem niet in klei geboetseerd, niet uit hout of steen gebeiteld, niet met het penseel op doek gemaald, maar het staat ons geschilderd met de fijnste tinten van 's menschen hoogste uitdrukking, het woord, met de krachtigste, met de schitterendste kleuren der poëzij.

En de hand, welke ter schildering van dat beeld den dichtveder leidde, was waarlijk van een groot meester, die het met eene bijzondere liefde behandeld, met al de krachten van zijn kunstenaars-ziel er aan gearbeid heeft, en in zijn arbeid op uitstekende wijze is geslaagd.

Ik verklaar mij nader.

De jeugdige heldin, die ik voor uwe blikken wil doen rijzen, is de eenige dochter van een van Israëls uitstekende helden, van den grooten landvoogd, regter en veldheer Jeftha. Terwijl eene overlevering haar Seïla heet, heeft de kunstenaar haar den naam van Ifis gegeven.

Hoewel de grootsche daad, die van haar in de H. Schrift vermeld wordt, U genoegzaam bekend is, zij het mij evenwel vergund, ter betere waardering van het beeld, de gebeurtenis, in welke zij daar optreedt, in korte trekken te herinneren.

Haar vader uit Manasses' stam gesproten, aanvankelijk door zijne broeders en landgenooten verbannen, werd later wegens zijn wijdbefaamden moed en dapperheid door hen teruggeroepen, en tot hun regter en veldheer gekozen, ten einde hen van het zwaardrukkend juk der Ammonieten te verlossen. Moedig trekt hij tegen hen te velde; doch vóór hij den slag ingaat, spreekt hij (eenige schriftverklaarders meenen in heiligen, anderen in roekeloozen ijver) tot God: „Zoo gij de zonen Ammons in

„mijne handen levert, en ik in vrede wederkeer, dan zal „ik den eerste, die mij uit mijn huis te gemoet komt, „den Heer tot brandoffer opdragen." Na die gelofte breekt hij op; de slag wordt geleverd; Jeftha verwint; de Ammonieten zijn vernederd. Zegevierend keert de held uit den strijd naar zijn hof te Masfa, en daar bij zijne woning genaderd, ziet hij een rei van maagden, op rinkelbommen spelend, hem juichend te gemoet treden, en aan haar hoofd — zijne dochter, zijn eenig kind. Op dat gezigt scheurt Jeftha zijne kleederen, en roept uit: „Wee mij! ach! mijne dochter, gij maakt mij ongelukkig, „en verderft u zelve! Ik heb de woorden uitgesproken „tot den Heer, en het veranderen kan ik niet." En het antwoord der dochter luidt: „Mijn vader! Zoo gij „de woorden tot den Heer hebt uitgesproken, doe mij „dan volgens uwe belofte, nu Hij u de overwinning op „uwe vijanden heeft geschonken." Alleen vroeg zij twee maanden verlof, om met hare speelgenooten haren kinderloozen staat op de bergen te beschreijen. Dit werd haar toegestaan, en na die twee maanden keerde zij tot haren vader terug, en hij deed haar volgens de belofte, die hij had afgelegd.

Het ligt, M. H., buiten het doel, dat ik mij voorstelde, hier ter plaatse de velerlei verklaringen te behandelen, welke van die hoogst tragische gebeurtenis gegeven zijn, of de valsche beschuldigingen te weêrleggen, die daaruit door eene ligtzinnige, ongeloovige kritiek zijn getrokken tegen de gewijde geschiedenis; voor mijn oogmerk zij het voldoende te vermelden: de kunstenaar heeft zich gehouden aan de door velen gevolgde en niet veroordeelde meening, dat de vader in roekeloozen ijver die belofte uitsprak; dat hij, verkeerdelijk wanend door die belofte bij God gebonden te zijn, deze in letterlijken zin heeft

volbragt, en dat de dochter dientengevolge door den dwalenden vader werkelijk geofferd is.

Ziedaar dan de grondlijnen door den H. Geest zelven aangegeven: „de eenige, de jeugdige dochter in kinderlijke „onderwerping zich gewillig aanbiedend om ten offerand „te strekken aan God voor het heil van haar volk."

En wie eindelijk is de kunstenaar, wiens geest die heldin heeft opgemerkt? wiens ziel vervoerd werd bij het aanschouwen van haar grootsche daad? wiens vervoering hem aandreef haar beeld in al het licht en al den luister der kunst ons weêr te geven?

M. H., hij is u bekend; hoog wordt hij door u gewaardeerd; zijn naam leeft thans meer dan ooit op aller lippen, zijn lof is U op deze plaats welsprekender dan ik het vermag, verkondigd; die kunstenaar is geen ander dan „'s Lands grootste Poëet", de koning van den Nederlandschen zangberg, de geniale, de edele, de onsterfelijke, de *uit heilige overtuiging katholiek geworden Vondel.* Vondel, gelijk een groot dichter van onzen tijd zingt:

> Monarch op 't kunstgebied..... Hij, meester der geniën,
> Hij, in wiens reuzenziel, het hoogste dichtvuur gloeit,
> Hij, die geheel een volk doet zinken op de kniën,
> Verwonnen door Zijn kracht, door Zijne taal geboeid. [1])

Vondels oog viel op die aangrijpende gebeurtenis: een rampzalig vader, die door gewaanden pligt jegens God, zijn eenig, zijn innig geliefd kind ten offer brengt; viel op die treffende, die grootsche gestalte: eene zwakke, eene teedere maagd, die zich gelaten, die zich vol heldenmoed ten offer geeft.

Is het wonder, dat een geest als die van Vondel

---

[1]) De Zeer Eerw. Heer H. J. A. M. Schaepman, *Vondel.*

oogenblikkelijk door dat schouwspel getroffen werd? dat een hart, hetwelk beminde al wat groot, al wat edel, al wat verheven is, van liefde ontgloeide voor die groote, voor die edele, voor die verhevene maagd en martelares van het Oud Verbond? dat zijn enthusiasme hem onwederstaanbaar drong, haar in gloeijende verwen te schilderen, gelijk zij voor zijn verrukten geest was opgerezen? Ja, hij moest haar bezingen, en bezingen in den toon, die, naar zijn eigen uitspraak, alleen boven alle anderen de kroon spant; slechts de toon van het Treurspel was hoog genoeg, om zijne heldin te verheerlijken. En Vondel schrijft zijn treurspel *Jeftha*; en van de 33 treurspelen, door hem gewrocht, biedt hij, de groote meester, alleen dit zijnen lezers en hoorders aan, opdat het, gelijk hij zelf verklaart, ten toonbeeld strekken zou voor jeugdige schrijvers, die zich tot het bearbeiden zetten van eenig dramatiesch werk. En in dat model-treurspel, doet Vondel de beeldtenis dier maagd, dier heldin zóó oprijzen, dat zij er in onvergankelijken luister staat voor de blikken harer verrukte aanschouwers.

Wel beefde de veder in de vingeren van den 72-jarigen grijsaard, toen hij zijn *Jeftha* schreef; wel was zijn voorhoofd diep gegroefd door de zorgen en de smarten, die, zoo talloos veel, zijne gevoelige ziel hadden doorwoeld; wel had hij, wiens standbeeld nu zijn grootheid verkondigt, de groote Vondel, reeds een jaar lang zich moeten wijden aan den min dichterlijken arbeid van schrijver in de Bank van Leening; maar geenszins was daaronder zijn ontzaggelijk krachtige geest gebogen, geenszins waren die wateren van den rampspoed bij magte geweest, om het vuur van zijn gloeijend hart te blusschen. Neen, de heldin Ifis uit zijn meesterstuk *Jeftha* getuigt het ons, hoe al de vermogens zijner groote ziel nog met

frissche, jeugdige, volle kracht in hem werkten, en hoe uit die vereenigde werking een nieuw en een onvergankelijk kunststuk geboren werd.

Zou ik, M. H., door bewondering gedreven, welligt te veel zeggen? Luistert dan eene wijle naar het oordeel, uitgebragt door eenige kunstregters, die, even als wij, voor die edele figuur gestaan, haar bewonderd, haar geprezen hebben.

Naauwelijks was ten jare 1659 de *Jeftha* verschenen, of het stuk wekte eene schier algemeene toejuiching. Vergelijking werd gemaakt met een der schoonste treurspelen van den griekschen dichter Euripides, in hetwelk insgelijks eene maagd Iphigenia, ondanks het schreijen der moeder, door haren vader Agamemnon wordt ten offer gebragt voor het heil van zijn volk. En wilt ge hooren, wat de uitslag der vergelijking was? De tijdgenooten van Vondel, zegt de veelbegaafde en hoogst verdienstelijke van Lennep, lieten zich bij monde van zekeren P. Plemper aldus hooren:

In held Jeftha is te lezen
  Vondels treurtooneel en stijl;
  Ik het ziende, zat bij wijl
Opgetoogen en verwezen.

Doorgaans tarten zijne vaersen
  D'edelste onder 't blaauw gewelf;
  Maar hier tart de man zich zelf
In dit hemelsch proefstuk, daar ze

Ifis komend uit haar reijen,
  Als een bruid gesierd in 't haar,
  Naar het smookend Zoenaltaar
Met geween ten offer leijen.

Nooit trad Ifigene stouter,
  Op het Grieksche maatgekerm,
  Uit haar teedre Moeders-erm
Fors gewrongen op het outer.

Ook is nooit zoo op haar snaren
Ifigene, fier van moed,
Als hier Vondel Ifis doet,
Trots ten Hemel opgevaren.....

Dichters! wilt gij treurstof kweelen,
Toetst de galmen van de keel
Aan dit hemelsch Treurtooneel,
Daar de Grieksche en Roomsche spelen,
Hoe gevierd, geroemd — bij staan
Als de sterren bij de maan. [1])

Dit oordeel, M. H., van Vondels tijdgenooten werd in de twee volgende eeuwen door 's Dichters beoordeelaars schier eenparig onderschreven; zelfs de nijdige Witzen Geijsbeek, hoezeer ook geneigd den Roomschen Poëet zijn kroon te ontrooven, is gedrongen veel daarvan toe te stemmen, en de laatste jaren, die ten zegen van ware poëzie en kunst zoo vruchtbaar zijn geweest voor de Vondel-litteratuur, hebben het koor dier lofredenaars met tal van krachtige stemmen versterkt.

De Zeer Eerw. Heer Brouwers, wiens groote verdiensten ten opzigte van Vondels herstelling en herleving van algemeene bekendheid zijn, roept in zijne diepe overtuiging uit:

Wie heeft geen traan geschreid, als Ifis, en verheugd
En weenend, 't offer brengt van hare prille jeugd? [2])

en met zoovelen noemt hij de *Jeftha* een meesterstuk, het toonbeeld van een volkomen treurspel, naar den eisch der tooneelwetten geschapen.

„In Ifis", zoo spreekt de met Vondel zoo vertrouwde Kok in zijne voorlezing over eenige vrouwen-karakters van

---

[1]) *De Werken van Vondel* enz. door Mr. J. van Lennep. Dl. VIII, bl. 80.

[2]) *Joost van den Vondel* door J. W. Brouwers. Bl. 44 en 151.

den Dichter; „in Ifis, de liefdevolle en vrome dochter, „die zich in alles aan den vader onderwerpt, heeft ons „de Dichter een bekoorlijk beeld geteekend uit den tijd „van het herdersleven der Aartsvaders en met een sterk „Oud-Testamentische kleur den eerbied voor het hoofd „der familie doen uitkomen. En juist die kinderlij- „ke onderwerping en gedweeheid maakt haar tot eene „heldin..."

„Het tooneel der ontmoeting van vader en dochter, „benevens het afscheid vóór de opoffering in het 4de be- „drijf behoort tot de schoonste bladzijden uit Vondels „treurspelen, en bevat de schitterendste proeven van „'s Dichters lyriek." [1])

't Is waar, de Heer van Lennep heeft vele aanmerkingen tegen de dramatische zamenstelling van het stuk. „Maar vraagt ge", zoo spreekt hij verder, „waarin de „oorzaak ligt, dat men in weerwil der gepleegde zonden „tegen de dramatische kunst, een zoo hoog genot smaakt „bij de lezing van Vondels Jeftha, zoo heeft men", is zijn antwoord, „dit te danken aan de tooverkracht van „Vondels poëzij, die zich nergens zoo wegslepend ver- „toont als hier. De vorm is overal niet alleen onbe- „rispelijk, maar ongelijkbaar schoon; de versificatie „overheerlijk, en de dialoog als altijd uitmuntend. Aan- „doenlijk in hooge mate zijn de tooneelen tusschen „Jeftha en zijne dochter, keurig de beschrijving van de „wijding der maagd, vóór dat haar het sterflot treft." [2])

Vooral deze laatste woorden verdienen onze aandacht, omdat het juist die tooneelen zijn, waarin ons Ifis in al hare voortreffelijkheid geschilderd wordt.

---

[1]) *Vondel in eenige van zijn vrouwen-karakters* door A. S. Kok. Bl. 35.

[2]) t. a. p. bl. 85.

Eindelijk spreke hier nog een getuige, dien ik op de laatste plaats aanvoer, omdat deze na grondige studie gemeend heeft, de kritische aanmerkingen van den Heer van Lennep te moeten bestrijden. In zijne *Proeve van aanteekeningen op de Treurspelen van Vondel*, handhaaft advokaat Rau, op deugdelijke gronden, de voortreffelijkheid van de *Jeftha* ook als drama beschouwd, en toont hij onder anderen aan, dat de Dichter onwedersprekelijk belangstelling, klimmende belangstelling heeft weten te brengen in de handeling, die hij op het tooneel bragt. En bij al den lof, dien hij ten gevolge zijner beschouwing aan plan, ontwikkeling en karakters der personen toekent, aarzelt hij niet aangaande Ifis te verklaren, wanneer zij, als het offer voor haar volk, vol overgeving en heldenmoed ter dood treedt: „In geen poëzij ter wereld, „die mij bekend is, is deze ekstatische toestand heerlij„ker uitgedrukt."

Is er ter wereld veel poëzij bekend aan den Heer Rau?

De Vaderlandsche Letteroefeningen getuigen in het laatste December-nummer aangaande hem, dat deze als kundig en smaakvol geleerde reeds lang bekende schrijver evenzeer te huis is op het gebied der oude klassieke, als op dat der hedendaagsche en inzonderheid ook der Nederlandsche Letterkunde.

Ik meen, op grond van deze getuigenissen te mogen beweren, dat mijn gekozen beeld waarlijk een meesterstuk is, door Vondels meesterhand voortgebragt.

Vergunt mij thans den sluijer op te ligten, en het beeld zelve u te vertoonen, gelijk de Dichter het in zijn treurspel allengs voor onze oogen doet rijzen, totdat het ten laatste in al zijn luister voor onze blikken staat.

Verplaatst U, M. H., vóór het hof van den landvoogd en regter der Israëlieten te Masfa.

Het is nog vroeg in den morgen: de zon is nog niet ontstegen aan de kim; toch is in het hof reeds alles in woelende beweging. Want de laatste dag der twee maanden, verloopen sinds de schandelijke nederlaag der Ammonieten en de treurige ontmoeting van vader en dochter, is aangebroken. Gedurende dien tijd toog Jeftha andermaal ten strijde tegen de afgunstige Ephraïmmers, en andermaal behaalde hij eene schitterende zegepraal. De vader wordt uit den slag, de dochter uit de bergen te huis verwacht.

Men rust zich toe, om zegenrijk te pralen
En Jeftha weêr met staatsie in te halen. [1])

Zijne gemalin, de teederminnende moeder van Ifis, is schier buiten zich zelve van vreugde; haar toch, en ook het gansche hof, den grijzen Hofmeester uitgezonderd, is niets bekend van de belofte, door haren echtgenoot uitgesproken, niets van het jammerlijk lot, dat haar eenig kind boven het hoofd hangt; de bedroefde vader had het haar niet durven openbaren; ook Ifis niet, zij had haar slechts verzocht:

Of zij een wijl zich eenzaam op de bergen
Verkwikken mocht, met haren trouwen rei.

Wel waren het voor haar, echtgenoote en moeder, twee maanden van smartelijke scheiding geweest; maar

---

[1]) In deze en volgende verzen houden wij ons aan de spelling van Dr. J. van Vloten.

nu is al hare droefheid geweken, zij zal haar innig geliefde dochter wederzien. En welk eene dochter?

Hoort, M. H., welke beschrijving de blijde moeder van haar voortreffelijk kind ons geeft. Als de trouwe Hofmeester, voor wien zij hare vreugde uitstort haar verzekert:

„Men zal ze haast ten hove wederzien", roept zij uit:

'k Zal haar met vreugd omhelzen; zoo misschien
Geen ongeval (God keer 't!) haar stuit in 't keeren.
Een moeder kon misschien haar hart ontberen,
Haar eenig kroost geensins; een kind, nu rijp
En huwbaar; meer dan menschelijk begrijp
Kan vatten, met vernuft vercierd en gaven.
Men ziet om 't hof de jonge heeren draven,
En vlammen op der maagden bloem, zoo schoon.
Godvruchtigheid spant in het hart de kroon,
Als 't eêlste, waar de Hemel haar meê zegent.
Gelukkig, die zoo schoon een roos bejegent,
Gelukkiger, die ze afplukt met zijn hand.
Zoo 't vrijstond zulk een perle, een diamant
Te hechten aan een kroon, 't zou Memfis passen;
Maar neen! z' is voor geen Heiden opgewassen.

„Neen", zegt ze, „al eischte haar een koning, maar „een koning, nog vreemd aan Mozes' wet, ik zou ze „weig'ren."

„Hofmeester! is 't niet recht, bestraf mijn roem."

Als wij, die moeder zoo hooren spreken, beginnen wij reeds belangstelling te gevoelen in die voortreffelijke maagd, naar ligchaam, geest en hart met de edelste gaven versierd. En hooger klimt die belangstelling, als de Hofmeester ons reeds een voorgevoel geeft van hetgeen dat geliefde kind boven het hoofd hangt:

„Gij noemde", zoo spreekt hij om de uitgelaten blijdschap der moeder te matigen,

> Gij noemde uw dochter flus een bloem.
> . . . . . .
> Ik straf het geenerwijze.
> Maar zaagt ge nooit des morgens bloemen staan,
> En vondt ze vóór den avondstond vergaan,
> Van brand gezengd, van hagelsteen geslagen
> Of afgemaaid? Wat kan een bloem verdragen,
> Een buye ter genade in ope lucht!

O gewis, die blanke bloem, die jeugdige, die bloeijende, die onschuldige maagd, door lijden bedreigd, den ondergang gewijd, zij trekt en boeit reeds ons hart, vóór wij haar nog op het tooneel mogen zien, en met drift verwachten ook wij haar uit de bergen terug, om haar met de moeder te aanschouwen.

Het mag ons gebeuren, de rampzalige moeder, helaas! niet. Haar echtgenoot weet haar door eene list uit het hof te verwijderen, opdat zij geen getuige zij van het pijnlijk offer, het misschien niet belette. En naauwelijks is zij op Jeftha's last naar het triumferende leger gehaald, of Ifis keert weder aan het hoofd harer maagdelijke speelgenooten.

Zij keert, na twee maanden te hebben geschreid en geklaagd in de eenzaamheid; zij keert om haar jeugdig, om haar nog zooveel belovend leven ten offer te brengen. En hoe voert Vondel haar ten tooneel? Klagend over haar rampzalig lot? Weenend, wijl zij, na weinige uren jeugd en vreugd, vriendinnen en magen, vader en moeder en al wat haar in de blijde toekomst tegenstraalt, gaat verlaten? M. H., de gehoorzame dochter heeft eens gesproken: „Mijn vader! doe mij volgens uwe belofte";

heldin door hare onderwerping, heeft zij zich ter eer van God, ten zegen van haar volk ten offer gegeven; als heldin verschijnt zij ook aanstonds voor onze blikken; en terwijl de maagdenrei met ligten voet komt aantreden, niet een klaagzang, maar een triumflied heffend over de nederlaag van Ammon, zingt Ifis in haar midden boven allen uit op hoogen vreugdetoon:

De roos van Jericho gaat open,
In het opgaan van den morgenstond!
Zij heeft den koelen dauw gezopen,
Het manne viel haar in den mond,
En Ifis' hart luikt op, van weelde
En blijschap, nu zij dezen dag
Het offer, dat ze zich verbeeldde,
Naar vaders eisch, voltrekken mag,
Den vaderlande en 't volk ten zegen,
Ten prijs van God, den eigenaar
Van al; die, door verborge wegen,
Zijn Heiligen, zoo wonderbaar,
En boven hun begrijp kan leyen.

Zij komt, M. H., om te sterven, maar haar dood bevredigt haar vader, verheerlijkt God, en zegent haar volk. En daarom mag geen rouwkreet bij die lijkvaart weêrklinken; geene tranen haar vroegen dood beschreijen. Neen! de huppelende toonen van het speeltuig moeten met de vreugde van haar ziel te zamen stemmen. „Treên „we in", zoo roept zij hare jubelende speelgenooten toe:

Treên we in, op bommen en schalmeyen!

En onder het blijde spel van schalmei en rinkelbom treedt zij het hof binnen, om er na weinige uren te sterven.

Meent echter niet, M. H., dat de godsdienstige vervoering der heldin, de teedere aandoeningen der dochter

uit haar ziel heeft verdrongen; dat zij niet meer denkt aan eene haar zoo vurig minnende moeder, dat zij ongevoelig is voor de smart van haar bedrukten vader. Neen, de Dichter, die zulk een diepen blik geslagen had in het menschelijk hart; hij, die wist, dat de Godsdienst, wel verre van de natuurlijke gevoelens der ziel te onderdrukken, ze integendeel ontwikkelt, veredelt en verheft; hij die

Den mensch ons wedergaf in vormen, waar en edel,

hij haast zich, ons zijne heldin te vertoonen, ook het hart vol liefde voor hen, aan wie zij door de natuur zoo innig verbonden is.

Naauwelijks toch is zij zingend het nu verlaten hof binnengetreden, of haar zoo even nog stralend oog glanst minder helder; droefheid verspreidt zich over haar gelaat. „Hoe treurt", zoo roept zij uit:

Hoe treurt het hof dus eenzaam, zonder hoeder!
Het aangezicht van vader en van moeder
Te derven, slaat mij neêr in dezen staat.

Zij vraagt den Hofmeester haar te melden, waarom zij hen in dat uur niet aanschouwen mag. En als deze haar verhaalt, dat haar vader weldra keeren zal uit den strijd tegen Ephraïm; dat hare moeder, loos misleid, op 's vaders last uit het hof verwijderd is, dan barst zij in tranen uit en schreit ze:

Zoude ik voor 't lest mijn moeder zien, noch spreken?
O onbescheid! Mocht vader dit van 't hart?
Ik ben de schrik des doods voorbij. Ik tart
De dood, en zie haar rustig onder d'oogen.
'k Heb lang den hals voor vaders zwaard gebogen:
Maar mij dus streng dien redelijken eisch
Ontzeggen? Eer mijn vaderlijk paleis
Verlaten, en nog eenwerf vier paar weken

Mij, op gebergte en rots, in bosch versteken;
Ik sterf niet, eer ik moeder zie en spreek!

En oogenblikkelijk wil zij met haar maagdenrei weder naar de streek der heuvelen keeren, weder daar in rouw gaan zuchten en schreijen, totdat zij haar moeder wederziet, en zij, ten laatsten troost in 's moeders ontzettende smart, haar een enkele maal nog spreke, vóór Zij ten outer gaat. De Hofmeester poogt haar te weêrhouden, lang zijn al zijne redenen vruchteloos; eerst dan, als hij haar gesmeekt heeft bij zijne stramme leden en grijze zilverharen, als hij haar heeft doen hopen, dat haar vader haar dien laatsten troost nog schenken zal, eerst dan mag het hem gelukken, haar te weêrhouden tot Jeftha wederkeert.

Gij ziet het, M. H., de heldin is bereid te sterven, gewillig het leven en haar moeder te verlaten; toch is natuur niet gesmoord; de dochter bemint hare moeder, gelijk eene dankbare, eene diep gevoelige dochter bemint.

En haar ongelukkigen vader? Ja, zij is een oogenblik in bittere klagten uitgebroken, als zij diens wreeden last vernam. Maar zie, daar keert hij nu, hoewel verwinnaar in sombere smart in zijn hof terug; diep rampzalig is zijn toestand: twee maanden lang drukt hem het vreeselijk woord, door hem gesproken; en nu is het oogenblik der voltrekking daar. Hij moet, zoo waant hij,

God loochenen, of scheiden van zijn bloed,
Onnoozel bloed, dat van 't altaar zal leken!

Geweldig is de strijd, die in dat God-vreezend en dochter-minnend hart gestreden wordt. Zijn dwalend geweten roept hem toe, dat hij door een onherhaalb'ren eed bij God gebonden staat; zijne liefde voor zijn kind, zijne eenige erfgename, al zijn hoop en al zijn troost,

doet hem al het smartelijke van het offer gevoelen. In dien staat treedt hem thans zijne dochter Ifis tegen, en al de liefde van het kinderhart openbaart zich in die treffende ontmoeting, te regt eene der schoonste bladzijden uit Vondels treurspelen geheeten. Luistert, M. H., de maagd spreekt haren vader toe:

Ter goeder ure omhelze ik vader weder,
En schrei van vreugd. Een maagdenhart is teder,
Zoowel in rouw, als blijschap weêr te staan.
Tot tweemaal heeft de wisselbare maan
Haar horens in een ronden kring gebogen,
Na mijn vertrek ten berge uit vaders oogen.
Nu is er niets, dat mij vervaren kan.
Indien ik nog de kroon in 't harte span,
Gelijk voorheen, laat mij mijn liefde blusschen!
Heer vader! gun me uw mond nog eens te kussen.

Haar eigen leed, haar eigen smart vergeet ze:

Wat wordt mijn hart van droefenis verlicht,
Nu God mij gunt, uw Hemelsch aangezicht
T' aanschouwen. Kon ooit zon, op tin en daken
Van 't Hof, mij meer verkwikken, meer vermaken
Dan uw gezicht, genadig mij gegond!

Zij dankt den Hemel voor 's vaders redding:

Geloofd zij God, dat vader ongewond
En gaaf verschijnt, van daar ontelbre punten,
Geschut en speer het op zijn leven muntten.

Woorden, M. H., allen tintelend van de innigste liefde; maar allen zoovele pijlen voor den vader, die zijn hart nog eens vermoorden. Hij voelt al levend het zwaard des doods door zijnen boezem dringen; heftiger nog

woelt de strijd door zijne ziel, en jammerend roept hij uit:

> Mijn eenig oor, o dochter! gij ontroert
> Uws vaders bloed. Waar worde ik heengevoerd!

En wat is haar antwoord? In hare eenvoud en liefde beschouwt zij zich zelve als de oorzaak van zijn lijden:

> Ben ik, och arme! aan uwe elende schuldig,
> Aan uw verdriet? Vaar voort, en straf me vrij.
> Ontlast uw ziel; ik neem de straf op mij
> En op mijn ziel, dan is de strijd ten ende.
> Gij blijft gepaaid: ik vare uit deze elende.

Wat taal voor dien vader? Zijne dochter schuld van zijn lijden! Neen, dat kan hij niet uitstaan. „Neen!" zoo schreit hij, „mijne dochter! gij niet, maar ik draag „de schuld; ik heb roekeloos het woord gesproken, dat „ik niet herroepen kan, ik ben oorzaak, dat mijn hof in „tranen drijft en zuiver bloed, en eeuwen lang zal men „Jeftha zijn schuldig offer verwijten." En tegenover dien zich pligtig noemenden vader bepleit die dochter zelve zijne onschuld:

> Uwe onschuld zal bij allerhande Staten,
> Alle eeuwen, zich allomme hooren laten.
> Geen kinderhaat verrukt u tot dees daad.
> Gij waart tot nog, naast God, de toeverlaat
> Des vaderlands, en hebt door zooveel slagen
> Den onderdaan, als onder 't hart, gedragen,
> Gods wet beschut, dat Masfa, Levi's stad,
> Nooit vromer noch oprechter rechter had.
> Elk zit gerust in schaduw van zijne eiken
> En vette olijf, zoo wijd uw zwaard kan reiken;
> Dies zal uw naam, van stam tot stam, te boek,
> Beschamen en verduren 's haters vloek.

Maar vrij moge Ifis met die taal haar vader pogen te troosten en te versterken; ach! de liefde, die in al die woorden spreekt, doet hem te heviger de smart der scheiding van zulk een kind, het deerniswaardige van zulk vroegtijdig sterven gevoelen.

> 't Godvruchtig kind spreekt loffelijk en eerlijk
> Van d'ouderen, maar midlerwijl is 't deerlijk,
> D' onschuldige te zien in stervensnood.

En op dat woord roept de onschuldige in vervoering uit:

> Is sterven dan zoo jammerlijk?.....
> Een schoone dood wordt minnelijk gekust
> Voor haren mond en rozeroode kaken.
> Ik voel mijn geest naar zulk een afscheid blaken.
> Een ander sterve en kwijne op 't muffe bed,
> Van schreyenden en huilenden bezet.....
> Mij lust het, op het licht van offertoortsen,
> Op blijden galm van vedel en schalmei,
> Gelijk een bruid bekranst, van rei bij rei
> Bestuwd, niet zwak, maar moediger en stouter,
> Mijn groene jeugd de Godheid, op het outer,
> Op t'offeren. Ai, vader! treur niet meer;
> Uw dochter schijnt geschapen tot deze eer,
> Die weinigen ter wereld mag gebeuren.
> Ik sta bereid. De tijd is uit van treuren.
> De Hemel biedt van verre mij de hand.

M. H., welk eene taal! welk een gloed! welk eene teederheid! welk eene kracht! Of kan die dochter haar bedroefden vader beter troosten? Kan zij den zwakken, den weifelenden vader krachtiger sterken in het plan, waarvan zij zelve het offer wezen moet? En toch hoe overeenkomstig de edele natuur van het vrouwelijk gemoed!

Wie onzer toch ooit eene vrouw bespiedde tegenover een lijdend persoon, dien zij lief heeft, — het mogt dan eene zorgvolle moeder zijn aan 't ziekbed van haar kind, eene teedere dochter bij een schreijenden vader, of eene trouwe gade tegenover een lijdenden echtgenoot, — hij bewonderde gewis die kracht der liefde, die haar zich zelve geheel vergeten, haar, de zwakke vrouw, onbegrijpelijke offers brengen doet. De Heer van Lennep moge dan, onbegrijpelijk genoeg, het karakter van Ifis geheel lijdelijk noemen; als wij daar die maagd aanschouwen, schreijend van vreugde aan 's vaders borst, zijn gelaat met kussen overdekkend, haar eigen lot en leed vergetend, zijne onschuld en zijne glorie prijzend, als hij zich zelven schuldig heet, in vervoering van vreugde den schoonen dood tegenjuichend, dien hij zoo wreed, zoo smartelijk noemt, — dan zien we in haar eene dochter, de ziel vol van de teederste liefde, maar daardoor tevens van eene verhevene, van eene alles te boven gaande kracht.

En die kracht der heldin, M. H., blijft, en die kracht stijgt hooger, al naakt ook de stond van het smartelijk offer, al ziet zij het doodelijk zwaard reeds uitgetogen. Jeftha blijft zich door zijne belofte gebonden achten, hoezeer ook de trouwe Hofmeester, met zijne smart bewogen, hem van dien zwaren pligt ontslagen acht; hoezeer ook Priester en Wetgeleerde hem om strijd het ongeoorloofde, het noodlottige van zijn besluit voor oogen houden; hij roept den alzienden God en de Engelen in 't eeuwig licht tot getuigen, dat zijn beloven uit gloeijenden ijver voor Gods altaar en erfdeel ontsproten is; met niemand anders pleegt hij raad dan met God en zijn geweten, en geeft derhalve den Levieten last, alles voor het offer in

gereedheid te brengen. De Hofmeester heeft Ifis' verlangen, hare moeder nog eenmaal te zien, aan den vader blootgelegd; maar deze, bevreesd te zullen bezwijken voor het moederlijk gekerm, en het pijnlijke dier ontmoeting aan beiden willende besparen, heeft het verzoek afgeslagen. En de maagd, wederom zich buigend voor 's vaders wil, nu los van alle tijdelijke banden, beschouwt zich thans alleen als het voor de eer van God en het heil des volks bestemde offer.

In dien toestand, zoo geheel overeenkomstig de natuur, een toestand, dien wij bij zoo vele martelaars en martelaressen kunnen opmerken, voert haar Vondel in zijn 4e bedrijf ten tooneele, nadat hij ons eerst den Hofmeester in overschoone taal laat verhalen, hoe zij zich tot het offer voorbereidt.

„Hoe draagt ze zich?" Zoo vraagt hem de Priester, en het antwoordt luidt:

Groothartig, niet als een
Die sterven moet, maar rustiger en stouter.

PRIESTER.

Hoe kleedt ze zich? Ik denk geheel in rouw.

HOFMEESTER.

In bruidsgewaad, als eene, die haar trouw
En blijde hand den bruidegom zal schenken.
Hier komt noch dood noch leven in bedenken.
De leliën van goud, in 't sneeuw gespreid
Van 't onderkleed der maagd, haar zuiverheid,
Onnoozelheid, en vast geloof afmalen.
Het opperste gewaad, vol zonnestralen
In purper, en doorgloeid van 't zonnerood,
Sleept achter na, vloeit met zijn rijken schoot

Van vore om laag. Geen ring, noch halskarkanten
Van perlen, noch onschatbre diamanten
Ontbreken hals en hand. Het blonde haar,
Met geur gepoêrd, vloeit neder, als een baar
Van goud in zee, van achter met zijn glansen,
Waarop de kroon om 't hoofd sluit, met drie transen
In top, gelijk een mijter opgehaald,
Die met gesteente en met karbonklen praalt.
Hier toonen deugd en schoonheid haar vermogen.
Onsterflijkheid ziet haar alreê ten oogen
En aanschijn uit. — Wat ziel wordt ingetoomd?
Wie spat niet uit, zoo zij te voorschijn koomt?
Kan Jeftha dat gezicht alleen verdragen,
Gewis, hij heeft nooit grooter slag geslagen.

„Ja", zoo mag de verrukte Hofmeester wel spreken: „Wie spat niet uit, als zij te voorschijn koomt?" Want zie, daar nadert zij met ligten tred, met ranke leest, met opgeheven hoofd: haar vader, Priester, Hofmeester, vriendinnen, allen weenen bij dat gezigt; zij alleen, zij, het offer, zij schreit niet, maar het stralend oog ten hemel geslagen, juicht zij:

Geen hijgend hart, vervolgd en afgeronnen,
Verlangde ooit meer naar koele waterbronnen,
Als mijne ziel, na zooveel strijds, verlangt
En hijgt naar God, waaraan mijn leven hangt,
Der zielen troost, in 't eeuwig licht t' aanschouwen,
Daar Engelen om strijd zijn lof ontvouwen.
Hoe lust het mij, in Gods onsterflijkheid
Te deelen, daar men nimmer zucht noch schreit,
Maar eeuwig rust, bevrijd van zorg en kommer,
In vrede en stilte, in liefelijken lommer!

Bij het hooren dier taal van die onschuldige, van die afgestreden, van die heilige ziel, zeggen wij het den Priester na:

O schoone ziel! hoe deelt ge in 's Hemels schatten
Alrêe zoo diep, die door 't geloof kunt vatten,
Dat weinigen begrijpen hier beneên!
Gij zijt alrêe met God den Schepper één,
Één hart, één ziel; en uwe ziel, ontslagen
Van 't sterflijk pak, is, boven alle vlagen
Van wereldsheid en jammer, vrij van smet,
In staat van rust en zekerheid gezet.
Het alziende oog ziet neêr, door alle starren
En nevels, hoe wij hier beneden warren
In schaduwen, verbijsterd en verblind
Van aardschheid, daar men troost noch heil bij vindt.
Geene aardschheid kan den rijksten mensch meer geven
Dan aardsch genot, een kort onzeker leven,
Vol zwarigheên. Men plukt geen roos, of voelt
Den doren, die de hand kwetst. Hoe men woelt
Om rijkdom, hoe men zweet om eer en staten,
't Genoegen vlugt. Al lagen al de straten
Met kronegoud en schepteren bezaaid,
En diamant en perlen; schijngoed paait
Geen gierigaart, geen wellust wulpsche zinnen.
In Gode is 't al, daar buiten niets te winnen.

Toch, M. H., haar strijd is nog niet geheel volstreden; die gelukkige ziel is nog niet van alle smarten vrij. Ach! zij aanschouwt daar voor haar, haren bitter schreijenden vader; zij hoort hem klagen:

Gij gaat dan heen, naar vader Abraham,
En Jozef en Manasse, vaders stam.
De wereld zijt gij moedig doorgestreden:
Uw vader blijft in tranen hier beneden,
Dus kinderloos en zonder erfgenaam.

En die tranen, die troostelooze staat vau haar vader, is nog het eenige, wat die teederminnende dochter kwelt:

Ter wereld is er niets, dat Ifis kwelt
Dan vaders smert; dies wenscht zij alle rampen
Van vader nog op haren dood te klampen,
Zoo 't mooglijk waar. Zij wenscht, ook na haar dood,
Te deelen in der oudren druk en nood.
Wat kan ze meer?

Zij ziet hem zijn gelaat bedekken, zijn kleed in rouw verscheuren. En zij?

Ai, vader! scheur uw kleeders niet aan flarden;
Keer 't aanzicht niet weemoedig van mij af.
Mijn sterven is een zegen, geene straf.
Ik durf de dood nu onder d'oogen tergen.
Zoo 't anders lag, men had mij op de bergen
Geborgen, of bij tijds een wisse wijk
En vrijburg opgespoord, in 't Heidensch rijk.

Jeftha weifelt, hoe zijne hand het zwaard zal kunnen heffen om zijne dochter te offeren. — En zij, zij zelve wijst hem het middel:

Volg Abram, dien getrouwen
Aartsvader, vorst, en spiegel van 't geloof,
Dat God behaagt.

Maar hoe moediger, hoe heldhaftiger de dochter spreekt, des te zwakker wordt de rampzalige vader; des te banger wordt het hem te moede. Hij verwijt zich zelf zijne wreedheid; zijne smart stijgt tot razernij, en hij daagt al, wat vloeken kan, op, om hem „den overwreeden „dochterslager te vloeken."

'k Heb God noch mensch ten vriend.
Vloek Jeftha vrij, gelijk dit stuk verdient.

En nu, terwijl Priester en Hofmeester zich beijveren den wanhopigen vader te bedaren; terwijl zij hem wijzen

op de smart, die hij door zijn gekerm zijn kind nog aandoet, waardoor welligt het zwakke, het teedere maagdenhart bezwijken zal; nu rijst, bij het hooren dier taal, hare heldenkracht ten hoogsten top. Aan God gewijd, behoort zij geheel alleen aan God; de laatste banden voelt zij ontvallen aan haar ziel, die haren Goddelijken Bruidegom in de armen gaat snellen, en luider en krachtiger dan ooit, roept zij haren vader toe:

Nu kerm, nu klaag niet meer;
Gij waart dus lang mijn vader, mijn behoeder;
Nu ken ik God; geen vader, geene moeder
Heeft langer deel aan Ifis, als voorheen;
Die naam heeft uit. De Godheid is alleen
Mijn Vader en mijn Moeder beiden t' zamen.
Nu hoeft gij u dit offer niet te schamen.
Nu is het valsch, dat gij uw dochter slacht,
Uw eigen bloed zult storten. Staak dees klacht,
Dit hartewee.....
't Is tijd, God lof te zingen.
Mijn hart gevoelt alreede een nieuwe kracht,
Als Isak, die getroost den slag verwacht,
De wereld vóór zijn sterven afgestorven.
Laat rollen 't hoofd, de ziel blijft onbedorven.

Zij hoort het snikken van hare speelgenooten, van hare vriendinnen; en zij, om wie zij schreijen, zij troost ze, en openbaart haar vol moed haar laatsten wil.

Koomt herrewaart, mijn speelgenoots! mijn reyen!
Het is een tijd van blijdschap, niet van schreyen!
Hoort wakker toe, hoe gij u dragen zult.
Betaalt me nog deze allerleste schuld.
Wanneer ik sta voor 't outer, wilt niet schrikken,
Maar scheidt mijn haar in vlechten, valt aan 't strikken,
En windt het om mijn hoofd, gelijk een kroon.
Zóó zal mijn hals gansch bloot staan, en ik, schoon
Ten slage, voor den offraar nederknielen.

Teeder bezorgd voor hare sneeuwwitte maagdelijkheid, smeekt zij:

Laat maagden, zuivre en onbesmette zielen,
En zusters mij bewaren, best elk mag,
Zorgvuldig, om dit ligchaam, na den slag,
In 't vallen met mijn kuisch gewaad te dekken;
Zoo zal geen oog mijn zuiverheid bevlekken
Na mijne dood.

Dan wijdt zij nog eene laatste herinnering aan hare moeder, omhelst en kust haar vader en vriendinnen, terwijl ze uitroept:

Nu kust me nog voor 't leste! Ai, feestgenooten!
Ai, schreit niet meer! Al nats genoeg vergoten;
Genoeg geschreid, twee maanden achtereen.
'k Verlaat u en dees wereld, ga, daar geen
Ontsteltenis, geen staats-veranderingen
Opwellen; nooit de starren ondergingen.
En nu, God lof! aanvaarde ik mijne reis.
Vaar eeuwig wel, o vaderlijk paleis!
Daar ik, geteeld en opgevoed in weelde,
Mij zooveel staat en ijdelheid verbeeldde.
Aartsvaders! neemt, als een dankofferpand,
Ontvangt mijn ziel, tot heil van 't vaderland.
Zij raakt geen aarde, en zweeft u vrolijk tegen.

Dan knielt ze op 's Priesters woord aan zijne voeten, ontvangt den laatsten offerzegen, rijst op en treedt van het tooneel, naar het altaar, terwijl de Rei de heldengrootheid der gehoorzame maagd prijst met den overschoonen zang:

Wie, gerust en stil,
Zich kan overgeven
Aan eens anders wil,
Zonder wederstreven,

In gelatenheid,
Tegen eigen oordeel,
Dat hiertegens pleit,
Afstaan van zijn voordeel,
Heeft een sterker macht
Onder zich gebracht,
Dan die heeren overwint,
Of het woest geweld
Van een boschreus velt,
Of een leeuw, die 't al verslindt.
Keur en zinlijkheden
Met den voet te treden,
God ten prijs, tot 's naasten baat,
Is een strijd gestreden,
Hooger dan de reden
En 't verstand der wijzen gaat.

Die grootsche strijd, M. H., is door Vondels heldin volstreden; de Dichter laat haar offer voltrekken tusschen de 4e en 5e acte van zijn treurspel, om ons in dit laatste bedrijf nog getuigen te maken van het verscheurend berouw des vaders, die na de vreeselijke daad zijne dwaling inziet, en de hartbrekende, tot razernij gestegen smart der moeder, die, te laat teruggekeerd, haar eenig kind, haar beminde Ifis door de hand van haar echtgenoot vindt omgebragt. Overschoone, heel de ziel aangrijpende tooneelen, die wij als niet in ons plan liggend, niet dan met moeite laten rusten, om ten slotte voor de voltooide beeldtenis ééne enkele, maar noodzakelijke vraag te stellen.

Als we toch aandachtig die verheven figuur beschouwen, zooals zij ons door Vondel werd geschilderd: dat eenig, dat teeder-bemind, dat onschuldige kind, in diepe onderwerping aan haar vader, vrijwillig, in vervoering van vreugde zich ten offer gevend, om haren vader te bevredigen, God te verheerlijken, en haar volk ten zegen te

zijn: ontdekken wij dan onwillekeurig door die trekken heen niet een ander, ook eenig, ook veel geliefd, ook vlekkeloos onschuldig kind, dat insgelijks in de diepste gehoorzaamheid, met vrijen wil, ook de ziel vol vreugde, zich in wreede smarten heeft geofferd, ter verheerlijking van God en ten heil, ten onsterfelijk heil van zijn volk?

Ja, de gelijkenis is al te sprekend, om haar niet oogenblikkelijk te zien, en wij zouden het beeld der heldin niet in zijn volle waarde, niet gelijk het inderdaad uit de hand van Vondel is voortgekomen, hebben begrepen, zoo we in de stervende dochter van Israëls regter, niet de beeldtenis zagen van den geofferden Zoon des Eeuwigen Vaders.

Leest, M. H., de opdragt der Jeftha, aan Vondels edele beschermvrouw Anna van Hoorn, gemalin van den Edelen Heer Cornelis van Vlooswijk, Burgemeester van Amsterdam, en gij hoort hem daar zelf getuigen, hoe hij zijne heldin ten heiligen tooneele doet stappen, als het beeld van Hem,

> die, eerstgeboren Zoon
> En éénige, het al verzoende in vrede,
> Wat knielen kon voor zijn genadetroon.

Gij hoort hem daar vragen, dat men blanke leliën, en roode rozen zal strooijen voor die maagd en martelares:

> Voor 't morgenlicht, daar 't kruislicht op verscheen.

Ja! in het licht der eeuwige waarheids-zon, dat van het kruis hem tegenstraalde, is dat beeld dier maagd in Vondel's geest gerezen; onder dat licht is zij door hem geschilderd; dat licht speelt en schiet dan ook door heel hare gestalte heen, en als uit een spiegel er ons

uit tegen; dat schenkt er dien hoogen gloed, dat tintelend leven, die verrukkende, die onvergankelijke schoonheid aan, die wij er in gezien, die wij er in bewonderd hebben.

En, M. H., die zich offerende maagd, de trouwe beeldtenis in zich dragend van het Goddelijk ideaal, zij werd aldus door Vondel gewrocht, om haar te brengen op het tooneel; opdat zij daar op hare beurt staan zou als een toonbeeld; opdat zij daar, gelijk hij zelf herhaalde malen zegt, in al haar luister zou optreden,

> Tot een spiegel voor de jeugd,
> Die hieruit zal leeren
> God in d' oudren eeren.

O! hoe rijst in dat licht de waarde van Vondel's heldin; maar ook hoeveel hooger stijgt onze eerbied en onze bewondering voor den edelen kunstenaar, die zóó de hooge roeping, het laatste doel der kunst begrijpend, het tooneel van den schouwburg, zoo vreeselijk, helaas! tot verderf van velen misbruikt, dienen deed, om, gelijk het in al zijn treurspelen is na te wijzen, hooge waarheid te prediken, dwaling en misdaad te brandmerken, deugd en godsdienst te verheerlijken, zóó den mensch, terwijl hij hem doet schreijen van genot, te verbeteren, te veredelen, te verheffen, hem zijn hoogere bestemming naderbij te voeren.

Ik gevoel, dat ik hier eene andere, een nieuwe baan opga, die, keerde ik niet aanstonds terug, vooreerst niet door ons zou zijn afgewandeld, zelfs niet vlugtig afgeijld. Ik mag ook keeren, en mijn weg als afgelegd beschouwen; ik zou U immers slechts de beeldtenis vertoonen van Jeftha's dochter, van Vondels heldin. Ik mag het, M. H., zooveel te meer, wijl ik toch het kunst-

beeld niet aan uw oog ontvoer. De vreemdeling, van wien ik in den aanvang sprak, is met zijn schoon crucifix heen gereisd en heeft het aan onze blikken onttrokken; de prachtige galerij, door den onsterfelijken Vondel in zijne treurspelen opgerigt, staat iederen dag en ieder uur wijd open; allen kunnen wij daar én zijn Ifis, én tal van andere dergelijke meesterstukken, zelve zien, beschouwen, en in al hun schoonheid naar hartelust bewonderen en genieten.

ONZE VOOROUDERS. [1])

Ter liefde van den naaste kan het soms noodig zijn, een verdrietelijken, vreemdsoortigen en anders belagchelijken arbeid op zich te nemen. Zoo wederlegt de H. Augustinus zekere ketters van zijnen tijd, die dachten, dat Christus de zon was, die aan den hemel schijnt; diezelfde groote Kerkvader achtte het niet beneden zich, ernstig te waarschuwen tegen het dwaze gebruik van sommigen, die spijzen op de graven bragten in de meening, dat de zielen dan uit de vergane ligchamen kwamen en deze spijs nuttigden.

Als zulk een christelijk liefdewerk beschouwen we bovengenoemd geschrift, waarin de eerw. heer B. H. Klönne bewijst, dat de mensch niet afstamt en niet kan afstammen van den aap.

Zou het dan tegenwoordig zoo noodig zijn, dat dit bewijs geleverd wordt?

Met diepen weemoed, met verontwaardiging en schaamte moeten we op die vraag antwoorden: Ja, dat is noodig, hoog noodig; want de leer, dat wij menschen voortgekomen zijn van apen, wint meer en meer veld, vooral bij de moderne onderwijzers.

Wilt ge eenige verklaring van dit verschijnsel?

---

[1]) *Volgens de theorie van Darwin en het Darwinisme van Winkler*, door B. H. Klönne, R. K. Pr. en leeraar aan het Seminarie Hageveld. 's Hertogenbosch, Henri Bogaerts. 1869.

Vooreerst worden zij, die nog gelooven aan eene in grijpende scheppingsdaad, door Dr Winkler en andere zoogenaamd wetenschappelijke mannen uitgekreten als menschen, die niet op de hoogte der wetenschap zijn: en zou een modern onderwijzer, die de kinderen en de jongelingen moet opleiden tot verlichte leden van de maatschappij, zou hij zich zoo iets laten zeggen? Moet hij niet zorgen, dat hij kan meêtellen onder de mannen van wetenschap?

Er is nog meer. In die apen-theorie komen zooveel woorden voor, die geleerd klinken; welk gewoon mensch kan ze verstaan? Begrijp eens, daarin wordt gesproken over geologie en palaeontologie, over de primaire, secundaire en tertiaire vormingen, over megalosaurus, pterodactylus en archeopteryx macrurus, over al de apensoorten, niet oppervlakkig maar met de namen er bij: gibbon, orang-oetan, chimpanzee, siaruang enz., over dolichocephale en brachycephale menschen, over de kjökkenmöddingers en wat al vreemde namen meer! Daar worden de allervreemdste zaken opgedischt, bijv. dat de natuur, toen zij nog bezig was met het vormen en vervolmaken van zee-kwabben, reeds een meer dan menschelijk verstand had, en dat daarentegen vele menschen weinig meer verstand hebben dan een aap; dit laatste moet duidelijk blijken, als men de hersenholte van aap en mensch meet en beider hersenen op de schaal legt. Met het lezen van een enkel der menigvuldige boeken van Dr Winkler staat men boven Mozes en de Profeten, en is de zoon der negentiende eeuw veel wijzer dan al de menschen, die hem in millioenen van jaren zijn voorgegaan. — Hoe verleidelijk is dit alles niet voor een jong mensch, voor een jeugdig onderwijzer, die modern en geleerd wil zijn?

Ook moet in aanmerking genomen worden, dat de onderwijzers hunne opleiding ontvangen op een leeftijd,

waarin de hartstogten zich het hevigst laten gevoelen, en dat de kwade driften óf bestreden óf, bij dengene, die ze inwilligt, moeten verontschuldigd en vergoelijkt worden. Wat zal nu gebeuren bij vele jonge lieden, vooral bij degenen, die niet in het ware geloof zijn opgevoed en, bij den strijd tegen het kwaad, geen steun vinden in de HH. Sakramenten? Is het niet te vreezen, dat menigeen liever zal aannemen, dat hij langzamerhand ontwikkeld is uit het dier en dus met het dier mag rondplassen in modder en slijk, dan te blijven gelooven, dat hij geschapen is door God en, volgens het voorschrift van Christus, volmaakt moet wezen, gelijk zijn hemelsche Vader volmaakt is?

De nieuwe theorie over den oorsprong des menschen is reeds hier en daar op de school, dit is een feit; maar de aangevoerde redenen, waarom die theorie, vooral bij de moderne onderwijzers, ingang vinden moet, zijn genoegzaam om ons met regt te doen vreezen, dat 's menschen afstamming van het apengeslacht meer en meer algemeen zal onderwezen worden op de openbare scholen.

En dit noemen we verderfelijk voor den godsdienstzin, verderfelijk voor de goede zeden, verderfelijk voor het gezond verstand der kinderen en jongelingen.

De apen-theorie is ongodsdienstig; immers niet alleen de Katholiek maar ook ieder Protestant, die nog maar eenigzins hecht aan positieve godsdienst, hij gelooft, dat de mensch, zoowel als het dier, de plant en de levenlooze aarde, geschapen is door God en niet van zelf is ontstaan uit een ontwikkelden aap.

Zou die theorie geen bederf zijn voor de zeden? Als de mensch zich niet meer afhankelijk gevoelt van God en de goddelijke wet, wat moet dan het rigtsnoer worden voor zijne zedelijkheid? Immers de neiging der natuur;

en wij weten en gevoelen, dat onze neigingen bedorven zijn, dat wij, die opvolgende, afdalen beneden het dier. Wat moet er dan komen van de kinderen, als zij, reeds in hun kinderlijken leeftijd, zich in die rigting ontwikkelen

Die leer is onbegrijpelijk dwaas, want zij heeft alles tegen zich en geen enkel bewijs voor zich. Zij vindt geen grond in de vergelijkende physiologie; want de geheele ligchamelijke bouw en vooral de schedels en de hersenen van mensch en aap verschillen hemelsbreed. Zij vindt geen steun in hetgeen wij tegenwoordig ondervinden, of 't geen onze voorouders ondervonden hebben; want niemand ter wereld heeft ooit een aap zien veranderen in een mensch. Zij wordt niet bewezen door de ondervinding van drie- tot vierduizend jaren; want de egyptische mummiën van menschen en dieren verschillen even sterk van elkander als de thans levende menschen en dieren. Maar misschien zal zij bewezen worden uit de palaeontologie, uit de fossiele dieren en menschen, die ons inlichten omtrent de ontwikkeling, die de organismen in millioenen en millioenen van jaren gekregen hebben? Ook dit niet; want de overgangsvorm tusschen aap en mensch moet altijd nog gevonden worden.

Wat zien we desniettegenstaande gebeuren?

Dat die *onbewezen* theorie wordt verkondigd als *waar*.

Welk eene dwaasheid, dat iets *waar* zou wezen zonder tevens *zeker* te zijn! En dat nu wordt geleerd aan kinderen en jonge lieden, wier denkvermogen moet geleid en ontwikkeld worden! Moet dat geen verkeerde plooi geven in het jeugdig, in het zich ontwikkelend verstand?

Verbeeld u eene regtbank, die iemand ter dood veroordeelt, omdat het wel niet *bewezen*, maar toch *waarschijnlijk* en *waar* is, dat hij een moord begaan heeft; verbeeld u verder, dat de beslissingen van zulk eene

regtbank tot rigtsnoer genomen worden bij het uitmaken van andere quaestiën: zou dat geen verwarring geven in de maatschappelijke zamenleving?

Welnu, hetzelfde gebeurt hier. De regtbank der wetenschap zegt: Het is wel in het minst niet *bewezen*, dat de mensch afstamt van een aap, maar toch is het *waar*, en de mensch is derhalve een apenkind; en gelijk het bij iedereen plaats heeft, dat de eene redenering onwillekeurig tot toonbeeld wordt genomen voor eene andere, zoo moet dit nog meer het geval wezen bij kinderen en jongelingen, die immers bij uitstek buigzaam zijn: eene enkele redenering geeft hun, voornamelijk als zij die hooren uit den orakel-mond van hun onfeilbaren meester, eene wijze van redeneren, geeft een plooi aan hun verstand; en de schuinsche redenering over de afkomst van den mensch zal toch wel een verkeerde plooi geven!

Er zijn ouders, die hunne kinderen naar de openbare school zenden, omdat zij hun eene *wetenschappelijke* opleiding willen geven! Wat wordt op vele dier scholen aan hunne kinderen geleerd? Eene tweevoudige en kolossale dwaasheid:

vooreerst, dat 's menschen afkomst van de apen NIET *bewezen*, maar toch *waar* is;

ten andere, dat de mirakelen WEL *bewezen*, maar toch *onwaar*, ja *onmogelijk* zijn. [1])

---

[1]) Dat beide dwaze stellingen niet slechts op de *middelbare*, maar ook op de *lagere* school worden geleerd, is te zien in het *Dompertje van den ouden Valentijn*, n°. 5 en 6, 1869. Daar wordt aangehaald een schoolboekje van J. F. Jansen, hoofd-onderwijzer te Harlingen (zijn overige titels zullen we achterwege laten), getiteld *De huishouding der dieren.*

Op blz. 5 wordt gezegd, dat de mensch, in zijn uitwendigen vorm, niet zoo heel veel verschilt van sommige apen.

Op blz. 41 staat, dat de kwartels in de woestijn *toevallig* neerstreken.

Als de kinderen dit maar eerst leeren, zal de rest (dat de mensch afstamt van den aap, en dat het wonderbaar toezenden van wachtels eene onmogelijkheid was) wel van zelf komen.

En zulke stellingen, die tegen alle gezond verstand indruischen, moeten dienen ter ontwikkeling van het gezond verstand! Beklagenswaardige ouders, wat moet er komen van uwe kinderen, als zij zoo onderwezen worden? De ondervinding leert, dat kinderen, tegen wie zelden iets anders dan jokkernij gesproken wordt, in de war geraken en allerlei onwijze dingen uithalen. Hoe meer intelligent uwe kinderen zijn, des te meer zullen zij, na eene ongerijmdheid geleerd te hebben, verband en gevolgen zien en derhalve des te verder van het gezond verstand afwijken.

De voorname reden, waarom wij *Onze Voorouders* met vreugde begroet hebben, is. dat de eerw. heer Klönne de wetenschappelijke onhoudbaarheid der apen-theorie in het helderst daglicht heeft gesteld. Bijzonder daarvoor zijn wij hem dankbaar; want (blz. 160):

„In onze godsdienstlooze school staat een katheder „voor natuurlijke historie."

„De mannen, die van dien leerstoel aan de jeugd „verkondigen, dat zij tot de nagel-zoogdieren behooren, „moeten volgens de bestaande wet geduld worden."

„De mannen, die met kennelijke voorliefde de theorie der „ontwikkeling believen te verkondigen, en, den mensch in de „lange schakel der levende wezens opnemende, aan aankomen- „de jongelingen hunnen dierlijken oorsprong beteekenen — „zij moeten volgens de bestaande wet geduld worden."

Door de wet alzoo wordt het kwaad niet gekeerd.

De helder denkende Katholiek ziet in, dat al wat strijdig is met het geloof en de goede zeden, ook op het verstand en de wetenschap nadeelig werken moet — Maar zijn allen sterk genoeg van geest, om dit verband tusschen godsdienst en wetenschap in te zien?

Onze Hoogw. Bisschoppen hebben in hun *Mandement* gewaarschuwd tegen de gevaren, die op de openbare school kunnen bestaan voor het *geloof*. Deze waarschuwing heeft indruk gemaakt op de ijverige Katholieken. — Maar eenigen hunner zijn nog van gevoelen, dat dit gevaar voor het geloof hunner kinderen kan geneutraliseerd worden door het godsdienstig onderrigt in de kerk.

Ons Episcopaat heeft gewezen op het gevaar, dat de openbare school kan opleveren voor de *goede zeden*. Dit woord heeft voorzeker indruk gemaakt niet slechts bij de Katholieken, maar ook bij de Protestanten. Welke ouders zouden geen prijs stellen op de zedelijkheid hunner kinderen? — Maar toch zullen eenige ouders denken, dat zij, door hunne kinderen zorgvuldig te bewaken, ook dit gevaar kunnen afwenden.

Wat ontbrak derhalve nog?

Dat de apen-theorie werd ten toon gesteld als onvereenigbaar met de wetenschap, als strijdig met het *gezond verstand*. Dit is gedaan door den eerw. heer Klönne. Hij heeft de theorie wel besproken onder het oogpunt van godsdienst en zedeleer, maar ze toch voornamelijk getoetst aan de wetenschap. Darwin en Winkler, de meeste en voornaamste en laatste schrijvers, voor en tegen de transmutatie-leer, heeft hij gelezen en bestudeerd, en op eene voor ieder bevattelijke wijze heeft hij getoond, dat die leer, ook op enkel wetenschappelijke gronden, onhoudbaar is.

En hiermeê is eene derde reden aangegeven, waarom de openbare school gevaarlijk is, omdat namelijk de kinderen daar gevaar loopen voor hun *gezond verstand*.

Sommigen, vooral zij, die hoog ingenomen zijn met verlichting, vooruitgang en beschaving, konden nog denken: op de openbare school wordt aan mijne kinderen

wel geen godsdienst en zedelijkheid geleerd, maar zij worden er toch gevormd tot denkende en wetenschappelijke mannen.

Aan degenen, die aldus redeneren, hun vooral raden we, dat zij *Onze Voorouders* lezen. Daarin zullen zij overtuigd worden van de ongerijmdheid der apen-theorie; en als zij dan bovendien begrijpen, dat ongerijmdheid niet kan dienen ter ontwikkeling van het verstand (dit is immers ingerigt voor het kennen der waarheid), dan zullen zij het drievoudig gevaar der openbare school inzien en hunne kinderen daarvan verwijderen.

Wij voor ons voelen ons sterk geneigd, het versje, waarmeê de eerw. heer Klönne eindigt, te verlengen en den wensch te uiten:

Verlos ons spoedig van die nare Staatsschool, Heer!
Geef ons *gezond verstand*, *geloof* en *zeden* weêr.

J. DE BRUIJN.

CHRISTELIJKE DOOP OF SPOT-DOOP?

In den loop van het vorige jaar heeft er in Friesland eene gebeurtenis plaats gegrepen, die ons met duidelijke trekken den tegenwoordigen toestand der Nederlandsche Hervormde Kerk schetst. — Ds van Eerde, predikant te Workum, zou den 19de Februarij 1868 het doopsel toedienen aan twee volwassen lieden, die nog niet in de gemeente waren opgenomen. Dominé nu, die de moderne rigting volgt en dus aan het doopsel volstrekt geene genadewerkende kracht toeschrijft, hield vooraf eene toespraak, waarin hij den doopelingen voorhield, dat „de „strekking dezer heilige instelling van het Christendom „is om in gemeenschap te leven met den Vader, den „Zoon en den H. Geest", en hij vermaande de doopelingen om aan het doopwater toch geene bijgeloovige waarde te hechten, „want", zeide hij, „die druppel water, doet „het U niet."

Daarna heeft Dominé den doop op zijne wijze toegediend; hij besprenkelde de twee menschen met water, zonder er een woord bij te zeggen: met welke vertooning zijne welwillendheid zeker te gemoet wilde komen aan de domheid zijner beide doopelingen, wier goedgeloovigheid hij door de weglating van alle ceremoniën te veel zou geschokt hebben. Maar hoe eenvoudig zij ook waren,

begrepen deze lieden toch, dat het er niet was toegegaan zooals het behoorde; zij wendden zich tot Ds Tinholt, predikant te Koudum, en deze, vol orthodoxen ijvergeest, trekt zich de zaak aan. Ds van Eerde wordt aangeklaagd bij den kerkeraad van Workum. En wat doet deze kerkeraad? Hij spreekt, onder *præsidium* van Ds van Eerde, Ds van Eerde vrij!

Deze uitspraak (een staaltje van billijke regtspleging in de Nederlandsche Hervormde Kerk) luidt kort en bondig aldus:

„De Kerkeraad der Hervormde Gemeente alhier heeft, „in deszelfs vergadering van gisteren, besloten om uw, „bij denzelven ingediend bezwaarschrift dd. 2 Maart ll. „ter zijde te leggen.

„In naam des Kerkeraads der Hervormde Gemeente „alhier,

A. E. VAN EERDE. *Voorzitter.*
J. H. VAN IJSSEL. *Secretaris.*

Workum, 21 Maart 1868.

In plaats van in dit vonnis te berusten, is Ds Tinholt waarlijk onbillijk genoeg de zaak door te drijven; en durft hij én Ds van Eerde én den kerkeraad van Workum bij het classikaal bestuur te Sneek beschuldigen van pligtverzuim. Het classikaal bestuur [1]) heeft na rijp beraad (wij

[1]) „De Nederlandsche Hervormde Kerk vormt sedert 1816 eene „*Kerkelijke Republiek*, die verdeeld is in *Provinciale Ressorten* (met „die van de *Waalsche Gemeenten* en van het Hertogdom *Limburg*), in „*Classen*, *Ringen* en *Gemeenten*, en als één geheel *vertegenwoordigd* „wordt in hare *Algemeene Synode*, die de algemeene belangen der „Kerk behartigt, en, wanneer zij niet vergaderd is, zulks doet „door de *Algemeene Synodale Commissie*..... De *besturende*, *wetgevende* „en *regtsprekende magt* berust bij de Kerk zelve. Zij voert die „magt uit, in de afzonderlijke Gemeenten door *Kerkeraden*, voorts, „over meer Gemeenten te zamen, door *Classikale Besturen*, *Pro-*„*vinciale Besturen*, en, in het hoogste ressort, door de *Algemeene* „*Synode* en de *Algemeene Synodale Commissie*." *Practische Godgeleerdheid* door W. Muurling, Hoogleeraar te Groningen. Groningen, J. Oomkens, J. Zoon. 1860. § 183, i, II.

mogen het van zulk eene vergadering niet anders veronderstellen) de aanklagt voor ongegrond en het door Ds van Eerde toegediend doopsel voor geldig verklaard. En dit bestuur had hiervoor ook goede redenen : de uitspraak steunt op zwaarwigtige consideranten: een van deze consideranten, die namelijk, welke het laatst wordt opgegeven en dus bij het classikaal bestuur wel het zwaarst zal gewogen hebben, luidt woordelijk aldus: „Het Classikaal „Bestuur van Sneek, overwegende, dat kerkvisitatoren bij de „persoonlijke kerkvisitatie dd. 27 April jl. van Ds van Eerde „mochten *vernemen*, dat, daar hij *vernomen* heeft, dat zijn „achterwege laten van de gewone formule andersdenkenden „had geërgerd, hij zich daarvoor in het vervolg zou wachten, „leggende hij daarbij de getuigenis af, dat hij sedert even „als vroeger den doop op gebruikelijke wijze had bediend, „hetwelk door niemand werd weêrsproken:

„Uitspraak doende ter eerste instantie

„Verklaart dat de doop, door den predikant A. E. van „Eerde bediend, zij het ook op andere wijze dan gewoon„lijk en door adressanten verlangd, wel degelijk als een „christelijke doop is aan te merken."

Wat, in 't Hollandsch vertaald, hierop neêrkomt: Ds van Eerde heeft den 19de Februarij gedoopt zonder er den gewonen vorm bij uit te spreken.

Hij heeft echter beloofd, dat hij het in het vervolg nooit weêr zou doen.

Derhalve is die doop van 19 Februarij, wij verklaren het, een christelijke doop.

Ds Tinholt wilde echter de zaak nog niet laten rusten; hij zou, volgens eene door hem uitgegeven brochure [1]),

---

[1]) *Christelijke Doop of Spot-Doop* door L. Tinholt, Predikant te Koudum. Amsterdam, W. H. Kirberger, 1868.

een hooger beroep instellen bij de Synode; doch een der doopelingen, die het adres moeten teekenen, blijft achterwege (volgens Ds Tinholt is de oorzaak hiervan te zoeken bij Ds van Eerde *c. s.*) en de tijd, welke voor een beroep bepaald is, gaat voorbij. Toen was het geduld van Ds Tinholt ten einde, en den 20ste Augustus heeft hij zelf een van die twee lieden, welke door Ds van Eerde met water besprenkeld waren, op behoorlijke wijze gedoopt. Over deze daad van rebellie tegen de uitspraak van een classikaal bestuur heeft de kerkeraad van Workum eene beschuldiging ingediend. De uitspraak is ons nog niet bekend geworden, maar uit het medegedeelde kan men opmaken, wat er te verwachten is; te meer nog als men in aanmerking neemt, dat de Synode verklaard heeft zich niet uit te laten over de wettigheid of onwettigheid van een doop, zonder de gewone formule toegediend.

Wat wij hier mededeelden, hebben wij getrokken uit de officiële stukken, welke door Ds Tinholt met eenige aanteekeningen voorzien in het licht werden gegeven in zijn aangehaald vlugschrift.

En deze bescheiden mogen wij gerust vertrouwen, want hoewel Dr Niemeijer, predikant te Sneek, in zijn *Open Brief* (Sneek, van Druten & Bleeker, 1869) Ds Tinholt en diens aanmerkingen heftig aanvalt, heeft hij echter op de aangevoerde bewijsstukken niets af te dingen.

Van den toon, waarin de brochuren van beide HH. predikanten geschreven zijn en de wijze, waarop deze gemeentevoorgangers elkander onderling behandelen, geldt:

„'t Is zeker *liefderijk* genoeg,
„Maar *lieflijk* is toch anders."

Enkele voorbeelden zijn, meenen wij, voldoende, om dit toe te lichten. — Ds Tinholt, die, als redacteur van de

Stemmen voor waarheid en vrede, aan zijne katholieke landgenooten door honderd lieflijkheden bewezen heeft, welk een goed hart hij hun toedraagt, heeft ook voor zijne moderne ambtsbroeders eenige hoffelijke aanmerkingen over; o. a. spreekt hij op blz. 13 zijner brochure van zekeren Ds Simons, vroeger predikant te Augsbuur, die voor de gewone vragen, welke bij de bevestiging voorgeschreven zijn, „eenige door hem zelf gefabriceerde verklaringen in „de plaats stelde, die werkelijk een *samenraapsel van bombast* „zijn... hij had ook de *brutaliteit*, die bevestigingspreek „met die *blaaskaakvragen* in het licht te zenden", enz. Iets verder, op blz. 25, schrijft Ds Tinholt: „Als tot de „nevengebeurtenissen behoorende, zouden ook moeten „vermeld worden de pogingen tot intimidatie der beide „betrokken personen, — pogingen, die al een zeer zon„derling effect zouden maken tegenover de vraag der „Kerkeraadscommissie, of zij ook *door geld waren omge„kocht* — indien wij alles vermelden konden, wat ons „daarover ter oore is gekomen, en een juist antwoord „konden mededeelen op de vraag, of hun ook nadeel in „hun tijdelijk bestaan is voorgehouden; pogingen die — „*sapienti sat* — althans bij één der twee maar al te „goed gevolg hebben gehad ten slotte."

Zoo ver is het in de Nederlandsche Hervormde Kerk al met het onderling vertrouwen onder de predikanten gekomen; eene kerkeraads-commissie vraagt hier de doopelingen „Wie hen *opgestookt* had? en of zij ook soms door „geld waren omgekocht om beweging te maken over de „zaak?" (zie Tinholts brochure blz. 16); en we zagen, dat Dominé van zijne kant ook geen hoogen dunk heeft over de eerlijkheid van den kerkeraad.

Neen, al heeft Ds Tinholt nu eens, wat de hoofdzaak betreft, *de waarheid* verdedigd (iets, wat den redacteur

der *Stemmen voor waarheid en vrede* niet zoo dikwijls over komt), zijne hatelijke insinuatiën zullen zeker *den vrede* niet bevorderen.

In Dr Niemeijer ziet ieder, die 's mans *Open brief* gelezen heeft, een duidelijk voorbeeld, hoe iemand op den berg der moderne wetenschappen tot eene duizelingwekkende hoogte kan klimmen, terwijl hij, wat ware humaniteit betreft, nog op een zeer lagen trap van ontwikkeling staat.

Dr Niemeijers geschriftje is vol van Ds Tinholts „scheeve voorstelling en arrogantie" (blz. 3); „hartstocht „en drift" (blz. 4); „onbroederlijke en illoyale handelwijze" (blz. 4); „onruiterlijk handelen in 't geheim" (blz. 5); „pogingen om op arglistige wijze zijn collega er in te „laten loopen" (blz. 6); „bittere sarcastische toon" (blz. 9); „oneerlijkheid, onopregtheid, verdraaijen der „zaken" (blz. 9); „hatelijkheden en insinuaties" enz. enz. Iets verder, op blz. 14, vraagt Dr Niemeijer aan Ds Tinholt: „Of denkt ge door zoo te spreken u een air van „gewicht te geven, en meent gij op die wijze het voor„komen aan te nemen van een man van beteekenis?" Ten slotte gelooft Dr Niemeijer, dat Ds Tinholt zich als martelaar voor de zaak der waarheid en des geloofs wil doen aanzien: „Maar ik raad u ten ernstigste", zegt hij tot Ds Tinholt, „strek naar die martelaarskroon de hand niet „uit, ze zou u waarlijk niet voegen... Neen stel u niet aan „als een martelaar. Gij zijt het waarlijk niet." — Hoe gemoedelijk, niet waar? Hoe humaan! hoe echt broederlijk!

Dr Niemeijer heeft boven zijn brief den volgenden tekst geplaatst: „Het Koningrijk Gods is... rechtvaardig„heid en vrede en blijdschap door den H. Geest." Zeker, uit dien tekst in verband met deze geheele doopgeschiedenis blijkt het duidelijk, waar het Koningrijk Gods *niet* is.

Het bevreemdt ons volstrekt niet, dat twee leeraars van

het Hervormde Kerkgenootschap op een gewigtig punt der geloofsleer van elkander verschillen; integendeel; maar wij staan verbaasd, als wij zien, dat Ds Tinholt zich zoo boos maakt, dewijl Ds van Eerde over het doopsel anders denkt dan hij; en dat van den anderen kant de kerkeraad van Workum — die onder 't *præsidium* van Ds van Eerde de moderne rigting volgt — voor het miskende gezag van het classikaal bestuur te velde trekt.

Voor Ds Tinholt immers, die Protestant en wel protestantsch leeraar is, mag en kan het geloof niet anders zijn dan het resultaat van exegetische studiën: als Ds van Eerde nu na ernstige en volhardende bijbelstudie (gelijk wij dat bij een „verlicht" man mogen verwachten) de overtuiging heeft gekregen, dat Matth. XXVIII, 19 onecht is of ten minste niet in letterlijken zin van het doopsel verstaan moet worden, dan mag Ds Tinholt zich daar niet boos over maken; want wie verzekert hem, dat Ds van Eerde niet eene diepere studie van de H. Schrift gemaakt heeft en daarom ook tot een beter resultaat gekomen is dan Ds Tinholt zelf?

In de Nederlandsche Hervormde Kerk is het Doopsel geen vereischte om als lidmaat te worden aangenomen, ja, een ongedoopte zou zelfs predikant kunnen zijn, maar de predikant is verpligt het doopsel toe te dienen, als het hem gevraagd wordt [1]); aan deze verpligting heeft

[1]) „Tot opbeuring van de Protestanten, die zich welligt, „van „een gedwongen naleving der kerkplegtigheden eene te donkere „voorstelling scheppen", vinden wij, in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* (Dec. 1868, blz. 678), door den Heer van Manen, uit Abbekerk de bemoedigende teregtwijzing gegeven „dat de Doop „voor geen enkel lid der Nederlandsche Hervormde kerk verpligtend „is. De predikant moet hem toedienen, wanneer een lid zijner „gemeente hem verlangt; maar zelf behoeft hij niet gedoopt te zijn „en kan hij ook zijne kinderen ongedoopt laten. De doop is vol„strekt niet, gelijk men wel eens meent, een vereischte om als lid „der kerk aangemerkt, of tot het doen van belijdenis toegelaten „te worden."

Ds van Eerde voldaan; hij heeft die handeling verrigt, welke volgens zijne opvatting voor een christelijken doop gehouden moet worden, en hij, als Protestant, behoeft die opvatting voor niemand ter wereld op te geven. Wij begrijpen dus niet, hoe Ds Tinholt, als Protestant, een aanklagt kan indienen tegen zijnen ambgenoot. Doch hier zien wij het onderscheid tusschen theorie en praktijk; Ds Tinholt behoort tot hen, die zeggen:

Geloof niet op gezag, meneêr,
Onthou dit wel ter degen,
Geloof alleen wat *ik* U leer
En spreek *mij* nimmer tegen.

Heeft Ds Tinholt inconsequent gehandeld, de kerkeraad van Workum maakt zich aan eene niet geringere onbillijkheid schuldig.

Hoe kan een kerkeraad, die Ds van Eerde en in diens persoon de vrije schriftverklaring in bescherming genomen heeft, Ds Tinholt aanklagen, omdat deze — eenmaal tot het resultaat gekomen, dat het doopsel, in den vorm bij Matth. XXVIII, 19 voorgeschreven, ter zaligheid noodig is — zijne overtuiging niet opgeeft voor de overtuiging van het classikaal bestuur, maar moedig volgens zijn geweten handelt? Wat wil de kerkeraad? Mag Ds Tinholt niet tot een ander resultaat komen dan het classikaal bestuur? of wil men hem beletten om te handelen volgens zijne opvatting? — Maar dan moeten wij van de Nederlandsche Hervormde Kerk zeggen, dat zij eene instelling is, die niet aan iedereen vrijlaat om de H. Schrift tuur naar zijne eigene opvatting te verstaan, die voorschrijft wat men gelooven moet, en derhalve in strijd is met het zoo hoog geroemde protestantsche beginsel van volkomen vrijheid van onderzoek. Neen, een kerkeraad, die leert, dat ieder gelooven mag, wat hij wil, moest begrijpen, dat

ieder dan ook doen mag wat hij wil. Hij moest begrijpen, dat zonder eenheid van geloof *Kerk* en *kerkelijke tucht* woorden zijn zonder zin; hij moest begrijpen, dat eene Kerk als de zoogenaamde Protestantsche zonder eenheid van geloof, een ligchaam zonder ziel, een dood ligchaam is. Nu voor een dood ligchaam blijft er niets anders over dan de ontbinding.

De „verlichte" kerkeraden en classikale besturen vooral, moesten, zoo zij eerlijk wilden handelen, uiteengaan, en de moderne predikanten het voorbeeld van zoovelen hunner ambtgenooten volgen, die bef en tabbaard aan den kapstok hingen en niet langer wilden gehoorzamen aan eene kerktucht, waarvan zij de ongerijmheid inzagen.

En onze orthodoxe predikant, Ds Tinholt? Het is ook niet te verklaren, hoe hij met zijn geloof aan de noodzakelijkheid van den doop lid van een kerkgenootschap blijven kan, dat deze goddelijke instelling niet slechts laat verwaarloozen en door ongeldige bediening verijdelen, maar zelfs zeer gemakkelijk de predikanten duldt, die haar openlijk voor overbodig verklaren, en welks hoogste gezag zich in den strijd over de noodzakelijkheid van den doop, op zijn zachtst uitgedrukt, neutraal houdt. Kan dit de Kerk van Christus, het Rijk van God wezen? Wij vinden den toon van Ds Tinholt in zijne brochure hevig en bitter; deze zelfde eigenschappen heeft de toon van het tijdschrift, dat hij redigeert, wanneer het tegen de Katholieke Kerk optreedt; wij vergeven hem dit laatste niet alleen, maar zelfs in weerwil van zooveel, wat we tegen hem kunnen inbrengen, danken we hem voor zijne verdediging van den christelijken doop, voor zijnen strijd tegen het ongeloof; doch waartoe zal hem dit baten, zoolang hij zijn ineenstortend kerkgenootschap niet verlaat? De ware leer over den H. Doop, de stipte opvol-

ging van de voorschriften des Verlossers, nageleefd door leek en geestelijk, zorgvuldig bewaakt, aangedrongen en in stand gehouden door een wettig kerkelijk gezag, hij vindt ze slechts in de door hem zoo dikwerf en zoo onedel bestreden Kerk van Rome.

Gevoelt hij zich nog niet in staat om zich geheel aan die Kerk over te geven, hij schenke haar ten minste zijnen eerbied, daar zij de waarheid van den H. Doop met zooveel standvastigheid verdedigt, en het woord des Verlossers zoo uitstekend getrouw opvolgt.

Zoo zal zijn woord tegenover en over haar althans betamelijk zijn.

KONKORDAAT,

GESLOTEN TUSSCHEN

ZIJNE HEILIGHEID PAUS PIUS IX EN ZIJNE KEIZERLIJKE-KONINKLIJKE, APOSTOLISCHE MAJESTEIT FRANS JOSEF I, op den 18e Augustus 1855. [1])

In nomine Sanctissimae et Individuae Trinitatis.

Sanctitas Sua Summus Pontifex Pius IX. et Majestas Sua Caesareo-Regia Apostolica Franciscus Josephus I. Austriae Imperator, concordibus effecturi studiis, ut fides, pietas et omnis recti honestique vigor in Austriae Imperio conservetur et augescat, de Ecclesiae Catholicae statu in eodem Imperio solemnem conventionem inire decreverunt.

Quapropter Sanctissimus Pater in Plenipotentiarium suum no-

---

[1]) Wij deelen dit stuk mede als bijlage tot het artikel *Het Oostenrijksche Konkordaat* (Dl LV, blz. 65 vv.) Wie het latijn niet magtig is, kan daar eene genoegzaam volledige uiteenzetting van het thans zooveel besproken konkordaat vinden. Deze opmerking kon overbodig schijnen, wij maken haar, ten einde men ons niet beschuldige, dat wij de vertaling vergeten hebben, zooals *de Gids* (in zijn januarij-aflevering) ter gelegenheid van een ander dokument, dat wij slechts in 't latijn gaven, meende te moeten doen: »De Katholiek, die anders zeer getrouw de Hollandsche overzetting geeft »van de Latijnsche bescheiden welke hij mededeelt, heeft het bij dit stuk, »toevallig, vergeten." Onze lezers weten overigens, dat wij, in den laatsten tijd vooral meermalen alleen den latijnschen tekst van pauselijke brieven, dekreten der HH. Congregatiën en dergelijken hebben overgenomen en slechts dán de vertalingen leverden, wanneer eene of andere reden ons dit als bijzonder wenschelijk moest doen voorkomen.

minavit: Eminentissimum Dominum Michaëlem Sacrae Romanae Ecclesiae Presbyterum Cardinalem Viale-Prelà, ejusdem Sanctitatis Suae et Sanctae Sedis apud praefatam Apostolicam Majestatem Pro-Nuntium, et Majestas Sua, Imperator Austriae, Celsissimum Dominum Josephum, Othmarum de Rauscher, Principem Archiepiscopum Viennensem, Solio Pontificio Adsistentem, Caesarei Austriaci Ordinis Leopoldini Praelatum et magnae Crucis Equitem nec non ejusdem Majestatis Caesareae a consiliis intimis.

Qui post plenipotentiae ipsis collata instrumenta mutuo sibi tradita atque recognita de sequentibus convenerunt:

Articulus I. Religio Catholica Apostolica Romana in toto Austriae Imperio et singulis, quibus constituitur ditionibus, sarta tecta conservabitur semper cum iis juribus et praerogativis, quibus frui debet ex Dei ordinatione et canonicis sanctionibus.

Articulus II. Cum Romanus Pontifex primatum tam honoris quam jurisdictionis in universam, qua late patet, Ecclesiam jure divino obtineat, Episcoporum, cleri et populi mutua cum Sancta Sede communicatio in rebus spiritualibus et negotiis ecclesiasticis nulli placetum regium obtinendi necessitati suberit, sed prorsus libera erit.

Articulus III. Archiepiscopi, Episcopi omnesque locorum Ordarii cum clero et populo dioecesano pro munere officii pastoralis libere communicabunt, libere item suas de rebus ecclesiasticis instructiones et ordinationes publicabunt.

Articulus IV. Archiepiscopis et Episcopis id quoque omne exercere liberum erit, quod pro regimine dioecesium sive ex declaratione sive ex dispositione sacrorum canonum juxta praesentem et a Sancta Sede adprobatam Ecclesiae disciplinam ipsis competit, ac praesertim:

a. Vicarios, Consiliarios et adjutores administrationis suae constituere ecclesiasticos, quoscumque ad praedicta officia idoneos judicaverint.

b. Ad statum clericalem assumere et ad sacros ordines secundum canones promovere quos necessarios aut utiles dioecesibus suis judicaverint, et e contrario quos indignos censuerint, a susceptione ordinum arcere.

c. Beneficia minora erigere atque collatis cum Caesarea Majestate consiliis, praesertim pro convenienti redituum assignatione, parochias instituere, dividere vel unire.

d. Praescribere preces publicas aliaque pia opera, cum id bonum

Ecclesiae aut status populive postulet, sacras pariter supplicationes et peregrinationes indicere, funera aliasque omnes sacras functiones servatis quoad omnia canonicis praescriptionibus moderari.

e. Convocare et celebrare ad sacrorum canonum normam Concilia provincialia et Synodos dioecesanas eorumque acta vulgare.

Articulus V. Omnis juventutis catholicae institutio in cunctis scholis tam publicis quam privatis conformis erit doctrinae religionis catholicae; Episcopi autem ex proprii pastoralis officii munere dirigent religiosam juventutis educationem in omnibus instructionis locis et publicis et privatis atque diligenter advigilabunt, ut in quavis tradenda disciplina nihil adsit, quod catholicae religioni morumque honestati adversetur.

Articulus VI. Nemo sacram theologiam, disciplinam catecheticam vel religionis doctrinam in quocumque instituto vel publico vel privato tradet, nisi cum missionem tum auctoritatem obtinuerit ab Episcopo dioecesano, cujus eamdem revocare est, quando id opportunum censuerit. Publici theologiae professores et disciplinae catecheticae magistri, postquam sacrorum Antistes de candidatorum fide, scientia ac pietate sententiam suam exposuerit, nominabuntur ex iis, quibus docendi missionem et auctoritatem conferre paratum se exhibuerit. Ubi autem theologicae facultatis professorum quidam ab Episcopo ad seminarii sui alumnos in theologia erudiendos adhiberi solent, in ejusmodi professores nunquam non assumentur viri, quos sacrorum Antistes ad munus praedictum obeundum prae ceteris habiles censuerit. Pro examinibus eorum, qui ad gradum doctoris theologiae vel sacrorum canonum adspirant, dimidiam partem examinantium Episcopus dioecesanus ex doctoribus theologiae vel sacrorum canonum constituet.

Articulus VII. In gymnasiis et omnibus, quas medias vocant, scholis pro juventute catholica destinatis nonnisi viri catholici in professores seu magistros nominabuntur, et omnis institutio ad vitae christianae legem cordibus inscribendam pro rei, quae tractatur, natura composita erit. Quinam libri in iisdem scholis ad religiosam tradendam instructionem adhibendi sint, Episcopi collatis inter se consiliis statuent. De religionis magistris pro publicis gymnasiis mediisque scholis deputandis firma manebunt quae hac de re salubriter constituta sunt.

Articulus VIII. Omnes scholarum elementarium pro catholicis destinatarum magistri inspectioni ecclesiasticae subditi erunt. Inspec-

tores scholarum dioecesanos Majestas Sua Caesarea ex viris ab Antistite dioecesano propositis nominabit. Casu, quo iisdem in scholis instructioni religiosae haud sufficienter provisum sit, Episcopus virum ecclesiasticum, qui discipulis catechismum tradat, libere constituet. In ludimagistrum assumendi fides et conversatio intemerata sit oportet. Loco movebitur, qui a recto tramite deflexerit.

Articulus IX. Archiepiscopi, Episcopi omnesque locorum Ordinarii propriam auctoritatem omnimoda libertate exercebunt, ut libros religioni morumque honestati perniciosos censura perstringant et fideles ab eorumdem lectione avertant. Sed et Gubernium, ne ejusmodi libri in Imperio divulgentur, quovis opportuno remedio cavebit.

Articulus X. Quum caussae ecclesiasticae omnes et in specie quae fidem, sacramenta, sacras functiones nec non officia et jura ministerio sacro annexa respiciunt, ad Ecclesiae forum unice pertineant, easdem cognoscet judex ecclesiasticus, qui perinde de caussis quoque matrimonialibus juxta sacros canones et Tridentina cumprimis decreta judicium feret, civilibus tantum matrimonii effectibus ad judicem saecularem remissis. Sponsalia quod attinet, auctoritas ecclesiastica judicabit de eorum existentia et quoad matrimonium impediendum effectibus, servatis, quae idem Concilium Tridentinum et Apostolicae Literae, quorum initium: „Auctorem fidei", constituunt.

Articulus XI. Sacrorum Antistitibus liberum erit, in clericos honestum habitum clericalem eorum ordini et dignitati congruentem non deferentes aut quomodocunque reprehensione dignos poenas a sacris canonibus statutas et alias, quas ipsi Episcopi convenientes judicaverint, infligere eosque in monasteriis, seminariis aut domibus ad id destinandis custodire. Iidem nullatenus impedientur, quominus censuris animadvertant in quoscumque fideles ecclesiasticarum legum et canonum transgressores.

Articulus XII. De jure patronatus judex ecclesiasticus cognoscet; consentit tamen Sancta Sedes, ut, quando de laicali patronatu agatur, tribunalia saecularia judicare possint de successione quoad eumdem patronatum, seu controversiae ipsae inter veros et suppositos patronos agantur seu inter ecclesiasticos viros, qui ab iisdem patronis designati fuerint.

Articulus XIII. Temporum ratione habita Sanctitas Sua consentit, ut clericorum caussas mere civiles, prout contractuum, debitorum, haereditatum, judices saeculares cognoscant et definiant.

Articulus XIV. Eadem de causa Sancta Sedes haud impedit,

quominus caussae ecclesiasticorum pro criminibus seu deliotis, quae poenalibus Imperii legibus animadvertuntur, ad judicem laicum deferantur; cui tamen incumbet, Episcopum ea de re absque mora certiorem reddere. Praeterea in reo deprehendendo et detinendo ii adhibebuntur modi, quos reverentia status clericalis exigit. Quodsi in ecclesiasticum virum mortis vel carceris ultra quinquennium duraturi sententia feratur, Episcopo nunquam non acta judiciaria communicabuntur et condemnatum audiendi facultas fiet, in quantum necessarium sit, ut de poena ecclesiastica eidem infligenda cognoscere possit. Hoc idem Antistite petente praestabitur, si minor poena decreta fuerit. Clerici carceris poenam semper in locis a saecularibus separatis luent. Quodsi autem ex delicto vel transgressione condemnati fuerint, in monasterio vel alia ecclesiastica domo recludentur.

In hujus articuli dispositione minime comprehenduntur caussae majores, de quibus sacrum Concilium Tridentinum, sess. XXIV. c. 5 de reform. decrevit. Iis pertractandis Sanctissimus Pater et Majestas Sua Caesarea, si opus fuerit, providebunt.

Articulus XV. Ut honoretur domus Dei, qui est Rex Regum et Dominus Dominantium, sacrorum templorum immunitas servabitur, in quantum id publica securitas et ea, quae justitia exigit, fieri sinant.

Articulus XVI. Augustissimus Imperator non patietur, ut Ecclesia catholica ejusque fides, liturgia, institutiones sive verbis, sive factis, sive scriptis contemnantur, aut Ecclesiarum Antistites vel Ministri in exercendo munere suo pro custodienda praesertim fidei ac morum doctrina et disciplina Ecclesiae impediantur. Insuper efficax, si opus fuerit, auxilium praestabit, ut sententiae ab Episcopis in clericos officiorum oblitos latae executioni demandentur. Desiderans praeterea, ut debitus juxta divina mandata sacris Ministris honor servetur, non sinet quidquam fieri, quod dedecus eisdem afferre, aut eos in contemptum adducere possit, immo vero mandabit, ut omnes Imperii Sui Magistratus et ipsis Archiepiscopis et Episcopis et clero quacumque occasione reverentiam atque honorem eorum dignitati debitum exhibeant.

Articulus XVII. Seminaria episcopalia conservabuntur et ubi dotatio eorum haud plene sufficiat fini, cui ad mentem sacri Concilii Tridentini inservire debent, ipsi augendae congruo modo providebitur. Praesules dioecesani eadem juxta sacrorum canonum normam pleno et libero jure gubernabunt et administrabunt. Igitur praedictorum seminariorum rectores et professores seu magistros nomi-

nabunt et, quotiescunque necessarium aut utile ab ipsis censebitur, removebunt. Adolescentes et pueros in iis efformandos recipient, prout dioecesibus suis expedire in Domino judicaverint. Qui studiis in seminariis hisce vacaverint, ad scholas alius cujuscumque instituti praevio idoneitatis examine admitti nec non servatis servandis pro qualibet extra seminarium cathedra concurrere poterunt.

Articulus XVIII. Sancta Sedes, proprio utens jure, novas dioeceses eriget ac novas earumdem peraget circumscriptiones, cum id spirituale fidelium bonum postulaverit. Verumtamen quando id contigerit, cum Gubernio Imperiali consilia conferet.

Articulus XIX. Majestas Sua Caesarea in seligendis Episcopis, quos vigore privilegii Apostolici a Serenissimis Antecessoribus Suis ad Ipsam devoluti a Sancta Sede canonice instituendos praesentat seu nominat, imposterum quoque Antistitum imprimis comprovincialium consilio utetur.

Articulus XX. Metropolitae ac Episcopi, antequam Ecclesiarum suarum gubernacula suscipiant, coram Caesarea Majestate fidelitatis juramentum emittent, sequentibus verbis expressum: Ego juro et promitto ad sancta Dei Evangelia, sicut decet Episcopum, obedientiam Caesareo-Regiae Apostolicae Majestati et Successoribus Suis; juro item et promitto, me nullam communicationem habiturum nullique consilio interfuturum, quod tranquillitati publicae noceat, nullamque suspectam unionem neque intra neque extra Imperii limites conservaturum, atque si publicum aliquod periculum imminere resciverim, me ad illud avertendum nihil omissurum.

Articulus XXI. In cunctis Imperii partibus Archiepiscopis, Episcopis et viris ecclesiasticis omnibus liberum erit, de his, quae mortis tempore relicturi sint, disponere juxta sacros canones, quorum praescriptiones et a legitimis eorum haeredibus ab intestato successuris diligenter observandae erunt. Utroque tamen in casu excipientur Antistitum dioecesanorum ornamenta et vestes pontificales, quae omnia veluti mensae episcopali propria erunt habenda et ideo ad Successores Antistites transibunt. Hoc idem observabitur quoad libros, ubi usu receptum est.

Articulus XXII. In omnibus metropolitanis seu archiepiscopalibus suffraganeisque ecclesiis Sanctitas Sua primam dignitatem conferet, nisi patronatus laicalis privati sit, quo casu secunda substituetur. Ad ceteras dignitates et praebendas canonicales Majestas Sua nominare perget, exceptis permanentibus iis, quae liberae collationis

episcopalis sunt vel juri patronatus legitime adquisito subjacent. In praedictarum ecclesiarum canonicos non assumentur, nisi sacerdotes, qui et dotes habeant a canonibus generaliter praescriptas et in cura animarum aut in negotiis ecclesiasticis seu in disciplinis sacris tradendis cum laude versati fuerint. Sublata insuper erit natalium nobilium sive nobilitatis titulorum necessitas, salvis tamen conditionibus, quas in fundatione adjectas esse constet. Laudabilis vero consuetudo, canonicatus publico indicto concursu conferendi, ubi viget, diligenter conservabitur.

Articulus XXIII. In ecclesiis metropolitanis et episcopalibus, ubi desint, tum canonicus poenitentiarius tum theologalis, in collegiatis vero theologalis canonicus juxta modum a sacro Tridentino Concilio praescriptum (sess. V. c. 1. et sess. XXIV. c. 8. de reform.), ut primum fieri potuerit, constituentur, Episcopis praefatas praebendas secundum ejusdem Concilii sanctiones et Pontificia respective decreta conferentibus.

Articulus XXIV. Parochiis omnibus providebitur publico indicto concursu et servatis Concilii Tridentini praescriptionibus. Pro parochiis ecclesiastici patronatus praesentabunt patroni unum ex tribus, quos Episcopus enuntiata superius forma proposuerit.

Articulus XXV. Santitas Sua, ut singularis benevolentiae testimonium Apostolicae Francisci Josephi Imperatoris et Regis Majestati praebeat, Eidem atque catholicis Ejus in Imperio Successoribus indultum concedit, nominandi ad omnes canonicatus et parochias, quae juri patronatus ex fundo religionis seu studiorum derivanti subsunt, ita tamen, ut seligat unum ex tribus, quos publico concursu habito Episcopus ceteris digniores judicaverit.

Articulus XXVI. Parochiis, quae congruam pro temporum et locorum ratione sufficienten non habeant, dos, quam primum fieri poterit, augebitur et parochis catholicis ritus orientalis eodem ac latini modo consuletur. Ceterum praedicta non respiciunt ecclesias parochiales juris patronatus sive ecclesiastici sive laicalis, canonice adquisiti, quarum onus respectivis patronis incumbet. Quodsi patroni obligationibus eis a lege ecclesiastica impositis haud plene satisfaciant, et praesertim, quando parocho dos ex fundo religionis constituta sit, attentis pro rerum statu attendendis, providendum erit.

Articulus XXVII. Cum jus in bona ecclesiastica ex canonica institutione derivet, omnes, qui ad beneficia quaecumque vel ma-

jora vel minora nominati seu praesentati fuerint, bonorum temporalium eisdem annexorum administrationem nonnisi virtute canonicae institutionis assumere poterunt. Praeterea, in possessione ecclesiarum cathedralium bonorumque annexorum, quae in canonicis sanctionibus et praesertim in Pontificali et Caeremoniali Romano praescripta sunt, adcurate observabuntur, quocumque usu sive consuetudine in contrarium sublata.

Articulus XXVIII. Regulares, qui secundum ordinis sui constitutiones subjecti sunt Superioribus generalibus penes Apostolicam Sedem residentibus, ab iisdem regentur ad praefatarum constitutionum normam, salva tamen Episcoporum auctoritate juxta canonum et Tridentini praecipue Concilii sanctiones. Igitur praedicti Superiores generales cum subditis cunctis in rebus ad ministerium ipsis incumbens spectantibus libere communicabunt, libere quoque visitationem in eosdem exercebunt. Porro regulares absque impedimento respectivi ordinis, instituti seu congregationis regulas observabunt, et juxta Sanctae Sedis praescriptiones candidatos ad novitiatum et ad professionem religiosam admittent. Haec omnia pariter observabuntur quoad moniales in iis, quae ipsas respiciunt.

Archiepiscopis et Episcopis liberum erit, in propriis dioecesibus ordines seu congregationes religiosas utriusque sexus juxta sacros canones constituere; communicabunt tamen ea de re cum Gubernio Imperiali consilia.

Articulus XXIX. Ecclesia jure suo pollebit novas justo quovis titulo libere acquirendi possessiones, ejusque proprietas in omnibus, quae nunc possidet vel imposterum adquiret, inviolabilis solemniter erit. Proinde quoad antiquas novasque ecclesiasticas fundationes nulla vel suppressio vel unio fieri poterit absque interventu auctoritatis Apostolicae Sedis, salvis facultatibus a sacro Concilio Tridentino Episcopis tributis.

Articulus XXX. Bonorum ecclesiasticorum administratio apud eos erit, ad quos secundum canones spectat. Attentis autem subsidiis, quae Augustissimus Imperator ad ecclesiarum necessitatibus providendum ex publico aerario benigne praestat et praestabit, eadem bona vendi vel notabili gravari onere non poterunt, nisi tum Sancta Sedes tum Majestas Sua Caesarea aut ii, quibus hoc munus demandandum duxerint, consensum tribuerint.

Articulus XXXI. Bona, quae fundos, uti appellant, religionis

et studiorum constituunt, ex eorum origine ad Ecclesiaie proprietatem spectant et nomine Ecclesiae administrabuntur, Episcopis inspectionem ipsis debitam exercentibus juxta formam, de qua Sancta Sedes cum Majestate Sua Caesarea conveniet. Reditus fundi religionis, donec collatis inter Apostolicam Sedem et Gubernium Imperiale consiliis fundus ipse dividatur in stabiles et ecclesiasticas dotationes, erunt erogandi in divinum cultum, in ecclesiarum aedificia et in seminaria et in ea omnia, quae ecclesiasticum respiciunt ministerium. Ad supplenda, quae desunt, Majestas Sua eodem, quo hucusque, modo imposterum quoque gratiose succurret; immo si temporum ratio permittat, et ampliora subministraturus est subsidia. Pari modo reditus fundi studiorum unice impendentur in catholicam institutionem et juxta piam fundatorum mentem.

Articulus XXXII. Fructus benficiorum vacantium, in quantum hucusque consuetum fuit, inferentur fundo religionis eique Majestas Sua Caesarea proprio motu assignat quoque Episcopatuum et Abbatiarum saecularium per Hungariam et ditiones quondam annexas vacantium reditus, quos Ejusdem in Hungaria regno Praedecessores per longam saeculorum seriem tranquille possederunt. In illis Imperii provinciis, ubi fundus religionis haud extat, pro quavis dioecesi instituentur commissiones mixtae, quae juxta formam et regulam, de quibus Sanctitas Sua cum Caesarea Majestate conveniet, tam mensae episcopalis quam beneficiorum omnium bona vacationis tempore administrabunt.

Articulus XXXIII. Cum durante praeteritarum vicissitudinum tempore plerisque in locis Austriacae ditionis ecclesiasticae decimae civili lege de medio sublatae fuerint, et attentis peculiaribus circumstantiis fieri non possit, ut earumdem praestatio in toto Imperio restituatur, instante Majestate Sua et intuitu tranquillitatis publicae, quae religionis vel maxime interest, Sanctitas Sua permittit ac statuit, ut salvo jure exigendi decimas, ubi de facto existit, aliis in locis earumdem decimarum loco seu compensationis titulo ab Imperiali Gubernio assignentur dotes seu in bonis fundisque stabilibus, seu super Imperii debito fundatae iisque omnibus et singulis tribuantur, qui jure exigendi decimas potiebantur; itemque Majestas Sua declarat, dotes ipsas habendas omnino esse, prout assignatae fuerint, titulo oneroso et eodem ac decimae, quibus succedunt, jure percipiendas tenendasque esse.

Articulus XXXIV. Cetera ad personas et res ecclesiasticas pertinentia, quorum nulla in his articulis mentio facta est, dirigentur omnia et administrabuntur juxta Ecclesiae doctrinam et ejus vigentem disciplinam a Sancta Sede adprobatam.

Articulis XXXV. Per solemnem hanc conventionem leges, ordinationes et decreta quovis modo et forma in Imperio Austriaco et singulis, quibus constituitur ditionibus, hactenus lata, in quantum illi adversantur, abrogata habebuntur, ipsaque conventio ut lex Status deinceps eisdem in ditionibus perpetuo vigebit. Atque idcirco utraque contrahentium pars spondet, Se Successoresque Suos omnia et singula, de quibus conventum est, sancte servaturos. Si qua vero in posterum supervenerit difficultas, Sanctitas Sua et Majestas Caesarea invicem conferent ad rem amice componendam.

Articulus XXXVI. Ratificationum hujus conventionis traditio fiet intra duorum mensium spatium a die hisce articulis apposita aut citius, si fieri potest.

In quorum fidem praedicti Plenipotentiarii huic conventioni subscripserunt, illamque suo quisque sigillo obsignaverunt.

Datum Viennae, die decima octava Augusti, anno reparatae Salutis millesimo octingentesimo quinquagesimo quinto.

MICH. CARD. VIALE-PRELA M. P.
(L. S.)

JOSEPH. OTHMAR. DE RAUSCHER M. P.
ARCHIEPISCOPUS VIENNENSIS.
(L. S.)

VERSCHEIDENHEDEN.

DE KERK EN VOLKS-WELVAART. [1])

Eene voortreffelijke en tijdige brochure!

Onze H. Vader Paus Pius IX heeft in zijne beroemde Encycliek van 8 December 1864 en in bijna al zijne andere Encyclieke Brieven en Allocutiën geleerd, dat het tijdelijk welzijn der maatschappij ten naauwste verbonden is met de ware godsdienst en daaruit voortspruit. Zoo leerende heeft Pius niets anders gedaan dan eene nadere verklaring gegeven van het woord des Zaligmakers: „Zoekt „eerst het rijk Gods en zijne geregtigheid, en al het overige zal „u worden toegeworpen."

De waarheid dezer leer van Christus en van de Kerk wordt door Mr van den Biesen aangetoond uit de geschiedenis en de ondervinding.

Eerst laat hij ons zien, dat de volks-welvaart nergens of nooit bestaan heeft, als de ware godsdienst niet werd gekend; daartoe schildert hij ons een droevig tafereel van den ongelukkigen toestand der heidensche maatschappij. Is het in onzen tijd, nu de godsdienst ter zij geschoven wordt, beter gesteld? Neen. „Overal waar de moderne vooruitgang, *der Fortschritt*, zijn zetel „opgeslagen heeft, vindt men die van stoffelijke en zedelijke „middelen verstoken, half verdierlijkte menschen-massa; die el„lendige, vuile woonholen, die vervalschte levensmiddelen; die „geweldige en kunstmatige kindermoorden; die schandelijke, alle „grenzen te buiten gaande prostitutie; die schromelijke zede„loosheid; die onmachtige, krachtelooze weelde; die ten koste „van den Staat, uit politie-zorg onderhouden of in toom gehou„den slavernij van het pauperisme." (blz. 34.)

[1]) Door Mr J. J. W. van den Biesen. N°. 9 van de *Katholiek-Nederlandsche Brochuren-Vereeniging* onder directie van Dr J. W. F. Nuijens en Dr E. P. J. van der Hurk. Haarlem. A B van den Heuvel. 1869.

Daarna geeft de Schrijver ons eene schildering van den toestand der maatschappij, toen Kerk en Staat met elkander vereenigd werkten. Toen bestond er geen pauperisme; men hoorde niet van werk-stakingen; handel, landbouw en nijverheid bloeiden; wetenschap en kunst waren tot eene verbazende hoogte gestegen; het huwelijk en het coelibaat was geheiligd; de eerlijkheid, de kuischheid stond in aanzien, en daarentegen werd de woeker, de ontucht, de echtbreuk, de kindermoord verafschuwd en naar verdienste gestraft; de godsdienst oefende overal haren invloed uit, en de Staat voer er wel bij. Ook ons vaderland (het was toen nog vóór de Reformatie) deelde in den algemeenen zegen.

Om dit gedeelte der brochure noemen we haar voortreffelijk.

Maar we hebben ook gezegd, dat zij tijdig is. Ziehier het bewijs.

„Dat de moderne économie politique eene dwaalleer is, waar-„door het onmogelijk is nationalen rijkdom of algemeene volks-„welvaart te bevorderen, wordt reeds overal door verschillende „schrijvers openlijk aangetoond, en het geüsurpeerde krediet dier „nieuwe wetenschap begint te dalen."

„In ons goed land echter is de stemming altijd wat achter, „zoowel ten goede als ten kwade. Nu men in andere landen de „ekonomisten begint te wantrouwen, beginnen zij hier pas goed „veld te winnen. Niet alleen op de hoogere, doch op al de scho-„len van het middelbaar onderwijs wordt économie politique „onderwezen.

„Zelfs op de lagere volks-school wordt de économie als onmis-„baar ingevoerd" (blz. 42 en 43).

Wie is, om die wetenschap op de lagere school in te voeren, de groote man?

Al weer J. F. Jansen, hoofd-onderwijzer te Harlingen; dezelfde, die in zijne schoolboekjes schrijft en door de kinderen laat lezen, dat het *gebed des Heeren* niet overal bij te pas komt, dat de mensch na zijn dood niet kan leven zonder ligchaam, dat de jonge lieden door verkeerde leidslieden geleid en tot een onpractischen femelaarsbond worden opgeroepen [1]).

Onze Hoogwaardige Bisschoppen hadden dus wel gelijk, toen

---

[1]) *Het Dompertje van den Ouden Valentijn* 1869, blz. 252 van n°. 5 en 6.

zij wantrouwen opwekten tegen de openbare school en in hun *Mandement* schreven: „De plaatselijke geestelijken zullen, voor „zoo veel het in hunne magt is, daarop [dat in de niet-katholieke school niets onderwezen worde in strijd met de godsdienst en zedeleer] een waakzaam oog houden."

Mr van den Biesen heeft de eer, dat hij het eerst de Katholieken heeft gewezen op het gevaar, dat hunne kinderen op de openbare school bedreigt om het onderwijs, dat daar gegeven wordt in de staathuishoudkunde. Die wetenschap, dáár onderwezen, zoekt de volks-welvaart buiten de godsdienst, en het is geloofswaarheid, dat het geluk der maatschappij slechts aan de hand der godsdienst te vinden is.

Inhoud, geest en strekking der geheele brochure is onberispelijk.

Het karakter des Schrijvers toont zich in een allergunstigst daglicht, als hij (blz. 44) zegt: „Nu de liberale staathuishoudkunde „of moderne économie politique, met den monster-trechter van „het openbaar onderwijs, ons volk ingegoten gaat worden, wen-„schen wij het onze er toe bij te dragen, om het ware, soms vrij „wel verborgen karakter van die leer te doen uitkomen; en vooral „om de aandacht te vestigen op die uitstekende boeken, welke „ook mij helaas, te laat in handen vielen, na veel tijd en inge-„nomenheid nutteloos aan de ekonomisten verspild te hebben; na „ook voor een gedeelte, op den schromelijken dwaalweg van ons „hooger onderwijs te zijn medegevoerd."

Tot onze spijt missen we dikwijls duidelijkheid en gemakkelijkheid van stijl; maar iedereen, die de moeite neemt, om het geschrift uit te lezen, zal deelen zoo niet in het geloof, dan toch in de wetenschappelijke overtuiging van den Schrijver (blz. 35):

„Men moge dwaal- en zijwegen aanleggen zooveel men wil; „deze aanprijzen en doen bewonderen zooveel men kan; de door „God aangegeven en aangelegde weg voor individu en maatschap-„pij, om tot hun eindbestemming, tot Hem te komen, zal er „niet door veranderen. Buiten dien weg loopt alles op ver-„derf uit".

Die door God aangelegde weg is de godsdienst; die weg zal ons nog meer geëffend worden (blz. 57 en 58) door het Algemeene Concilie.

J. de Bruijn.

MADAGASCAR.

Onlangs gewaagden Protestantsche bladen in Engeland, en hier de „*Christelijke Stemmen*", er met veel ophef van, dat de koningin van Madagascar, Ranavalona II, met haren eersten minister in Februarij jl. het evangeliesch geloof had omhelsd en door een inlandsch leeraar gedoopt was. Verder meldde het berigt: Men kan geen kerken genoeg bouwen, en geen leeraars en onderwijzers genoeg aanstellen. De roomsche zendelingen zoeken te vergeefs met de evangelischen gelijken tred te houden; juist de hoogere standen en de aanzienlijksten des volks keeren zich bij voorkeur tot „de godsdienst des „Bijbels."

Hiernaar te oordeelen, zoude men zeggen, dat de Anglikaansche zendelingen eene niet geringe overwinning voor het Protestantisme hebben behaald. Intusschen luiden de laatste mededeelingen uit Madagascar, ook door Protestantsche bladen in Engeland opgenomen, geheel anders. De Koningin, lezen we, is wel zeer gunstig voor de Christenen gestemd, bijzonder voor de Fransche Katholieke missionarissen, aan wie zij ook de opvoeding van haren zoon, den troonopvolger, heeft toevertrouwd; doch van een overgang tot het Christendom is geen spraak. Dit zou ook wegens de vooroordeelen, die bij de Hawas heerschen, de bedenkelijkste gevolgen kunnen hebben. (Zie ook de *Kerkelijke Courant* van 10 Julij ll.) Overigens zijn de rustelooze kuiperijen der Anglikaansche zendelingen op Madagascar algemeen bekend, en het zou niet te verwonderen zijn, als zij er nu of dan eenig voordeel mede behaalden.

HET GENOOTSCHAP TOT VOORTPLANTING DES GELOOFS.

Dit welbekende Genootschap heeft in het vorige jaar 1868 te zamen de som ontvangen van 5.308.867 fr. 04 centimes, en 158.948 fr. 50 c. meer dan in 1867. Frankrijk staat op die lijst voor het bedrag van 3.755.816 fr. 09 c.; dan volgt Italie met 426.970 fr. 19 c., en Belgie met 325.877 fr. 51 c. enz. Aanzienlijk zeker is het cijfer der aalmoezen, maar het Genootschap heeft ook aan

twee honderd twee en zeventig Missiën onderstand te verleenen; en hoeveel Missiën zijn er onder, die in volslagen armoede verkeeren en volstrekt alles van elders moeten ontvangen. Daarbij breidt zich het Katholiek Apostolaat al verder uit, vordert steeds meer en grooter ondersteuningen.

De *Annalen* van dit Genootschap worden thans om de twee maanden uitgegeven, te zamen in verschillende talen tot een getal van 234,000 exemplaren; namelijk, in het Fransch 151,800, in het Italiaansch 24.000 in het Duitsch 22,800, in het Engelsch 20,000, in het Vlaamsch 6,600, in het Hollandsch 2.300, enz.

In de meer uitvoerige opgaven der *Aalmoezen* is het genoegelijk te zien, met welk bijzonder doel een aantal en niet zelden aanzienlijke giften in Frankrijk geschonken zijn. Verscheidene hebben: „voor honorarium van Missen"; eene andere had: „voor vrijkoop „van zwarte kinderen"; eene voegt er bij: „voor de slagtoffers „van den hongersnood in Algerië", enz.

Van harte gaarne vereenigen wij ons met den wensch van het Genootschap, dat het door verhoogde ontvangsten zijnen zegenrijken werkkring altijd verder moge uitbreiden.

HET PAUSELIJKE LEGER.

Aan het Munstersche *Pastoral-Blatt* werd onlangs uit Rome over den zedelijken toestand der pauselijke soldaten het volgende gemeld:

Een ongemeen gunstigen indruk moet op iederen vreemdeling, welke onbevooroordeeld de omstandigheden alhier wil nagaan, de zedelijke en godsdienstige houding van het pauselijke leger en inzonderheid van het korps Zouaven maken. Nog nooit, zoolang ik te Rome ben, dus ook niet op eenen zondagnamiddag of des avonds, noch in de stad noch buiten de poorten, heb ik een pauselijk soldaat, laat staan een Zouaaf, met een meisje zien wandelen; evenmin heb ik eenigen anderen wat vrijen omgang kunnen bemerken, zooals men dat in noordelijker landen, helaas! bijna dagelijks in de garnisoensteden moet bijwonen. Op mijne opmerking, dat zulk een gedrag allen lof verdiende, antwoordde mij een Romein: het zou ook iets ongehoords wezen, als wij ons hier aan dergelijke ontmoetingen moesten gewennen.

Daarenboven komt men op de uren, dat de soldaten van de dienst vrij zijn, bijna nergers in eene van de meer bezochte kerken zonder er godvruchtig biddende Zouaven te vinden. Vooral zijn de graven der Heiligen en de meest vereerde beelden der Heilige Maagd steeds van een aantal vrome Zouaven omringd, onder wie „*die braven Holländer*", welke den H. Vader in zulk een groot getal dienen, bijzonder sterk vertegenwoordigd zijn. In de St. Pieter, wanneer men het graf der Apostelvorsten bezoekt, ontmoet men in den regel vele Zouaven; in de kerk van den H. Philippus Neri, bij de beroemde Madonna der Augustijnen-kerk, in de kerk der Jesuïeten, kortom, waar men binnentreedt, om even te bidden, overal kan men zich dag voor dag aan de Zouaven met hunne rozenkransen stichten.

Een zoo schoon getuigenis voor onze dappere nederlandsche jongelingen, mogten wij niet met stilzwijgendheid voorbijgaan.

SPROKKELINGEN.

Bekeering van den heer Baumstark. Wij bespraken in een vorige aflevering (Dl LV, blz. 251) de hoogst belangrijke brochure over het Algemeene Concilie van dezen gunstig bekenden schrijver. Op den 30e Junij ll. heeft hij, wat wij hoopten, het Protestantismus afgezworen en is hij tot de Katholieke Kerk teruggekeerd. Neemt men in aanmerking, dat zijn geschriftje elf uitgaven gehad heeft, en hoezeer alzoo zijn naam allerwege is bekend geworden, dan kan men begrijpen, welk een indruk deze bekeering maakt. De heer Baumstark is alzoo een van de eersten, die aan de roepstem des Pausen ter hereeniging met de Moederkerk gehoor geven. Bidden wij, dat velen zijner ontelbare lezers hem navolgen.

Het Engelsch Traktaatgenootschap. Dit genootschap heeft het laatste jaar 200 nieuwe tractaatjes en boeken en *vijf* tijdschriften, met elkaâr 850 millioen bladzijden druks, uitgegeven, en 40 millioen traktaatjes en boeken verspreid. Het geheele getal van verspreide werkjes sedert de oprigting, wordt op 1286 millioen begroot. De inkomsten bedroegen 119.170 en de uitgave 112.611 p. st.

DE RECHTE VERHOUDING

TUSSCHEN

GODSDIENST EN STAAT,

VOLGENS

C. P. TIELE. [1])

De heer Tiele mag zijn geschrift [1]), voor zoover het besproken onderwerp betreft, te regt *een woord voor den tijd* noemen. Ook in dit tijdschrift is reeds menigmaal over die stof gehandeld geworden; met meerdere uitvoerigheid vooral in verscheidene artikelen onder den titel van *De taak des Christendoms in betrekking tot de maatschappij*. Aanleiding daartoe had gegeven eene door Teylers Genootschap uitgeschreven prijsvraag; ofschoon deze herhaaldelijk gesteld werd, scheen hare beantwoording bij onze vaderlandsche geleerden en hooggeleerden geene genoegzame belangstelling te vinden.

De Katholieken zijn er aan gewoon, dat van protestantsche zijde weinig of geene aandacht wordt verleend aan hetgeen bij hen op wetenschappelijk gebied geleverd wordt. Het is gewoonlijk: Kan er iets goeds van Naza-

---

[1]) *Een woord voor den tijd*, uitgesproken te Rotterdam, door C. P. Tiele, Predikant bij de Remonstrantsche Gemeente. Amsterdam, P. N. van Kampen. 1868.

reth komen? of: Het is van een ultramontaan, of: Het is van een geloovige, enz. Nu en dan merken wij uitzonderingen, inzonderheid wanneer, als bijv. in de quaestie over Heiligerlee, de driften in beweging komen.

Het *woord voor den tijd* in *De Katholiek* schijnt bij de Protestanten onopgemerkt te zijn voorbijgegaan. Ons tijdschrift echter moge getuigen, dat wij, Katholieken, niet gewoon zijn de wetenschappelijke beweging onder de protestantsche vaderlandsche geleerden onopgemerkt te laten. Menig protestantsch geschrift, vooral indien wij, Katholieken, er bij betrokken waren, werd hier ter sprake gebragt en, zoo wij meenen, aan eene billijke beoordeeling onderworpen. Over *Het woord voor den tijd*, uitgesproken door den predikant Tiele, willen wij evenmin stilzwijgen; immers ook aan ons behoort die tijd, en het is niet billijk, dat vraagstukken, gelijk de heer Tiele behandelde, zonder ons en veelal tegen ons besproken en uitgemaakt worden. Dat wij daarenboven de wetenschap van den heer Tiele niet laag mogen stellen, meenen wij hieruit te moeten besluiten, dat zijn naam prijkt op het titelblad van het *Theologisch Tijdschrift* naast de namen van vermaarde nederlandsche geleerden.

Eene algemeene opmerking moeten wij maken.

De heer Tiele, zooals ligt te begrijpen is, bespreekt het vraagstuk van het protestantsche, of laten wij liever zeggen, remonstrantsche en wel modern-remonstrantsche standpunt. Doch wij kunnen het met hem niet op die wijze beoordeelen. Immers de betrekking tusschen Kerk en Staat kan alleen van het katholieke standpunt begrepen worden. Wij zullen zeggen, waarom.

Om van deze betrekking iets te begrijpen, dient men goed te weten, wat men onder het woord *Kerk* te verstaan

heeft; want de vraag loopt werkelijk niet over de betrekking tusschen *godsdienst* en Staat; maar over die tusschen *Kerk* en Staat. Nu, het woord *Kerk* beteekent de godsdienstige maatschappij. En hoevele geleerde en niet-geleerde Protestanten zijn er, die er meer van weten dan de predikant Tiele, als hij (blz. 16) zegt: „Vormen zich gods-„dienstige vereenigingen, gemeenten, kerken, dan moet „de Staat toezien enz."? Godsdienst is voor hem geene *maatschappij*, het is eene individuele *gemoedsstemming*, waaruit zich eene soort van godsdienstige *vereeniging* kan vormen, zij deze ook zonder bepaalde leer, zonder bepaalde wetten, zonder bepaalde eeredienst enz. Hoe is het mogelijk, met zulk begrip van Kerk over de betrekking tusschen Kerk en Staat juist te oordeelen?

De Katholieke Kerk alleen is *Kerk*, in den waren zin, waarlijk godsdienstige maatschappij; zij alleen bestaat in de wereld als *onafhankelijke*, van den Staat geheel onafhankelijke maatschappij; zelfs is zij door God met eene bepaalde zending tegenover den Staat bekleed. Zonder haar ware de vraag naar de betrekking tusschen Kerk en Staat overbodig, en niemand zou die opwerpen, evenmin als dit bij het Jodendom en het Heidendom geschied is. Wij wijzen op het feit, dat die vraag nergens ernstig gesteld wordt, waar de tijdelijke magt slechts tegenover eenig protestantsch Kerkgenootschap staat; omdat geen dier Kerkgenootschappen zich tegenover den Staat als geheel onafhankelijk kan doen gelden, maar ten laatste noodzakelijk voor het staatsgezag bukt.

De heer Tiele formuleert al aanstonds het vraagstuk op zijne wijze en toont door de verandering der gebruikelijke termen, dat wij bij hem verandering van begrippen kunnen verwachten. Immers hij heeft, blijkens

den titel, gesproken over *de rechte verhouding tusschen Godsdienst en Staat*.

Het woord *verhouding*, ontleend aan de rekenkunde, geeft hier misschien geene *werkelijke*, maar slechts eene *gedachte* betrekking te kennen. Moeten godsdienst en Staat tot elkander in betrekking staan als twee getallen, die nevens elkander gezet, met elkander kunnen vergeleken worden, maar geen onderlingen levensinvloed kunnen uitoefenen? Behoeven wij dus bij den heer Tiele niet naar eene werkelijke, levende betrekking te zoeken?

Letten wij verder op de verandering van het woord *Kerk* in *godsdienst*. Waar van verhouding spraak is denkt men aan gelijksoortige zaken. Doch welke gelijksoortigheid is er te vinden tusschen godsdienst en Staat? Onder welk opzigt is er tusschen beiden eene vergelijking te maken, zoodat men van verhouding kan spreken? Waarom niet liever gesproken van *godsdienst* en *staatsdienst*, of van Kerk en Staat? Dan had men mogelijkheid van verhouding.

Heeft de heer Tiele welligt met opzet twee zoo ongelijksoortige zaken genoemd, om ze later des te gemakkelijker te kunnen scheiden?

En dan welke godsdienst wordt hier bedoeld? Zijn alle godsdiensten gelijk? Staan zij allen tot den Staat in dezelfde verhouding? Hebben allen tegenover den Staat dezelfde regten, dezelfde pligten en omgekeerd? Of bestaat er maar ééne godsdienst? En dan van welken Staat wordt hier gesproken? Van een werkelijk bestaanden of van den Staat in het afgetrokkene? Heeft die Staat reeds den invloed der godsdienst ondergaan of moet dat nog geschieden?

Omtrent al die vragen vinden wij in 's heeren Tiele's redevoering geen antwoord. Om hem te volgen en te be-

grijpen dienen wij ons in een denkbeeldige wereld te verplaatsen. En toch acht de heer Tiele, dat van de zegepraal van zijn beginsel het heil der toekomst afhangt. Wat moeten wij hieruit besluiten? Dat hij omtrent de betrekking van Kerk en Staat *zijne* theorie heeft en pogen wil, of hij anderen daarvoor kan winnen, om haar alzoo tot toepassing te brengen. Ook zullen wij zien, hoe hij zich met zeker geweld boven alle historie en werkelijkheid tracht te verheffen, om een toestand, een nieuwen toestand in te voeren, die nooit bestaan heeft en ook niet bestaan kan. Welke is dan, volgens zijne opvatting, *de rechte verhouding tusschen godsdienst en Staat*?

Hij begint met uit de geschiedenis te bewijzen, dat *de rechte verhouding*, zooals hij die begrijpt, nog nooit bestaan heeft; maar toch is zij „geschiedkundig geworden", en bijgevolg een noodzakelijk gevolg van de wetten der geschiedenis.

Ziehier, hoe dat is toegegaan:

Bij de verschillende natiën bestond „betrekking en strijd „tusschen staat en godsdienst". „Betrekking en strijd", twee duistere woorden, die wel eene verklaring noodig hadden. Moet men het zoo begrijpen, dat er tusschen Staat en godsdienst eene onderlinge betrekking van vriendschap, of van onderdanigheid aan den eenen en bestuur aan den anderen kant, of van slavernij en overheersching bestond; gaf deze betrekking slechts somtijds aanleiding tot strijd, of werd zij dikwerf door strijd verbroken?

Mogelijk wordt het ons lichter door de „paar aanmer„kingen", die de heer Tiele, „om den stand van zaken „wél te doen kennen", aan het voorgaande toevoegt.

„Twee rassen", zegt hij „zijn er onder de vijf of zes, „waarin de menschheid verdeeld is, die op den gang der „wereldgeschiedenis, op de beschaving van den nieuweren

„tijd den meesten invloed hebben uitgeoefend; ik bedoel „het zoogenaamde semietische, waartoe de Israëliten, en „het zoogenaamde arische, waartoe de meeste europesche „volken, ook het onze, behooren. Bij het eerste nu, het „semietische, staat de godsdienst, bij het arische de staat „op den voorgrond." (blz. 10.)

Dit wordt dan verder zoo ontwikkeld dat bij het semitische ras alles onderworpen wordt aan de godsdienst, en bij het arische alles aan den Staat.

„Bij hen [het semitische ras] schijnt alles om den „godsdienst alleen te bestaan, en daarin lost bijkans hun „gansche ontwikkeling zich op." (blz. 10.) „Bij hen [het arische ras] is de godsdienst steeds onderworpen, hetzij „aan de wijsbegeerte, hetzij aan den staat. De eigen„lijke priesterstand is bij hen weinig in tel." (blz. 11.)

Bij de Semiten overheerscht de godsdienst den Staat, en bij de arische natiën wordt de godsdienst door den Staat overheerscht; bij de eersten komt de Staat en bij de laatsten de godsdienst niet tot haar regt, gelijk men thans gewoon is te zeggen. Ziedaar dus, volgens den heer Tiele, de onderlinge betrekking.

Dat deze voorstelling in tegenspraak is met de geschiedenis, kan ieder gemakkelijk weten, die niet gewoon is haar door den bril der moderne wetenschap te beschouwen.

Laten wij enkele punten herinneren.

Men mag de eigenaardige bestemming der volken niet uit het oog verliezen en hetgeen daaruit voortvloeit niet als een bijzonderen karaktertrek aan het ras, waartoe een of ander volk behoort, toeschrijven. De menschheid is een geheel, en in dat groote huisgezin heeft ieder volk onder de leiding der goddelijke Voorzienigheid zijne bestemming te vervullen.

Zoo was het israëlitische volk of de israëlitische staat,

niet alleen de israëlitische godsdienst, door God zelven bestemd en ingerigt, om de kennis van den waren God en de ware godsdienst te bewaren en den beloofden Verlosser, die tot heil van allen moest wezen, aan de wereld te geven. Het *staatsdoel* was dus de godsdienst. Zoo waren de Romeinen of de romeinsche staat bestemd, om de wereld te veroveren en alzoo de verspreiding des Christendoms gemakkelijk te maken. Het *staatsdoel* was verovering.

Niettegenstaande die bestemming van den romeinschen staat was de godsdienst *niet* „steeds onderworpen hetzij „aan de wijsbegeerte, hetzij aan den staat", gelijk Tiele zegt.

Het zij ons vergund een enkele getuigenis aan den lezer voor te leggen:

„Wanneer de christelijke wijsgeer", zoo schrijft L. Leroy [1]) „— na de beschouwing van Rome's glorie, den luister zijner „zegepralen, de grootschheid zijner scheppingen — de oor„zaken van zooveel grootheid zoekt, vindt hij die oorzaken „in de godsdienstige gevoelens van het romeinsche volk „en in de godsdienstige instellingen zijner wetgevers. „Overtuigd met Numa, dat de gedachte aan de Godheid, „diep in 's menschen hart ingeworteld, er eerbied en „onderdanigheid indrukt, omgaven zij al de belangrijke „handelingen des levens met gewijde gebruiken. Arbeid „en ondernemingen werden onder de bescherming der God„heid geplaatst; de vrede zoowel als de oorlog had zijne „tempels; en die mannelijke en fiere arbeiders gingen „nieuwe landen veroveren, nadat zij eerst een plegtig offer „aan de beschermende goden hadden opgedragen. Keerden „zij terug, gevolgd door talrijke krijgsgevangenen, die zij

[1]) *Le règne de Dieu dans la grandeur, la mission et la chute des empires.* T. 2. p. 176.

„als slaven medevoerden, dan was hunne eerste zorg, om het „Kapitool te beklimmen en de Godheid wegens de over- „winning te danken. Wat was die wapenrusting, welke „een overwinnend veldheer daar ophing, tenzij een bewijs „van zijne godsvrucht en een schitterend getuigenis van „de hulp, welke de Hemel hem verleend had?"

Genoeg om te besluiten, dat de godsdienst bij de Romeinen geen ondergeschikte, maar de eerste plaats innam en geenszins zoo volstrekt aan de wijsbegeerte of aan den Staat onderworpen was, gelijk de heer Tiele wil.

Doch, vervolgt hij, de eigenlijke strijd begint nu eerst voor goed.

„Nu komen deze beide rassen met elkander in botsing. „Het Oosten en het Westen ontmoeten elkander." (blz. 12.) En wat volgt uit deze ontmoeting? Laten wij het kort zeggen; het Oosten werd overwonnen door de westersche wapenen, en het Westen door de oostersche godsdienst; „en de keizer van „Rome buigt ten laatste eerbiedig het hoofd voor hem, die eens „door den landvoogd van een zijner voorgangers aan het kruis „was gehecht. Zietdaar nu", roept Tiele uit, „het semietische „en het arische element met elkander versmolten. Zietdaar den „edelsten, reinsten godsdienst van het Oosten aangenomen „door het machtigste wereldrijk van het Westen." (blz. 13.)

Wij merken in het voorbijgaan aan, dat het hier bedoelde Christendom nooit met den Staat versmolten is, en dat geene andere godsdienst zich zoozeer van iederen Staat heeft onderscheiden. Verzekert de heer Tiele, dat eindelijk „de Bisschop van Rome zich van het hoogste geestelijk „gezag weet meester te maken", dan ontkennen wij dit vlakaf op grond van de duidelijkste uitspraken der geschiedenis: altijd is de Paus in 't bezit geweest van het hoogste geestelijke gezag, dat hij nog te huidigen dage uitoefent.

Volgens den heer Tiele ging het aldus toe: het semi-

tische en het arische element zijn met elkander versmolten; maar nog treedt „de rechte verhouding" tusschen beiden niet in. Het Christendom wordt eerst staatsgodsdienst en niets meer. Het hof van Konstantinopel regeert de Kerk. Eindelijk maakt de Bisschop van Rome zich meester van het hoogste geestelijke gezag, waaraan heel het Westen zich onderwerpt. En nu wordt „gansch Europa een groote „*godsdienstige staat* [deze uitdrukking staat zeker in tegenstelling van staatsgodsdienst], eene theokratie, wier geestelijk „Opperhoofd, stedehouder van Christus, van God op aarde, „te Rome zetelt, en uit wiens hand al de vorsten hun „kroonen ontvingen, zonder wien ze niets beteekenen" (blz. 13.). Niettegenstaande de *versmelting* was eerst het arische, vervolgens het semitische element overheerschend; alles buigt eindelijk voor het geestelijke juk, want de arische staten van het Zuiden waren aan 't vervallen, en die van het Noorden pas ontkiemende.

Doch „de noordelijke volken ontwikkelen zich en ont-„waken. Zij wringen zich onder het geestelijk jnk, hun „opgelegd, zij werpen het af, en maken voor goed een „einde aan het theokratisch gezag van den paus over de „staten van Europa. Met de Hervorming stort de nieuwe „christelijke Godsregering ineen." (blz. 14.)

Het was dus strijd en nog eens strijd en wederom strijd. Is nu „de rechte verhouding" gevonden? O neen, zegt Tiele, het duurde nog eenigen tijd. De strijd begon op nieuw.

„Uit het Protestantisme ontstonden verschillende staats-„godsdiensten, dat wil zeggen [zoo verklaart de heer Tiele zelf, om niet verkeerd verstaan te worden] gods-„diensten aan den staat onderworpen en daarvan afhan-„kelijk." (blz. 14.)

Wij nemen akte van deze getuigenis van den remonstrantschen predikant. De Katholieke Kerk is nooit, door

staatsgodsdienst te worden, aan eenigen staat onderworpen en daarvan afhankelijk geweest. Maar uit het Protestantisme ontstonden verschillende godsdiensten, en deze dienden den Staat.

Wij besluiten hieruit, dat hetgeen volgt slechts de protestantsche staatsgodsdiensten en niet de Katholieke Kerk geldt.

Doch, zegt de heer Tiele, „het was slechts voorloopig." Die overheersching van den Staat werd verbroken. En waardoor meent gij, lezer?

Door *het geweten*; „het geweten was te machtig, te zelf-„standig geworden, om zich nu door den staat te laten „boeien. De gedachte, dat de godsdienst eene macht is „in den staat, maar noch boven noch onder dezen, eene macht „van geheel anderen aard, begon te ontwaken." (blz. 14.)

Men was dus door het Protestantisme al tot diep verval gekomen, dat men niet eens meer wist, dat de godsdienst was „eene macht in den staat en wel eene macht van „geheel anderen aard", zoodat die gedachte eerst weder moest ontwaken en tot rijpheid komen.

Nu, die gedachte „vond haar juiste uitdrukking in dat „woord van den uitnemendsten staatsman van Italië: de „vrije kerk in den vrijen staat."

Wij moeten erkennen, dat wij te vergeefs gezocht hebben naar het verband tusschen deze feiten, en niet het minste begrijpen van zulk eene gedachte, die ontwaakt, tot rijpheid komt en hare uitdrukking vindt in het woord van Cavour. Waar en waardoor is de gedachte ontwaakt? Hoe lang en waar heeft zij rondgedwaald, eer zij haar uitdrukking vond? Hoe kwam zij tot rijpheid en vond zij eindelijk haar uitdrukking?

Het zijn zoovele vragen, waaromtrent wij bij den heer Tiele geen antwoord vinden.

Intusschen zijn wij thans op weg om te komen tot „de „rechte verhouding tusschen godsdienst en staat," want het is deze gedachte, „aan wier verwezenlijking onze tijd „met alle krachten arbeidt."

In deze uitdrukking, *de vrije Kerk in den vrijen Staat* hebben wij dus de juiste formule voor de protestantsche gedachte van „de rechte verhouding" tusschen godsdienst en Staat.

Hoe zonderling, dat juist een als Katholiek opgevoed, maar revolutionnair staatsman die protestantsche gedachte het eerst moest nitspreken.

Welk een oogenblik van verrukking voor den heer Tiele! Dat is het, riep hij uit, ziedaar de juiste uitdrukking, die wij reeds zoo lang zochten. Eindelijk is de formule gevonden, laten wij aan den arbeid gaan om haar ter verwezenlijking te brengen.

Eer wij echter voortgaan met de redevoering van den heer Tiele, en zien op welke gewigtige gronden hij zijne hoorders aanspoort om met hem tot deze verwezenlijking bij te dragen, willen wij die zoo juiste uitdrukking: de vrije Kerk in den vrijen Staat, aan eene nadere beoordeeling of, gelijk men tegenwoordig zegt, kritiek onderwerpen.

Al aanstonds komt er bij ons een twijfel op, of wij hier wel de juiste uitdrukking der protestantsche gedachte vinden, zoodra wij namelijk eene vergelijking maken tusschen hen, bij wie de gedachte ontwaakte, en hem, die de uitdrukking gaf.

Welnu dan: de gedachte ontwaakte in het Noorden en de uitdrukking werd uitgevonden in het Zuiden; de gedachte is van protestantschen oorsprong, en de uitdrukking ontstond in een katholiek land; de gedachte is van godsdienstige personen en de uitdrukking van een ongods-

dienstigen staatsman. Welke tegenstellingen! wekken zij ten minste niet het vermoeden, dat er weinig overeenkomst tusschen beiden bestaat, en de gedachte zich in hare vondst wel eens kan vergist hebben?

En inderdaad, de gedachte spreekt van *godsdienst* en de uitdrukking van *Kerk*, en iedereen weet, dat er wel eene Katholieke, maar geene Protestantsche Kerk, ten hoogste een Protestantsch Kerkgenootschap bestaat.

De gedachte spreekt van de godsdienst als van „een „macht in den staat", hetgeen veronderstelt, dat de godsdienst in den Staat iets vermag; maar de uitdrukking, sprekende van vrije Kerk in den *vrijen* Staat, veronderstelt, dat de Kerk in den Staat niets kan, want dan zou de vrijheid van den Staat beperkt kunnen worden.

Uit het Protestantisme ontstonden staatsgodsdiensten, d. i. die afhankelijk waren van den Staat. De vrijheid van den Staat loopt dus in protestantsche landen geen gevaar en behoort daarom in de uitdrukking eener protestantsche gedachte niet te huis; maar in katholieke landen, waar de Staat onder velerlei opzigten door gebruik, zeden, wetten, overeenkomsten aan de Kerk gebonden is, daar kan spraak wezen van beperking der staatsvrijheid, en spreekt men met nadruk van den vrijen Staat.

Wij voor ons zien dus weinig overeenkomst tusschen gedachte en uitdrukking.

Vervolgens moeten wij opmerken, dat ofschoon, volgens den heer Tiele, „onze tijd met alle krachten aan de ver- „wezenlijking dezer gedachte arbeidt", wij dien arbeid al voor zeer nutteloos moeten achten om verschillende redenen.

De heer Tiele heeft zelf gezegd, dat, ofschoon het semitische en het arische element in Europa zamengesmolten zijn, toch de strijd tusschen godsdienst en Staat heeft voortgeduurd, zoodat nu eens de een

dan weder de ander boven of onder was. Wij besluiten hieruit, dat die rassen of elementen nog al stijfhoofdig zijn en niet zoo gemakkelijk den middenweg zullen volgen, dien zekere partij schijnt te willen voorslaan.

Cavour ten minste en zijne volgelingen, de italiaansche staatslieden, zijn er, niettegenstaande de juiste uitdrukking, meer op uit, om de Kerk te overheerschen en haar de wet voor te schrijven, dan haar de vrijheid, die zij haar beloven, te schenken.

Vrije Staat beteekent bij hen, dat de Staat alles vermag tegenover de Kerk, die in den Staat geene regten heeft; en *vrije Kerk*, dat de Kerk kan gaan, waar zij wil; maar het liefste naar de woestijn, om zich zoo min mogelijk met de zaken dezer wereld te bemoeijen.

Maar ook het semitische ras of element is stijfhoofdig en wil volstrekt niet weten van eene vrije Kerk in den vrijen Staat. De Paus van Rome, en ook die heeft hier iets te zeggen, is blijkens den Syllabus en het bijeengeroepen Concilie aan den arbeid, om de verwezenlijking dier gedachte tegen te werken.

Welligt antwoordt Tiele: „onze tijd" beteekent niet Rome noch Italië; maar het Protestantisme en de protestantsche staten.

Wat antwoorden wij? Dat het Protestantisme dan eerst *Kerk* moet worden, onafhankelijke Kerk, wat eene onmogelijkheid is, dewijl het als genootschap altijd van den Staat afhankelijk blijft. Maar ook de eens protestantsche Staat kan zich niet zoo gemakkelijk van het Protestantisme vrijmaken. Onze staat heet inderdaad niet meer protestantsch, en toch de Koning moet protestant zijn, en zijne voornaamste ministers en raadslieden; de wetgevende magt, de regterlijke magt moeten protestant

zijn; de hoogleeraren aan de hoogescholen; ver de meeste leeraren in het middelbaar en lager onderwijs; zeker de voornaamsten onder de ambtenaren, enz. enz. Wie weet niet, dat de titel van Protestant aanbeveling is bij den Staat, en de naam van Katholiek aan uitsluiting of achterstelling blootstelt?

Men wil de vrije Kerk in den vrijen Staat. Van welke Kerk spreekt men? Voorzeker van de Christelijke. Welnu de Christelijke Kerk is altijd vrij geweest en heeft hare vrijheid tegenover iederen Staat gehandhaafd. Men kan ook vrij zijn in de boeijen.

De Christelijke Kerk is uit haren aard boven den Staat. Omdat zij onmiddellijk door God is ingesteld en alleen van God afhangt; de Staat is slechts middellijk instelling Gods.

Omdat de Kerk niet behoort tot dit of dat volk, maar onder alle volken verspreid is, en dus onafhankelijk is en zijn moet van ieder staatsgezag.

Om de bestaande orde te verbreken, roept men de wanorde te hulp, men breekt af, men sloopt, en wat zal men opbouwen? Men zal een nieuwen Staat en eene nieuwe Kerk moeten maken, die zich beiden willen schikken in hetgeen de moderne wetenschap hun voorschrijft.

Ziedaar inderdaad de magt, die alles zal moeten doen, en die door den heer Tiele met de uitdrukking „onze „tijd" wordt aangeduid. Eene uitdrukking, zoo onbestemd mogelijk gekozen, omdat inderdaad de magt, die alles moet doen, eene onbekende is.

De uitdrukking: de vrije Kerk in den vrijen Staat, is eene abstraktie, eene theorie, die nimmer verwezenlijkt kan worden, want zij is in strijd met de natuur der zaken.

Zij moet beteekenen, dat de Kerk noch onder noch boven den Staat is — dus zullen Kerk en Staat gelijk zijn,

op dezelfde lijn staan —, en dat de Kerk zich niet mag bemoeijen met den Staat en de Staat niet met de Kerk. En welke is de natuur der dingen? De Kerk moet den Staat verlossen, heiligen, regelen; zij moet de maatschappij, die van God is afgeweken of van God afwijkt, tot God terugbrengen en haar het Evangelie verkondigen.

En de Staat moet de tijdelijke orde zoo regelen dat de maatschappij daarin geen hinderpaal vinde voor hare eeuwige bestemming.

De Kerk moet de maatschappij doen ingaan in het rijk van God, en de Staat moet als maatschappij in het rijk Gods ingaan.

De mensch moet zijne eeuwige belangen hooger achten dan zijne tijdelijke, en de Staat moet den mensch behulpzaam zijn, hem ten minste geen hinderpaal stellen in het bewerken zijner eeuwige zaligheid.

Hoeveel dwaasheid ligt er dus in die gevierde uitdrukking! Wij moeten den heer Tiele gelooven, als hij ons spreekt van de „gedachte, die begon te ontwaken, tot „rijpheid kwam, eindelijk eene uitdrukking vond", als hij ons zegt, dat die formule bij sommige lieden enthusiasme te weeg bragt en hen deed uitroepen: dat is het; dat moeten wij met alle krachten verwezenlijken! Zoo nuchter hadden wij ons de protestantsche of liever de moderne wetenschap niet kunnen voorstellen.

Doch wij moeten verder zien, hoe de heer Tiele deze „rechte verhouding" aan zijne hoorders aanbeveelt.

Hij is predikant, zijne redevoering heeft eenen tekst uit het Evangelie van Mattheus (XXII, 21): *Geeft dan den Keizer weder wat des Keizers is, en Gode wat Gods is.* „In dat woord van Jezus, reeds voor achttien eeuwen te „Jeruzalem gesproken, ligt deze gedachte opgesloten; en die „dus een *recht evangelische* mag genoemd worden." (blz. 14).

De vrije Kerk in den vrijen Staat is dus eene regt evangelische gedachte.

Wat men al niet in het Evangelie kan vinden!

De heer Tiele moet wel een groot gezag bij de zijnen bezitten; immers „zijne toespraak is slechts op „verzoek van velen in het licht gegeven, zij vond in„stemming bij mannen wier oordeel hij op hoogen „prijs stelt." Die instemming overtuigde hem, dat het zijn nut kon hebben deze beschouwing *uit een godsdienstig oogpunt* van de groote vraag des tijds meer algemeen te doen kennen. (Zie het *Voorwoord*).

De toespraak moet de zaak dus vooral uit een godsdienstig oogpunt beschouwen; we kunnen nu verwachten, dat er een bijzonder gewigt gelegd wordt op den tekst uit het H. Evangelie.

Maar om het eenvoudig te zeggen, in dat evangeliesch woord wordt in het geheel niet gesproken van „de rechte „verhouding tusschen godsdienst en staat."

Er wordt slechts in het algemeen gesproken van de verpligtingen der onderdanen tegenover den Keizer en tegenover God. Niet van hetgeen de Keizer verpligt is aan God, noch de godsdienst aan den Keizer; niet van Gods regten tegenover den Keizer of van des Keizers regten tegenover de godsdienst. En toch dat laatste wil de heer Tiele in den tekst vinden.

Verplaatsen wij ons in de omstandigheid, waarin het antwoord gegeven werd.

„Toen gingen de Phariseërs weg en hielden te zamen „raad ten einde hem in zijne rede te verstrikken." Dit laatste moeten wij niet buiten aanmerking laten, want dit was aan den goddelijken Leermeester immers zeer goed bekend. „En zij zenden tot hem hunne leerlingen met „de Herodianen, zeggende: Meester, wij weten, dat gij

„de waarheid spreekt en den weg Gods naar waarheid „leert en u aan niemand stoort, want gij ziet niet op „den persoon der menschen; zoo zeg ons dan: wat dunkt „u? Is het geoorloofd den Keizer cijns te geven, of niet?" Ziedaar de vraag, en nu het antwoord: „Doch Jesus, „hunne boosheid kennende, zeide: Wat beproeft gij mij, „huichelaars? Toont mij de cijnsmunt. En zij reikten „hem een tienling aan. En Jesus zeide tot hen: Wiens „beeld en opschrift is dit? Zij zeiden hem: Des Keizers. „Daarop sprak hij tot hen: Geeft dan aan den Keizer „wat den Keizer toekomt en aan God wat God toekomt. „En zij, dit hoorende, waren verwonderd: en zij verlieten „hem en gingen heen."

Nu vragen wij, wat komt volgens het woord van Jesus den Keizer toe? Antwoord: de cijnsmunt, omdat die het beeld en opschrift des Keizers draagt.

En waarom voegt de goddelijke Leermeester er iets bij, waaromtrent niets gevraagd was: „En aan God wat God „toekomt"?

Sommigen meenen, dat hier gedoeld wordt op den halven sikkel, dien alle israëlitische manspersonen, den ouderdom van twintig jaren bereikt hebbende, moesten opbrengen tot onderhoud van den tempel, het huis van God, hunnen Koning.

Anderen, dat hier een les ligt opgesloten voor de Herodianen, die zich weinig om de dienst van God bekommerden.

Doch hoe het zijn moge, het antwoord is op de betrekking tusschen godsdienst en Staat niet toepasselijk.

Zien wij nu, op welke wijze de heer predikant Tiele uit dit schriftgezag zijne theorie over de vrije Kerk in den vrijen Staat tot eene regt evangelische maakt.

„„Geef den Keizer wat des Keizers en Gode wat

„Gods is!" In dat woord van Jezus liggen twee groote „denkbeelden, waarop ik aanstonds uw aandacht moet „vestigen. Het eerste is: wat den Keizer toekomt, vraagt „God niet voor zich, en wat Gode behoort heeft „de Keizer geen recht voor zich te vorderen." Dat wil met andere woorden zeggen: „Godsdienst en „staat hebben elk hun eigen bijzonder gebied, en kun„nen zich dus in volkomen vrijheid nevens elkander ont„wikkelen."

„Het andere is: de Keizer heeft zijn rechten, even „zoowel als God, of om het juister uit te drukken: „godsdienst en staat vervullen beide een roeping in de „wereld, zijn beide noodig tot welzijn en vorming van „'t menschdom en kunnen dus geen van beide ongestraft „miskend worden of verwaarloosd."

„Wederzijdsche eerbiediging van elkanders vrijheid en „rechten, en wederzijdsche waardeering van het nut dat „beide doen, zietdaar wat Jezus vraagt, en wat de ware „verhouding is tusschen beide." (blz. 15.)

De heer Tiele heeft de goedheid niet gehad ons aan te wijzen, hoe hij die twee groote denkbeelden in dat woord des Heeren gevonden heeft. Hij zegt het; en zijne goede gemeente heeft geantwoord: ja en amen.

In den tekst wordt gesproken van *God* en *Keizer*. De heer Tiele verandert het woord *God* in *godsdienst* en *Keizer* in *Staat*. Sedert wanneer is *God* = *de godsdienst*, en *Keizer* = *de Staat?*

Het woord *Staat* heeft veel uitgebreider beteekenis dan het woord *Keizer*; en het woord *godsdienst* is veel beperkter dan de naam *God*.

De woorden *God* en *Keizer* zijn zeer concreet en duiden bepaalde personen aan; de woorden *godsdienst* en *Staat* zijn abstrakt.

Wat bewoog den heer Tiele tot die gewigtige verandering?

Hij moest komen tot zijn besluit: „Wederzijdsche eer„biediging van elkanders vrijheid en rechten, en weder„zijdsche waardeering van het nut dat beide doen, ziet„daar wat Jezus vraagt."

Zulk een besluit is onmogelijk bij het behoud der woorden *God* en *Keizer*. Indien God de regten en vrijheid van den Keizer moet eerbiedigen, dan bezit deze zeker regten en vrijheid onafhankelijk van God.

Welligt is zoo iets mogelijk in de pantheïstische wereldbeschouwing; maar voor ons, die zoo hoog niet kunnen vliegen, is de Keizer nooit souverein tegenover God. „Door „Mij regeren de koningen" is het woord der eeuwige waarheid.

De zaak wordt nog wonderlijker in de toepassing. God en de Keizer hebben „elk hun eigen bijzonder gebied „en kunnen zich in volkomen vrijheid nevens elkander „ontwikkelen", zegt heer Tiele.

Ziedaar weder eene dier moderne begrippen. Alles moet zich *vrij ontwikkelen*, God misschien op de eerste plaats, dan de Staat, de godsdienst, de rede, enz. Wat moet zich al niet vrij ontwikkelen? Daartoe moet ieder zich op zijn eigen gebied houden en geen invloed uitoefenen op een ander.

En welk is het gebied, waarop God en godsdienst zich vrij kan ontwikkelen?

Dat gebied is „de inwendige, de geestelijke mensch, „het gemoed, het geweten."

En het gebied van den Keizer? De heer Tiele schijnt het niet juist te weten, immers „het eindigt juist daar, „waar dat van God (godsdienst) begint, waar het gees„telijke leven aanvangt." (blz. 15.) „Zijn gezag", zoo

vervolgt hij, „is wereldlijk, zichtbaar, uiterlijk en strekt „zich uit over ons openbaar en burgerlijk leven en over de be- „trekkingen der menschen onderling, behalve" enz. (blz. 16.)

Volgens hetzelfde pantheïstische beginsel bestaat er geene levende orde, geene orde van afhankelijkheid en zamenhang. Om den strijd te beslissen, die noodzakelijk overal bestaat, moest alles zich oplossen in eene hoogere eenheid of identiteit. Doch daar het leven zich noodzakelijk in tegenstrijdigheid ontwikkelt (volgens hetzelfde beginsel, namelijk, dat de tegenstrijdigheid het leven der waarheid is), heeft men er nu iets anders op gevonden en tracht aan elk zijn eigen bijzonder gebied aan te wijzen; dan, gelijk de Hoogleeraar Opzoomer meent, is zelfs de mogelijkheid van strijd verdwenen.

Welke scheiding heeft men nu gemaakt? Aan de godsdienst behoort het individuele, het gemoed, het geweten, gelijk de heer Tiele zegt; aan den Staat het maatschappelijke, de betrekkingen der menschen onderling. Ziedaar de moderne theorie.

Maar nu de praktijk.

Veronderstellen wij een oogenblik, dat de godsdienst of God zich alleen bepaalt of bepalen wil bij het gemoed of het geweten.

Nu zal de heer Tiele, blijkens zijne eigene toespraak, niet ontkennen, dat dit godsdienstige gemoed of geweten zich uitspreekt of uitdrukt, dat het vervolgens den mensch, overeenkomstig zijne natuur, streven doet naar vereeniging, naar gemeente, of wilt gij Kerk; dat dus het gemoedsleven zigtbaar, uiterlijk wordt en te voorschijn treedt in het openbare leven.

Wat zal er dan gebeuren? Is dan, gelijk de heer Tiele zegt, „ieders gebied scherp afgebakend en elk volkomen „vrij, volkomen meester op het zijne"?

Neen. „Vormen zich godsdienstige vereenigingen, ge-„meenten, kerken, dan *moet* de staat *toezien*, dat ze de „maatschappelijke orde niet verstoren, dat ze elkander „niet benadeelen, vervolgen, dat ze niemand geweld of „overlast aandoen, *maar*", zoo wordt er bij wijze van correctief aan toegevoegd, „met haar inwendige inrich-„ting heeft hij zich niet te bemoeien." (blz. 16.) En toch die uitwendige verschijning is het gevolg van het inwendige. En wie zal beslissen over dat *verstoren*, *benadeelen*, *vervolgen* enz? En indien nu die godsdienstige vereeniging aan den Staat zegt, dit is mijn gebied, blijf er af? Is er dan geen mogelijkheid voor strijd meer?

De heer Tiele verzekert ons, dat de grenzen, zooals ze hier door hem zijn aangeduid, „van nature, door „God, aan elk zijn toegewezen."

Maar, hoe is het mogelijk, dat die natuur zich nog nooit, nog nergens ter wereld vertoond heeft; zoodat de schrijver ons de geheele geschiedenis, let wel de geheele geschiedenis, voorstelt, als een voortdurenden strijd tusschen godsdienst en Staat, totdat eerst in onze dagen „de „rechte verhouding" haar juiste uitdrukking vond in het woord van Cavour; „De vrije Kerk in den vrijen Staat"?

Een van beiden, of de natuur of de schrijver misleidt ons.

Dat het niet zoo gemakkelijk te bepalen is, op welke wijze Kerk en Staat in die vrijheid moeten gedacht worden, kunnen wij bovendien uit het gedeelte der toespraak van den heer Tiele, waar hij zijne theorie wil toepassen, duidelijk aantoonen.

De goedgunstige lezer verleene ons nog een oogenblik zijne aandacht, wij naderen hier de praktische conclusie, de moreel der toespraak, waarin de driften eene voorname plaats bekleeden.

„Wij moeten ons helder voor den geest stellen, wat

„van ons als godsdienstige menschen en als staatsburgers „mag worden geëischt." (blz. 17.)

Wij verwachten dus een duidelijke omschrijving van het gebied van Kerk en Staat, want „scherp afgebakend is „beider gebied".

„Wij zijn den staat gehoorzaamheid verschuldigd".

Ziedaar een eerste duisternis: *den staat.* Dat komt er van, als men speelt met afgetrokkene begrippen. De Staat bestaat uit die gebieden en gehoorzamen. Doch welligt moet men verstaan de staatsmagt of het staatsgezag.

Maar dan moeten wij weder vragen; aan welke staatsmagt? Aan iedere zonder onderscheid?

En waarin zijn wij gehoorzaamheid verschuldigd? Is iedere wet, ieder besluit ook wettig te noemen?

De heer Tiele maakt aanstonds eene uitzondering: „Maar als hij zich wil mengen in hetgeen tot ons ge„moed, tot ons geweten behoort, in den omgang onzer „harten met God en de wijze waarop wij dien in 't leven „openbaren; als hij ons belijdenissen en kerkordeningen „voorschrijft en die daarvan afwijken bestraft [de heer Tiele is remonstrantsch predikant]; als hij de eene gods„dienstige partij, het eene kerkgenootschap boven het „andere begunstigt", zooals in ons vaderland het Hervormde Kerkgenootschap nog altijd boven de andere begunstigd wordt: wat zal er dan moeten gebeuren? „Dan „zijn wij als godsdienstige menschen verplicht ons daar„tegen te verzetten met alle middelen die ons ten dienste „staan, dan geldt het Gode meer te gehoorzamen dan „de menschen."

Ziedaar den vredeprediker, ons den oorlog aankondigende en ons den pligt opleggende om ons te verzetten *met alle middelen, die ons ten dienste staan.*

En als dan de Staat zegt, wat ik doe is mijn regt, daarmede heeft noch het geweten, noch het gemoed iets te maken; integendeel, wat gij leert of doet verstoort mijne rust, mijne orde: wie zal dan over de natuurlijke grenzen beslissen, de godsdienstige mensch of de Staat?

Maar, mijnheer Tiele, gij, die u zoozeer beroept op het Evangelie, kunt gij wel in geweten toegeven, dat de godsdienstige mensch zich verzet *met alle middelen, die hem ten dienste staan?*

Zou men den predikant ook ten toon hebben willen stellen, toen men er op aandrong, dat hij zijne toespraak openbaar maakte?

En indien de godsdienstige mensch dat alles verpligt is, wat zal dan niet een Kerkgenootschap, wat de Kerk tegenover de ingrijpingen van het staatsgezag mogen doen!

Stellen wij een voorbeeld.

Wij zijn voorzeker gehoorzaamheid verschuldigd aan God, de heer Tiele weet zeer goed, dat men Gode meer dan de menschen moet gehoorzamen, en grondt op die waarheid het regt van verzet, gelijk wij zagen.

Nu leeren wij, Katholieken, dat het kerkelijke gezag onmiddellijk van God zijne zending ontvangt, ons den wil Gods verkondigt en daarom, als er strijd mogt zijn, boven het staatsgezag gehoorzaamd moet worden.

Wij zijn daarbij zeker, dat het kerkelijke gezag zijne grenzen niet zal overschrijden, want zijne uitspraken in zaken van geloof en zeden zijn onfeilbaar.

Aan dat gezag te gehoorzamen of niet, is voor ons gewetenszaak. Daaraan valt niet te veranderen; dat is onze godsdienstige overtuiging.

Dat gezag heeft in den laatsten tijd vele dwalingen aangewezen; heeft ook gesproken, om een bepaald punt te noemen, over de gemengde volkschool, gelijk zij door

de staatsmagt en onder uitsluitend beheer van die magt is ingerigt, om de jeugd zonder godsdienst op te voeden.

De Paus heeft gesproken, de Bisschoppen hebben gesproken. En niet wij, maar de heer Tiele zegt ons, wij moeten Gode meer gehoorzamen dan de menschen, en wij, „als godsdienstige menschen zijn verplicht ons te verzet-„ten met alle middelen, die ons ten dienste staan". Wij moeten immers Gode geven, wat Godes is, en de grenzen zijn scherp afgebakend, en ieder is volkomen vrij, volkomen meester op zijn gebied.

En als wij, Katholieken, hier nu liever naar de Kerk dan naar den Staat luisteren, en alleen wettige middelen gebruiken om tot ons regt te komen: dan noemt de remonstrantsche predikant dat „een inbreuk op onze vrij-„heid als staatsburgers".

En dan wordt het mannetje warm en weert zich zoo dapper, als ware hij de Keizer in persoon, de ware vertegenwoordiger van alle regten van de staatsburgers en van den Staat tegenover de Kerk, of liever de profeet, gezonden om de grenzen van Kerk en Staat te bepalen.

Wij halen slechts een gedeelte van den gemoedvollen uitval aan:

„Als de bisschoppen van 't roomsche kerkgenootschap „in Nederland, in hun jongste mandement, het openbaar „onderwijs — dat zeker groote gebreken, maar geen ander „doel heeft dan om licht en kennis te verbreiden — ook „al in verdenking brengen, en als schadelijk veroor-„deelen; — als hun meester te Rome zich niet met zulke „kleine bijzaken ophoudt, maar met één slag onze gansche „hedendaagsche beschaving wil verpletteren enz..... dan „mogen wij [Tiele *cum suis*] niet onverschillig blijven of toe-„geven, dan moeten wij nauwlettend waken, dat men ons „die ketenen van het verlagendste geestelijke despotisme,

„die nu met zooveel ijver gesmeed worden, niet aan de „handen legge, eerdat wij het weten. Mij aangaande, „wanneer ik dat werken en drijven aanzie, bruischt het „arische bloed in mijn aderen van verontwaardiging op. „Wij zijn niet gewoon en niet gezind meer, om ons te „laten regeeren door priesters en rabbijnen, wij hebben „geleerd ons zelf te regeeren." (blz. 18 en 19.)

Tot zoover de heer Tiele, dien wij verschooning verzoeken, dat wij aan het laatste, de zelf-regering, te zijnen opzigte moeten twijfelen. En waar zijn de scherp afgeteekende grenzen gebleven?

Wat zoude er van komen, indien wij, Katholieken, niet gewoon waren, ons door moderne predikanten en ongeloovige staatslieden te laten regeren? Indien ook wij het ariesch bloed in onze aderen van verontwaardiging lieten bruischen en aanstonds gingen roepen van despotisme en ketenen en verpletteren?

„Wij willen Gode geven wat Godes is. Wij willen „volledige vrijheid van allen godsdienst, niet den onzen „alleen", zoo spreekt Tiele.

En wat willen wij, Katholieken, anders dan aan God geven, wat Godes is, indien wij verlangen, dat onze kinderen God zullen mogen dienen zooals wij willen, in huis, in de Kerk, in de school, en op welke plaats gij wilt; dat zij overal zullen leeren, dat zij God moeten dienen, en hoe zij God moeten dienen; dat men hun niet zal leeren, dat het onverschillig is God te dienen of niet; of dat God en de natuur één zijn.

Wij meenen even goed als de heer Tiele onze regten en vrijheden als Christenen, als burgers, als ouders enz. te kennen. En wij laten ons door groote woorden nog niet afschrikken, om die regten te doen gelden, waar het pas geeft; al doen wij het niet met *alle* middelen, die ons ten dienste staan.

Hooren we eens, welke raad er verder gegeven wordt; zoude men bijna niet zeggen, dat onze Minister van Binnenlandsche Zaken door den heer Tiele geïnspireerd is?

Hij zegt: „Als zij zien, de katholieke en protestantsche „ijveraars onzer dagen, dat wij ook, gelijk de paus, ons: „*Non possumus!* spreken, dat wij ook besloten zijn geen „enkele van die vrijheden en rechten op te offeren, die „de prijs zijn van een langen, heeten, roemvollen strijd [en die, wat hier vergeten wordt, ingrijpen in het geweten der Katholieken], och! dan zullen ze ten laatste „het onmogelijke niet meer beproeven, en zich tevreden „stellen met die vrijheid, die wij hun gaarne laten." (blz. 19.)

Hoe naïef! gelukkig hebben wij geen onstuimig ariesch bloed in de aderen, anders zou het wel moeten opbruischen van verontwaardiging.

Ziedaar de grens, die de heer Tiele ons wil stellen, dat wij tevreden zijn met die vrijheid, die men ons gaarne laten wil. Zoo scherp afgebakend is ieders gebied, zoo volkomen meester is ieder op zijn gebied in de vrije Kerk in den vrijen Staat!

Doch de goede man meent het zoo kwaad niet; het waren protestantsche vooroordeelen, die hem een oogenblik misleidden. De ketenen en boeijen, die hij meende te zien, bragten zijnen geest in verwarring. Op blz. 21 is hij weder tot bedaren gekomen en klaagt over hen, „die „meenen dat de godsdienst overbodig is, en dat wij alles „in het staatsleven kunnen vinden. „De Staat is nu „„mondig geworden", zeggen zij, „en heeft den godsdienst „„niet meer noodig.""

Dat is eene dwaling, zonder twijfel, zoo vervolgt hij, en als zij veld wint, vreest hij, „dat zij blijken zal een zeer „verderfelijke te zijn..... De nadruk moet nu, moet onder „ons op dat andere gelegd worden, waarop Jezus bij de

„Joden niet zoozeer behoefde aan te dringen: „Geeft „„Gode, wat Godes is!""

Dat hooren wij veel liever. En terwijl wij den Keizer niet weigeren wat den Keizer toekomt; roepen wij hem toe: Geef, o Keizer, aan God, wat Godes is! Ontroof dan het kind niet aan God, aan wien het toebehoort, die het gestempeld heeft met zijn beeld en gelijkenis zoowel door de schepping als door de verlossing. Leer het kind zijnen God kennen en dienen en voed het niet op in goddeloosheid of godsdienstloosheid. Indien u dit niet aangaat, en dit de zaak der Kerk is, laat dan de Kerk vrij in de school en bemoei u niet meer met zaken, die u niet aangaan.

Het kost inderdaad veel moeite om Kerk en Staat te scheiden, om de grenzen van beider gebied scherp af te bakenen.

Dezelfde mensch is lid van den Staat en lid van de Kerk; het gebied van beiden kan dus niet gescheiden worden. Beiden werken tot heil van het ééne huisgezin, van de ééne maatschappij, en men maakt die werking onmogelijk of nutteloos, indien men aan ieder een eigen vertrek in hetzelfde huis zoude willen aanwijzen, buiten hetwelk geen van beiden zich mag bewegen. De tijdelijke en eeuwige bestemming van den mensch grijpen zoodanig in elkander, dat zijn tijdelijk leven noodwendig geheel moet geheiligd worden, opdat hij het eeuwige eens kunne bezitten.

De heer Tiele zegt een waar woord, als hij zijne hoorders aldus toespreekt: „Meent niet, dat de staat, de maat„schappij zelve, zonder godsdienst zoude kunnen bloeien. „Een tijd lang misschien, voor het oog. Maar niet duurzaam. „Zij kunnen het zedelijk-godsdienstig, het innerlijk, geeste„lijk leven niet scheppen, niet kweeken. Maar zij zijn er „toch op gegrond. Waar de karakterloosheid en beginsel„loosheid heerschappij voeren, waar de mensch het hoogere

„verzaakt en slechts voor het stoffelijke, het voorbijgaande „leeft, daar zinkt ten laatste ook het machtigste rijk „machteloos ineen." (blz. 23)

„De staat, de maatschappij zelve kan niet bloeien zonder „godsdienst", zoo verzekert de heer Tiele; vervolgens verkondigt hij, „dat de staat nog niet doet, wat de gods„dienst nog altijd volbrengt, en alleen volbrengen kan. „Hoe ontwikkeld, hoe snel vooruitgegaan hij [de Staat] „ook moge zijn, daartoe is hij en blijft hij onmachtig." (blz. 21.)

En toch wil de heer Tiele, dat wij hem gelooven, als hij ons verzekert: „scherp afgebakend is dus beider gebied, „en elk is volkomen vrij, volkomen meester op het zijne." (blz. 16.)

Wij voor ons mogen hieruit tot niets anders besluiten, dan tot de moeijelijkheid, ja de onmogelijkheid om Kerk en Staat te scheiden. Wij besluiten, dat een ongodsdienstige staatsman, die den Staat zonder godsdienst wil regelen, ten verderve van den Staat strekt, en er geen heil te vinden is dan in de innige overeenstemming met de Kerk.

Indien wij de theorie van den heer Tiele wilden toepassen, zouden wij staatslieden moeten hebben zonder godsdienst en godsdienstige mannen zonder zorg voor de zaken dezer wereld.

Gaarne willen wij bekennen, dat godsdienstlooze menschen het best geschikt zijn, om den modernen Staat, volgens zijnen aard, zonder God te besturen en te regelen; dat de moderne staatsman een zeer gewigtige reden kan vinden om de bedienaren der godsdienst van de staatszaken geheel uit te sluiten; namelijk, omdat de geestelijkheid zich met de zaken dezer wereld volstrekt niet moet inlaten.

Maar, of de ware orde vordert, dat de Staat zonder godsdienst zij; dat de Kerk tegenover den Staat niets te

doen hebbe; dat de Staat in zijne wetten, in zijn bestuur, in het nastreven van zijn doel kunne handelen alsof er geen God en geene godsdienst bestond, en wederkeerig de Kerk zich zoo binnen haar eigen gebied moet opsluiten, alsof er geen Staat ware, daaromtrent hadden wij gaarne een duidelijk antwoord gevonden bij den heer predikant Tiele, die ons met „de rechte verhouding tusschen gods-„dienst en staat" zou bekend maken.

Uit zijne redevoering kunnen wij niets anders besluiten, dan dat die verhouding is eene bloot *gedachte*, eene zuiver *abstrakte*. Kerk en Staat staan nevens elkander, ieders gebied is scherp afgebakend, ieder is volkomen vrij, volkomen meester, en de godsdienst heeft niets te maken met den Staat, de Staat niets met de godsdienst. Ziedaar de theorie.

Maar nu de praktijk. Daar is het juist andersom. Dat „de staat de godsdienst niet noodig heeft, is een „dwaling en wel een zeer verderfelijke." (blz. 21.) „Zonder „godsdienst kan de staat niet bloeien; zinkt ook het „machtigste rijk machteloos ineen." (blz. 23.) „De beste [d. i. de godsdienstigste] menschen zijn de beste burgers." (blz. 24.)

Neen, wij behoeven de oplossing van het groote vraagstuk niet van de Protestanten te verwachten. Althans niet van den heer predikant Tiele.

ONDERWIJS IN DE GESCHIEDENIS

OP DE

OPENBARE LAGERE SCHOOL.

Het is waar, de redacteur van het eerste *Jaarboek voor het lager onderwijs* [1]), zegt in zijn *Voorbericht*, dat de redactie niet aansprakelijk blijft voor de meeningen, die door de inzenders van het *Mengelwerk* worden verdedigd; maar de opname van een ingezonden artikel geeft toch ongetwijfeld te kennen, dat de redactie de stellingen des schrijvers niet voor volstrekt verwerpelijk houdt; en in allen geval toonen ons de ingezonden opstellen, welke opvattingen al zoo in de officiële onderwijzerswereld gang hebben of beginnen te verkrijgen.

Ook hierom zag ik met belangstelling en nieuwsgierigheid het *Mengelwerk* in, en zoo trof ik in het *Jaarboek* voor 1869 eenige *Brieven* aan, die mij al weder bewezen, dat ons openbaar lager onderwijs zeer dikwerf gevaar loopt antikatholiek te zijn. De vrijheid van godsdienstige overtuiging, aan ieder Nederlander door de Grondwet gewaarborgd, staat op de openbare lagere school ligtelijk

[1]) *Jaarboek voor het lager onderwijs in het koningrijk der Nederlanden.* Redacteur: de inspecteur van het lager onderwijs in Zuid-Holland, Dr. M. P. Lindo. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1868.

aan krenking bloot. Ik ben hier spaarzaam in mijne beweringen, omdat ik zelfs allen schijn van overdrijving wil vermijden; echter zouden de aanhalingen, die ik uit het *Jaarboek* ga overnemen, mij zeker het regt geven om nog verder te gaan, en niet slechts de mogelijkheid, maar zelfs de werkelijkheid van beleedigingen, die de katholieke kinderen uit den mond hunner onderwijzers moeten hooren, aan te nemen.

Ik ben van oordeel, dat het onderrigt in de geschiedenis, zelfs in de ongewijde, op de openbare scholen dikwerf onmogelijk is, indien men de overtuiging van alle kinderen wil eerbiedigen, en ik kom daarom tot de conclusie, die reeds door den heer S. E. W. Roorda van Eysinga gemaakt is, dat de onderwijzer wat betreft de critieke punten eenvoudig te zwijgen heeft. Dit maakt een allervreemdste wijze van onderrigt geven in de geschiedenis noodzakelijk, maar volgens onze bestaande schoolwet en bij den ongelukkigen toestand van verdeeldheid in 't godsdienstige, waarin wij verkeeren, is zij op de openbare school de eenig mogelijke.

Den schrijver of schrijvers der *Brieven* is de bezwaarlijkheid van het onderwijs in de geschiedenis niet geheel ontgaan, maar zij zoeken de moeijelijkheid op eene wijze weg te nemen, die onze vrees voor den heilloozen invloed der staatsschool, zooals deze thans is ingerigt, versterken. Lezen we eens:

„*H. van Diemer aan J. Does.*

„Beste vriend!

„Hoe zullen we het toch op den duur met de ge„schiedenis stellen op de lagere school, en met de soms „zonderlinge — evenwel steeds door ons geëerbiedigde — ge„voelens van andersdenkenden?... Sommige fijngevoelige „landgenooten ergerden er zich aan, dat in een schoolprijs

„stond, dat de moordaanslag van Balthasar Gerards op „prins Willem I door een dominikaner geestelijke zou „zijn goedgekeurd — dat Pans Sixtus V van zwijnen- „hoeder tot de panselijke waardigheid was opgeklommen, „nadat hij als kardinaal zich ouder en ziekelijker zou „hebben geveinsd, dan hij was — want dit zou strijden „tegen het dogma der kerk, dat het conclave der kar- „dinalen de pausen kiest door den H. Geest — en ook „dat keizer Constantijn de Groote *in een droom* voor den „veldslag een kruisteeken gezien had, waaronder hij zou „overwinnen: dit zou eene moderne of rationalistische „verklaring van wonderen zijn. — De schoolcommissie, „bij welke de klachten waren ingezonden, zag echter in „deze vermeldingen niets kwetsends voor eenig godsdienstig „begrip."

Waartoe de mededeeling van deze uitspraak der school-commissie? Klaarblijkelijk om door een zoo afdoend gezag te laten zien, hoe fijngevoelig en zonderling sommige landgenooten van H. van Diemer knnnen zijn, en een regel aan de hand te doen, dien men in de praktijk veilig kan volgen. Maar dewijl de schoolcommissie niet voor alle gevallen kan geraadpleegd worden, verwijst H. van Diemer den onderwijzer naar een ander gezag, competent om in dezen uitspraak te doen, en altijd op de school bij de hand, te weten naar het gezag zijner eigene school-meesterlijke kennis en ontwikkeling. Of liever, ik vergis mij, van Diemer geeft den ruiterlijken raad om zich bij de behandeling der geschiedenis maar liever in 't geheel niet aan de kitteloorigheid van andersdenkenden te storen en alleen te vragen, wat waar is en nit een opvoedknndig oogpnnt dient vermeld te worden.

„'t Is wonderlijk, vriend! men spreekt tegenwoordig „soms, of er een protestantsche en een roomsch-katholieke

„geschiedvorm mogelijk ware. In die dwaling vervalt men, „wanneer men geene mededeeling van het gebeurde, maar „mededeeling van begrippen beoogt.

„Over *begrippen* is twist mogelijk. Subjectieve meeningen „voeren daarin gezag; en daarom verbiedt de wet te recht „den onderwijzer de voorstelling van begrippen, strijdig „met den eerbied, aan de overtuiging van andersdenkenden „verschuldigd. Maar een sluijer te werpen over het „verledene, omdat de voorstelling van het gebeurde voor „den een eene minder aangename herinnering dan voor den „andere oplevert, dat zou verkrachting der waarheid hee„ten, — dat mag en wil de wet den onderwijzer niet opdra„gen. „De onderwijzer heeft slechts te overwegen", zegt „de waardige oud-schoolopziener Delprat, „wat van oudere „„en nieuwere geschiedenis, uit een opvoedkundig oogpunt „„voor aanvangende leerlingen dient vermeld te worden." „Wanneer we dit allen doen, amice! zullen we het op „den duur met de geschiedenis op de lagere school best „kunnen stellen. Eerlijk duurt het langst."

Ik wensch van alle openbare onderwijzers te gelooven, dat zij eerlijk van gemoed zijn, al zouden zij ook de ergste dwaasheden of hatelijkheden voor feiten uit de geschiedenis houden, en als onomstootelijke waarheden aan hun ligtgeloovig *auditorium* voorstellen; maar dit is hier de vraag niet, en hierom dient het epiphoneem van van Diemer alleen bij wijze van overtollig ornament.

De vraag is: of de onderwijzers eener lagere school over 't algemeen in staat zijn om te beoordeelen, wat genoegzaam geschiedkundig bewezen en dienstig is om op de lagere school verhaald te worden. Zijn ze er toe in staat, dan zal ik niet aarzelen den regel van van Diemer goed te keuren.

Aan de competentie van velen hunner veroorloof ik mij te twijfelen.

In weerwil van al de zorg der regering, misschien wel ten gevolge er van, moest er op de 23e Algemeene Vergadering van het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap, gehouden te Deventer in Julij 1868,[1]) gesproken worden over dit „vraagpunt", een der zestien, welke de beschrijvingsbrief bevat: „Men klaagt dat onze kweeke-„lingen veelal uit den minbeschaafden stand voortkomen, „en daardoor in den regel min ontwikkeld zijn; wat „is er van die klacht, en hoe kan daarin verbetering „worden gebracht?"

Die klagt was krachtig geuit door de afdeeling Amsterdam van het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap; in eene vorige aflevering van dit tijdschrift [2]) is zij uitvoerig meêgedeeld en besproken.

En welke was nu de meening der 23e Algemeene Vergadering? Het *Jaarboek* zegt, blz. 159: „Niet alle „sprekers waren het eens dat het vraagpunt waarheid tot „grondslag had..... Zij beweerden dat maar zeer zeldzaam „de onderwijzers uit den min beschaafden stand voortkomen.

„Anderen echter erkenden wel degelijk de waarheid van „de klacht, waarvan het vraagpunt uitging. Een der „sprekers deelde zelfs mede dat men te Groningen totaal „gebrek heeft aan kweekelingen uit de burgerklasse, zoodat „men daar tot kweekelingen heeft moeten nemen jonge-„lingen uit lageren stand."

De opleiding der kweekelingen zou de gebreken hunner eerste opvoeding kunnen verbeteren, maar volgens de meening der afdeeling Amsterdam (zie *De Katholiek* t. a. p.) bestaat er weinig grond om dit te verwachten; en wanneer zelfs maar eenige leden der 23e Algemeene Vergadering

---

[1]) Zie *Jaarboek* voor 1869, blz. 159 en 160.

[2]) Dl LV, blz. 194 vv.

deze hoop gekoesterd hadden, mij dunkt, zij zouden haar zeker gebruikt hebben om er hunne medeleden mede te troosten; echter hiervan vinden wij geen enkel woord in het verslag van het *Jaarboek*, hetwelk integendeel de korte mededeeling over het gestelde vraagpunt met deze weinig bemoedigende verklaring besluit: „Uit welken stand „intusschen de aanstaande onderwijzer ook voortkome, bij „allen is omgang met beschaafde menschen een groot ver„eischte, want beschaving, daarover waren het meest alle „sprekers eens — ontbreekt velen aanstaanden onderwijzers. „Ook door gepaste lektuur moeten dezulken veredeld „worden."

Wij hebben alzoo door de getuigenissen van mannen van ondervinding zien constateren: dat beschaving aan vele aanstaande onderwijzers ontbreekt, en dat de vooruitzigten voor de verbetering van dit gebrek ongunstig zijn.

Wat zullen dan binnen kort vele onderwijzers zijn? In één woord, menschen zonder beschaving, zonder ontwikkeling.

Zulke lieden nu zullen zeer dikwerf ten opzigte van kritieke punten, van teedere vragen, die de godsdienstige overtuiging der katholieke kinderen en ouders van zeer nabij raken, uitspraak moeten doen, of de Katholieken te kitteloorig zijn of niet, ja of een of ander betwist feit der geschiedenis werkelijk gebeurd is of niet, en wat er over aan de kinderen dient meêgedeeld te worden of niet.

Voeg hierbij, hoe weinig zeer vele, zelfs overigens geleerde en wetenschappelijke Protestanten van de leer der Katholieke Kerk weten, hoe dikwerf zij doordrongen zijn van de ongerijmdste godsdienstige vooroordeelen, hoe gehecht zij zijn aan eene uitsluitend protestantsche of ongeloovige opvatting der geschiedenis, en gij kunt u voorstellen, wat men hieromtrent van onbeschaafde, onontwikkelde protestantsche onderwijzers te duchten heeft.

Onze goede van Diemer kan als voorbeeld dienen. In zijnen brief vertelt hij met de hoogste goedkeuring, dat de minister Heemskerk „het leerbegrip van den duivel voor „een philosophisch vraagstuk" hield en er geen bezwaar in vond, dat een openbaar hoofdonderwijzer in min of meer dubbelzinnige bewoordingen van het bestaan des duivels gesproken had. Hoe voorzigtig zal meester van Diemer, waar de gang der geschiedenis het vraagt, spreken over meerdere dergelijke „philosophische vraagstukken", die wij, Katholieken, voor iets geheel anders moeten houden!

Een ander onderwijzer, G. de Braan, verhaalt in hetzelfde *Mengelwerk*, in een onmiddellijk voorafgaanden brief, hoe de bakker van zijn dorp eene bijzondere christelijke nationale school trachtte op te rigten; hetgeen hem tot deze gemoedelijke ontboezeming aanleiding geeft: „Laten wij, openbare „onderwijzers, gij in eene stad, ik op mijn stil dorpje, „laten wij maar nauwgezet onzen plicht doen. 't Is „geen wonder, denk ik maar, dat de kerk een beetje „reageert. Onderwijs en opvoeding waren vroeger uitsluitend „haar eigendom. De scholen waren in handen der geeste„lijken. Uitgebreid was daardoor hunne macht. Hunne „opvoeding en hun onderwijs hadden de strekking om „menschen te vormen, die.... ja die — och, laat ik „niemand verbitteren — ik wou van ganscher harte, dat „ik schrijven kon: „om verlichte, waarachtig godsdienstige „„menschen te vormen."

„Ik wou wel met gouden letters op den schoolwand „schrijven, wat onze groote staatsman zei: „De stille „„werking van het christendom, boven verdeeldheid van „„geloof, is oneindig algemeener en grooter, dan 't geen „„men in den kerkelijken sfeer met oogen ziet. Het „„christendom heeft onze wetgeving en ons bestuur, onze „„samenleving en onze zeden doortrokken; maar dat is

„„niet het bijzonder christendom eener bepaalde kerk. „„Het is het ééne licht, waarvan de onderscheidene „„geloofsbelijdenissen bijzondere stralen zijn; het is het „„christendom boven kerkelijke afzondering, gelijk het „„menschdom is boven de onderscheidene volken en ze „„allen omvat; gelijk de wetenschap is boven alle vor- „„men en stelsels, waarin ieder, naar de mate van zijn „„inzicht, de wetenschap zoekt te naderen, of haar tracht „„uit te drukken."..... Och, amice! de godsdienst in „haar eenvoudig rein gewaad is niet schitterend genoeg voor „de menigte. Haar liefdeademend wezen boezemt den „bakker en zijn vrienden geen ontzag in."

Wat zal nu meester G. de Braan aan zijne scholieren over de kruistogten, de middeleeuwen, de conciliën, de Inquisitie, Galilei enz. moeten vertellen?

Een laatste voorbeeld. De heer J. F. Jansen, hoofdonderwijzer der openbare school te Harlingen, die door de bespreking van eenige zijner geschriften in het *Dompertje* (1869, N°. 5 en 6) reeds eene niet benijdenswaardige bekendheid verkreeg, is, zooals deze heer zelf opgeeft, schrijver van nog andere boekjes, waarvan sommige, a weder volgens 's mans eigen aankondiging, verscheidene herdrukken beleefden en bij tienduizenden verspreid zijn. Een onderwijzer, die dit alles en met zulk een schitterenden uitslag schrijven kon, mag gerekend worden niet tot de minsten te behooren.

En toch! Ook van den heer Jansen moeten we hetzelfde zeggen, wat de meeste sprekers op de 23e Algemeene Vergadering van het Onderwijzers-Genootschap, over vele aanstaande onderwijzers erkenden — hem, den hoofdonderwijzer en schrijver, „ontbreekt beschaving." Hij gaf in 't licht: *Een woord over en tot de Eerwaarde Paters Jezuiten, schrijvers van het Dompertje, onder de firma: De Oude Valentijn.* Dit *woord*

levert bewijzen in overvloed voor onze bewering; ieder, die het in 't *Weekblad voor het lager, middelbaar en gymnasiaal onderwijs* (7 Aug. 1869) wil inzien, zal er een *specimen* in vinden, hoe een ruw en lomp mensch eene welverdiende kastijding tracht te beantwoorden.

Verder. Het behoort tot de eischen, die men aan een beschaafd man stellen moet, vooral wanneer hij in een gemengd land als het onze geen al te gek figuur wil maken, dat hij althans eenige zeer oppervlakkige kennis heeft van de geloofsleer der Katholieke Kerk. Eene wereldmaatschappij gelijk de Katholieke Kerk is, met zulk eenen allermagtigsten invloed in het verledene en nog voor het tegenwoordige, kan men niet ignoreren, zonder de aanspraak op eene middelmatige beschaving te verbeuren.

Hoe staat het onder dit opzigt met den heer Jansen? Ziehier eene zijner tirades: „De genoemde beschuldiging [namelijk betreffende zijne behandeling van het Onze Vader] „is de voornaamste tegen mijne geschriften ingebragt, tenzij „men als zoodanig wil doen gelden zekere uitdrukking „vroeger eens in dit weekblad [door mij] geuit: „Verkiest „„men er een Profeet-God, een Jezus-God, een Fetisch-„„God, en Vrouw-God op na te houden, — mij is 't wel."

„De uitdrukking Vrouw-God passen de eerw. paters toe „op hun Maria-dienst. Welnu, hoe staan ze er onder? „Ik heb van die dingen even weinig verstand als zij telkens „beweren te hebben van het wezen der maçonnerie. Ik „geloof dat de uitdrukking Vrouw-God ook op andere „belijdenissen, aan den Ganges en verderop gevolgd, toe-„passelijk is; maar ik wil gaarne bekennen, wat aanleiding „tot die uitdrukking gaf. Met eenige vrienden een reisje „naar Wiesbaden doende, kwamen wij ook in 't Ahrthal „en zagen te Ahrweiler, bij een wijngaardenier eene „schilderij voorstellende de *Viereenheid*, Vader, Zoon,

„H. Geest en H. Maagd. De heeren Paters mogen het „nu uitmaken, of die voorstelling regtzinnig was of niet."

Onverdragelijke domoor!

En als er zulke taal door een openbaar hoofdonderwijzer, die veel schoolboekjes schrijft, uitgeslagen, en in het *Weekblad*, dat bijna het orgaan der openbare school kan heeten, opgenomen wordt, dan duidt men het nog ten kwade, dat we de openbare school met wantrouwen behandelen, en op de gevaren, welke zij oplevert, wijzen!

Wij zagen, welke lieden er onder de onderwijzers dier school kunnen gevonden worden. Hoofden, zoo vol van verkeerde opvattingen en vooroordeelen en zoo weinig ontwikkeld, hebben volgens van Diemer uitspraak te doen over de waarheid van betwiste historische feiten, over de regtmatigheid van de gewetens-bezwaren der katholieke ouders en kinderen!

Het is duidelijk, dat onze van Diemer, artikel 23, 2e alinea der wet op het lager onderwijs: „De onderwijzer „onthoudt zich van *iets* te leeren, te doen of toe te laten, „wat strijdig is met den eerbied, verschuldigd aan de „godsdienstige begrippen van andersdenkenden", niet gelezen heeft of niet begrijpt; hoe zou hij anders tot de zotte distinctie komen, dat de onderwijzer aan den eisch der wet voldoet, wanneer hij zich maar onthoudt van de voorstelling van *begrippen*, die met dien eerbied strijden, terwijl hij, wat de feiten der geschiedenis aangaat, alles zeggen mag, wat zijn ontwikkeld of niet ontwikkeld verstand voor werkelijk gebeurd en voor den kinderen dienstig houdt? Alsof een verstandig man door feiten meê te deelen ook niet van zelf de begrippen geeft, die er door worden uitgedrukt, of die er mede zamenhangen! — hieruit volgt echter niet, dat dit bij den goeden meester van Diemer ook zoo is — en alsof de wetgever zoo kort-

zigtig geweest ware, om bij dit teêre punt de subjectieve opvatting der onderwijzers tot maatstaf te stellen. Lees de alinea eens na, van Diemer, en let vooral op het woordje *iets* en zijne, voor ieder, die Hollandsch verstaat, duidelijke beteekenis.

In weerwil van den ontwijfelbaren zin der wet, schijnt in de officiële schoolwereld de meening veld te winnen, dat de onderwijzer zich niet zoozeer om de godsdienstige begrippen van andersdenkenden te bekommeren heeft, als wel te vragen, wat volgens zijne gedachte de waarheid is, zelfs al mogt dat voor anderen eene dwaling en eene hatelijkheid zijn.

Naïef is de verklaring van een zekeren heer R. E. de Haan, „Leeraar (onder anderen) in de Dierkunde" aan de Hoogere Burgerschool te Nijmegen; wiens woord in de lagere sferen van het onderwijzend personeel der openbare school, bijv. in den kring van van Diemer, een woord van gezag wezen moet:

Regis ad exemplar totus componitur orbis.

Dit is de reden, dat ik er thans van spreek.

Deze heer de Haan dan, wien „de eisch der zelfver-„dediging" tegen de mededeelingen van *De Tijd* over de hoogere burgerschool te Breda, „de pen tusschen de „vingeren wringt", ging — wat verwonderlijk is — met die zoo ingewrongen pen aan 't schrijven en kreeg een artikel gereed voor de *Nijmeegsche Nieuwsbode* van 18 Junij ll., waar wij dit aantroffen: „De schrijver [der brochure: *kunnen de Katholieken gebruik maken van de hoogere burgerschool te Breda?*] beantwoordt de op den titel „gestelde vraag natuurlijk met een *neen!* Hij grondt dit „ontkennend antwoord op den inhoud der boeken, aan „gemelde school in gebruik, als strijdig met Katholieke

„leer en zedelijkheid. Wat het eerste punt betreft, „daaromtrent vermeet ik mij niet een oordeel te vellen. „Als protestant ben ik hoogst waarschijnlijk slecht ingelicht „omtrent haar wezen en strekking. Ik stel slechts de „vraag er nevens: „is die inhoud ook strijdig met de „„waarheid?"""

Het kan dus geen kwaad, al strijdt een of ander leerboek tegen de katholieke leer, zoo het slechts waarheid bevat, dat is wat gemelde heer de Haan, Leeraar (onder anderen) in de Dierkunde, voor waarheid meent te moeten houden; vindt hij er zijne opvatting in terug, dan gebruikt hij het zonder aarzelen en geeft het aan zijne katholieke discipelen in handen; niettegenstaande art. 23, 2e al. der wet op het lager onderwijs, dat ook voor de hoogere burgerschool geldt (zie wet van 2 Mei 1863, art. 2), niettegenstaande het natuurlijke gevoel van billijkheid en regtvaardigheid hem nopen moesten wel zeer te letten op de godsdienstige overtuiging van het groote meerendeel der Nijmegenaren, die toch ook aan hem uit hunne stadskas eene niet onbelangrijke jaarwedde zullen uitbetalen. Zijne verklaring is dus, om eene zijner krachtige uitdrukkingen te gebruiken, niets anders dan „eene alle „perken te buiten gaande onbeschaamdheid", welke echter om de nuchtere naïviteit, waarmeê zij voor den dag komt, niet geheel buiten de grenzen van het belagchelijke blijft.

Na al deze, dunkt mij, ontegensprekelijke bewijzen, die ik aanvoerde, zal niemand het eene overdrijving vinden, wanneer ik zeg:

Vooreerst, dat het onderwijs in de geschiedenis op de openbare lagere school zeer dikwerf ernstige bezorgheid wekken moet, en het de strenge pligt is van katholieke ouders en van anderen, die hiervoor te waken hebben, wél toe te zien; of niet door een onverstandigen of dweepzieken onderwijzer aan den eerbied te kort wordt gedaan, welke de

Grondwet en ook de schoolwet aan de Katholieken verzekert.

Ten tweede, dat, gelet op het gehalte van vele onderwijzers, het onderrigt in de geschiedenis op de openbare lagere school de kritieke punten met stilzwijgendheid moet voorbijgaan, wil het niet een voortdurende oorzaak wezen van spanning en regtmatige ontevredenheid.

H. J. J. Prenger.

VERSCHEIDENHEDEN.

KERKELIJK OVERZIGT.

(*Vervolg en slot van* blz. 36 vv.)

Duidelijkheidshalve moeten we hier met de volgende statistieke opgave over de jaren, welke ons te behandelen overblijven, beginnen. Zij verspreidt een helder licht over den toenemenden bloei der Katholieke Kerk in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika.

In 1830 waren er	11	bisschoppen,	232	priesters,	230	kerken.
In 1835	13	„	327	„	272	„
In 1840	16	„	482	„	454	„
In 1845	21	„	709	„	675	„
In 1850	28	„	1081	„	1073	„
In 1855	34	„	1704	„	1824	„
In 1860	40	„	2215	„	2385	„
In 1865	47	„	2330	„	3795	„

In den tijd alzoo van slechts 35 jaren is het getal der bisschoppen meer dan verviervoudigd, dat der priesters en kerken of kapellen meer dan vertienvoudigd. Zoo gaat het nog steeds vooruit:

Volgens den bij Sadlier te New-York verschenen *Catholic Almanac* voor 1869, telt Noord-Amerika thans 52 bisdommen en 7 apostolische vikariaten (twee der laatsten hebben in den Almanak geen opgave van 't getal hunner priesters enz. gegeven) met 3394 priesters, 3556 kerken en 1211 kapellen en statiën.

Een niet gering gedeelte der priesters zijn ordegeestelijken. De Almanak geeft dezer juiste getal niet op. Er zal zeker wel geene orde of congregatie zijn, die hare vertegenwoordigers niet in Noord-Amerika heeft. Het talrijkste zijn de Jesuïeten, de Redemptoristen en, onder de overige orden, de Benediktijnen; deze bezitten buiten vele

statiën 2 abdijen met gemijterde abten; ook de Trappisten hebben 2 abdijen met gemijterde abten. Volgens de opgave van den Almanak zijn er in de Vereenigde Staten 119 kloosters voor mannen en 330 voor vrouwen.

Dat het getal der Katholieken in evenredigheid is toegenomen of liever, dat juist hunne vermeerdering eene dringende beweegreden is geweest voor het altijd klimmend getal van bisschoppen, priesters en godshuizen, zal wel niemand betwijfelen. Wij zijn echter, vooral op dit terrein, geen aprioristen en gaan liever op de wel minder poëtische, maar zonder twijfel zekerder numerieke bewijsgronden af. Geene hypothesen, maar feiten leveren een onomstootbaar bewijs. Wij laten ook daarom de volgende cijfers, omtrent de verhouding der Katholieken tot de geheele bevolking der Vereenigde Staten in verschillende jaren, ter staving van onze bewering volgen.

In 1830 waren er 450,000 Katholieken op 13,000,000 inwoners; alzoo $^1/_{29}$ van de geheele bevolking.

In 1840 waren er 960,000 Katholieken op 17,070,000 inwoners; alzoo $^1/_{18}$ van de geheele bevolking.

In 1850 waren er 2,150,000 Katholieken op 23,191,000 inwoners; alzoo $^1/_{11}$ van de geheele bevolking.

In 1860 waren er 4,400,000 Katholieken op 31,000,000 inwoners; alzoo $^1/_7$ van de geheele bevolking.

Zoo we hier het uitgestrekte terrein van gissingen en veronderstellingen wilden betreden, zouden we, op bovenstaande cijfers ons grondende, kunnen zeggen, dat, gaat de verhouding tusschen de vermeerdering der Katholieken van den eenen en die der geheele bevolking van den anderen kant op dezelfde wijze voort als in de laatste twintig jaren, de Katholieken in 1870 reeds $^1/_5$ en in 1890 wel $^1/_3$ van de geheele bevolking zullen uitmaken. Maar nog eens: dit terrein is voor ons te glibberig en te onzeker. Genoeg is het voor ons, overtuigend te kunnen nawijzen, dat in de laatste veertig of vijftig jaren de Katholieken veel sterker vermeerderd zijn dan de overige bewoners en, dat zij bijv. tusschen 1840 en 1850 met 125 % zijn toegenomen, terwijl de overige bevolking slechts met 36 % vermeerderde. Zulk eene uitkomst is zonder twijfel wel in staat om elken Katholiek, die belang stelt in den bloei der Kerk, met een blij en dankbaar gevoel te bezielen.

Nu wij eens verwijlen bij de statistiek, zullen onze lezers het niet

ten kwade duiden, wanneer we nog een of ander cijfer aan die in onze dagen zoo hoog geroemde *branche de la science* ontleenen.

In 1808 bezatten de Katholieken 2 collegiën, 1 seminarie, 2 hoogere scholen voor meisjes, 4 huizen voor zusters van verschillende orden; in 1840 waren er reeds 9 seminariën met 139 leerlingen, terwijl in 1846 het getal der seminariën tot 21 en dat der leerlingen tot 238 gestegen was; en volgens het *Catholic Directory* van 1850, waren de seminariën toen reeds tot 29 en in 1869 tot meer dan 60 geklommen. In 1857 bereikten de collegiën reeds het getal van 29, en de hoogere meisjes-scholen dat van 134. De Zusters van Liefde bezaten in 1817 slechts 3 huizen, en in 1869 tellen zij reeds 88 huizen met 1000 zusters.

De St-Maria's-Universiteit en het daarmeê vereenigde seminarie van St Sulpice te Baltimore is door den H. Stoel tot den rang eener katholieke universiteit verheven; de St-Lodewijks-Universiteit te St Louis, die onder de leiding der Paters Jesuïeten staat, heeft insgelijks het regt akademische graden te verleenen.

Onze lezers vorderen, gewis, van ons niet, dat wij de kerkelijke statistiek van elk der 47 bisdommen in het bijzonder zullen meêdeelen. Het zou even vermoeijend als nutteloos wezen. Een of ander bisdom bij wijze van voorbeeld te bespreken zal genoegzaam zijn en ons even zeker het beoogde doel doen bereiken, namelijk om aan te toonen, wat de Katholieke Kerk vermag.

Het bisdom Buffalo werd in 1847 opgerigt, en Mgr Timon was de eerste herder van dat uitgestrekt diocees. Toen hij bezit van zijne waardigheid nam, waren er niet meer dan 16 kerken, zoo men ten minste aan houten gebouwen, slecht ingerigt en nog armoediger versierd, den naam van kerken mag geven. Een passende woning voor den Bisschop, collegiën, hospitalen, kloosters of iets dergelijks, niets van dit alles was er te vinden. Een enkel, armoedig huis te Rochester, was voor een weeshuis ingerigt, en in het geheel waren er 16 priesters.

En nu, na eene tusschenruimte van 20 jaren telt het bisdom 36 ordesgeestelijken, 80 sekuliere geestelijken, 103 priesters, die zich uitsluitend aan de missiën wijden; 165 kerken, 35 seminaristen, 9 religieuse huizen van mannen, 18 religieuse huizen van vrouwen, 16 liefdadige instellingen, 14 collegiën en pensionnaten met meer dan 1500 leerlingen en eindelijk 120,000 Katholieken.

Een ander, niet minder schitterend voorbeeld van vooruitgang

en van wat de liefde der Katholieken tot stand kan brengen, toont ons het bisdom Milwaukee. „Wat bood het land voor 30 jaren „aan?" — vroeg de heer Halm op de 12de algemeene vergadering der duitsche Katholieken. „Hoe armoedig stond het toen in dit „gewest met het Katholicisme! Hoe schitterend verheft het zich „nu! Overal verrijzen kerken, wier torens, met het kruis versierd, „over land en steden heenzien. Overal komen scholen en weldadige „instellingen als uit den grond op." En de spreker had volkomen gelijk. Verschillende cijfers, welke hij als aan zijne toehoorders bekend beschouwde en daarom niet mededeelde kunnen wij aanvullen uit het *Catholic Directory* van 1869. De statistiek namelijk, daarin opgegeven, wijst 221 kerken aan, 12 kapellen, 128 sekuliere en 16 reguliere priesters, 2 seminariën, 8 religieuse huizen, 5 liefdadige instellingen, 6 akademiën en 150,000 Katholieken.

Deze twee voorbeelden mogen volstaan om hieruit tot den even gunstigen toestand van de overige bisdommen te besluiten.

Ziedaar in algemeene trekken, hoe de Katholieke Kerk van Noord-Amerika niet slechts in getalsterkte harer leden op buitengewone wijze is toegenomen — eene vermeerdering, welke men voor een groot deel daaraan kan toeschrijven, dat zeer velen der talrijke landverhuizers katholiek zijn — maar vooral ook, hoe spoedig zij zich tot een sterk en wél georganiseerd ligchaam heeft gevormd, dat door zijne van de verhevenste wijsheid getuigende inrigting eene inwendige kracht bezit, die zich noodzakelijkerwijze naar buiten vertoont en telkens meer gelden doet.

Eenige omstandigheden, die ons bij het nagaan van hare geschiedenis en het beschouwen van haren tegenwoordigen toestand ten hoogste getroffen hebben, zullen we nu nog bespreken. Hierdoor komen we van zelf tot meerdere bijzonderheden, en werken we, dunkt ons, die deelen onzer schets uit, welke het meest de aandacht verdienen.

Wij beginnen met eene hoogst belangrijke mededeeling, door Pater Hecker aan de *Algemeene vergadering der Katholieken te Mechelen* opgezonden. Daar genoemde inzender overste van de Congregatie der Missiën van den H. Paulus, oprigter en hoofdredacteur van *The Catholic world* en van de amerikaansche brochuren-vereeniging is, mogen wij hem als een man van erkende

bekwaamheid en van rijpe ondervinding, die den toestand der Vereenigde Staten en de denkwijze der Amerikanen goed kent, ons vertrouwen schenken. Hij dan redeneert op de volgende wijze:

De instellingen en zeden der Amerikanen zijn in lijnregten strijd met de eigenaardige leerstellingen van het Protestantisme. De Amerikanen gaan uit van het beginsel — en al hunne handelingen verkondigen dit luide en krachtig — dat zij in staat zijn om zich zelf te besturen en te regeren. Zij, misschien meer dan eenig ander protestantsch volk ter wereld, toonen in geheel hun handel en wandel, dat zij aan de krachten der natuurlijke rede en aan de vrijheid van den wil gelooven, en op elk hunner daden drukken zij den stempel van de volle overtuiging, welken in hen leeft, dat zij in staat zijn om zedelijk goede handelingen te verrigten, om natuurlijke deugden te beoefenen.

Daartegenover heeft het Protestantisme in zijn katechismus een fondamenteel dogma gesteld, hetwelk tegen 't boven beschreven beginsel der Amerikanen zoo sterk mogelijk aandruischt: het leerstuk namelijk van de volstrekte bedorvenheid des menschen. Hij derhalve, wiens staatkundige gevoelens met het amerikaansch systeem in overeenstemming zijn, moet met de protestantsche leer verlegen wezen, wil hij consequent doorredeneren. Eens, hetzij vroeg of laat, zal hij of zijne politieke overtuiging of zijn godsdienstig geloof moeten opgeven; beiden toch zijn in een gezond hoofd onvereenigbaar. Nu is het een feit, dat aan geene tegenspraak onderhevig is, dat zelfs ijverige Protestanten zich met veel meer vertrouwen vasthouden aan de bestaande waarheid, welke de ziel hunner politieke instellingen is en door hen als boven allen twijfel verheven wordt beschouwd, dan aan de denkbeeldige waarheid, welke het protestantsch geloof hun opdringt, maar die tevens aan de wankelende en tegenstrijdige verklaringen van een persoonlijk onderzoek door hen wordt onderworpen. Het Amerikanisme — men vergeve ons deze uitdrukking — komt in strijd met het Protestantisme, en de uitslag is gewoonlijk ten nadeele van het laatste.

Plaatsen we daarentegen den Amerikaan tegenover het katholieke leerstuk van de *niet* geheele bedorvenheid des menschen, dan moet hij daarin eene bevestiging, een bewijs van het beginsel zien, hetwelk hij huldigt en lief heeft, krachtens hetwelk hij als vrij staatsburger leeft, handelt en werkt. En wat zal het gevolg zijn? Een van beiden: of de Amerikaan verliest alle positief geloof of wordt

katholiek. De godsdienstige beweging, welke in de laatste veertig of vijftig jaren in het gebied der Vereenigde Staten gaande is, bewijst genoegzaam onze bewering. De sekten immers, welke in de Vereenigde Staten het meest populair zijn (van het Katholicisme spreken we terstond), zijn juist die, welke het meest aan de beginselen van een positief Christendom hebben verzaakt. Wij behoeven hier slechts te noemen de Universalisten, de Unitarissen, de Spiritisten enz., terwijl in die streken, waar voorheen het stijve Puritanisme heerschte, nu daarvoor een Liberalisme in de plaats is gekomen, dat eigenlijk niets anders is dan een zuiver Theïsme.

Wat nu het Katholicisme betreft, mogen wij met grond als zeker stellen, dat van den strijd tusschen het politieke en het godsdienstige beginsel der protestantsche Amerikanen aan de Katholieke Kerk reeds de beste resultaten verzekerd zijn. Wel zal er nog veel tijds verloopen, voordat die omwenteling geheel voltooid zal wezen: beginselen en hunne logische gevolgen ontwikkelen zich ook niet in een paar jaren; maar toch het begin dier verandering is reeds onder blijde voorteekens aangevangen. Wij zullen hier eenige voorbeelden tot staving laten volgen, ons slechts bij de laatste jaren bepalende om niet al te wijdloopig te worden.

In de jaren van 1851—1855 namen de Paters Redemptoristen alleen *twaalfhonderd* bekeerlingen in den schoot der Katholieke Kerk op: 900 daarvan zwoeren hunne dwaling af in de parochiekerken, 300 bij gelegenheid der missiën.

In 1862 bekeerden de Paters Damen en Smarius van de Sociëteit meer dan 400 ongeloovigen bij gelegenheid van eene missie, en 54 Protestanten legden in hetzelfde jaar de belijdenis der katholieke waarheid af in de kerk van den H. Franciscus Xaverius te New-York.

In 1864 werden 142 volwassenen, waaronder 4 predikanten, door de Paters Redemptoristen als Katholieken aangenomen, en in het volgende jaar ter gelegenheid eener missie te New-York namen zij 50 Protestanten aan.

In 1865 diende Mgr Loughlin te Brooklin aan 30 bekeerlingen, Mgr Spalding te Baltimore aan 17, Mgr Grace te St Paul aan 15 het H. Sakrament des Vormsels toe, terwijl in laatstgenoemde stad, behalve de reeds vermelden, nog 27 bekeerlingen het Protestantisme afzwoeren, en Pater Smarius te Albany bij eene missie 36 bekeerlingen in de Kerk opnam. En volgens het *Freeman's*

Journal overtrof het getal van bekeeringen tot het Katholicisme te New-York in ééne maand dat der overgangen tot de Presbyterianen in de vier laatste jaren.

In 1866 nam Pater Damen te Newark (in den staat New-Jersey) bij eene missie, welke hij daar met zijne confraters Smarius en van Groch gaf, in de kathedraal van den H. Patricius, 13 Protestanten, en in hetzelfde jaar de Redemptoristen te Rachez (staat Missouri) 35 als bekeerlingen aan, terwijl Mgr Spalding te Baltimore aan 811 bekeerlingen het H. Vormsel toediende.

In 1867 was de vooruitgang van het Katholicisme niet minder schitterend. De Redemptoristen waren het, die de meeste afgedwaalden wederom in den schoot der Moederkerk mogten opnemen. Onder anderen bekeerden zij bij eene missie te Washington 10 Protestanten, te Vicksburg 30, te Orleans 12 van de aanzienlijksten en invloedrijksten, te Edina 5, en Mgr Spalding diende in December van hetzelfde jaar aan 23 bekeerlingen het H. Vormsel toe.

1868 was een jaar, dat voor de Katholieken rijk in zegening mag genoemd worden. Vele kerken, nieuwe kloosters voor religieusen van beider geslacht, hospitalen werden gebouwd, het tweede Algemeen Concilie van Baltimore gehouden, en de beweging naar het Katholicisme werd al levendiger en uitgebreider. Onder de vormelingen te New-York bevonden zich 49 bekeerlingen. In het diocees Culm werden 82 mannen en 129 vrouwen katholiek.

In ditzelfde jaar namen de Paters Redemptoristen 143 bekeerlingen in de Kerk op, de Aartsbisschop Spalding diende aan 99 bekeerlingen, de Aartsbisschop van Cincinnati aan 36 het H. Vormtoe, ook legde een protestantsch predikant met name Popell, de katholieke geloofsbelijdenis af.

Wij moeten ons met het bovenstaande vergenoegen, onze lezers verzoekende het *ex uno disce omnes* ook hier in eene eenigzins gewijzigde beteekenis toe te passen. Voor het overige kan de mededeeling der klaagtoonen en jammerkreten, door vele Protestanten aangeheven, de leemte, welke wij noodzakelijk moeten laten bestaan, genoegzaam aanvullen; zij schetsen dan ook op hunne wijze den gunstigen toestand van het Katholicisme in levendige kleuren.

Een zeker predikant Atwood hield in het vorige jaar eene redevoering „over de gevaren, welke het land van de zijde der steeds „toenemende magt en uitbreiding van het Katholicisme bedreigden", en verklaarde ten slotte: „de Protestanten moeten, wordt dit door

„de omstandigheden gevorderd, ten doode toe strijden en in hunne „inspanning niet verflaauwen, totdat het bewezen is, dat het „Protestantisme heerschen moet." Als bewijs, dat zijne bezorgdheid niet zonder grond was, wees hij op New-York, welke stad reeds eene meerderheid van 50,000 Katholieken bezat. Men moet dit evenwel verstaan niet van de totale protestantsche bevolking, maar van elke protestantsche sekte, in het bijzonder genomen. In 1867 telde New-York reeds 350,000 Katholieken.

Wat genoemde predikant in zijne redevoering besprak, datzelfde thema: vrees voor de uitbreiding van het Katholicisme, behandelden ook twee protestantsche bladen, de *Tribune* en de *Demokrat*. Tevens gaven zij de duidelijkste blijken van de angstvolle bezorgdheid, welke hen kwelde, en erkenden niet dan schoorvoetend den invloed van eene godsdienst, welke volgens hunne beschouwing van vorige jaren „niet bestaan kan in een vrij land."

De *Guardian*, een blad te St Louis verschijnende, verhaalde nog in dit jaar: „Het aantal van de bekeeringen tot de Katholieke Kerk „in de voornaamste kringen der maatschappij verwekt verbazing. „Er gaat geene week voorbij, of wij hooren van eenige bekeeringen. „Ook onder de studenten zijn zij talrijk. Slaan wij een blik om „ons heen, en wij zien van alle kanten bekeerlingen: onder de „geneesheeren zijn Linton, Gregory, Shore, Youngblood, Pollack, „onder de regtgeleerden twee van onze uitstekendste regters Moody „en Lord, verder nog de juristen Cato, Asa Jones en Marshall „tot de Katholieke Kerk overgegaan. Wij zouden nog meer kun„nen noemen." Wat de *Guardian* achterlaat, kunnen wij eenigzins aanvullen en voegen bij de reeds genoemden nog eenige namen van voorname bekeerlingen: van den predikant Campe, te St Louis, hij is de vriend van den een jaar vroeger bekeerden predikant Laake te Fehrbellin; van den advokaat Burnet, oud-goeverneur van Californië; van den geneesheer Henry Thurston, inspecteur van 26 militaire hospitalen; van den generaal-majoor Forster; van den vermaarden amerikaanschen dichter Longfellow; van den predikant Schimmel enz. enz.

Wij willen op de meêgedeelde feiten niet meer gewigt leggen dan ze werkelijk verdienen. Evenwel meenen we te mogen zeggen, dat al het bovenstaande een schitterend bewijs is voor de kracht der redenering, welke wij van den beroemden Hecker overnamen.

Hoezeer overigens de heilzame invloed van het Katholicisme op

beschaving en zeden erkend en gehuldigd wordt, blijkt uit de volgende woorden van het te New-York verschijnende *Freeman's Journal:*

„Wij hebben reeds dikwijls gedacht, dat, zoo men den directen „invloed van de Katholieke Kerk wegnam, de [godsdienstlooze] „staatsscholen alleen werken liet en alle gemeenschap met Europa „afsneed, dat dan de bevolking der Vereenigde Staten eerst „*ongeloovigen*, vervolgens *wilden* zouden worden, die in 200 jaren „even weinig beschaafd zouden zijn als de Indianen het waren, „toen Columbus Amerika ontdekte."

Eene der oorzaken voor het steeds toenemend getal van Katholieken en voor het allengs verminderend getal der Protestanten is gelegen in een feit, dat evenzeer *tegen* de zedelijkheid der protestantsche bevolking getuigt als het *voor* die der katholieke spreekt. Onze lezers zullen gemakkelijk het hooge gewigt der getuigenissen, welke we terstond zullen aanhalen, bevatten, al voegen we er ook, om ligt te bevroeden redenen, geen commentaar bij.

Een treurig feit is in de laatste jaren bekend en door onwraakbare getuigen gestaafd geworden: de afneming der bevolking in dat gedeelte der Vereenigde Staten, waar het Protestantisme bijna uitsluitend heerschende was. De rampzalige menigvuldigheid der echtscheidingen en de volstrekte onmagt van het Protestantisme om door zijne dogmen of zedeleer de uitspatting van een bedorven hart te beteugelen is daar de hoofdoorzaak van het verminderend getal Protestanten. Wij willen niet gewagen — en onze lezers gissen waarom — van het verkrachten der openbare zedelijkheid, van het den mensch onteerend Mormonisme, van het schandelijk beginsel der *libres amours*: het zijn allen uitspruitsels van een nieuwerwetsch Heidendom, dat door het protestantsch beginsel gevoed wordt en onder de Protestanten zijne adepten werft.

Doch verbiedt ons de bescheidenheid feiten van dergelijken aard in een katholiek tijdschrift nader te bespreken, over de echtscheiding, dien kanker der amerikaansche maatschappij, mogen we eenige berigten geven, die, op afdoende getuigenissen steunende, voor geene tegenspraak vatbaar zijn.

De statistieke bewijsstukken, onlangs in een enkelen staat, in dien namelijk van Connecticut, waar het Protestantisme met volle

vrijheid zijne voorschriften en traditiën kan verkondigen, openbaar gemaakt, hangen een treurig tafereel op van de menigvuldigheid der echtscheidingen. Op zestien huisgezinnen kan men jaarlijks ééne echtscheiding als vast stellen, en toch is Connecticut de staat niet, waar dergelijke gevallen zich het meest voordoen. Verschillende dagbladen bevatten vele aankondigingen, waarin een procureur zich ter bespoediging van soortgelijke regtsgedingen aanbiedt, onder verzekering van civiele bediening en van geheimhouding, zoowel van de namen der betrokken personen als van de redenen, welke de aanvraag tot echtscheiding moeten ondersteunen. Dat eene groote vermindering der bevolking een noodzakelijk gevolg daarvan zijn moet, behoeft wel geen verder bewijs. Geneesheeren zoowel als predikanten houden dan ook niet op om de aandacht van het publiek op dat euvel te vestigen en nemen alle middelen: brochuren, dagbladartikelen, verslagen, voordragten enz. te baat, om tegen dat kwaad en de heillooze gevolgen er van te waarschuwen. Wij geven hier een of ander dier verslaggevers het woord.

Dr Nathan Cellen te Lowell, in den staat Massachussets, bewees op overtuigende wijze, dat de amerikaansche familiën in getal zeer sterk verminderen, en dat, onder anderen, het oorspronkelijke puriteinsche geslacht op het punt was geheel te verdwijnen. Vroeger — zoo beweert hij — was het geenszins eene zeldzaamheid, zoo men in amerikaansche familiën 10 kinderen ontmoette; nu echter schijnt het mode geworden te zijn om er niet meer dan 2 of 3 te hebben. Met de statistieke bescheiden omtrent de stad Boston in de hand, bewijst hij, dat van de 5,276 geboorten in 1865 er 3,575 bij waren uit vreemde ouders, slechts 1641 uit amerikaansche ouders en 60, waarvan de ouders niet tot eene bepaalde klas konden teruggebragt worden. Wij merken hierbij op, dat een zeer groot gedeelte der landverhuizers, die zich in Noord-Amerika tot nu gevestigd hebben, katholiek is.

De sterfregisters van Boston gaven in 1865 de volgende cijfers op: van de Amerikanen waren er 3,143, en van de vreemdelingen slechts 1,398 gestorven. Het getal der geboorten in genoemde stad overtreft dat der sterfgevallen, en wel in één jaar, met 735. Maar daarvan komt niets ten bate der Amerikanen. Integendeel: zij verminderen in één jaar met het verbazende getal van 1,502. De vreemdelingen daarentegen nemen, niet alleen in evenredigheid met hunne getalsterkte — dit toch zou niets buitengewoons zijn —

maar nog in grootere verhouding toe, zij wonnen in één jaar 2,177. Nog op eene andere wijze blijkt hetzelfde: in 1865 namelijk hadden de vreemdelingen 6 *maal meer* kinderen in de doopregisters laten inschrijven dan de Amerikanen. Wij kunnen alzoo zeggen, dat niet alleen de aankomst van nieuwe landverhuizers, maar ook de zuivere zeden, de grootere huiselijkheid, de heiligheid des huwelijks aan de Katholieke Kerk eene aanzienlijke vermeerdering van leden schenkt, want — om het nogmaals te herhalen — een zeer groot gedeelte der in Amerika gevestigde vreemdelingen is katholiek. Genoemde Dr Cellen gaf op de volgende wijze de oorzaken op van dien achteruitgang der Protestanten:

„Het klein getal huwelijken, de ontaarding der vrouw, het vaste „besluit om of volstrekt geene kinderen of slechts een zeer klein „getal te hebben."

Dr Hover, een geacht geneesheer te Boston, schreef over dit besluit een werk onder den titel *Why not?* We ontleenen daaraan de volgende woorden: „Men zou niet kunnen beweren, dat het Pro„testantisme, als geloofsleer, praktijken of aanmoedigt of eenvoudig „duldt, welke tot die droevige uitkomst leiden: zijne leerstukken „zijn ten hoogste aan zulk eene vreeselijke misdaad vijandig. De „onwetendheid ten opzigte van die overtreding is echter zoo groot „dat eene abstrakte theorie van zedelijkheid onmagtig is om ze te „voorkomen. Het is aan geen twijfel onderhevig, dat de voor„schriften der Roomsche Kerk, van den eenen kant door de biecht, „van den anderen door de excommunicatie ondersteund, het le„ven van duizenden kinderen gered hebben."

Dr John Todd, een protestantsch predikant legt de volgende bekentenis af: „Voor het opmerkzaam oog der geneesheeren, voor „den niet minder juisten blik der leden van de geestelijkheid „is het duidelijk, dat de vermeerdering der oorspronkelijke „bewoners in onze streken heeft opgehouden, en dat die be„volking op weg is van te verminderen. Het middelbaar getal „der kinderen in onze familiën wijst niet meer dan drie kinderen „aan, of ten hoogste drie kinderen en — eene echtbreuk. Alzoo „vervallen onze familiën van amerikaanschen oorsprong en loopen „gevaar van geheel te verdwijnen, terwijl de bevolking, uit vreem„delingen bestaande, talrijke familiën bevat."

Het Protestantisme alzoo gaat in getalsterkte dagelijks achteruit en is in gevaar zijne leden tot een betrekkelijk klein getal te zien

inkrimpen. Dat het in morelen zin, ook zelfs bij zijne aanhangers, allengs zijn invloed verliest, getuigen volmondig, al is het met tegenzin, de „bedienaren van het zuivere woord" zelven.

Een baptistiesch predikant schreef in 1857: „De tegenwoordige „toestand der Christelijke Kerk en hare betrekkingen met de wereld „geven onregelmatigheden te beschouwen, welke bedroevend en „zelfs in staat zijn om de geloovigen te ergeren. Hier zijn geene „vervolgingen; het woord Gods geniet alle vrijheid; de bedienaren „er van zijn talrijker dan in andere protestantsche landen, maar „welke is de uitkomst? Het getal der geloovigen vermindert in „alle sekten; de ongeloovigheid neemt toe. Als dat voortgaat, zal „in 20 of 30 jaren het licht naar elders zijn overgebragt. Onze „preken, onze redetwisten zouden, of het moest door een wonder „gebeuren, niet in staat zijn om een enkel persoon te bekeeren, „en ook worden zij met dat doel niet gehouden. Zoo de dingen, „die wij met onze oogen waarnemen, alles zijn, wat het Christen-„dom geven kan, dan is het een mislukt werk." En deze man, die met verkropten spijt de ellendige uitkomsten van het hooggeprezen „vrije onderzoek" bejammert, slaat die klaagtoonen niet alleen aan. Ook Dr Schaaf bekent (in zijn werk: *Esquisses de la situation politique, sociale et religieuse des États-Unis*), dat het Protestantisme, zooals het thans is, moet vergaan en plaats maken voor wat hij noemt „het evangeliesch Katholicisme."

Evenzoo spreken de *Memorial Papers*, in 1857 uitgegeven, welke, in den vorm van een rondschrijven, eene reeks van vragen, door de commissie der Episkopale Kerk in Noord-Amerika, ten opzigte van den tegenwoordigen toestand en van de naastbijzijnde toekomst gesteld, behandelen; zij erkennen, dat genoemde Kerk onbekwaam is om het evangeliesch woord in alle rangen der maatschappij te verkondigen en derhalve ongenoegzaam om het werk Gods op deze aarde voort te zetten.

Zoo wij uit het bovenstaande eene gevolgtrekking willen maken, moeten wij noodzakelijk tot dit besluit komen:

Het Protestantisme verliest van dag tot dag in getalsterkte zijner leden. De oorzaak daarvan is gelegen in den strijd tu schen het protestantsche leerstuk over de absolute bedorvenheid des menschen en tusschen den vrijheidszin der Amerikanen, die zich in staat achten om iets natuurlijks goeds te verrigten; — in de daaruit noodzakelijk voortvloeijende bekeeringen van de Protestanten tot de

Katholieke Kerk; — in de loochening van de onverbreekbaarheid van den huwelijksband; — in de onmagt van het Protestantisme om een *crimen horrendum* te voorkomen; — in de zwakheid van het Protestantisme tegenover de aanvallen van het ongeloof. Hier ziet men, wat het Protestantisme is, wanneer het door den Staat niet krachtig wordt ondersteund en bevoorregt.

Het Katholicisme daarentegen wint van dag tot dag meer veld, en ziet het getal der geloovigen voortdurend toenemen, niet alleen omdat steeds nieuwe landverhuizers aankomen, maar ook omdat voortdurend zeer vele Protestanten zich bekeeren; — omdat de onverbreekbaarheid des huwelijks bij de Katholieken heilig is en blijft; omdat de biecht en de kerkelijke straffen duizenden van kinderen behouden, en hunne huwelijken met meer kinderen gezegend worden dan die der Protestanten.

Zonder eenigen twijfel, de Katholieke Kerk behoeft in haar leven en in haar werken stoffelijke middelen, zij behoeft die zelfs meer nog dan eenige andere godsdienstige gezindheid. Maar de liefde en gulle offervaardigheid harer geloovigen heeft haar nog nooit ontbroken, en de geschiedenis van het Katholicisme in de Vereenigde Staten geeft ons doorslaande bewijze , dat de Katholieken ook daar rijke offers weten te brengen, als het de belangen van hunne geloofsgenooten, de eer hunner Kerk, de overwinning der waarheid geldt. Wij zouden ter staving hiervan ons kunnen beroepen op de reeds in het begin van dit artikel medegedeelde statistiek: kerken, bijv., worden niet zonder geld en, vooral in Amerika, niet zonder veel geld, gebouwd. Maar daar er zoo vele schitterende voorbeelden van de mildheid der katholieke Amerikanen worden verhaald, kunnen we ons het genoegen niet ontzeggen, een of ander in 't bijzonder aan te halen.

De Katholieken van Cincinnati hebben een gebouw voor voorlezingen — uitspanning — onderrigt der jeugd — bespreking van gemeenschappelijke belangen opgerigt, hetwelk de aanzienlijke som van 182,000 dollars gekost heeft.

In 1864 bouwden de Katholieken van New-York een weeshuis, dat 175,000 dollars kosten moest. De gemeenteraad gaf daarvoor 50,000; de overige 125,000 werden door inzamelingen en giften bijeengebragt.

Te Boston deed de pastoor der kerk van *Maria's Onbevlekte Ontvangenis* een beroep op de liefdadigheid der geloovigen om de schuld, welke nog op het gebouw stond, te kunnen aflossen. Een der parochianen gaf 20,000 dollars, terwijl reeds terstond door de aanwezenden, die van het voornemen van hunnen herder niet vooruit verwittigd waren, 5000 dollars werden gegeven.

Te Brooklin gaven de engelsch sprekende Katholieken voor 684 weezen, 37,658 dollars; te Nasville werden in ééne kollekte, ten voordeele der weezen gehouden, 11,658 dollars geschonken; de katholieke gemeente te Hartford gaf in ééne kollekte voor een seminarie 13,202 dollars; te Chicago werd 1784 dollars voor een weeshuis in 4 kerken gekollekteerd; te Memphis bragten de Katholieken voor den opbouw eener nieuwe kerk 50,000 dollars bijeen, enz. enz.

Nog op een ander gebied moeten wij de kracht der katholieke liefde bewonderen. Niet slechts geven de Amerikanen veel voor armen en noodlijdenden niet slechts stellen zij door eene moeijelijk te evenaren mildheid hunne bisschoppen en priesters in staat om de heilige Geheimen der godsdienst in passende gebouwen met indrukwekkenden luister te vieren, ook de jeugd gaat hun ter harte en een nieuw geslacht op te kweeken, dat genoegzaam onderwezen is in de voor hun stand gevorderde wetenschappen, maar tevens sterk is in het geloof en door den verpestenden damp van zedelooze leeringen of voorstellingen nog niet besmet is, zulk een geslacht na te laten, dit is hetgeen de goede katholieke Amerikaan als een zijner voornaamste pligten beschouwt.

Zooveel mogelijk kerken, berekend volgens de behoefte der bevolking, naast elke kerk eene school, eene bijzondere, vrije, katholieke school — dit is de leus, de rigting, het doel der Katholieken. Wij behoeven hierover niet verder uit te weiden: wie de belangrijke brochure van den heer van den Biesen *Een amerikaansche hefboom* met aandacht gelezen heeft, weet wat moeite en zorg de Amerikanen zich getroosten om aan hunne kinderen eene christelijke opvoeding te bezorgen. Laten wij er slechts bijvoegen, dat de reguliere zoowel als de sekuliere geestelijkheid en zusters en broeders van verschillenden regel wedijveren om aan het echt katholiek verlangen van hunne broeders in het geloof voldoening te schenken.

En wij, hier in Europa, moeten verbaasd staan over het over-

groot getal kinderen, die het geluk genieten om in scholen, volgens de beginselen der katholieke leer ingerigt, onderwijs te ontvangen. We wijzen slechts op de Duitsche Schoolzusters, wier moederhuis te Milwaukee 110 zusters telt, en waar alleen aan 300 dagscholieren lager onderwijs, aan 22 leerlingen onderrigt in handwerken en aan 70 onderrigt in de muziek gegeven wordt; deze zusters werken nu reeds in 40 huizen.

Even sterk spreekt het getal van 14,000 kinderen, die door de Arme Zusters onderwezen worden. Te Westchester ontvangen, in een onder de leiding van Schoolbroeders en Liefdezusters staande inrigting (*Catholic Protectory* genaamd) 700 knapen en 200 meisjes opvoeding en verpleging: de eersten leeren handwerken of landbouw; de laatsten ontvangen een ander voor hunne toekomstige betrekkingen doelmatig onderrigt. De Liefdezusters, wier getal reeds nu tot meer dan 1000 gestegen is, tellen 89 huizen, waarvan de meesten uitsluitend voor lager onderwijs bestemd zijn. Te Cincinnati zijn 10 parochiale scholen, welke dagelijks door 6,000 kinderen bezocht worden, terwijl nog twee scholen, door Franciskanen gehouden, meer dan 1,500 leerlingen tellen. Ook de Paters Redemptoristen wedijveren onder dit opzigt met allen, die zich aan het onderwijs gewijd hebben: niettegenstaande hunne overdrukke bezigheden op missiën en in de steden, geven zij nog aan 11,664 kinderen onderwijs. Te New-York zijn 2 collegiën, een van de Jesuïeten, een ander van de Schoolbroeders; 10 akademiën voor knapen, met 300 leerlingen voor het middelbaar onderwijs en 12 voor meisjes; waarin deze ten getale van omstreeks 1,100 door Liefdezusters in de vakken onderwezen worden, welke doorgaans op het programma der parochiale scholen niet zijn opgenomen; daarenboven nog 21 parochiale scholen voor knapen en 20 voor meisjes.

Wij zouden moeijelijk kunnen eindigen, zoo wij alles wilden opnoemen, wat de statistieken ons onder dit opzigt vermelden. Eene opgave echter moeten onze lezers ons nog veroorloven. Zij betreft eene aanzienlijke bijdrage, door den protestantschen provincialen raad van New-York, aan bijzondere en wel aan katholieke scholen geschonken. Bij de vaststelling van het jaarlijksch budget werden aan het St-Franciscus-hospitaal 5,000 dollars, aan het weeshuis van den H. Josef 5,000, aan het gesticht van den Goeden Herder 5,000, aan het gesticht der Liefdezusters 5,000, aan de St-Brigitta-school 10,000, aan de St-Stephanus-school 5,000, aan de

St-Gabriël-school 5,000, aan de school der Onnoozele Kinderen 5,000 dollars gegeven.

Zijn dan de amerikaansche Protestanten geen volbloed Liberalen? Maar niet alle *Liberalen* zijn ontaard in *Liberâtres*.

Het mag onze verbazing gaande maken, dat zoovele duizenden kinderen — en daaronder zeer vele protestantsche kinderen — gaarne van 't onderwijs gebruik maken, hetwelk door geestelijke broeders of zusters of ordesgeestelijken gegeven wordt. Doch eene zeer krachtige reden kunnen we daarvoor aanwijzen. De Amerikaan huldigt elke uiting van een mannelijk gemoed en voelt zich onweêrstaanbaar door den geest van opoffering en van liefde aangetrokken; dat is iets grootsch, iets edels in zijn oog en wekt zijne bewondering op. Komt daarbij nog het idee van nut, dan stapt hij gemakkelijk over alle nevenzaken heen en ontziet zich niet om voor zijne opgevatte overtuiging zoowel door daad als door woord uit te komen. Van protestantsche zijde worden dan ook aan de Katholieke Kerk en aan hare instellingen meermalen de schoonste getuigschriften uitgereikt. Wij bepalen ons voor het oogenblik alleen bij de Liefdezusters, die dan ook bij voorkeur de hoogachting van andersgezinden wegdragen. In 1862 werden te Washington 7 hospitalen gebouwd. De vraag werd geopperd, aan wie de verzorging der zieken zou worden toevertrouwd: de regering wilde er wereldlijke oppasters in plaatsen; de geneesheeren echter kwamen tegen dat voornemen op en drongen in een met redenen omkleed verzoekschrift er op aan, dat men aan Liefdezusters de leiding en verzorging zou toevertrouwen. Dit verzoek werd ingewilligd, en weldra aanvaardden 60 heldinnen van liefde hunnen nieuwen werkkring. De stad Philadelphia volgde dit voorbeeld, en in haar militair hospitaal (voor 18,740 bedden ingerigt) wijdden zich 42 zusters aan de ongelukkige slagtoffers van den moorddadigen broederoorlog. Te Cincinnati kochten de protestantsche heeren Worthington en Butler het marine-hospitaal voor 75,000 dollars en gaven het ten geschenke aan de Liefdezusters, onder voorwaarde, dat dezen een hospitaal voor de noodlijdenden van alle godsdienstige gezindheden er van zouden maken. Te St Louis vermaakte een gelukkig geworden protestantsch handwerksgezel bij testamentaire beschikking 100,000 dollars aan de Liefdezusters, uit dankbaarheid voor de zorgen en verpleging, welke hij in minder gelukkige jaren van haar ontvangen had.

Wat zouden de *Liberâtres* van ons land schreeuwen en razen over priester-domperij en Jesuïetisme, als zoo iets in ons Vaderland voorviel! Zou het misschien niet voor een Mr Opzoomer de aanleiding kunnen zijn tot 't schrijven eener tweede brochure, in den trant van die, welke hij voor 10 cents verkrijgbaar stelde onder den titel van *Een woord tot mijne katholieke landgenooten*?

Wij moeten nog een ander terrein betreden. De katholieke liefde werkt veel uit en dwingt ook van andersdenkenden eerbied en bewondering af. Dit valt niet te ontkennen. Maar nog in meer behoeften dan die we boven aangestipt hebben, moet voorzien, nog in wijderen kring moet het kwaad bestreden en het waarachtig goede bevorderd worden. Ook op het gebied der pers moet slag worden geleverd, — en wij zeggen het gaarne ter eere van onze amerikaansche broeders — zij hebben hunne taak begrepen, en zij volbrengen die met een ijver en een talent, welke verre boven onzen lof verheven zijn.

Aan de bedorvene pers mag het woord niet alleen gelaten worden; de dikwijls lasterlijke beschuldigingen moeten wederlegd, de meesta valsche voorstelling van de leerstukken, instellingen en gebruiken der Katholieke Kerk moet teregtgewezen, de verdachtmaking van Katholieken moet naar waarde gebrandmerkt worden; en voor het oog van hen althans, die in het heldere zonlicht geene stikdonkere duisternis willen zien, zal een licht opgaan, hetwelk de nevelen, door vooroordeel, vijandelijke bedoeling, lage en verachtelijke bespotting en leugen opeengehoopt, verdrijft. Dit gevoelden ook de amerikaansche Katholieken, en manmoedig gordden zij zich ten strijde en namen den hun toegeworpen handschoen op. Of ze het erfdeel hunner vaderen krachtig verdedigen, daarover laten wij gerust het oordeel aan onze lezers over, als zij hetgeen volgt hunne aandacht waardig keuren.

Reeds vroeg traden zij in het strijdperk en lieten geen enkelen aanval onbeantwoord. Tot dusverre hebben de Katholieken nog geen *dag*blad, om hunne belangen te verdedigen en de geschiedenis van den dag onder een katholiek oogpunt telkens te bespreken. Alles doet evenwel vermoeden, dat deze leemte weldra zal aangevuld worden; en de wensch der Prelaten, in het tweede Concilie van Baltimore vergaderd, dat een *dag*blad de uiteenzetting en

verdediging der katholieke leer op zich zou nemen, zal een genoegzame prikkel voor de katholieke schrijvers zijn om aan dit doel hunne krachten te wijden. Aan bekwame kampvechters voor de goede zaak ontbreekt het intusschen niet.

*Week*bladen, zoowel in het engelsch als het duitsch geschreven, zijn reeds sinds jaren moedig begonnen. De *Catholic Telegraph* trad het eerste in het strijdperk en met den besten uitslag. Reeds sedert 1832 verschijnende, heeft hij altijd door inhoud en strekking zijner artikelen veler aandacht tot zich getrokken. Onmiddellijk daarop volgde de *Pilot* en wekte weldra zoozeer de sympathie zijner geloofsgenooten op dat thans 80,000 inteekenaren als bewonderaars van zijn moed en van zijn talent hem steunen. Sedert 1838 behandelt hij op uitmuntende wijze godsdienstige en staatkundige vraagstukken. De *Irish American* van New-York komt meer uitsluitend voor de belangen der Ieren op en staat van alle weekbladen in het getal van abonnementen het digst bij den *Pilot*. Wat inhoud en degelijkheid betreft, moeten de *York-Tablet* en de *Catholic Mirror* misschien op de eerste plaats genoemd worden, ofhet getal hunner *abonnés* op verre na niet met dat van den *Pilot* kan vergeleken worden. Zij voeren dan ook inzonderheid het woord tot de geestelijkheid en den meer beschaafden stand der Katholieken. Van de provinciale bladen gewagen wij niet; dit zou ons te ver voeren. Laten wij alleen aanstippen, dat bijna elk bisdom zijn lokaalblad bezit, hetwelk wel niet uitsluitend, maar toch grootendeels plaatselijke belangen bespreekt en zijn eigen terrein verdedigt. Van de tijdschriften, welke niet om de week maar met eene langere tijdruimte verschijnen, verdienen boven allen met eere genoemd te worden: Browsons quartaalschrift en de maandelijks verschijnende *Catholic World*. Beiden bewegen zich bijna uitsluitend op wetenschappelijk gebied. Wat het eerste betreft, dit handhaaft zijn reeds lang gevestigden roem en kampt, ofschoon zijn hoofdredacteur reeds jaren in het heete vuur van den strijd gestaan heeft, met altoos jeugdige kracht. De *Catholic World* bestaat nog slechts twee jaren, maar heeft door vorm, sierlijkheid van uitvoering, rijkdom van inhoud reeds aller symphatie geworven. De reeds genoemde Pater Hecker, een bekeerling en de overste van de Congregatie der Paulisten, is de oprigter er van. Hij zelf staat bekend als een der ervarenste en geleerdste kampvechters voor het Katholicisme. In de laatste jaren eindelijk is er nog een *Brochuren-Vereeniging* opge-

rigt op instigatie en onder medewerking van denzelfden onvermoeiden Pater Hecker. Met welk eene belangstelling deze vereeniging begroet is, en hoe hoog alle Bisschoppen van Amerika ze waarderen, blijkt genoegzaam uit het feit, dat de Aartsbisschop van New-York president en al de overige Bisschoppen vice-presidenten der vereeniging zijn. Het doel is om alle tegen de Katholieke Kerk in omloop zijnde vooroordeelen te bestrijden.

Nu wij eens van een *Verein* gesproken hebben, moeten wij nog van andere vereenigingen gewagen, welke, ofschoon ook op eene andere wijze dan door leer- of verweerschriften, voor de belangen der Katholieken werkzaam zijn. Doch ook hier moeten we ons tot enkele voorbeelden beperken.

In bijna elk diocees bestaan vereenigingen voor het bouwen van kerken en scholen; elk lid betaalt de geringe bijdrage van 10 cents per maand. Hoe weinig dit ook zij, de leden brengen toch, door hun aanzienlijk getal, iets groots tot stand. Zijn eens bijv. de kerken gebouwd, dan worden ze aan de *Vrouwen-Vereenigingen* als 't ware overgegeven, welke zich met het verschaffen der kerk- en altaarsieraden en der priesterkleederen bezig houden. Ook in het openbare leven treden de vereenigingen op en zijn een behoedmiddel tegen de door de loge in 't geheim gespannen netten. De *Ondersteunings-Vereenigingen* werken in wijden kring, verplegen de zieken en staan hen bij, helpen weduwen en weezen en bieden zooveel mogelijk aan elken vreemdeling raad, teregtwijzing en bijstand aan. Vooral onder dit laatste opzigt werken de vereenigingen zeer gunstig. In 1854 werd door Duitschers eene vergadering gehouden en eene *Centraal-Vereeniging* opgerigt met het doel om, bij armoede of bij een of ander ongeluk, wederkeerige hulp te doen verleenen door alle duitsche Katholieken, die leden van een of andere *Ondersteunings-Vereeniging* waren. Het *Centraal Comité* heeft nu reeds 150 onderafdeelingen, allen in de voornaamste steden der Unie gevestigd, en welke jaarlijks eene algemeene vergadering beleggen. Op de vergadering, in 1868 te New-York gehouden, waren 10,000 mannen bijeengekomen. Behalve dat er verscheidene punten, bijv. de behartiging van de belangen der aankomende landverhuizers behandeld werden, was de school-quaestie het hoofdpunt der beraadslaging, en werden daaromtrent deze besluiten vastgesteld:

De vergadering herinnert de leden aan het besluit, in het voor-

gaande jaar te Pittsburg genomen, waarbij zij zich verpligt hebben om hunne kinderen naar katholieke scholen te zenden.

Elk lid is verpligt om, naar gelang zijn invloed zich uitstrekt, te zorgen, dat er meer goede Katholieken als meesters worden aangesteld.

De Bisschoppen worden nederig verzocht om van den Staat voor de katholieke scholen een geëvenredigd aandeel uit het Schoolfonds te verkrijgen.

In overeenstemming met het verhandelde te New-York rigtte eene andere vereeniging, welke reeds sinds jaren werkte en in een land als Noord-Amerika zoo noodzakelijk was, het *Centraal-Comité voor Landverhuizers*, eene circulaire aan de geestelijkheid van Duitschland, waarin het berigtte, dat de twee heeren Karl Trech te New-York en Christiaan Bitter te Baltimore zich bij de aankomst der schepen aan de landingsplaats zouden bevinden, om hunne katholieke broeders met hulp en inlichting bij te staan en hen voor de listen en plagerijen van afzetters te vrijwaren. De andere leden trachten vervolgens de aangekomene vreemdelingen omtrent de verdere reis, het wisselen van geld, de wijze van zich te vestigen en verder omtrent alles, wat hun zorg kan baren, voor te lichten.

Wij moeten eindigen, ofschoon ook met tegenzin. Wij bekennen het gaarne: de amerikaansche Katholieken zijn ons, nu wij hun strijden, hun onbezweken, hunne opofferende liefde meer van nabij hebben nagegaan, allerdierbaarst geworden. Zou ook dit het gevoel zijn, dat onze lezers beheerscht? Ware dit het geval, we zouden onze moeite ruimschoots beloond zien. Maar misschien mogen we ons met die hoop niet vleijen. Wij moesten veel nasporen en toch van hetgeen we opmerkenswaardig aantroffen zooveel onvermeld laten. Het gevoel, dat in ons is opgewekt, kan daarom bij onze lezers moeijelijk even levendig zijn, al hebben ze ons ook ten einde toe gevolgd. Doch hoe dit ook zij, we vertrouwen de aandacht op Amerika's Katholieken meer te hebben gevestigd en de belangstelling in hun toestand te hebben verlevendigd.

Ten slotte zullen we eene niet verdachte getuigenis ten gunste van het Katholicisme in Noord-Amerika aanhalen. Wij zijn daardoor ontslagen om met eenige weinige woorden het besprokene zamen te vatten en genieten het voordeel, dat een protestantsch

schrijver onze geheele beschouwingswijze op afdoende wijze beaamt. Enkele uitdrukkingen, welke min juist of geheel tegen de waarheid aandruischen, zetten wij natuurlijk op rekening van den schrijver. De *Presbyterian*, een blad te *Fayetteville* verschijnende, bevatte onlangs het volgende:

„Die wonderbare vereeniging van wetenschap en geestelijke magt, „het roomsch-katholieke kerkstelsel, neemt met snelheid in dit land „eene positie in, welke de opmerkzaamheid van ieder denkend mensch „tot zich moet trekken. In vorige dagen waren wij gewoon daaraan „te denken en daarvan te spreken als van iets, waarvan de ge„schiedenis verhaalt, dat in verafgelegene landen zijne verderfelijke „magt uitoefende, doch waarover wij ons weinig hadden te be„kommeren.

„Maar die tijden zijn voorbij. Een groot gedeelte van de staat„kundige, maatschappelijke en godsdienstige magt wordt thans in „ons land door die Kerk uitgeoefend. Noord-Carolina is onlangs „nog tot een diocees verheven; een jong, werkzaam, ijverig, be„kwaam, innemend Bisschop is er benoemd. Daarenboven schijnt „men eene buitengewone inspanning aan te wenden om in de „Zuidelijke Staten invloed en magt te winnen. En wij zijn er „thans bijzonder vatbaar voor. Velen van hen, die vroeger rijk „waren, zijn nu verarmd; zij hebben geene beschaving ontvangen, „doch zij schatten de voordeelen eener gepaste opvoeding hoog. De „bitterste druppel in hun kelk is, dat zij niet in staat zijn om aan „hunne kinderen zulk eene opvoeding te geven. Nu worden zij „met de Katholieke Kerk bekend. Deze biedt al wat aantrekkelijk „is aan: volkomene beschaving, kennis — en alles voor niets of „voor een spotprijs. De belofte is groot, de kinderen gaan naar „de school, zij worden in het Katholicisme opgevoed, en de ouders „zijn op eens half tot dat geloof bekeerd. De sluwheid, waarmede „de Katholieke Kerk in den laatsten oorlog alles voor allen gewor„den is, heeft eveneens velen aangetrokken. Een groot gedeelte

„der soldaten waren Roomsch-Katholieken, zelfs werd er eene vrien-
„delijke en welwillende correspondentie gewisseld tusschen Zijne
„Heiligheid te Rome en den President der Geconfedereerde Staten.
„Vele priesters, de Liefdezusters waren vol opoffering jegens onze
„zieke en gewonde soldaten, en hunne daad van zelfverloochening
„werd ter hunne eere en ter hunne aanbeveling bezongen, terwijl
„alles, wat de Protestanten gedaan hebben, vergeten is. Dit be-
„grijpen de Katholieken; van daar de vermeerdering hunner ker-
„ken, scholen en priesters, om het roomsche geloof over ons volk
„te brengen."

Het bovenstaande is genoegzaam om het oordeel der Protestanten over het Katholicisme in de Vereenigde Staten te leeren kennen. Aan onze lezers het maken van verdere gevolgtrekkingen overlatende, nemen we althans voorloopig afscheid van de Katholieken in het gebied der Unie.

H. J. H. Ruscheblatt.

DE KATHOLIEKE VOLKSVRIEND. [1])

Dit maandschrift, dat nu is toevertrouwd aan eene vaste redactie, is zijn vijfden jaargang niet ongelukkig begonnen.

De Katholieke Kerk in Noord-Amerika is een flink artikel. De Schrijver geeft het woord aan een Protestant, die de Kerk in de Vereenigde Staten naauwlettend heeft gadegeslagen. Deze beschrijft, hoe aldaar kerken, scholen en liefde-gestichten gebouwd worden; hij voert ons binnen de kerken en maakt ons getuigen van de innige godsvrucht der geloovigen; met bijzondere ingenomenheid schildert hij het werk der Christelijke Broeders in de scholen, der Liefdezusters in de gestichten, der priesters aan het sterfbed en op het slagveld. Hij bewondert het, dat van den eenen kant zulk eene gestrenge tucht in de Kerk heerscht, en dat van den anderen kant zooveel vrijheid gelaten wordt aan de geestelijken van minderen

---

1) Onder redactie van W. J. van Campen, pr. en H. L. Spoorman, pr. Vijfde jaargang. Met kerkelijke goedkeuring. Amsterdam, A. van den Hoeven.

rang en zelfs aan de lecken. De Katholieke Kerk, zegt hij, schikt zich in de vrije republiek, en zij is er de steun van. In één woord, door te toonen, dat die Kerk voldoet aan al de menschelijke vermogens, dat zij voorziet in alle behoeften en niet alleen den afzonderlijken mensch maar ook de maatschappij verheft, dat zij bloeit onder alle klimaat en allen regeringsvorm, — levert de protestantsche spreker een levendig uitgewerkt bewijs, dat de Katholieke Kerk waarlijk *katholiek*, dat zij *goddelijk* is.

Zou dit artikel niet afzonderlijk gedrukt en verspreid kunnen worden? Voor dit geval zouden wij den Schrijver raden, een meer sprekenden titel te kiezen en eenige hoofden te plaatsen in den loop van het stuk.

Pius IX en het russische Gouvernement (in de 2e en 3e afl.). Pius IX, die den jeugdigen Mortara onder zijne bescherming genomen heeft, zou Hij zijne Katholieken in Rusland en Polen aan hun lot overlaten? De Paus had het gedoopte Jodenkind, nu een kind van God en van de Kerk, in zijne armen gehouden, ofschoon Goevernementen, afgevaardigden van godsdienstige genootschappen en al de liberale dagbladen en schreeuwers aanhielden op de uitlevering van dat kind: zou Hij dan vreezen, den Tzaar aller Russen onder de oogen te zien, nu het de zaligheid gold van millioenen zielen?

Genoemd artikel geeft ons een helder verslag van hetgeen Pius IX gedaan heeft voor onze vervolgde geloofsgenooten in Rusland en Polen, van het in 1847 gesloten konkordaat, van het herhaalde aandringen des Pausen op de uitvoering daarvan. Niets mogt baten; het konkordaat is onuitgevoerd gebleven, op alle punten is het geschonden, het is eindelijk door Rusland ingetrokken. Keizer Nicolaas heeft reeds gestaan voor de regtbank van God, de tegenwoordige keizer Alexander II wordt inmiddels geoordeeld door de katholieke wereld en al wie afschuw heeft voor gewetensdwang, voor het schenden van woord en trouw en handteekening.

Bloemen der graven (in de 4e afl.). Onder dezen wel eenigzins vreemden titel vinden we eene voortreffelijke beschrijving van de lijk- en begrafenis-plegtigheden bij de Katholieken.

Na eene korte uiteenzetting der redenen, waarom de Kerk zooveel eerbied bewijst aan de ligchamen der afgestorvenen, doet de Schrijver bijna niets anders dan eenvoudig verhalen, wat er, volgens het romeinsche Ritueel, om en bij het lijk gebeuren moet.

Waarin is dan de voortreffelijkheid van zijn werk gelegen?

Hierin, dat hij de kerkelijke plegtigheden, die uit zich zelven zoo verheven zijn, niet heeft pogen op te luisteren door vreemde kleuren; dit is een bewijs van fijnen smaak.

Het vervolg zal zich, hopen we, niet te lang laten wachten.

Monseigneur Berteaud (in de 5e afl.) is een bisschop, van wien kan gezegd worden: „De wetenschap, de moed en de wijsheid vereeni-„gen zich in hem en vlechten hem eene schitterende kroon." In tijden als tegenwoordig zijn zulke mannen als zoovele sterren, die ons bemoedigen in den duisteren en onveiligen nacht.

De feestdagen der H. Maagd (in 2e de en 3e, 4e en 6e afl.). Deze reeks van artikelen is eene belangrijke studie, die wel minder nuttig zal zijn voor het volk, maar eene eervolle plaats kan innemen naast Benedictus XIV *de Festis* en Binterim's *Denkwürdigkeiten.*

Gaarne zouden we een woord zeggen over *De H. Lodewijk ter kruisvaart* en vele andere artikelen; maar het blijkt reeds genoeg, dat *De Volksvriend* alle aanbeveling verdient. De lage prijs, *f* 2.40 voor een geheelen jaargang of twaalf afleveringen, maakt het geschrift toegankelijk voor elk katholiek gezin.

J. DE BRUIJN.

DE MAASBODE. [1])

In den Mainzer *Katholik* (*Juli* 1869) komt een merkwaardig opstel voor over *Die Katholische Presse in den Niederlanden* (*Tagesblätter und andere Zeitschriften*). Het is niet altijd naauwkeurig, het is niet overal volledig; in weerwil dezer gebreken geeft het aan onze duitsche medebroeders in het geloof een tamelijk juist overzigt van onze katholiek periodieke litteratuur, dat ons, Katholieken van Nederland, tot eer en aanmoediging strekken kan.

De verslaggever deelt onder anderen mede, dat sinds korten tijd, in eenige provinciën, twee of drie nieuwe katholieke weekbladen ontstaan zijn. „Z. B. der dreimal wöchentlich zu Rotterdam er-„scheinende Maasbode"; hij voegt er echter bij, dat het leven dier bladen nog niet sterk genoeg is, „um zu wissen, ob sie auf die

---

[1]) Dit blad verschijnt te Rotterdam op Zondag, Dingsdag en Donderdag. Bureau Rotterdam, Baan 3—692. Abonnementsprijs voor Rotterdam en Schiedam per kwartaal *f* 2.— en franco door geheel Nederland *f* 2.37½.

„Länge der Ausdruck eines von den Katholiken selbst gefühlten „Bedürfnisses sind."

Voor zoover althans *De Nieuwe Noord-Hollander* [2]) en *De Maasbode* het voorwerp dezer vrees uitmaken, kunnen wij haar geenszins deelen.

De belangstelling in al, wat het publieke leven betreft, inzonderheid wanneer dit met onze godsdienstige overtuiging in eenige naauwere betrekking staat, is hier bij de Katholieken in den laatsten tijd sterk geprikkeld, en daardoor werd de behoefte aan meerdere katholieke organen, buiten de reeds bestaande, door velen gevoeld. Voor deel is deze opgewektheid aan de talentvolle en zoo menigwerf een met een allergelukkigst gevolg bekroonde pogingen van *De Tijd* groot te danken. Door zijnen echt katholieken geest, door zijne standvastigheid en moed in de verdediging der katholieke belangen, door zijn onvermoeid streven om ons, nederlandsche Katholieken, tot het volle bewustzijn onzer regten en tot ons volle regt te brengen, is de vroeger ons niet geheel zonder grond ten laste gelegde onverschilligheid of beschroomdheid, wanneer er voor onze zaak in het openbaar moest worden uitgekomen, aanmerkelijk verminderd. Men moet zich vorige toestanden te binnen brengen om den arbeid van *De Tijd* onder dit opzigt naar waarde te schatten. Dat hij den moeijelijken, maar roemrijk gevoerden kamp onafgebroken met niet minder goeden uitslag voortzette; dat allen hem hierbij met kracht ter zijde staan!

Maar dit terzijdestaan wil ik opgevat hebben niet slechts in den zin van stoffelijken steun door het bevorderen der abonnementen en der plaatsing van advertentiën, of in dien van eene welwillende beoordeeling, en van ernstige, hoewel altoos binnen den kring van het bijzondere leven blijvende, medewerking; neen, men gevoelde, dat er naast den beproefden strijder meerdere medestrijders moesten opstaan, die gelijk hij openlijk optredende, de zaak der waarheid zouden dienen door de voorlichting en leiding der publieke meening en het bestrijden der tallooze dwalingen, die

---

[2]) Dit onder vele opzigten voortreffelijke blad — de meeste hoofdartikelen zijn van de hand van Dr W. J. F. Nuyens — verschijnt tweemalen iedere week, op Woensdag- en op Zaturdag-avond. Uitgever: G. Veel te Alkmaar. Abonnementsprijs, franco per post, *f* 4 60 in 't jaar.

omtrent de Katholieke Kerk, hare leer, tucht, geschiedenis, overheden en anderen harer voornaamste leden, onophoudelijk worden verspreid.

Mij dunkt, de oprigting van *De Nieuwe Noord-Hollander* en die van *De Maasbode*, het goede getal van abonnées, de tijd, gedurende welken zij reeds bestonden en telkens vooruitgingen, de positie, die zij nu reeds hebben ingenomen, de invloed, dien zij uitoefenen, dit alles is reden in overvloed om te zeggen, dat zij „der Ausdruck eines „von den Katholiken selbst gefühlten Bedürfnisses" zijn.

Zullen zij het daarom ook „auf die Länge" blijven? Wie onder ons twijfelt aan den voortduur van hun spoedig opgekomen bloei? Laten de wakkere redactiën maar aan zich zelven getrouw blijven — het is overbodig te zeggen, dat wij hier geenszins voor vreezen — en het overige volgt van zelf. De Katholieken weten, wat zij behoeven.

Het werd dan ook in de laatste jaren tastbaar, dat de Katholieken niet slechts in 't staatkundige, maar ook ten opzigte, van 't godsdienstige, dat wil zeggen, van hetgeen hun het dierbaarste is, veel zouden verliezen, indien ze hunne stem niet luide en dikwerf verhieven. We wijzen op de sterke uitbreiding, die de nederlandsche periodieke pers in 't algemeen genomen heeft, zoodat thans alle eenigermate gewigtige belangen in 't openbaar van verschillende kanten worden bediscussiëerd, en hij, die zwijgt, ja die zich maar niet luide doet hooren, moet verwachten, dat alles buiten hem en dientengevolge veel tegen zijnen wensch wordt geregeld en uitgemaakt. Verder denken we aan de niet zelden tot eene soort van woede opgedreven partijdriften, welke geene middelen ontzien om aan hunne leus de zegepraal te verzekeren; de leugen, de laster, de smaad moeten met kracht en spoedig weêrlegd en tot schande gemaakt worden. Welk een geraas ontstond er, over de ongelukkige krankzinnige te Krakau, welk een koor van smaadkreten tegen het Katholicismus is er bij die gelegenheid niet losgebarsten! De uitkomst van het door *De Maasbode* ingestelde onderzoek heeft ons klaarblijkelijk getoond, dat hier niemand schuld had dan de ongeloovige oostenrijksche dagbladpers en hare naschrijvers in de verschillende landen. [1]) Doch het bleek tevens, hoe noodig

---

[1]) Vgl. *Brieven uit Krakau betreffende de non Barbara Ubryk*, enz. Rotterdam. G. W. van Belle. Prijs 10 cents.

het was, van vele kanten en op vele plaatsen eene openlijke en krachtige tegenspraak in te brengen.

Van vele kanten en op vele plaatsen moet de Katholieke Kerk en het welbegrepen belang des vaderlands, worden verdedigd en voorgestaan. Ook de katholieke lezers zijn onderling eindeloos verscheiden; naar ieders smaak, neiging en rigting zijn er verschillende vormen noodig, welke ieder aan een bepaalden kring van lezers het meeste behagen, en door de eigenaardigheden van bijzondere bladen het gemakkelijkste mogelijk zijn; ook de bijzondere aard der omstandigheden van eene of andere plaats vereischt dikwerf een katholiek plaatselijk orgaan, dat den strijd voeren kan tegen de schadelijke of slechte pers, welke in dien omtrek den meesten invloed heeft.

Het is dus niet te verwonderen, zoo er behoefte gevoeld werd aan meerdere katholieke dag- of weekbladen, die bij het toenemen der gevaren de krachten der katholieke pers kwamen vermeerderen en hare werkzaamheid uitbreiden.

Zou nu *De Maasbode* voor zijnen kring aan die behoefte voldoen?

De Katholieken van Rotterdam verdienen den lof, dat hun geloof moedig en werkzaam is; zij, de bewoners der actieve en ondernemende handelstad, die zich krachtig gevoelen door hunnen arbeid, willen zich vooral op het godsdienstig terrein niet minder vrij en ijverig toonen dan zij het zijn in hunne tijdelijke zaken We vinden deze eigenaardigheden in *De Maasbode* terug.

Onbewimpeld verkondigt hij de goede beginselen, zonder vrees grijpt hij iederen aanvaller aan, bestrijdt hij iedere dwaling, die men aan de goê gemeente te Rotterdam zoekt diets te maken; de activiteit schittert u tegen in den vloeijenden, levendigen stijl, de nette uitgaaf, de hooge actualiteit, de zakelijkheid, welke aan dit blad een steeds klimmend getal lezers verschaften. Het is waar, over de wijze, waarop *De Maasbode* in zijne *Gemengde berichten*, *Ephemeriden*, *Brokstukken uit een Dagboek*, *Kenmerken der moderne richting* aan de kracht van eenen levendigen geest den vrijen loop laat, geldt het woord, eens in dit tijdschrift [1]) geschreven: „Die „vorm, zoo behagelijk aan de meesten, heeft om zijn humoristiesch „satyriesch karakter eene gevaarlijke zijde; men vergete het nooit: „de satyre wordt alligt te bitter."

---

[1]) Dl LIII, blz. 417.

Maar van den anderen kant, willen we hier ook herinneren, vooreerst aan de hevigheid der aanvallen, waaraan alles, ja alles, wat den Katholiek dierbaar is, thans in verscheidene groote bladen schier dagelijks bloot staat, en aan de volgende woorden van een geleerden franschen Bisschop: „Est-il défendu dans les „polémiques de la presse d'assaisonner ses attaques de mots spiri- „tuels et piquants?.... Nous ne voyons pas pourquoi un usage „loyal de cette arme utile serait interdite à la bonne cause... Nos „adversaires contestent souvent ce droit aux catholiques... Cette „prétention de leur part est manifestement injuste, et, de plus elle „est très-perfide. En rendant tous les écrits des catholiques en- „nuyeux et tous leurs journaux endormants, ils remporteraient „sur eux une prompte et facile victoire.....

„On nous attaque *per fas et nefas*, nous ne nous défendons que „selon la justice; d'où il suit que dejà les armes ne sont pas égales. „Usons donc au moins de toutes celles qui sont légitimes, et, loin „de repousser du journalisme religieux les formes vives et saisis- „santes, demandons à Dieu que, dans sa miséricorde sur son Église, „il suscite de plus en plus des écrivains catholiques capables de „rivaliser, par la facilité, l'esprit et le talent avec ces enfants „du siècle trop souvent plus habiles, dit le Sauveur, dans la „conduite des affaires du démon que ne sont les enfants de lumière „dans celles du service de Dieu." [1])

Hebben wij geen recht om te zeggen, dat de bede, door den ijverigen en wijzen Bisschop uitgesproken, ook voor ons vaderland verhooring vindt, en dat, onder meerdere katholieke auteurs van den tegenwoordigen tijd, de redacteuren van *De Maasbode* niet het minst gelukkig de wapenen weten te hanteren, die Mgr. Parisis in de handen der katholieke periodieke schrijvers wenschte te zien?

H. J. J. Prenger.

---

[1]) *Cas de Conscience* par Mgr Parisis, éveque de Langres, Louvain. C. J. Fonteyn. 1848, p 174.

TWEE VERTALINGEN VAN PATER ARNOLD'S „DE IMITATIONE SACRI CORDIS JESU „LIBRI QUATUOR."

In onze Julij-aflevering van het verleden jaar werd bovenstaand ascetiesch boekje aanbevolen, en thans reeds hebben wij er twee vertalingen van aan te kondigen.

De eerste is verschenen „ter drukkerij van J. en H. Van der „Schelden, te Gend": de naam van haren bewerker wordt niet genoemd. De tweede is nog ter perse, bij Mosmans te 's Bosch, en zal het werk zijn van den eerw. heer Tschierschke, kapelaan te Kampen.

De gentsche vertaling is zeer goedkoop, een net boekje van 628 bladzijden voor één gulden. Menigeen zal voorzeker met onberekenbaar nut ook dat boekje gebruiken. Toch is er op de vertaling het een en ander af te wijzen. Men stoot er somtijds op uitdrukkingen, waaraan onze ooren nog maar niet gewoon willen worden. Gij leest er, bij voorbeeld, van een wil, „nooit door eenig gebrek „*verkrenkt*"; op eene andere plaats, van een hart, dat „*versteven*", (in plaats van „verstijfd") is. De vertaling laat ook somtijds aan juistheid te wenschen over. Maar er is nog meer. Vóór ieder boek van het latijnsche origineel staat een „wegwijzer", dien de vertaler, zonder dat hij zich verpligt rekende, dit ergens bekend te maken, eenvoudig weggelaten, of slechts voor een zeer klein deel gegeven heeft. Zóó liet hij *plus minus* 34 bladzijden onvertaald. Bovendien bevat het origineel, achter het 5e hoofdstuk van het vierde boek, eene belangrijke dogmatische aanteekening, die meer dan anderhalve bladzijde beslaat, en onderteekend is: „*P. J. A. Cens.*[*or?*]" Ook die aanteekening zoekt men te vergeefs bij den vertaler. Misschien was hij bang voor de theologische termen.

Zal de vertaling van den heer Tschierschke vloeijender en vollediger worden? In dat geval is iedereen, dunkt mij, gaarne bereid, er de 25 cents meer voor te betalen, die zij volgens de annonce meer kosten zal, dan hare wel wat Vlaamsch sprekende zuster.

Deze regels waren reeds geschreven, toen ik de afgedrukte vellen der tweede vertaling ontving. In deze staan de bovengenoemde wegwijzers, onder den titel van „Gidsen", ten geleide in ieder boek.

De aanteekening, waarover boven gesproken werd, bevindt zich ook op hare plaats. De vertaling is vloeijend, laat zich zonder belgische stoornissen lezen en is vrij wat juister dan de eerste. Ik aarzel niet, haar om al deze redenen den voorrang boven de andere te geven, en wensch den vertaler geluk met zijn verdienstelijken arbeid.

J. A. DE RIJK, Pr.

DEKREET VAN DE H. CONGREGATIE DER RITEN.

Over de collecte van den H. Geest, die, ingevolge den Apostolischen Brief van 11 April 1868, dagelijks („quotidie") in de H. Mis moet gebeden worden, is aan de H. Congregatie der Riten deze vraag voorgelegd:

Dubium. An collecta de Spiritu Sancto debeat omitti in diebus primae et secundae Classis?

Het antwoord was:

Negative, et in Festis primae Classis dici debet sub unica conclusione; in Festis vero secundae Classis cum propria conclusione.

Dit besluit der H. Congregatie werd den 8 Julij ll. door Zijne Heiligheid den Paus bevestigd.

SPROKKELING.

VERWAARLOOZING VAN HET H. DOOPSEL TE BERLIJN. Sedert er drie jaren verloopen zijn, nadat in de pruissische hoofdstad *der Taufzwang* opgeheven is, zijn er 7535 kinderen ongedoopt gebleven, terwijl nog 17,493 gedoopt werden. Een waardig begin voor een heidenschen Staat, een schoone toenadering tot het *Ideal des Fortschrittes!*

DIE SPRACHVERWIRRUNG ZU BABEL.

(Linguistisch-Theologische Untersuchungen über Gen. XI, 1—9 von Franz Kaulen, rep. der Theol. zu Bonn.) [1])

Ik wil wel bekennen, dat ik met eenige huivering dit werk in handen nam, om mij van eene betrekkelijk oude schuld aan *„De Katholiek"* te kwijten en een verslag van Kaulens boek te geven. Niet de bijna 300 pagina's groot octaaf, meestal compres en met kleine letter gedrukt, waren hiervan de oorzaak, maar de vrees, dat ik mij zelf veroordeeld had tot de harde taak, om, tegen wil en dank, een loochenstraffing te moeten neerschrijven van hetgeen ik eenige maanden geleden over het ontstaan der taal — een vraagstuk, dat met het onderhavige samenvalt — in ditzelfde tijdschrift heb uiteengezet: eene loochenstraffing nog wel door iemand gegeven, die op het gebied der taalkunde zich reeds een naam heeft verworven.

Iedere bladzijde echter, welke ik doorliep, verzoende mij meer en meer met Kaulen en mijne aangegane verplich-

---

[1]) Mainz, 1866.

Ingezonden.
Dl LVI. October, 1869.

ting; want zijne woorden boden niet alleen eene aaneenschakeling aan van bevestigingen der meening over den oorspronkelijken toestand der taal, waarvoor ik met een beklemd gemoed de pen had opgevat, maar wierpen bovendien een helder licht op menig punt, dat mij vroeger duister was.

Anderen, die, gelijk ik, vreemdelingen zijn op het ge bied der semitische talen mogen het daarom den Schrijver ten kwade duiden, dat zijn boek wemelt van hebreeuwsch, van onleesbaar syrisch, arabisch enz., enz.; ter wille van al het overige, dat zoowel door nieuwheid van opvatting als door duidelijkheid van voorstelling — eene niet alledaagsche deugd bij onze duitsche broeders — uitmunt, vergeven wij hem dit gaarne.

Wat ik hem echter minder vergeef en niet verzwijgen mag, al zou het wat aanmatigend schijnen een man, als Kaulen, te recht te wijzen, is het verzuim, zijne lezers, die nog minder of geheel onbekend zijn met de uitkomsten, het eigenaardig streven en de zegswijzen der vergelijkende taalbeoefening, eene meer uitvoerige en opzettelijke verklaring te geven van de indeeling der talen in isoleerende (worteltalen), aanlijmende (agglutineerende) en buigingstalen; van de bestanddeelen (wortels), waaruit zij bestaan, en van haren vroegeren toestand. Dit gebrek toch maakt zijn werk voor talloozen — want hoe velen leggen zich op dit vak toe? — zoo niet onbruikbaar, dan toch minder begrijpelijk. Het kan wel zijn, dat hij zijn geschrift bijzonder voor de beoefenaars der taalvergelijking en tegen de onredelijke manie der hedendaagsche wetenschap opstelde, welke de omverwerping van de waarheid des bijbelschen verhaals als haar hoogste en eenigste doelwit schijnt gekozen te hebben; doch dit neemt niet weg, dat hij met geringe moeite zijne lezenswaardige

en belangrijke nasporingen voor een veel grooter aantal lezers had kunnen toegankelijk maken, en misschien den lust in hen opwekken voor eene studie, welke hij voor de wijsbegeerte, de godgeleerdheid en de geschiedenis des menschen van zulk een hoog belang acht. 't Is waar, velen vergenoegen zich met het vernemen van de uitkomsten der wetenschap; en van daar, dat tegenwoordig iedereen een geleerde is, en in orakeltaal zijne oordeelvellingen uitbrengt; doch aangenamer en beter is het, ongetwijfeld, wanneer de uitkomsten ons zoo medegedeeld worden dat wij ook iets van de genotvolle *ratio ob quam* weten.

Ik zeg niet, dat Kaulen ons met de *ratio ob quam* niet bekend maakt; maar ik bejammer het, dat hij die *ratio* niet bevattelijk genoeg gemaakt heeft voor een veel grooter aantal lezers; en dit te meer, wijl hij zelf in zijne voorrede zegt, dat voor de theologen in onze dagen het terrein van den strijd verplaatst is; dat zij op menig gebied moeten doordringen, hetwelk schijnbaar aan de godgeleerdheid vreemd is, wijl alle wetenschappelijke vraagstukken ten slotte het *dogma* raken, en de oplossing, die men thans van elk wetenschappelijk vraagstuk tracht te geven, gewoonlijk tegen het *dogma* wordt aangewend. Niet alsof, wat men voor eene oplossing uitgeeft, immer eene oplossing was: eene onderstelling wordt vaak met dien grootschen naam aangeduid; doch dit maakt het juist zoo noodzakelijk om uit eigen oogen te zien. Bij een nauwkeurige toetsing der hooggeroemde oplossingen aan rede en ervaring bevindt men, helaas! maar al te dikwerf, dat de zoo gevierde uitkomsten der wetenschap, die ons gansche godgeleerd stelsel in duigen moesten werpen, niets meer dan holle klanken en ijdele vogelverschrikkers zijn.

Dit is ook het geval met een feit, dat ons het

„*Boek der Schepping*" (*Genesis*) mededeelt, namelijk de spraakverwarring te Babel. Jacob Grimm noemt het een fabel; Pott, een der groote mannen op het gebied der taalvergelijking, heet het eene onmogelijkheid en is zoo bang als de dood, dat Max Müller, zijn niet minder beroemde evenknie, deze gebeurtenis door zijne navorschingen eenmaal zal bevestigen. En waarom, zoo mag men wel vragen, dan toch die bekommering van hem en zijns gelijken, indien het hun alleen om waarheid te doen is? Heeft dan de waarheid minder waarde, wanneer zij in den Bijbel staat? Men zou het waarlijk zeggen!

In weerwil echter van dit *voor* en *tegen* velt Pott reeds een zeker vonnis over dit bijbelsch verhaal en wel door de verklaring, dat de tegenwoordige verscheidenheid der talen oorspronkelijk en met eene vroegere eenheid onvereenigbaar is. Zoo wordt eene zeer onzekere stelling: de onvereenigbaarheid der tegenwoordige verscheidenheid met eene oorspronkelijke eenheid der talen, als eene onbetwistbare en zekere waarheid tegen het bijbelsch woord aangevoerd. Het ja en neen staan hier bij de geleerden even krachtig, het eerste zelfs krachtiger, tegenover elkaar; de wetenschap weet het derhalve niet, toch wordt de bijbelsche uitspraak als leugen gebrandmerkt. Men zou zeggen, dat men thans in vele gevallen aldus redeneert: Het kan niet waar zijn, *want* het staat in den Bijbel.

Het ja, het gevoelen, dat 't schriftverhaal bevestigt, is krachtiger. De wetenschappelijke oplossing van het vraagstuk der oorspronkelijke eenheid van de talen, dat zoo innig — volgens Kaulen en Pott, onafscheidelijk — samenhangt met het feit der spraakverwarring te Babel, moge nog in het verre, verre verschiet liggen (want slechts eene onderlinge vergelijking van de *wortels aller* talen, die

vooreerst nog, wegens het nietige aantal ontdekte wortels, eene onmogelijkheid is, kan beslissen, of zij oorspronkelijk één waren of niet); dit staat reeds vast: het vermoeden, door Kaulen in 1861 geuit, dat verdere nasporingen deze eenheid meer en meer zouden bevestigen, is thans eene waarheid. Max Müllers *„Lectures on „the science of language"*, die van veel later dagteekening zijn, zouden dit kunnen staven. [1]) Neen, wij gaan in waarheid vooruit en lang niet ten nadeele des Bijbels; vóór korten tijd nog kon men, om het in 't oog loopend verschil der rassen, maar niet aannemen, dat het menschdom van één menschenpaar afstamde, en thans leert Darwin al, dat wel vogels en zoogdieren uit denzelfden stamvader kunnen voortkomen; en de wetenschap — *gelooft* het!

Dat van eenen geregelden gang eens betoogs alles afhangt, heeft Kaulen getoond zeer goed te begrijpen. In zijne inleiding wijst hij met een enkel woord op den tweevoudigen toeleg van de bestrijders des Bijbels om óf den tekst der Heilige Schrift zelven aan te tasten en op *„innere, im Text gesuchte Gründe"* haar inhoud voor een onsamenhangend geheel en *non-sens* te verklaren — een in zijn oog ijdel pogen, daar men op nog veel krachtiger gronden de onthulling van het verheven wereld-plan er in kan nawijzen en uiterlijke gronden voor den inhoud kan bijbrengen, waartegen de negatieve critiek niets degelijks kan overstellen — óf stellige feiten en bewijzen tegen de voorstellingen der Schriftuur aan te voeren. Daarna geeft hij de volgorde zijner gedachten breedvoerig aan.

Vooraf wijst hij ter loops op den aard der geopperde

---

[1]) Zie *„De Katholiek"* van Juni 1869, *„De wording der menschen „en der taal"*, aan het einde.

bezwaren. Zij rusten op onderstellingen (hypothesen); en ziet men, hoe de eene onderstelling de andere verdringt, en hoe de uitkomsten der wetenschap meer en meer overeenstemmen met de Heilige Schrift, naar mate zij haar onderstellend karakter verliezen — welk geval zich onophoudelijk voordoet — dan heeft men het recht om, waar de wetenschap en de gezonde schriftverklaring tegen elkander strijden, de juistheid van de gevolgtrekkingen der wetenschap te betwijfelen en van haren vooruitgang de bevestiging van de „*Angaben*" des Bijbels te verwachten. Wij worden ook gewaarschuwd tegen een zekere kunstgreep der wetenschap, waarmede zij hare onderstellingen, ten koste der Heilige Schrift, wil bevestigen. Deze heeft volgens haar met natuurkunde en geschiedenis niets te maken. De H. Schrift, zegt daarom Kaulen, is niet enkel eene openbaring van geloofsstukken en zedeleer, ook andere mededeelingen, die zij over natuurlijke dingen doet, bogen op onfeilbaarheid. Te denken, dat God den gewijden schrijver in het eene bijstond en in het andere ten prooi liet aan dwaling, is Zijner onwaardig. Een naam of getal moge onder de hand der afschrijvers veranderd zijn, voor de zuivere, onvervalschte overlevering van het geheel, van zijne waarheid bleef God ons borg.

Van dit standpunt uitgaande, kent hij dan ook aan de twijfelingen der wetenschap geen recht van bestaan toe; en zoo hij al toegeeft, dat wij tegenover het ongeloof niet kunnen volstaan met ons op de onfeilbaarheid te beroepen, het is echter, zijns inziens, ook niet noodig wetenschappelijke stelsels te bouwen om daaruit de waarheid der Heilige Schrift te bewijzen; 't is ons voldoende, zegt hij, aan te toonen, dat de stellingen, strijdende tegen haar, niet zeker zijn, en dat de zekere en erkende niet tegen haar pleiten.

Hiervan nu gaat hij uit bij de beschouwing van eene gebeurtenis, „die het belangrijkste in de geschiedenis van „de ontwikkeling des menschen na den zondenval moet „genoemd worden, den grooten afval van God, die door „de spraakverwarring en de scheiding der volken te Babel „wordt aangeduid. Aan den eenen kant staan de ge„wichtigste waarheden, de eenheid van het menschelijk „geslacht en de algemeene deelneming aan de erfzonde „met hetgeen te Babel geschied is in het nauwste ver„band, aan den anderen vat dit bericht in Genesis de „som aller kennissen samen, die de taalkunde voor het „hoogste doel van haar streven moet aanzien." De waarheid der Heilige Schrift zal zich hier dus niet alleen schitterend handhaven, maar ook een lichtstraal schieten in het donkere verleden, dat voor de taalkunde nog in de dikke nevelen eens duisteren nachts gehuld ligt. Zoo behoort het!

De Heilige Schrift kon zeker van geen verwarring der taal spreken, zoo er vroeger geen eenheid van taal bestaan had. Wij zullen derhalve eerst dienen te zien, wat men door eenheid van taal te verstaan hebbe: vervolgens, of de tegenwoordige eindelooze verscheidenheid daarmede onvereenigbaar is. Staat het eenmaal vast, dat de tegenwoordige verscheidenheid de vroegere eenheid niet tot eene onmogelijkheid maakt, dan rijst de vraag: hoe geschiedde de verwarring dier ééne taal? De Schrijver wijst ons daarom vooraf op het verband tusschen de spraakverwarring en de overige voorvallen in het leven der menschen en in den gang der openbaring, om daarna den toestand der „*Ursprache*" en haar ontstaan in oogenschouw te nemen en de beteekenis, die zij voor den eersten mensch had. Het gevolg harer hooge beteekenis was, dat met den zondenval reeds de „*Präformation*", de oorzaak ge-

steld was voor eene splitsing der taal; eene splitsing, die noodwendig volgde, zoodra de zonde der menschen, de afval van God, in den bouw des torens, haar hoogste toppunt bereikte. Ook dit is met de ongewijde wetenschap niet in tegenspraak. De geschiedenis bewijst verder de werkelijkheid van het feit, nog spreken de bouwvallen van Babel van de verwatenheid der bouwlieden. Nog overtuigender spreken de tallooze talen van hetgene te Babel geschied is; en wij bevinden, dat de zoozeer verscheidene talen der aarde kenteekenen aanbieden, die den inhoud van het bericht van *„Genesis"* als waarheid doen onderstellen. Die kenteekenen zelven verklaren ons, wat wij door de eenheid en de verwarring der taal te verstaan hebben, waarvan de Schriftuur spreekt. Het mozaïsch verhaal verraadt zooveel kennis van het feitelijk bestaan der dingen dat reeds dit ons verbiedt aan zijne geloofwaardigheid te twijfelen. De bijbelsche tekst wijst ons verder op den samenhang van hetgeen te Babel geschied is met het gansche leven der menschheid en de ontwikkeling der goddelijke openbaring: bij eene nadere uiteenzetting van dit verband schemert ons het plan Gods tegen, om de eenheid, die eenmaal werd verbroken, te herstellen; en het Pinksterfeest te Jerusalem toont ons, in hoeverre de eenheid van spraak en taal op aarde weder bestaan zullen.

Het geheel van Kaulens betoog kunnen wij derhalve tot twee punten terugbrengen. 1°. Hij voert de eindelooze verscheidenheid der talen tot hare oorspronkelijke eenheid terug. 2°. Die ééne taal zien wij weer zich in eene eindelooze verscheidenheid oplossen.

I.

§ 1.

OORSPRONKELIJKE EENHEID DER TAAL.

Uit den aard der zaak begint Kaulen dan het eerst met de eenheid van taal te behandelen, waarvan het *„Boek der schepping"* gewaagt. Na het verband tusschen Gen. XI en de vorige hoofdstukken te hebben aangetoond, verklaart hij de woorden van Gen. XI, 1: *„Labii „unius et sermonum eorumdem"*, door *„Eine Redeweise „und Einerlei Wörter"*, dat wij gevoegelijk zouden kunnen vertalen: *ééne wijze van spreken en éénerlei woorden.* Het woord *lingua*, dat in het vorige hoofdstuk gebezigd wordt en niet anders dan *„sprachlichen Ausdruck"* kan beteekenen, brengt hem tot de meening, dat de twee woorden *labium* en *sermones* de uitdrukking zijn voor de deelen van 't geheel, dat door *lingua* wordt aangeduid. Wat den ganschen zin betreft, allen, Hebreeuwen, Grieken en Latijnen, zijn het daarin eens, dat deze woorden niet doelen op eene eenheid van denken en handelen, gelijk Vitringa beweert, noch op een verschillende taal, voor ieder verstaanbaar door een *donum linguarum*, wat Philastrius voorstaat; maar op eene *„volkommene sprach- „liche Einheit"*.

De beide bovengenoemde woorden voor synoniemen te houden, laat, volgens hem, noch hunne beteekenis, noch het spraakgebruik des Bijbels toe. *Labium* is een spreekwerktuig, *sermones* zijn het gevolg van het spreken: aldus duidt de Heilige Schrift met het eene het „spreken", subjectief genomen, aan, met het andere het „gesprokene", objectief opgevat. Men kan op dezen grond twee beteekenissen aan deze woorden vasthechten en er óf wel met

Origenes eene overeenstemming in *„Denkart und Geistes-„richtung"* en in *„der lautlichen Bezeichnung des Gedachten"* onder verstaan; óf wel, wat even aanneembaar is, onder het eerste *„das grammatische"*, onder het andere *„das „lexikalische Element der Sprache"*. De eenheid van taal in den eigenlijken zin eischt eene eenheid in grammatische vormen en woorden. Eene dergelijke heerschte eenmaal over de gansche aarde, *τὴν οἰκουμένην*.

Tegen deze bepaalde uitspraak nu der Heilige Schrift staat thans het feit, dat er op aarde een eindeloos aantal verschillende talen aanwezig is. Al vermag dit verschijnsel niet in het minste ons geloof aan die uitspraak aan het wankelen te brengen, toch heeft het zijn belang hier de vraag te stellen: hoe is het laatste met het eerste te rijmen? maken de thans verkregen uitkomsten der wetenschap de waarheid dier woorden tot een leugen, het verhaald feit tot eene onmogelijkheid?

Uit eene nauwkeurige vergelijking der talen blijkt reeds dat haar aantal, strikt genomen, zoo heel groot niet zijn kan. Wij kunnen dit genoeg opmaken uit den strijd, welke over de bepaling van dialect en taal gevoerd wordt. Men noemt de verschillende schakeeringen eener zelfde taal *dialecten*; doch menig dialect is even afwijkend van zijne taal als de eene taal van eene andere. Het nederlandsch noemt men eene taal, toch verschilt het niet meer vau het hoogduitsch, dan het pommersch, hetgeen niettemin een hoogduitsch dialect heet. Het portugeesch is in Galicië dialect, de slavonische talen zijn dit eigenlijk allen.

Houden een aantal talen, bij eene grootere verscheidenheid, nog aan eene meer innige overeenkomst in woorden en grammatische vormen vast, gelijk het spaansch, het portugeesch, italiaansch, wallachisch, dan noemt men

zulk een groep eene *taalfamilie*. Men heeft echter tusschen deze familiën weder een aantal punten van verwantschap in woorden en vormen, zoodat er ook een band bestaat, die een groot aantal dergelijke groepen omstrengelt, en deze hoogere eenheid noemt men een *stam*.

Het valt niet te betwijfelen, dat de dialecten oorspronkelijk in dezelfde taal niet aanwezig waren; maar door de verspreiding der inwoners naar verschillende plaatsen des lands ontstonden. Eenmaal zullen ook de talen derzelfde familie dialecten geweest zijn, welke door de splitsing van één volk in verschillende volken en de verhuizing naar verschillende landen ontstonden; waar zij door de luchtstreek, levenswijze en onderscheidene andere omstandigheden de uiteenloopende gedaanten kregen, die ze tot *talen* maakten. De geschiedenis der talen wijst dit ook duidelijk aan. En hieruit, zegt Kaulen, mogen wij verder besluiten, dat de verschillende familiën van één stam oorspronkelijk eveneens geen verschil aanboden, doch door de oplossing van een „*Urvolk*" in verschillende volken het aanzijn kregen. De indogermaansche volksstam, b. v., woonde zeker eenmaal in de dalen van den Himelaia en verspreidde zich van daar in Europa, Persië, Hindostan om zich in volken op te lossen, zoo verschillend in zeden als in talen.

Beschouwt men derhalve de talen in betrekking tot hare onderlinge verwantschap in woorden en grammatische vormen, dan laat zich haar getal, dat de eene op 800 de andere op 5000 beraamt, tot een zeer gering terugbrengen; men mag zelfs op goede gronden veronderstellen, dat de vooruitgang der wetenschap het meer en meer zal inkrimpen, wijl er aanhoudend nieuwe teekenen van verwantschap worden waargenomen. Het zijn vooral de vroegere bestanddeelen der talen, de wortels,

welke de eenheid in woorden en grammatische vorming beslissend kunnen uitmaken. Vóór men echter de *wortels* aller talen aan eene vergelijking heeft onderworpen, heeft men derhalve geen recht de genetische eenheid of verscheidenheid der talen als eene wetenschappelijk uitgemaakte zaak te beschouwen. [1])

Dr. Pott waagt zich echter aan zulk eene voorbarige beslissing, en, zich grondende op de *„unendliche Mannig-*

---

[1]) „Es ist kein Zweifel, dass .... die Zahl dieser Gruppen .... *„abnehmen* wird". Pott. *Allgemeine Literatur-Zeitung*, 1837, nº. 62, S. 493. De indogermaansche talen, zegt dezelfde, waren voor hare *„Auseinandersprengung identisch"* of liever, zij waren als zoodanig nog niet (*actu*) voorhanden, maar slechts in haar kiem (*potentia*), in eene grondtaal, die met hare splitsing verdween.

Niet enkel de eenheid in woorden en grammatische vormen, maar ook alleen de grammatische bouw is voldoende om tot de (physiologische) verwantschap der talen te besluiten. Eene taal moge nog zoo veel vreemde woorden opnemen, zij onderwerpt deze aan hare grammatische vormen en wetten; omdat de grammatische vorming eener taal niet verwisseld wordt; want de talen zijn niet het werk van overleg, maar van het onbewuste leven des geestes. De grammatica is, om zoo te zeggen, een aangeboren, wezenlijk bestanddeel der taal; die den *vorm* eener taal aanneemt, zal ook de *stof* aannemen, niet omgekeerd.

Kaulen geeft eene (*vorläufig noch zu modificirende*) indeeling van M. Müller aan: Vier taalstammen onderscheidt hij (genealogisch) in Azië 1) den indogermaanschen, 2) den semitischen, 3) den tartaarschen of turanischen, 4) den eensylbigen (koreesch, tibetaansch, chineesch, achterindisch). Balbi neemt drie stammen voor Afrika aan, zonder daarbij degenen te rekenen, die tot Azië behooren. Oceanië, d. i., Australasië en Australië, bezit twee taalstammen: het polyneesch en het melaneesch: van Gabelentz brengt deze tot elkander, Bopp en M. Müller brengen ze zelfs tot de aziatische stammen terug. Hoe veel stammen Amerika telt, is niet op te geven; men weet nog te weinig van de talen, die daar gesproken worden. Groot is haar aantal zeker niet. „Neemt men in aanmerking, dat de talen van „geheel het vasteland gemeenlijk physiologisch verwant zijn, en dat „zij in vorm der turanische talen zeer nabij komen, dan kan de „moeilijkheid, om het aantal talen tot zeer weinigen terug te bren„gen, niet groot zijn".

M. Müller geeft in zijne *„Lectures"* slechts drie taalstammen op. Zie *„De Katholiek"*, Mei 1869.

Hoe gering het aantal stammen ook zijn moge, de moeilijkheid blijft, wat het scheppingsverhaal betreft, dezelfde, zegt Kaulen, zoo lang er meer dan één oorspronkelijke taalstam kan aangewezen worden.

„*faltigkeit so gut wie slechthin unvereinbarer innerer „Sprachformen*", besluit hij: „VERSCHIEDENE *von einander „genealogisch völlig unabhängige Sprachen* GIBT ES, *d. h. „solche, welche nur im letzten Hintergrunde aller Men- „schenrede, im menschlichen* GEISTE *ihre Einheit, nicht „aber in* EINER *gemeinschaftlichen Ursprache ihren ersten „historischen Anknüpfungspunkt finden*".

Tegen deze bewering nu stelt Kaulen de uitkomsten der wetenschap over, ten betooge, dat 1°. de verscheidenheid in *uiterlijke* gedaante („*lexikalische und grammatische „Gestaltung*"); 2°. de verscheidenheid in *innerlijke* vormen *niet* onvereenigbaar zijn met eene oorspronkelijke eenheid.

Alle talen, zoo is de gang zijner redeneering, zijn, dit staat geschiedkundig vast, ten slotte worteltalen, d. i., talen, die vroeger, of thans nog, de beteekenis (*stof*) en de betrekkingen (*vorm*) door wortels uitdrukten en zich gemakkelijk leenden om in den loop der tijden, door verschillende omstandigheden, eindelooze schakeeringen in woorden en vormen (uiterlijke en innerlijke) te doen ontstaan. Het is derhalve niet de tegenwoordige verscheidenheid van woorden en vormen, maar de oorspronkelijke verscheidenheid der wortels, welke het genetisch verschil der talen moet staven. Nu is het aantal der opgespoorde wortels nog te nietig om eene vergelijking te maken. Men heeft dus geen recht om bij voorbaat eene genetische verscheidenheid af te kondigen; en dit te minder, wijl de ontdekking van nieuwe wortels bijna altijd tot de ontdekking van overeenkomst tusschen de talen geleid heeft.

1°. *a*) Vooraf zij opgemerkt, dat identiteit in woordenniet altijd een bewijs is voor de onderlinge verwantschap van eenige talen, evenmin als een verschil immer een grond is om het tegendeel aan te nemen. Vergelijk het chineesche *thee* en ons *thee*, en *dies* en *jour*, wier verband daarentegen

het latijnsche *diurnus* (italiaansch *giorno*) zeker maakt. Hier echter komt meer de verschillende klankvorm, waarin de inhoud derzelfde gedachte in verschillende talen vervat is, in aanmerking: b. v. *hond*, *dog*, *chien*, *canis*. Wanneer men hierbij evenwel in het oog houdt, dat de letterklanken eeuwen lang door dezelfde letterteekens worden weergegeven, en dat deze met een in het oog loopend verschil door verschillende volken worden uitgesproken, (laat den Duitscher den Zwitser zijne *ch* eens nazeggen!); dat het schrift, hetwelk de uitspraak zeer gebrekkig weergeeft, dezelfde karakters behoudt, terwijl de uitspraak verandert — vergelijk de engelsche uitspraak van *nature* (uitgesproken: *nétscher*), het fransche *nature*, het duitsche *Natur* (oe), ons *natuur* — dan gevoelt iedereen, hoe vermetel het is om verschil van klankvorm onvereenigbaar met vroegere eenheid te noemen. En heeft men het schijnbaar zeer onvereenigbare in de indogermaansche en semitische taalstammen reeds kunnen samenbrengen, hoe kan men dan zoo bout de onvereenigbaarheid der chineesche, polyneesche en amerikaansche talen nitspreken, waarvan men zoo weinig weet, en wier spraakgeluiden zoo moeilijk juist en duidelijk op te vangen zijn? Waren er twee taalstammen, waartusschen de wetenschap hoegenaamd geen verband zag, ook dan nog zou men, denkende aan de groote verscheidenheid, welke de uitspraak in dezelfde *„Sprach-„stoffe"* kan te weeg brengen, behooren te huiveren om als een orakel de onvereenigbaarheid aller talen af te kondigen.

Ook dit, dat hetzelfde begrip door verschillende spraakgeluiden in verschillende talen wordt weergegeven, acht Kaulen geen bezwaar.

De romaansche talen, het spaansch, het fransch, het italiaansch, zijn ongetwijfeld voortspruitsels van hetzelfde latijn, en toch noemt de eene de *vrouw*, *muger* van *mulier*,

de andere *femme* van *femina*, de laatste *donna* van *domina*. Dat wij *mensch*, en de Latijnen *homo* zeggen, is ook geen bewijs voor de onvereenigbaarheid. Ons *homo* is in *gomo* (nog in *bruidegom*, *brutigomo*, *man der bruid*, overgebleven) verloren gegaan.

Uit de kennis van het verloop der letterklanken, waardoor de *media* tot *tenuis*, de *tenuis* tot *aspirata*, de *aspirata* tot *tenuis* wordt (b. v. θύρα, gotisch *daur;* oudhoogduitsch *tor*), maakt men het verband veler talen op; andere wetten, volgens welke een letterklank in een anderen overgaat, welke ons den sleutel wellicht zouden aangeven om tot het verband tusschen de nu nog onvereenigbare taalstammen door te dringen, kent men nog niet. Dat zij niet bestaan, noch ontdekt zullen worden, durft niemand beweren. Men kan hier dus geen beslissend oordeel uitspreken. Dit beslissend oordeel moet ongetwijfeld lang uitblijven; wijl alleen de ontdekking van den vroegeren vorm der woorden, van de wortels, die wetten kan aan het licht brengen [1]). En is het zeker, dat althans een enkele wortel eener taal is verloren gegaan, gelijk die van het duitsche *truhtan* (heer), dan zou de bewering: „het verschil der talen grondt „zich op het verschil der wortels", door te zeggen, dat dit laatste verschil uit het uitsterven van verwante wortels te verklaren is, alle kracht missen.

Om de onvereenigbaarheid der talen te bewijzen, is zulk eene nasporing der wortels aller talen te noodzakelijker, wijl de mensch het geheel, dat hij zich voorstelt, thans naar een enkele hoedanigheid benoemt. De opvatting der dingen verschilt onder de menschen: de een zal door

---

[1]) Het spaansche *quietud* (*rust*) en het litthausche *pakajus* zal ieder genetisch verschillend noemen; de beide woorden stammen evenwel volgens een vaste wet uit denzelfden wortel, welke in het sanskrit *śi*, in 't latijn *quie*, in het gotisch *hei* luidt.

dezen, de ander door genen indruk getroffen worden; verschillende dingen, verschillende omstandigheden zal de eene ontmoeten, de andere niet. Dit alles heeft noodwendig verschillende benamingen, derhalve ook verschillende woorden moeten voortbrengen, om reden de begrippen en dus ook de spraakgeluiden er voor uiteenliepen [1]). Alleen eene vergelijking der wortels kan derhalve het geschil beslechten.

b) Het verschil van letterklanken en ook dat van woorden bij de uitdrukking derzelfde begrippen is derhalve zeer goed te rijmen met eene vroegere eenheid. Doch de taal drukt niet alleen de voorwerpen der gedachte uit, maar ook de betrekkingen tusschen die voorwerpen, en dit doet zij eveneens door spraakgeluiden, door uiterlijke vormen [2]);

---

[1]) *Hand* en *hond* zijn *grijpers*, de *dochter* eene *melkende*. De Hebraëer noemt den *gier den (jongen) liefhebbenden*, *de maan de bleeke*, *het dier het stomme;* de Chinees den *tijger den vorst des wouds*, *de akademie der geleerden een woud van pennen*. Ook dit verklaart de mogelijkheid van het verschil van woorden, bij gelijkheid van wortels. Zie *„de Katholiek"*, Juni 1869. Pott zegt zelf *„dass, „wollte man in Betreff der präjudicirlich vorausgesetzten Ursprungs- „einheit* [Kaulen zegt met hetzelfde recht, *Ursprungsverschiedenheit*] *„aller Sprachen der Erde, zu einem entscheidenden Endresultate gelan- „gen, das Geschäft dieser Wurzelausziehung ... sich auch erst über „sämmtliche Sprachen hätte erstrecken müssen."*

[2]) *Uiterlijke vorm*, *„äussere Sprachform"*. Het wezen eener taal bestaat in de wijze, waarop *beteekenis* en *betrekking* worden uitgedrukt. *Beteekenis*, d. i., de voorwerpen der gedachte, meer of minder in 't algemeen, ook wel *stof* genoemd; *betrekking*, d. i., de onderlinge verhouding dier voorwerpen, *vorm*. De uitdrukking van de *beteekenis* in spraakgeluiden heet *wortel;* dezen kan men onderscheiden van alle spraakgeluiden, die de *betrekkingen* uitdrukken. *Betrekking* en *beteekenis* vormen het *woord*. Het verschil der talen bestaat in de verschillende wijzen, waarop beteekenis en betrekking, stof en vorm, de voorwerpen der gedachte en de gedachte verhoudingen weergegeven worden. Eene volmaakte taal drukt dit in spraakgeluiden of letterklanken uit; eene minder volmaakte laat de betrekkingen soms raden. De uiterlijke taalvorm zijn dus de grammatische vormen voor *geslacht*, *getal*, *naamval*, *personen*, *tijden*, *wijzen*, *trappen van vergelijking* en ook de uitgangen der woordvorming. Neem, b. v., den wortel *denk*, de beteekenis wijzigt zich naar gelang men er, *en*, *baar*, *elijk*, *er*, *ers*, *ster* achtervoegt; het is een stof, die in ver-

deze vormen zijn in verschillende talen verscheiden; hoe nu is deze verscheidenheid met eene ééne *Ursprache* overeen te brengen?

De voorwerpen van het denken kunnen niet anders dan in zekere betrekkingen gedacht en alzoo in *woorden* voorgesteld worden. Het is mogelijk, dat men deze be-

---

„*Innere Sprachform*", *innerlijke taalvorm*. Hieronder verstaat men in 't algemeen de eigenaardige opvatting bij de benoeming van iets. Zoo stelt het *woord* vaak meer voor dan zijn begrip eigenlijk aanduidt. Bij *slang*, *serpens*, *anguis*, denkt men aan 't geheele dier met schubben, kleur enz.; bij *schilderij*, *tableau*, *quadro* aan een geheel kunststuk; doch de woorden spreken slechts van een *slingerende*, *een kruiper*, *een wringer*, van *schilderwerk*, *paneel*, *vierkant*. De uitdrukkingen voor dezelfde gedachte: *er zijn*, *il y a*, *es gibt* verschillen, *letterlijk*, in beteekenis. Aldus zal de eene taal den lijdenden vorm (*worden*) door een woord, dat *eten*, een andere door een, dat *lijden*, een derde door een, dat *gaan* beduidt, uitdrukken.

Von Humboldt verstaat er vooral onder „*die allgemeine Denkform*, „*insoweit sie von jeder einzelnen Sprache durch lautliche Mittel wieder-*„*gegeben wird.*" Volgens hem bestaat er een innerlijke taalvorm, aan alle talen gemeen; wijl overal dezelfde logische categorieën door middel van spraakgeluiden worden aangeduid. Hij neemt slechts een *gradueel* onderscheid aan in de talen met betrekking tot de *innere Sprachform;* hij onderscheidt ze naarmate zij voor de categorieën van het denken meer of minder bepaalde vormen bezitten.

Pott en Steinthal zoeken er „*das eigenthümliche System der gram-*„*matischen Kategorien einer Sprache*" in. Zij meenen, dat in iedere taal een bijzonder *Denksystem*, *eine bestimmte Volkslogik* zich openbaart; waarom dan ook de grammatische categorieën niet altijd met de logische overeenkomen. „*Die innere Form einer bestimmten* „*Sprache ist die von dem Volksgeiste in bestimmter Weise ihm selbst* „*vorgestellte allgemeine Denkform.*" Het is dus de aanschouwing, die de mensch zelf heeft van zijne aanschouwing der dingen. Steinthal moet derhalve op dit punt een *principieël* onderscheid, op de verschillende opvatting des volks gegrond, in de talen aannemen.

De logica heeft vaak een geheel ander subject dan de grammatica. „De koffie groeit in Afrika." Hier zal de logica Afrika voor het subject houden, waarop „de koffie groeit" rust. De logische categorieën willen het *bepalende* vóór het *te bepalen* voorwerp, het attribuut vóór zijn subject, 't subject vóór zijn praedicaat, het object achter hetgeen het aanvult. De grammatica volgt dit niet altijd op. Het chineesch zal dit doen, andere talen weer niet: zij onderscheiden vaak niet tusschen proedicaat en attribuut, tusschen *de man is groot*, en *groote man*. De een zal het bepalende vóór, de ander achter plaatsen, of het object in het subject als 't ware laten opgaan, gelijk het groenlandsch. Voor: *ik braad vleesch op het vuur*, zegt de Mexikaan: *ni — k — tle — watsa in*

trekkingen door den toon of de plaatsing der wortels [1]) aangeeft: b. v. in het chineesch (*niù, vrouw; niú, huwen*). Dit neemt echter niet weg, dat, strikt genomen, de Chineesen ook vele betrekkingen door spraakgeluiden (*Bedeutungslaute*, vormen) uitdrukken; hun vormen staan slechts meer op zich zelven: de geslachten b. v. *jin, mensch; nan jin, man; niu jin, vrouw; pe fu, oom; pe mu, tante.* De Japanees zegt *o dori, haan; me dori, hen;* hij drukt het verledene uit door *ldi;* het meervoud door *su, tu, men; tha, hij; tha men, zij.* Men vormt *substantiva* door *khwam, zaak,* bij een attribuut te voegen: *khwam ron, warmte; khwam ru, wetenschap.* Het thibetaansch *po, vader; mo, moeder,* vormt *rgyal po, koning, rgyal mo, koningin; rapho, bok.* Zoo drukken dan wortelwoorden de betrekkingen uit, nu eens meer dan minder nauw met het grondwoord verbonden, soms onkenbaar, en geheel er mede samengesmolten. De Zuid-Afrikaan (Namaiqua) spreekt, b. v., het pronomen bijna immer met een ander woord uit: *au, man; ta, ik; auta, ik; auz, gij; aut, hij; mata, ik geef.* De zelfstandige uitdrukkingen om louter betrekkingen, *ik, gij* enz. uit te drukken zijn *partikels*, geen eigenlijke woorden. En voor alle talen geldt dan ook: *„alle Wörter und Wortformen erweisen „sich als eine Zusammensetzung von selbständigen Wurzeln."*

Waardoor echter smolten stof en vorm tot één woord samen? vraagt de Schrijver. Gemeenlijk door den klemtoon.

— *nakatl* = *ik — het vuur — braad het vleesch*; hij lijft alles in één woord in.

Logisch zijn er geen praedicaten zonder subjecten; grammatisch wel; of het eene subject is geheel verschillend van het andere, of de logische gedachte geheel anders dan de grammatische B.v. *Het regent* (wie?); *er wordt gezongen; het ontbreekt hem aan moed; de weg loopt, gaat over* (gaat, loopt hij?).

„Allerdings sind die grammatikalischen Kategorien nicht dieselben „wie die logischen, aber in den grammatikalischen Kategorien offenbart „sich doch das Logische". Kuno Fischer. *Logik und Metaphysik.* 12—3.

[1]) *Oneigenlijk wortels*, daar de chineesche woorden ook verminkte taalvormen zijn.

De nadruk viel natuurlijk steeds op het hoofdwoord; dit veroorzaakte, dat de *vormwortel* tot een op zich zelf beteekenloozen uitgang, tot louter vorm werd [1]). Er heerscht, wel is waar, eene groote verscheidenheid in de wijze, waarop verschillende talen die vormwoorden aanhangen — het hebreeuwsch, b. v., zet den vorm van het imperfectum vóór, van het perfectum achter — zoodat enkele zelfs de *„Beziehungslaute"* in den wortel inschuiven; doch ten laatste *„haben wir wieder dieselbe Verbindung von Wurzeln „wie in andern Sprachen."*

Doch behalve deze wijze om de betrekkingen uit te drukken, heeft men nog eene andere, namelijk de klankverwisseling, verkorting, en verlenging der vocalen. Zoo zal in het mandschuri de *a* steeds het mannelijke, de *e* het vrouwelijke aangeven b. v. *ama, vader; eme, moeder.* In het hebreeuwsche *katal, katol, jiktol, kotel* worden door de klankverwisseling verschillende betrekkingen van het begrip *dooden* aangegeven (*doodt, dooden, doodde, doodend*); in het arabisch het begrip regeeren op dezelfde wijze: *malk, koning; mulk, koningrijk; milk, iets, wat men bezit;* gelijkerwijze gaan wij te werk; *band, bond* [2]). Eene verandering van consonanten werkt

---

[1]) Zoo zijn de uitgangen *baar* (*φέρω, dragen*) *vruchtbaar; heid, wezen*, en *er* in *jonker* (voor jonkheer) enz. oorspronkelijk woorden. De vormen der personen in de talen van den *indogermaanschen* stam zijn eigenlijk voornaamwoorden. Sanskrit *as-ti, hij; ἐσ-τι; es-t; is; is-t* enz.

[2]) Ook wij vormen woorden door klankverwisseling (*Ablaut*, wortelklankverwisseling); Kaulen en anderen beweren, dat dit van later tijd is, en dat de indogermaansche talen eigenlijk *plastisch*, d. i., mijns inziens, *schilderend* zijn. Onze woordvorming geschiedt dan ook veelal door vormen, die oorspronkelijke woorden waren, en dus meer schilderend de betrekkingen aangaven: *baar*, b. v., drukt eigenlijk het begrip van voortbrengen uit; de uitgang van het imperfectum *de* is van *doen;* de 3e persoon enk. van 't praesens *t* beteekent *hij* enz. De Semieten doen dit alles door den klank, die dan een symbool of teeken is, dat een zekere overeenkomst met het

vaak hetzelfde uit: de verdubbeling des medeklinkers vormt, b. v., de „*Intensivform*" van het hebreeuwsche werkwoord.

Alzoo worden dan de betrekkingen of vormen uitgedrukt door *a*) den toon, *b*) de plaatsing, *c*) door vormwoorden, *d*) vormsyllaben (*prae- of affixen*) of *e*) klankwijziging. Op drieërlei wijze gaat derhalve de grammatica in alle talen te werk. Men drukt of alle voorwerpen der gedachte, stof en vorm door afzonderlijke wortels, d. i., vormwoorden uit (isoleering); of door onkenbaar geworden wortels, d. i., vormsyllaben (aanlijming); of door buiging, d. i., door klankwijziging in de wortels. Hierom verdeelt men de talen (morphologisch) in drie groote groepen [1]). Er moet echter wel in het oog ge-

---

begrip heeft. Wij hebben *Ablaut* in de ongelijkvloeijende werkwoorden: *breken, brak, brok, breuk, gebrek; blik, blijk, bleek, blaken*, enz. De *Ablaut* schijnt van later tijd te zijn. Men verwarre hiermede niet den *Umlaut*, waardoor, b. v., de *a* in *e* overgaat. *Erg* van *arg* (argwaan).

[1]) I. Isoleerende. Het chineesch (koreesch?), birmansch, siameesch, anamitisch, tonkinsch enz. II. Aanlijmende. Deze vormen het grootste aantal. Men merkt daarbij de klimming op van vormwoorden tot vormsyllaben. Het egyptisch met de verwante afrikaansche talen; de polyneesche, de amerikaansche, de zuid-afrikaansche (die van Kongo, Suaheli enz.); de turanische, in twee hoofdgroepen verdeeld; *a*) het tartaarsch (mandschusch, mongoolsch, turksch, finsch, hongaarsch, japaneesch, siberisch); *b*) die van Voor-Indië (niet 't sanskriet), het tamulisch, telingaasch enz. De indogermaansche: sanskriet, iranisch, slavonisch, duitsch, grieksch, italiaansch, keltisch. III De semitische. Zie „*De Katholiek*", Mei 1869.

Kaulen maakt de juiste opmerking, dat zoodra de oorspronkelijke elementen (woordvormen) niet meer gevoeld worden, weldra de analysis (isoleering, indien men wil) weer de synthese vervangt. Het gotisch was rijk in vormen voor naamvallen enz. Zij smolten weg, en wij gebruiken om de betrekkingen uit te drukken veelal voor de naamvallen weer afzonderlijke woorden, voorzetsels, hulpwoorden enz.; *hebben* wordt thans, vroeger niet, bij het werkwoord gebruikt. Na isoleering treedt soms wel weer aanlijming in. De Engelschman zegt *suppose, onderstel*, de Amerikaan *spose*. Dit mag echter eene uitzondering heeten.

Het chineesch vertoont teekenen van aanlijming, en in deze taal zouden de vormen en de woorden spoedig samensmelten, ware

houden worden, dat geen enkele groep, het chineesch uitgezonderd, zich consequent aan ééne wijze van woordvorming houdt. De aanlijmende talen gebruiken zoo goed vorm*woorden*, als vorm*syllaben*, de buigingstalen wenden de laatste benevens de klankwijziging aan. Alles kruist dooreen. Het geheel biedt een tooneel der grootste verwarring aan.

Maar thans stelt Kaulen weer de vraag: is deze *„unendliche Mannigfaltigkeit der äussern Sprachgestaltung"*, die overigens nog al vrij wat wordt ingekrompen, een afdoend bewijs voor eenen verschillenden oorsprong der talen?

Neen, zegt hij, hiervoor ontwaren wij bij al de uiteenloopende verscheidenheid der talen te veel overeenkomst in de wetten, die aan de *„Bildungen"* ten grondslag liggen. En hij wijst nogmaals op de vormingen der geslachten in het chineesch enz.; alsmede op de *„Verbalformen"*, welke de verschillende categorieën (*persoon*, *meervoud*, *verleden* en *grondbegrip*, b. v. in *studuimus*) onderscheiden aanduiden. Toont Bopp aan, dat de naamvallen in het indogermaansch oorspronkelijk *„Pronominalstämme"* zijn, Böhtlingk maakt zich sterk om dit voor het tartaarsch ook te doen; en dat het vóór- of achterplaatsen hier

---

het schrift (beeldschrift) en de wijze van schrijven hiertegen geen hinderpaal. Woord en vorm klinkt in de uitspraak dan ook dikwijls als één woord.

Dat het in den grond op hetzelfde neerkomt, indien de Dajak *né*, d. i., gehuwde (*kyralyne*, *koningin*; *kyraly*, *koning*) en wij *in* voor 't vrouwelijke (*koningin*) aanwenden, is duidelijk.

Of men een lidwoord omzet: *folket*, in 't Deensch, wij *het volk*; bewijst ook niets tegen de stamverwantschap; wij zeiden vroeger ook wel: *maget schoon*.

Eigenlijk onderscheiden zich dus de talen slechts door een meer of minder nauw verband tusschen stof en vorm. Vergelijk hier de *sesquipedalia verba*, als in 't groenlandsch, *sanigiksiniariartorasuaromaryotittogog*: hij zegt, dat gij ook zult heensnellen, om u een fraai mes te koopen.

niets afdoet, bewijst het willekeurig en afwisselend gebruik der talen zelven.

Eene andere reden tegen Potts grootspraak vindt hij in de eindelooze *„Mittelstufen"* der talen, waardoor zij aan alle hoofdtypen tegelijk toebehooren. Van de chineesche eensylbigheid tot de hebreeuwsche buiging loopt een keten in eindelooze schakels. Men zou derhalve veeleer besluiten, dat zooveel verscheidenheid zich langzaam uit één geheel gevormd heeft. Mijns inziens mogt hij er gerust bijvoegen: alles duidt aan, dat eene almachtige hand het heerlijke gebouw heeft neergeworpen, welks ruïnen thans verward dooreen liggen.

Het krachtigste tegenbewijs echter put Kaulen uit de historie der vormleer. Deze toont aan, dat alle talen de verschillende wijzen van vorming hebben doorloopen. Hoe verder wij teruggaan, des te nader vinden wij ze *„dem Zustande, worin alle Beziehungen der Wurzeln, also „alle grammatischen Kategorien, durch gesonderte Bezeichnun- „gen, d. h., durch selbständige Wurzeln, ausgedruckt werden. „Die ursprunglichste grammatische Form aller Sprachen „muss also die Isolirung gewesen sein."* [1])

---

[1]) In den oudsten vorm der indogermaansche taal, namelijk het Veda-dialect, zegt Steinthal, vertoonen zich de *vormsylben* nog in eenen toestand, die niet veel van hare *„wurzelhafte Beschaffenheit"* verschilt (neem, b. v., 't oud-gotisch *salboda*, *salfde; da* is het imperfectum van *doen*). Zie noot bl. 223 [2]) en 224.

Dit is van te grooter beteekenis, wijl de indogermaansche taalstam zich het meest van zijne oorspronkelijke vormen heeft verwijderd, en wij zijnen loop 4000 jaren, dien van andere talen nauwlijks 1000 jaren, kunnen nagaan. In de semitische talen is de toestand van eensylbigheid wel moeilijker op te delven, maar toch niet minder zeker. (Wüllner. *Verwantschaft des Ind. Sem. und Tibet.*) Vele, nog kort geleden, isoleerende talen, verbuigen thans, gelijk wij, met naamvallen.

Overigens kan men uit den *„grammatischen Zuschnitt"* eener taal in eene bekende periode niet besluiten tot den geschiedkundigen loop dier taal in vroegeren tijd. Of het chineesch, zegt Steinthal, in zijne tegenwoordige isoleering nog de oorspronkelijke isoleering bezit, dan wel uit een meer volmaakten toestand geraakt is, weten wij niet; dit geldt van bijna alle talen, het indogermaansch uitgenomen.

Wisselt derhalve, zoo besluit Kaulen, de grammatische vorming eener taal, dan is het vermetel te beweren, dat de verscheidenheid der uiterlijke gedaante der talen de gedachte aan eene vroegere eenheid niet eens toelaat. Doet toch het verschil in de gedaante der woorden, noch het verschil in woorden, voor hetzelfde begrip in verschillende talen gebruikt, hier niets af, gelijk wij boven gezien hebben, dan moet dit hetzelfde geval met de *vormen* zijn, die evenzeer in den grond *woorden*, of, wil men, *wortels* zijn. „De feiten toonen, dat eensylbigheid en aanlijming, „aanlijming en buiging, buiging en isoleering zich in „eene en dezelfde taal vereenigen en slechts door tijde„lijke *Bildungstufen* uiteengehouden werden; bestaat er „alzoo zulk eene verscheidenheid in talen, die tijde„lijk nevens elkander loopen, dan kan zij geen bewijs „tegen eene oorspronkelijke eenheid dezer talen leveren. „Hier komt derhalve weder alles neer op de *Wurzelfor„schung, indem bloss die Wurzeln uns dasjenige Element „in der Sprache darstellen, das vor aller geschichtlichen „Veränderung deren wesentlichen Bestandtheil bildet.*"

2°.) Ook *„die unendliche Mannigfaltigkeit so gut wie „slechthin unvereinbarer inneren Sprachformen"* [1]) pleit, volgens Pott, tegen het woord der Heilige Schrift. Wat von Humboldt, wat Pott en Steinthal onder *„innere „Sprachformen"* verstaan, weten wij reeds. Von Humboldt meent, dat *„der Unterschied aller Sprachen auf einer „quantitativen Verschiedenheit des Kategorienschema's in „denselben beruht."* „Maar dit belet ons niet", zegt Kaulen, „de talen als uit eene gemeenschappelijke *Ursprache* „ontstaan te denken, welke *Ursprache* de som van alle „categorieën, die in de afzonderlijke talen voorkomen,

[1]) Zie de noot over de innerlijke taalvormen blz. 221 en 222.

„tot schema had, zoodat in iedere taal slechts een deel „der oorspronkelijk voorhanden geweest zijnde categoriën „behouden bleef. Wij behoeven deze eerste taal slechts „in den toestand te denken, waarin er nog hoegenaamd „geen bepaalde *Formbezeichnung* bestond, evenmin als „een bepaald stelsel van categorieën (schema), maar alle „verhoudingen der *Denkobjecte* hare uitdrukking onmid- „delijk in de samenstelling der eenvoudige wortels von- „den: en wijl het geschiedkundig vaststaat, dat ook „de meest ontwikkelde talen eenmaal in dezen toe- „stand geweest zijn, zoo verhindert niets aan te nemen, „dat in deze periode alle talen, die thans naar de „meerdere of mindere mate harer categorieën gescheiden „zijn, één geheel vormden. Dit zou echter dan eerst „te bewijzen zijn, wanneer de wortels van alle talen „bekend waren. Wij steunen hierbij op *eine höchst „bedeutende Auctorität*", het gezag van Benfey namelijk.

Wat Potts en Steinthals theorie betreft, ook deze voert evenmin noodzakelijk tot eene oorspronkelijke verscheidenheid der talen. Al was zij onbetwistbaar, toch zou zij eene vroegere eenheid tot geene onmogelijkheid maken. En dit bewijst onze Schrijver uit Steinthals eigen woorden over den *„Urzustand der Sprache unmittelbar nach „der Sprachschöpfung"*: „Waarom was het den taalvor- „menden mensch vooral te doen? Om zijnen natuurgenoot „een waargenomen of gevorderde werkelijkheid mede te „deelen; d. i., hem mede te deelen, dat dit of dat was, „of geschieden moest. De spreker had de aanschouwing „van hetgeen hij gezien had of gedaan wilde hebben. „Hij had dit kunnen afschilderen; maar de taal schildert „niet. Zij biedt geene aanschouwingen aan, maar louter „voorstellingen, d. i., middelen om zich aanschouwingen „te vormen. Wanneer nu een paar woorden in een

„reeks na elkander werden uitgesproken, dan boden de „in den hoorder verwekte voorstellingen een voldoend „middel aan om zich daaruit de aanschouwing samen te „stellen. — Komt het dus op het noodige aan, dan „was het toereikend den hoorder de elementen der aan- „schouwing te leveren; en het kon hem worden overge- „laten, ze in die betrekking tot elkander te brengen, „welke aan de aanschouwing des sprekers en aan de „waargenomen of gevorderde werkelijkheid beantwoordde. „De spreker behoefde ook geene bepaalde aanduiding te „geven van de betrekkingen der deelen eener aanschou- „wing. De verbinding der voorstellingen kon geheel „aan den geest des hoorders overgelaten blijven; ieder „kon ze licht en zonder dralen tot stand brengen, zij „behoefde niet uitgesproken, in klanken aangegeven te ,worden. Zij voltrok zich van zelf louter door het me- „chanismus der ziel. Omdat de aanschouwingen in hare „elementen worden opgelost, houden deze elementen, „de voorstellingen, nog niet op vereenigd te blijven." — „Wij komen hier", zoo besluit Kaulen, „dus weer op „hetzelfde standpunt der taal terug... Ondersteld nu, „dat er bij zulk een toestand eener ééne taal eene groote „gebeurtenis plaats greep, waardoor eene splitsing van „het *Urvolk* werd te weeg gebracht, dan is zeer goed „de mogelijkhied denkbaar, dat de afzonderlijke volken „hun eigen aanschouwingen naar een verschillende opvat- „ting er van hebben uitgedrukt en op deze wijze aan de- „zelfde taalstof, die zij uit den tijd vóór de splitsing „medenamen, verschillende innerlijke taalvormen hebben „geschonken." De innerlijke vormen bewijzen derhalve evenmin iets tegen eene mogelijke eenheid, zoodra de identiteit der wortels vaststaat. Het is wederom Benfey, die deze meening steunt door er op te wijzen, dat er

„ein Sprachzustand vorherging, in welchem ein grammatisches „System, eine Coordination und Subordination der sprach- „lichen Erscheinungen nach verschiedenen grammatischen „Kategorien... nicht vorhanden war." En na onderscheidene oorzaken te hebben aangegeven, die de verschillende taalvormen konden te weeg brengen, b. v., schrift, volkstoestanden, en een *„Nützlichkeitsprincip"* — om in één woord veel uit te drukken, hetgeen vooral de telegraaf thans in de hand werkt; wat drukt de beursspeculant al niet in één woord uit! — beroept Kaulen zich evenals Pott op zijn *„literarisches Gewissen."* Wanneer Pott beweert, dat men voor de oorspronkelijke eenheid der talen nog geen bewijs heeft aangebracht, en het gewaagde van zulk eene bewering als eene kleinigheid beschouwt, dan, voorwaar, schat hij zich zelven wat hoog, en brengt de oprechtheid van zijn *„literarisches Gewissen"* in twijfel. En dit te meer, wijl mannen als Müller en Bunsen het *voor* met evenveel geleerdheid hebben betoogd als Pott vermetel het *tegen* als beslissend wil doen doorgaan. Het gevoelen van dergelijke geachte autoriteiten mag zeker ieder *„litera- „risches Gewissen"* zonder schaamte omhelzen. [1])

---

[1]) In zijne VIII Voorlz. I serie (in 1861 gehouden) verklaart M. Müller, dat, naar zijne meening, de genetische verscheidenheid der talen, ten opzigte van de oorspronkelijke eenheid der taal en van de eenheid des menschelijken geslachts niets afdoet. Men zal minstens de *mogelijkheid* moeten aannemen, dat een der latere afstammelingen van Adam een nieuwe taal vormde. Dit geeft te meer kracht aan de volgende woorden van dezen geleerde:

„Wanneer men beweren wil, dat de talen een verschillend begin „gehad hebben, dan moet men eerst bewijzen, dat de talen onmo- „gelijk een gemeenschappelijken oorsprong konden gehad hebben."

Hij vat zijn betoog verder aldus samen. I. „Niets dwingt ons „een verschillend zelfstandig begin aan te nemen voor de *materiëele* „elementen van de turanische, semitische en indogermaansche „taalstammen; het is integendeel mogelijk, zelfs thans nog, wortels „aan te wijzen, welke in deze drie takken, sedert hun eerste „splitsing, gangbaar en gebruikelijk geweest en gebleven zijn."

II. „Niets noopt ons een verschillend begin voor de *formeele*

§ 2.

HOEDANIG WAS DE EERSTE TAAL?

Na dit beroep op zijn *„literarisches Gewissen"* gaat Kaulen tot de behandeling van een ander vraagstuk over, dat niet minder aantrekkelijk is dan het vorige, en er ook onmiddelijk mede in verband staat, en hier noodig aan een onderzoek moet onderworpen worden. Hij stelt de vraag: hoedanig was de eene eerste, oorspronkelijke taal? En wat den algemeenen toestand dier taal betreft, laat hij ons reeds uit het waarschuwend woord van Bunsen [1]), die de genetische eenheid der talen getracht heeft aan toonen, bevroeden, dat wij hier de grammatica ter zijde moeten zetten om meer de aandacht aan de wortels te wijden. „Iedereen", zoo vervolgt hij,

---

„elementen aan te nemen in de turanische, semitische en indoger-
„maansche taalstammen; en ofschoon het onmogelijk is het arische
„systeem der grammatica van het semitische, of het semitische van
„het arische af te leiden, zoo is het ons toch volkomen klaar, hoe
„óf door bijzondere invloeden, óf door afslijting en nutteloosworden
„der taal de verschillende grammatische systemen in Azië en Europa
„konden voortgebragt worden."

Hooren wij Pott eens tegen M. Müller.

„Ja gerade darum trete ich ihm [Müller] *entgegen, weil er seinen „Argumentationen durch Gelehrsamkeit, Scharfsinn und Geist fast „überall einen so verführerischen Reiz zu verleihen weiss dass ihnen „nur zu leicht, auch wo sie falsch sind, zu erliegen Gefahr läuft, „selbst wer nicht gerade zu den Unkundigen gehört, um so mehr „als sich bestimmte theologische Interessen hineinzumischen drohen, die „auf die Linguistik nur voreinnehmend und verwirrend wirken, und „sie über kurz oder lang ihrem alten heillosen Sprachen muschmasch, „und einer nicht bloss bildlichen confusio Babilonica wieder überant-„worten könnten."* *Sapienti sat!* Wij weten genoeg!

1) *„That we must leave the strictly grammatical comparisons „entirely out of the question, as soon as we extend our researches „beyond the nearest degree of affinity."* Men houde ook wel in het oog, dat het bestaan van grammatische vormen juist geen noodwendigheid is om een taal schoon te doen zijn. Het engelsch gebruikt voor bijna alle betrekkingen afzonderlijke woorden, toch noemt Grimm het de schoonste taal.

„die eene oorspronkelijke eenheid aller talen voorstaat, „moet, om consequent te blijven, ook aannemen, *dass die „Wurzeln sämmtlicher Sprachen identisch sind, und dass es „einmal für sämmtliche Sprachen ein Zustand gab, in dem „die Wurzeln den einzigen lebenden Sprachstoff bildeten*". Hij meent deze bewering zelfs door de boven aangehaalde tekstwoorden van Gen. XI bevestigd te zien. Geeft, zoo zegt hij, die plaats de twee bestanddeelen der taal aan — die in *lingua* (לָשׁוֹן) Gen. X, 5, 31 zijn samengevat — den *vorm* door het hebreeuwsche woord, שָׂפָה, dat de Vulgaat door *labium* vertaalt, de *stof*, door דְּבָרִים, hetgeen zij met *sermones* overzet, dan zullen wij het laatste woord meer in den zin van „*Sprachwurzeln*" hebben te nemen, en beteekent het de stoffelijke grondbestanddeelen der taal; zoo zien wij niet alleen een helder licht opgaan over hetgeen de openbaring leert, maar ook door de openbaring in de keten der taalkundige kennis een schakel ingelascht, dien de wetenschap alleen niet kon leveren.

De vraag, welke taal onze eerste ouders gesproken hebben, is niet nieuw. De vergelijkende taalbeoefening heeft eigenlijk aan haar het aanzijn te danken — al was dan ook, zou M. Müller zeggen, het streven, om alle talen in het hebreeuwsch terug te vinden, langen tijd, een belemmerend „hangblok". Een anderen hinderpaal vond deze wetenschap, volgens Kaulen, in de zucht, om niet alleen aan te toonen, *hoedanige*, maar ook, *welke* taal men in den aanvang gesproken heeft. Men hield zich overtuigd, dat de „*Ursprache*" na de babelsche verwarring in een beperkten kring — het huis van Sem en diens naneef Heber — was bewaard gebleven. De Joden en de Kerkvaders zijn hierin eenstemmig. Die taal kon na-

tuurlijk niet ander geweest zijn dan het hebreeuwsch. Sommigen gronden zich hier vooral op de namen *Adam*, *Eva* enz.; zeker een ijdele grond, want dat men in plaats van *Adam* niet *Aardman* (*homo*, *humus*), voor *Kaïn* geen *Wunnibald*, voor *Noë* geen *Troosterijk* schrijft — gelijk de hebreeuwsche tekst doet door den naam van den eersten mensch te vertalen — is eene onregelmatigheid, die men echter steeds en overal elders heeft in stand gehouden.

Te zeggen, aldus spreekt Leibniz [1]), die met den Jesuïet Hervas een der hevigste bestrijders dezer meening is, dat het hebreeuwsch de oorspronkelijke taal geweest is, staat gelijk met te beweren, dat de takken de boomstam zijn. Kaulen schijnt dit ook toe te geven: want bij al zijne geneigdheid om het hebreeuwsch voor de *„Ursprache"* te houden, wil hij het liever voor een der takken, het dichtst bij den stam ontsproten, dan voor den boomstam hebben aangezien; de andere semitische talen laat hij bovendien in dat voorrecht in meerdere of mindere mate deelen. Niet, dat hij ons wil leeren, *welke* taal het eerste menschenpaar sprak; maar hij wil niet meer dan een gegrond vermoeden opperen, *hoedanig* zij wellicht geweest is, en hij voegt hierbij als zijn gevoelen, dat het oude hebreeuwsch wel het meest van de *„Ursprache"* zal gehad hebben.

Deze bescheiden gissing bouwt hij op de volgende redeneering: de taal is één met onze natuur, zij is haar, om zoo te zeggen, ingeschapen; zij zal dus eene gedaante hebben, die rust op onze natuur en met haar harmoniëert; geene taal nu is zoo natuurlijk als het hebreeuwsch: bijgevolg enz.; Kaulen verklaart dit nader.

---

[1]) Deze geleerde schreef steeds zijn naam zonder *t*.

Hij schijut de taal op te vatten als een natuurlijk gevolg van ons redelijk en menschelijk bestaan; zij is ons *bijna* zoo eigen als den vogel zijn kweelen. Doch men verlieze niet uit het oog, dat hij hier denkt aan de naar ziel en ligchaam onverwelkte menschelijke natuur.

Gelijk wij uit geest en stof bestaan, en de stoffelijke vorm in overeenstemming is met den geest; aldus is het ook met de taal. Er bestaat tusschen het woord en de gedachte het innigste verband, evenals tusschen ziel en lichaam. In het woord spreekt daarom de geest, gelijk in het lichaam de ziel uitstraalt. In de spraakgeluiden trillen al de aandoeningen onzer ziel, alle hare gewaarwordingen stralen er in door. Doch dat klanken-kleed — indien ik zoo spreken mag — is geen willekeurige vorm; neen het past voor die aandoeningen, voor die gewaarwordingen; het is eigen aan die gedachte; de toon, de klank, de in beweging gebrachte spraakwerktuigen zijn in overeenstemming met de denkbeelden, die zij weergeven. De woorden weerspiegelen de werking van ons gemoed; Kaulen noemt ze daarom symbolisch; hun vorm is het teeken, het zinnebeeld, als 't ware, van een gewaarwording of gedachte. Dit symbolische der taal, dat onze natuur zoo geheel eigen is, vinden wij meer terug in het hebreeuwsch dan in de arische talen, welke meer plastisch (schilderend) zijn; zie blz. 223, de noot [2]). Zij toch gebruiken woorden, waar de semitische talen slechts klankwijziging aanwenden.

Doch de woordeu in het hebreeuwsch zijn nog veel meer dan symbolisch. „*Was immer in der Wirklichkeit des „Seins oder des Denkens vorhanden ist, wird in der „Sprache durch Laute dargestellt, die nach ihrer physiolo- „gischen Beschaffenheit die Vorstellung des Wirklichen ver- „sinnlichen.*" De samenhang tusschen begrip en geluid

is derhalve niet enkel symbolisch, maar ook *organisch*, of, gelijk Steinthal zegt, *pathognomisch*. Voor het bestaan van dezen samenhang in onze organische natuur pleit een merkwaardig verschijnsel. Het staat taalkundig vast, dat de bovenzinnelijke begrippen eigenlijk nimmer onmiddelijk door spraakgeluiden worden uitgedrukt; al het bovenzinnelijke moet, om in de taal uitgedrukt te worden, eerst tot een zinnelijk analogon worden teruggebracht. Het abstracte, metaphysische drukt men eigenlijk altijd overdrachtelijk uit. Wij mogen dit niet meer gevoelen: de grondbeteekenis van alle woorden, die het bovenzinnelijke uitdrukken, laat niet toe er aan te twijfelen. Zelfs worden in de zinnelijke wereld vele dingen enkel naar de analogie genoemd, waarin zij tot andere staan. Men mag daarom veilig aannemen, dat alle spraakgeluiden, strikt genomen, zinnelijke aandoeningen en gewaarwordingen weêrgeven. [1])

„Al deze metaphorische toepassingen in de taal schij-

---

1) Wat het symbolische aangaat zegt Heyse: „Das A ist im „Allgemeinen der Ausdruck des gleischschwebenden, sanften, klaren „Gefühles, der ruhigen Anschauung, der Betrachtung (ah!) — „Das U, der aüsserste, tiefste Vocal, drückt die Empfindung des „Widerstreben, der Abwehr: Furcht, Grausen, entsetzen aus (hu!) „Wie die Vocale im Ganzen dem Ausdruck des Gefühls dienen „müssen, so bezeichnet auch jeder einzelne eine besondere Stimmung „der Seele."

„Im Gegensatze hierzu gehören die Consonanten wegen ihrer „Tonlosigkeit einer andern Sphäre, als der des bloss empfindenden „Seelenlebens an. — Mit dem Lippenlaute reisst sich die Sprache van „dem bloss vocalischen Empfindungslaute los und beginnt zur artiku„lirten Vernunftsprache zu werden; mit dem Zungenlaute geht sie zur „Hindeutung auf die objective Vorstellung über; mit dem Gaumenlaute „kehrt sie in die Innerlichkeit des Subjectes zurück, aber nicht mehr „Ausdruck der sinnlichen Empfindung, sondern der bewussten „Selbstthätigkeit des denkenden und wollenden Geistes. — Im „Einzelnen lässt sich die charakteristische Bedeutung der Conso„nanten nicht so feststellen, wie die der Vocale." De lipletters drukken, b. v., als subjecktieve werkzaamheid der lippen het blazen uit, *flare*, *spuere*, *spuwen*; in zoo verre de lucht achter de gesloten lippen wordt weggeworpen, een werpen: *βάλλειν* (bah!); erder het

„nen ten slotte een brug te moeten vormen, waarmede „men komt tot eene organische uitdrukking der ge- „dachte. Duidelijk toch is het, dat tusschen de voor- „stelling van het bovenzinnelijke en de spraakwerktuigen „niet eer eene betrekking mogelijk is, voordat het zin- „nelijk beeld een *Mittelglied* tusschen beiden gevormd „heeft; doch evenmin is het te loochenen, dat ook op „zinnelijk gebied menige voorstelling tot een analogon

---

sluiten der lippen een *binden, ballen*; de tongletters wijzen op een tegenhouden, *δεσμός, domare, dam.*

Wat het tweede betreft: „Elke klank", zegt Grimm, „heeft „zijn natuurlijk, in het orgaan, dat hem voortbrengt, gegrond en „tot aanwending komend gehalte." „De toon der stem drukt „wezenlijk de stemming des gemoeds, de verschillende nuancen „des gevoels uit, wijl hij berust op de verschillende graden der „inwendige kracht, welke de stembanden spant en in beweging „brengt." Dit geldt bijzonder de vocalen. De beteekenis der U kan men verklaren uit het organisch ontstaan des geluids vóór in den mond; de *„gleichmüthige Stimmung"* geeft men *natuurlijk* weer door het openen van den mond, A; de vorming der L beantwoordt geheel aan het *gladde, klevende, linde, leise;* die der R aan de „zitternde Hervorstossung des Hauches", welke zij uitdrukt.

Al neemt Kaulen aan, wat Locke reeds bevroedde, dat het metaphysische door uitdrukkingen, die op zinnelijke waarnemingen betrekking hebben, wordt weergegeven, men behoeft hem daarom nog voor geen volgeling te houden van dezen wijsgeer.

Enkele voorbeelden ter verduidelijking: *Toorn* in het hebreeuwsch het *snuiven der neus*; *het leven, de adem*; wij spreken van *gehoorzamen, neigingen, bevalligheid,* van *iemand aanhangen*, aldus drukt men het zuiver *„Geistige"* met den naam eener zinnelijke werking uit. Men denke aan *inbeelden, begrijpen, besluiten, ἀγαθός = wat vaststaat = goed, πνεῦμα, ψυχή, spiritus, geest* van *gijzen;* zelfs het fransche *étais* komt van *stare* (vroeger, *estait*). *Schrikken* = springen (*Heuschrecke, schrikkeljaar*); *hoffen = stilstaan*, de jager zegt: *der Hirsch hofft.* Men kan deze voorbeelden tot in het oneindige vermeerderen. Dat het eene volk meer het bovenzinnelijke door de namen voor het zinnelijke *met bewustzijn* zal teruggeven, dan het andere, behoeft geen betoog. De volken der Zuid-Zee kennen geen woorden om het *louter* metaphysieke aan te duiden; de phantasie der Arabieren drukt ook gaarne het metaphysieke op deze wijze uit: de volken, die meer denken dan gevoelen, gelijk het onze, gevoelen niets meer van de oorspronkelijke beteekenis der meeste woorden, die zij voor het bovenzinnelijke aanwenden. Niet alleen bij het metaphysieke en abstracte, ook op zinnelijk gebied speelt het overdrachtelijke een groote rol: wij spreken van den *rug* eens bergs, den *voet* der tafel, den *stam* eener familie enz.

„wordt teruggebracht, *um dem organischen Ausdruck durch „die Sprachlaute näher gelegt zu werden, als sie an sich „sind.*" De aangevoerde feiten vinden hunne verklaring in de pathognomische kracht der klanken en bevestigen het bestaan van zulk eene organische beteekenis. Men houde echter bij dit alles wél in het oog, dat er hier slechts van eene *„natürliche Bedeutung der Laute*" spraak is. De gevormde *„Vernunftsprache*" verduistert vaak deze *„Urbedeutung*" der spraakgeluiden. De letterklanken en begrippen hebben zich in den loop der tijden volgens eigenaardige wetten, die niet meer op de beteekenis, welke de vocaal voor de gewaarwording heeft, rusten, gewijzigd. Hoe oorspronkelijker echter eene taal is, des te meer overeenkomst zullen wij tusschen de spraakgeluiden en de beteekenis aantreffen. Zulk eene verhouding is evenwel alleen te denken in een ongeschonden menschelijke ziel en lichaam en dezer harmonische verhouding. Dit brengt ons dan tot de overtuiging, dat in de eerste periode der taal *„die organische Bedeutung des Sprachlautes „die gesammte Sprachbildung bedingte*". De *„Ursprache*" zal derhalve eene taal geweest zijn, *„in welcher der „Denkinhalt des Menschen vermittelst einer, auf physiolo- „gischen Gesetzen beruhenden Symbolik der Sprachlaute, „einen organischen Ausdruck fand.*" Wijl de sporen dezer eigenaardigheid het meest in het hebreeuwsch worden aangetroffen, meent onze Schrijver die taal, als eene, die de oorspronkelijke het dichtst nabij komt, te mogen beschouwen.

Maar Kaulen is geen man, die ons met zulk een kleinigheid naar huis zendt. Hij bevredigt onze nieuwsgierigheid nog meer; verder licht hij zoo veel mogelijk den sluier van het verledene op; hij voert ons tot in de zalige dreven van het paradijs, om ons, al is het dan

ook slechts onduidelijk en zwak, iets van de klanken te doen hooren, welke daar weerklonken hebben.

De taal is een uitvloeisel van de menschelijke natuur: in den aanvang moet zij daarom geweest zijn gelijk de mensch, welke haar sprak, naar ziel en lichaam was. En de eerste mensch was geen kind, hij was evenmin een gewoon mensch. Aan het bezit der verhevenste bovennatuurlijke deugden paarde hij een schat van natuurlijke kennis. De laatste was hem ingestort, dit was het gevolg van den buitengewonen toestand, waarin hij zich bevond; overigens was zij, wat haren aard betreft, aan de kennis, die wij langs den gewonen weg verwerven, gelijk. De graad der kennis alleen verschilde. Wat de kracht des menschelijken geestes slechts omvatten kan, omvatte de geest van Adam. Zoo uitgebreid zijne wetenschap was, zoo klaar, zoo juist was zij tevens. Hij was de grootste theoloog, de grootste wijsgeer, de grootste natuurkundige, de grootste rekenkundige, de grootste sterrekundige en physioloog, dien de aarde heeft gedragen. [1]) In weerwil van dit alles kon hij zijne kennis vermeerderen; zijne wetenschap toch was meer eene bespiegelende en afgetrokkene, en ieder individu bood hem een nieuwen voorraad van concrete kennissen aan.

Van dit standpunt uitgaande, moet men de taal van dien eersten gelukkigen sterveling beschouwen; en op die wijze behoort men te onderzoeken naar de *stof* en den *vorm* dier „*Ursprache.*" „Wat waren de woorden van den eersten „mensch? Zij waren, gelijk de onzen, spraakgeluiden, die „de voorstellingen des menschen uitdrukten; hoewel, wat „hunne gesteldheid aangaat, van de onzen zeer verschillend. „Dit onderscheid bestond én in den *geistigen Gehalt* én

---

1) Vgl. *Summa S. Thomae Aquinatis*, I. q. XCIV.

„in den klankvorm (*lautliche Form*) der woorden. Aan „den eenen kant toch waren de voorstellingen van den „mensch in het paradijs geen subjectieve *Gebilden*, welke „de aanschouwing naar een enkel kenmerk bepaalden, „gelijk de onzen, maar juiste *Schöpfungen*, die met het „bestaan der dingen geheel in overeenstemming waren, „en het voorgestelde in zijn *geheel* omvatten. De samen- „hang der klanken met deze voorstellingen was geen „onbewuste, gelijk in onze talen, ook geen conventio- „neele, zoo als de logica haar beschouwt, maar een „symbolische, of liever, wijl deze uitdrukking te weinig „zegt, een organische."

„De klank", zegt Steinthal, „is bij de schepping der „taal geen gemaakt teeken, maar op zich beteekenisvol „en verstaanbaar; alzoo geen *σύμβολον*, maar een *ὄργανον*." Daarom waren de woorden der eerste taal de *signa naturalia* van het gedachte.

Of deze woorden louter eensylbige „*Lautgebilden*" waren, gelijk de wetenschap zich dit van de oudste rededeelen voorstelt, behoeven wij nauwelijks te onderzoeken, daar men aantoont, dat de ingewikkeldste „*Lautschöpfungen*", die ergens eene taal oplevert, louter samenstellingen van eensylbige bestanddeelen zijn; daarenboven moet men *a priori* aannemen, dat het geheel en al strookte met de volmaaktheid van het paradijs, wanneer daar de geringste middelen genoegzaam waren om de gedachten aan te duiden. Ook hier behield de organische beteekenis der klanken haren invloed. Elk woord bestond uit dat samenstel van klanken, dat het samenstel van kenmerken teruggaf, die in de voorstelling des sprekers vereenigd waren. Wanneer nu verder de menschelijke voorstellingen en begrippen toenmaals zoo volkomen mogelijk aan de werkelijkheid beantwoordden, dan bestond er ook een wezenlijke

samenhang tusschen de dingen en de taal; het woord was niet enkel, gelijk thans, eene uitdrukking der voorstelling, maar ook eene afbeelding (*„Abbild"*) der dingen zelven. „De naam gaf het wezen van ieder ding aan".

Maar hoe drukte men in de *„Ursprache"* het bovenzinnelijke uit? Ging de mensch bij het aanduiden der dingen van het bijzondere uit, om dit op het algemeene over te brengen, of omgekeerd?

Wat de eerste vraag betreft, helt Kaulen tot het gevoelen over, dat men de benamingen voor het zinnelijke overdrachtelijk bezigde om het metaphysische en afgetrokkene aan te duiden. Zoo het toch thans, nu de eigenlijke beteekenis der geluiden niet meer gevoeld wordt, hoogst moeilijk is iets *„Geistiges"* door den klank symbolisch uit de drukken: in den aanvang, toen de mensch van die beteekenis innig bewust was, bestond deze moeilijkheid niet. Er ligt ook in de klanken eene bepaalde waarde, gegrond op het physiologisch ontstaan der geluiden; en is het wezen der eerste taal juist te zoeken in hetgeen deze beteekenis in 't algemeen geldt, dan mag men de wijze, waarop wij thans het afgetrokkene uitdrukken, voor een overblijfsel houden uit het paradijs; want zonder de bemiddeling van een zinnelijk beeld was er aldaar geen verband tusschen *„das Geistige „und die körperlichen Laute"* denkbaar.

Wat nu de andere vraag aangaat, meent onze Schrijver, dat de benamingen oorspronkelijk van *„allgemeiner Natur"* waren, en zij naderhand op het bijzondere zijn overgedragen. Volgens de etymologie zou men zeggen, dat de taal eerst meer algemeene kenmerken vaststelde om deze dan tot de benoeming van het bijzondere aan te wenden: zoo was, b. v., de gal *„het groene"*; gaat men evenwel na, dat de benoeming van dit meer algemeene

kenmerk, het groene, weder aan een *„Einzelanschauung"* ontleend is, b. v. aan *„het gras"*, dan moet men wel besluiten tot het tegendeel. [1]) Niet aldus in het paradijs. Vóór den val kende de mensch het bijzondere door het algemeene, zijne eerste benoemingen moeten dus op het algemeene gegrond geweest zijn en op het bijzondere zijn overgebracht. Doch Adam deed meer dan dit. De rijkdom, dien hij in de organische beteekenis der klanken bezat, stelde hem in staat zoowel aan de menigvuldigheid van het *„Einzelne"* als aan de eenheid van het algemeene recht te doen wedervaren. Hij vermocht in hetzelfde woord de uitdrukking van het bijzondere kenmerk, ter karakteriseering van het bijzondere, met de uitdrukking van het kenmerk, dat het algemeene aanduidde, te verbinden. [2])

Uit dit alles worden wij dan, niet ten onrechte, tot het besluit gebracht, dat de taal onzer stamouders uitermate rijk in woorden moet geweest zijn, gelijk zij zelven rijk waren in gedachten. Vloeiend, buigzaam en gemakkelijk

---

1) Vroeger had men eene ongelooflijke menigte uitdrukkingen voor bijzondere voorstellingen, die men later onder één *„Einzelaus-„druck"* samenvatte en tot eene algemeene vormde. Voordat de wortel *zien* gevestigd was, had men, b. v., vele anderen met eene wijziging van dit begrip: *skav*, *schouwen*, *spak*, *spieden* (*spicio*), *ak* (*oc* in *oculus*, *ὀπ*, *ὀπ-σομαι*) *blikken*, *ontwaren*, *blek* (*βλέπομαι*, *blik*, *bleek*) *staren*. *Stier*, *kalf*, *koe* bestond vóór *rundvee*. De Dajaken hebben twintig woorden voor slaan, naar gelang het met de vlakke hand of vuist, met een dik of dun hout geschiedt. „Het „gras", dat de benoeming voor „het groene" leverde, zou zeker ook wel weder een algemeen begrip ten grondslag kunnen hebben; Müller houdt het ten minste voor zeker, dat het bijzondere naar het algemeene werd aangeduid, om dan weer een soortnaam te worden *berg* b. v. naar *bergen*. Hij beweert, dat de wortels algemeene begrippen aanduiden, en men dus van het algemeene uitging. Zie *„De Katholiek"*, Juni.

2) Aldus houdt in *springen*, *spriessen*, *sprossen*, *spritzen*, *sprühen-sprudeln*, *spr* het algemeene begrip, door de consonanten patho. gnomisch aangegeven, in; de overige letterklanken het bijzondere,

moeten de spraakgeluiden door hunnen mond zijn uitgesproken; want de onbegrijpelijk vruchtbare denkkracht van den geest vond, als 't ware, een gereeden vorm in de klanken der spraakorganen. Begrip en geluid toch stonden in zulk een eng verband dat ieder opdoemend begrip zijnen klankvorm, om zoo te zeggen, als van zelf na zich trok, zoodat de taal eigenlijk eene organische werking was, waarin de geheele mensch, lichaam en ziel, deelde, en de geheele mensch zich uitte. De onverwelkte krachten, het gloeiend leven van lichaam en ziel, in de schoonste harmonie samenvereenigd, moet wel eene taal hebben te voorschijn gebracht, zoo heerlijk schoon dat wij er ons geen denkbeeld van kunnen vormen. Ook verstond men het geproken woord veel volmaakter dan thans de menschen elkander verstaan. De gansche inhoud der woorden was den hoorder zoo duidelijk als zijn eigen aanschouwingen; hooren en verstaan waren één, zij vloeiden in ééne daad samen.

En na dit alles maakt de Schrijver een ander punt, dat in de tegenwoordige talen van zoo veel belang is, namelijk den vorm, *„die Formbezeichnung"*, tot het onderwerp van zijn onderzoek. In de paradijs-taal kan echter, volgens hem, van geen vorm sprake zijn. De woorden waren gericht tot God of den gelukkigen lotgenoot in het paradijs, levende in denzelfde kring van gedachten en met dezelfde volmaaktheden versierd; dit maakte elke *„Formbezeichnung"* voor het begrip overbodig. Het woord van Steinthal, boven aangehaald, bevestigt deze onderstelling op eene treffende wijze; hier was het voldoende *„dem Hörenden die Elementen der Anschauung zu bieten"* (Zie den geheelen tekst, boven bl. 228), en het overige aan hem over te laten. In de werkelijke wereld zijn bovendien vorm en wezen der dingen één, dit mocht

niet anders in de taal zijn, zoo de taal als het evenbeeld der menschelijke gedachtenwereld overeen moest stemmen met de wereld der werkelijkheid.

Zoo min er evenwel van een *uiterlijken* taalvorm hier sprake kan zijn, evenmin ook van een *innerlijken*. In het paradijs toch bestond er geen subjectieve aanschouwing, of eene eigenaardige wijze van voorstelling; de toenmalige mensch had slechts één logische *„Denkform"*, die in volmaakte harmonie was met de *„Existenzformen"*. De aanschouwing der laatsten was tevens zijne *„Sprachan-*
„schauung." En dit is zeer natuurlijk. Het kennen en willen der eerste menschen was geheel in overeenstemming met dat der Godheid; hunne wijze van aanschouwen moest daarom noodwendig overeenstemmen: subjectiviteit was daardoor uitgesloten. Misverstand, dubbelzinnigheid was daardoor tevens onmogelijk. En nemen wij hierbij al het voorgaande in aanmerking, dan blijkt het ons, dat er slechts ééne taal in het paradijs bestaanbaar was, en allen, die in dezen zelfden toestand zouden gekomen zijn, zouden ook *„nur die einzig mögliche, einzig nothwen-*
„dige Sprache geredet haben." Dezelfde volmaakte natuur moest dezelfde volmaakte taal voortbrengen.

Zoo maakt dan Kaulen, gelijk men ziet, de taal als tot een uitvloeisel der menschelijke natuur in het paradijs. Zij is met ons bestaan samengeweven, en slechts in den eersten mensch kunnen wij de geheele waarheid van von Humbolts woord terugvinden, als hij den mensch noemt: *„ein singendes Geschöpf, aber Gedan-*
„ken mit Tönen verbindend." Hetgeen Kaulen beweert heeft, rust echter niet enkel op bespiegeling en ervaring, het heeft ook de woorden der Heilige Schrift ten grondslag. Het hebreeuwsche woord, dat men in het latijn met *verbum* vertaald heeft, beteekent niet alleen woord,

maar ook *ding*, *voorwerp*, en dit pleit voor den innigen samenhang tusschen het *ding* en zijn *woord*, het *begrip* en zijn *klank*; anders toch kon men het een met het andere zoo niet dooreen gebruiken. De Heilige Schrift verklaart en bevestigt dit nader op verschillende plaatsen.

En wel vooreerst blijkt dit uit de beteekenis, die het woord „spreken" met betrekking tot God heeft. „God sprak: het worde licht"; wat beduidt dit? God verwerkelijkte een idee. Deze werking kon echter geen „spreken" genoemd worden, wanneer het „spreken" des menschen niet een zekere analogie had aangeboden. Het begrip, de *conceptus mentis*, krijgt in het klinkend spraakgeluid een uiterlijken vorm, en in zoo verre schept ook de mensch. Doch hetgeen God schept is volkomen adaequaat aan zijn „*Weltgedanke*". Bestond er nu eene werkelijke analogie tusschen het spreken (scheppen) Gods en dat des menschen, dan moest de laatste ook een volkomen uitdrukking voor zijne gedachte hebben bezeten; zijn schepping moest in zekeren zin ook adaequaat zijn geweest aan zijn idee, gelijk dit boven van de „*Ursprache*" en hare gestelheid is aangetoond.

En deze zelfde waarheid vinden wij ook bevestigd in het namen geven Gods: „de duisternis noemde Hij „nacht". „Dat is", zegt de H. Thomas[1]) „Hij schonk „er een natuur of eigenschap aan, opdat zij aldus konde „genoemd worden." Deze handelwijze Gods sloot dus zijn verlangen in, dat de dingen een naam zouden dragen, overeenkomstig hun wezen, hetgeen noodwendig een objectief verband tusschen het wezen der dingen en zijne benoeming noodig maakte. Ons moge dit thans niet mogelijk zijn, den eersten mensch stond niets in den

---

1) Summa, I. q. LXIX, a. 1, ad 5.

weg om in spraakgeluiden adaequaat de werkelijkheid weer te geven. Hij vervulde alzoo het woord van den H. Thomas: „de namen moeten met het wezen der „dingen overeenkomen." [1]) Door zijne volmaaktheid waren zijne voorstellingen eene volkomene afspiegeling van het wezen der dingen; zijne woorden behoorden dan ook in dezelfde verhouding te staan tot die voorstellingen; en de mogelijkheid van dit verband kunnen wij opmaken uit de organische beteekenis, welke, gelijk wij gezien hebben, aan de spraakgeluiden eigen is.

Kaulen wijst ons nog op een anderen tekst, om zijne meening te staven. „Hij telt de sterren en geeft ze „allen namen." (Ps. CXLVI, 4; Is. XL, 26). Tellen en namen geven is hier een beeld voor *„die Realisirung „seines schöpferischen Gedankens"*, en dit wil weer zoo veel zeggen als *„einen Begriff vollständig wiedergeben."* Een naam nu kan dan alleen een begrip *„vollständig darstellen"*, wanneer er een noodwendig verband tusschen beiden bestaat; elke subjectieve aanschouwing, elke willekeur, iedere overeenkomst bij de keus de middelen om het begrip uit te drukken zou de *„volständige Congruenz"* tusschen begrip en geluid opheffen, en daarom moet in het paradijs de naam de natuurlijke, organische uitdrukking der menschelijke voorstelling hebben uitgemaakt.

Een nog duidelijker denkbeeld van de eerste taal levert ons Gen. II, 19. Aldaar lezen wij, dat God alle dieren des velds tot Adam voerde, „opdat hij zien zou, hoe ze „te noemen; want gelijk Adam ieder levend wezen noemde, „zoo is zijn naam." Kaulen brengt deze woorden in verband met v. I, 18 en 20: „het is niet goed, dat de „mensch alleen zij" enz. en hij trekt hieruit het gevolg, dat

---

1) I. q. XCIV, a. 3.

God in Adam het verlangen naar eene gezellin wilde opwekken, omdat Hij de wording van het menschdom op eene vrije daad wilde vestigen. Het gevoel van alleen te zijn moest dit verlangen te weeg brengen, en dat dit bewustzijn in Adam geboren werd, kan men opmaken uit zijnen uitroep bij den aanblik van Eva: „Dit *nu* is been" enz. Door den aanblik der dieren zou, volgens Gods raadsbesluit, die behoefte aan eené medehulp in hem levendig worden. Dit was evenwel, beweert Kaulen, niet mogelijk zonder dat Adam een [zooveel mogelijk] diepe kennis had van het *wezen* der dieren; eene kennis der in 't oogloopende kenmerken was hiervoor onvoldoende. Hiertoe voerde God ze tot hem, „opdat hij zien zou, hoe ze te noemen." Deze woorden der heilige Schrift, in verband met het vorige beschouwd, leiden onvermijdelijk tot het besluit, dat Adam ze niet anders kan genoemd hebben, dan naar hun *wezen*; hieruit nu volgt onmiddelijk, dat de *naam* eens voorwerps zijn *wezen* aangaf, en er derhalve in het paradijs het naauwste verband bestond tusschen het *woord* en het *wezen* der benoemde dingen. De woorden: „want gelijk „Adam ieder levend wezen noemde, zoo is zijn naam", geven dit duidelijk aan. Zij beteekenen zooveel als: Adam dwaalde niet in de opvatting van het wezen der dieren; of liever, zijne voorstellingen beantwoordden aan de werkelijke gesteldheid der dieren.

De uitdrukking: „opdat hij zien zou, hoe ze te noemen", mag ons bovendien doen besluiten, dat het kiezen van iederen bijzonderen naam uit eene *„innere Nothwendigkeit"*, en niet uit willekeur voortvloeide. De mensch toch moest slechts *zien*. Dat *zien* schonk hem eene inwendige voorstelling; deze toonde hem, „hoe ze te noemen", zoodat de naam door de voorstelling reeds opdoemde — en er derhalve tusschen geluid en begrip een *„organischer natur-*

„nothwendiger Zusammenhang" bestond, waarmede het boven besproken verband tusschen den naam en het wezen der dingen tevens verklaard wordt. Alzoo bevestigt het schriftwoord datgene, wat de taalkunde als het eigenaardige der eerste menschelijke taal moet aannemen: en het voorbeeld, dat wij van Adams namen geven bezitten, in den naam voor zijne gade; wier wezen hij, als den man gelijk, doch *„geschlechtlich"* van hem onderscheiden, aangaf, loochenstraft de gegeven uitlegging der Heilige Schrift zeker niet.

In Griekenland koesterden sommige wijsgeeren, wat deze punten betreft, hetzelfde gevoelen als door Kaulen ontwikkeld is. Eenigen toch meenden, dat de woorden φύσει, d. i., door het innig verband met het begrip; anderen, dat zij θέσει, d. i., door willekeur en bij wijze van vrije overeenkomst ontstaan waren. Men ziet bij de eersten het gevoelen doorschemeren, dat in de namen der dingen hun wezen lag uitgedrukt. Heraclitus meende dan ook, dat zij natuurlijke afbeeldingen der dingen en, als zoodanig, geen kunstmatige voortbrengselen waren, gelijk beelden en schilderijen, doch gelijk aan eene schaduw of het beeld, dat in het water weerspiegelt. Plato schijnt hiertoe ook over te hellen en met Heraclitus te houden, dat in iederen klank een symbolische kracht woont, waardoor hij geschikt is, het eigenlijke wezen der dingen weer te geven. Bij de Romeinen vinden wij Gellius als voorvechter derzelfde meening. (*Noctes Atticae.* X, 4.)

In de middeleeuwen zien wij den H. Thomas iets dergelijks voorstaan (*Summa* I. q. XCIV. a. 3 en I. q. XIII. a. 1). Perizon, een der nieuweren, verdedigt hetzelfde met Lodewijk de Vives. Doch hunne woorden zijn veelal echo's van hetgeen eenmaal door Plato over dit onderwerp gesproken is. In den jongsten tijd zien wij Heyse vooral het harnas voor deze opvatting aangorden. *„In der Ur-*

„sprache ist alles organisch, d. i., völlige Durchdringung „von Laut und Begriff. So ist denn also für die Entstehung „und das Wesen der Sprache ein gewisses, wenn auch nicht „analytisches, doch, so zu sagen ästhetisches Bewusstsein „vom Zusammenhange zwischen Laut und Anschauung unent- „behrlich."

Sommige geleerden meenen, dat de symbolische beteekenis niet in de *„einzelnen Lauten"*, maar in hun verbinding ligt, dus in datgene, wat men eigenlijk „spraakgeluid", of wil men „woord" noemt. Het gevoelen van M. Müller deelt ons Kaulen niet mede; wellicht had deze geleerde zich op dit punt nog niet uitgesproken. Ik zou mij zelven van vermetelheid beschuldigen, indien ik het waagde Müllers meening als zeker mede te deelen; doch mij komt het voor, dat deze, hij moge het in vele dingen — vooral wat het ontstaan en de aanwending der wortels in de rede betreft — met Kaulen eens zijn, echter op het punt der symbolische kracht en der organische beteekenis van de klanken en wat daarmede in verband wordt gebracht, verschilt. (Zie *„De Katholiek"*, Juni.)

§ 3.

OORSPRONG DER TAAL.

Thans hebben wij nog een vluchtigen blik te werpen op den laatsten schakel van de keten, of op den sluitsteen, om zoo te zeggen, dien Kaulen aan het eerste gedeelte van zijn betoog gelegd heeft. Hij is uitgegaan van het breede en rijke tooneel, dat thans de talen aanbieden; langzamerhand zagen wij dien wijden kring inkrimpen, alle talen tot ééne enkele beperkt, en nu rijst de vraag: hoe ontstond deze taal? Was ik al niet verlegen wegens de groote ruimte, die ik voor mijn overzigt heb durven ver-

gen, ik begon hier een kleine schermutseling tegen Kaulen, over zijne boute bewering, dat Grimm in zijn werkje („*Ueber den Ursprung der Sprache*"), „*Nichts über die Entste-*„*hung der Sprache lehrt.*" Doch laat ons liever nagaan, welk belang de vraag van het ontstaan der taal in dit betoog kan hebben? „Hare oplossing alleen", zegt Kaulen, „kan ons de beteekenis doen kennen, welke de taal in „de verhouding der menschen tot God heeft, en een juiste „opvatting dezer beteekenis moet ons weêr den sleutel „schenken tot recht begrip van datgene, wat later met „de taal geschieden zal."

Het geldt hier echter niet de vraag, hoe de mensch thans begint te spreken, want hij eigent zich eene taal toe, die reeds aanwezig is; doch hoe de eerste mensch in het bezit der taal gekomen is. Neemt men eenmaal aan, dat alle menschen van een enkel menschenpaar afstammen, en zij een onbegrijpelijk volmaakte taal gesproken hebben, dan wordt het getal onderstellingen, die men hier maken kan, gering. In een tegenovergesteld geval, zet men de deur voor tallooze onderstellingen en dwalingen open: zoo naauw is deze vraag met het dogma verbonden.

Het is Steinthal, die van dit tegenovergestelde gevoelen uitgaat [1]), en Schleicher, te Winkel, Brill en Grimm zijn het *hierin* met hem eens. Volgens Steinthal was de mensch immer gelijk hij nu is, en komt de vraag van den oorsprong der *taal* neer op de vraag naar den oorsprong van *'t spreken:* Hij wil de momenten der taal, welke

---

[1]) Tot mijn leedwezen merk ik hier, dat ik uit het werkje van Steinthal, waarin hij het denkbeeld van v. Humboldt over den oorsprong der taal uiteenzette, zijne ware meening niet heb ontdekt en hem ten onrechte als v. Humboldts geestverwant in dit punt heb voorgesteld.

nevens elkander bestaan, psychologisch, als *na* elkander geworden, verklaren en komt daardoor tot gevolgtrekkingen, die en met de openbaring en met de ervaring op het gebied der geschiedenis van de taal in tegenspraak zijn.

„De vraag naar den oorsprong der taal beteekent thans „zooveel als de psychologische vraag naar het ontstaan „van den geest uit de natuur. Welke beteekenis heeft „het spreken voor de vermenschelijking van het bewust„zijn? Hoe treedt uit dierlijke stompheid het menschelijke, „de persoonlijkheid, te voorschijn? welke beteekenis heeft „de taal als openbaring des geestes in de wereld des „geestes? Volgens welke psychologische wetten ontstaat en „werkt zij? De mensch schept heden nog de taal... „Dit begrijpen is den oorsprong der taal tevens begrijpen."

Aan deze, op de moderne wereldbeschouwing rustende, theorie is die van Renan zeer nauw verwant. Oogenschijnlijk neemt hij aan wat er door Kaulen boven van de gesteldheid der *„Ursprache"* gezegd is: hij schrijft de schepping der taal toe „aan de vereenigde, van zelf werkende mensche„lijke vermogens; daarbij heerscht geen willekeur; het „woord is den mensch van natuur eigen, én wat zijne „organische voortbrenging én wat zijne uitgedrukte waarde „betreft; in den mensch werkt het spraakvermogen bijna „als het gehoor en het gezicht; de taal is geen vrucht „van nadenken" — doch, wanneer wij hem tevens hooren beweren, dat de talen op meerdere plaatsen tegelijk ontstonden, dat de ervaring het eenige gezag is, en alles noodwendig *wordt*, zelfs het geloof en de wetenschap; dan begrijpen wij, wat bij hem *„spontanément"* beteekent, en hoe hij de consequentie of inconsequentie van het wijsgeerig stelsel, dat de *„innere Form"* in elke taal aanbiedt, aan *instinct* kon toeschrijven; wij beseffen dan ook, welk

venijn Renan onder zijne schijnschoone beweringen verbergt. Ook verwerpt hij den vroegeren éénsylbigen toestand der talen. Dat er nog anderen gevonden worden, die op verschillende wijzen den mensch uit een dierlijken toestand zich laten ontwikkelen; of de taal met klanknabootsing en tusschenwerpsels laten beginnen, is eene bekende zaak, die Kaulen slechts als *curiosum* mededeelt.

Meer gewicht hecht hij aan die meeningen, welke zich, bij de verklaring van den oorsprong der taal, op een oorspronkelijk volmaakten en meer verhevenen toestand gronden. En hier komt dan, meent hij, het eerst Wüllner in aanmerking, die echter, jammer genoeg, de vraag, „afgezien van alle openbaring", wil oplossen en de taal „een voortbrengsel van het menschelijk gevoel" noemt. Dat de mensch in zijnen tegenwoordigen toestand echter niets van zulk een vermogen laat blijken, en deze theorie overmijdelijk spoedig in strijd geraakt met de Heilige Schrift behoeft geen betoog, en maakt haar verwerpelijk, al had Pott ze niet reeds in bittere bewoordingen veroordeeld. Op welken grond Wüllner *„zuerst hierher gehört"*, is mij niet duidelijk.

Met meer recht geeft Kaulen hier — al is het dan om het te bestrijden — aan het gevoelen van hen eene plaats, die de taal, als gansch afgewerkt geheel, voor een bovennatuurlijk geschenk van God houden, *„dem Menschen durch „unmittelbare göttliche Offenbarung zu Theil geworden"*. Eunomius heeft het eerst deze meening in de Kerk opgeworpen en zelfs den H. Basilius, die een ander gevoelen aankleefde, op dit punt van ketterij beschuldigd. De grootste geesten in de Kerk waren echter evenmin aanhangers van het gevoelen van Eunomius: alleen in den laatsten tijd werd het weder verdedigd door de volgelin

gen van de Bonald, „die het grootste getal der katholieke „godgeleerden tegen zich hebben, en als grondslag voor „hun leer over de verhouding tusschen geloof en rede hebben „aangenomen, dat de mensch door *göttliche Mittheilung der „Rede* eerst heeft leeren denken, daarna leeren spreken." Zij beweren, dat het menschelijk verstand niet in het bezit kan komen van godsdienstige, ethische, en andere afgetrokken begrippen zonder dat deze eerst door een ander verstandelijk wezen, en wel door middel van het woord, zijn medegedeeld. Wij achten het overbodig de uitvoerige wederlegging van hun gevoelen, waaruit zij gewoonlijk de onmogelijkheid om eene taal uit te vinden afleiden — voor welke Kaulen meer dan ééne bladzijde over heeft, mede te deelen.

Hier tegenover staat dan het gevoelen van hen, die beweren, dat de taal meer het werk des menschen is. Vraagt men: *konden* Adam en Eva eene taal uitvinden, dan zou men, hun verheven ontwikkelden toestand in aanmerking genomen, hieraan niet mogen twijfelen. Maar geheel iets anders is het: *heeft* de mensch de taal *uitgevonden?* Adam bezat reeds een taal vóór Eva bestond; dit is zeker uit het verhaal der H. Schrift. Bij wijze van overeenkomst en door menschelijk verkeer is hij derhalve er niet toe gekomen. Hoe kwam hij er dan toe? Door zelfontwikkeling? Een woord der Heilige Schrift geeft hier, volgens Kaulen, de oplossing: „God schiep den mensch *volmaakt.*" Eccl. VII, 30. Ik beken, dat mij de vertaling van het hebreeuwsche יָשָׁר door *volmaakt*, op zijn minst genomen, hoogst onzeker voorkomt. De Vulgaat vertaalt het door *rectus*: „quod fecerit Deus hominem rectum". Kaulen argumenteert uit zijne vertaling op de volgende wijze voort: Het bezit eener taal zal toch wel bij een *volmaakt* mensch moeten verondersteld worden. Had hij eerst slechts een

volkomen ontwikkelden geest, en later de taal ontvangen, dan was hij in den aanvang niet *volmaakt* geschapen geweest: zijne spraakorganen hadden daarenboven geen doel gehad. Ook is het bijna onmogelijk, Eva de gezellin van Adam, als verstoken van een taal, dus stom te denken. Dit zou haar voor hare roeping geheel ongeschikt gemaakt hebben. Denken wij hierbij aan het woord Gods: „Het is „niet goed, dat de mensch alleen zij", dan dringt het geheel ons aan te nemen, dat Adam van het eerste oogenblik zijns bestaans zal hebben kunnen spreken, en niet een tijd lang bijna sprakeloos naast zijne gade zal hebben geloopen.

De taal behoort tot het wezen der menschen, de Schepper schonk haar derhalve. „*Die Wahrheit hinsichtlich „der Sprachentstehung ist die, dass die Sprache dem „Menschen in der Schöpfung als ein Geschenk Gottes „zu Theil geworden ist*". En dit gevoelen vinden wij in de heidensche, zoowel als in joodsche en christelijke wereld het meest verdedigd. De mensch bezat derhalve niet het verstand vóór de taal; hij begon ook evenmin met niet gearticuleerde, verwarde geluiden, welke langzamerhand tot woorden werden. Men zie echter de taal ook niet voor eene „*organische Naturthätigkeit*" aan; dan zouden wij spreken, gelijk de honden blaffen, en de taal zou onveranderlijk zijn. De taal, die in stof en vorm zoo vele veranderingen heeft ondergaan, kan onmogelijk aan zulk eene noodwendigheid onderworpen zijn. Kaulen kan zich haren oorsprong moeilijk anders verklaren dan door eene taal *in potentia*, (eene den mensch aangeschapen volmaaktheid) en eene taal *in actu* (die eene vrije daad der menschen was) aan te nemen, zoodat God den mensch én „*Sprachfähigkeit*", én, door de inrichting zijner spraakorganen en het vermogen om aan het begrip eene

organische uitdrukking te geven, een „*Sprachform*" zal hebben medegedeeld, „*bei deren Anwendung die höchste Freiheit „des Menschen sich als Nothwendigkeit zeigte*"; met andere woorden God verleende aan Adam en Eva een taalscheppend vermogen, dat in hun volmaakte natuur gegrond was, zij kenden zich zelven en daardoor hunne krachten en vermogens, waarover zij vrij beschikten.

„Deze leer van den oorsprong der taal wordt daardoor „ongetwijfeld het krachtigste gesteund", aldus vervolgt Kaulen, „dat wij haar op den heiligen bodem der ker„kelijke overlevering terugvinden. De H. Gregorius van „Nyssa verdedigde haar uitvoerig tegen den ariaanschen „bisschop Eunomius". Ten bewijze hiervan haalt hij een tekst aan uit een der leerredenen van dezen Heilige, waarvan wij hier geene aanhaling behoeven mede te deelen, daar ik er in „*De Katholiek*" van Juni bl. 392, het voornaamste van heb aangeteekend. Liever veroorloof ik mij nog een enkel woord van v. Humboldt over te nemen, die met Fr. von Schlegel de opvatting van Kaulen in de krachtigste bewoordingen steunt. „De taal „moet, volgens mijne innigste overtuiging, aangezien wor„den als iets, dat onmiddelijk in den mensch is neerge„legd; *denn als Werk seines Verstandes in der Klarheit „des Bewusstseins ist sie durchaus unerklärbar.* Het baat „niet duizend en duizend jaren voor hare uitvinding aan „te nemen. De taal is niet uit te vinden, wanneer de „type er van niet reeds vooraf in den mensch aanwezig „is.... Iets *fertig Gegebenes* is de taal niet; zij gaat nood„wendig van den mensch zelven uit, en zeer zeker ook „het eene na het andere, maar zoo dat haar organis„mus niet als een doode massa in het duister der ziel „ligt, maar als wet de werking der denkkracht bepaalt, „en tegelijk het eerste woord reeds de geheele taal voor-

„onderstelt." [1]) „*Nous pensons*", zegt Benloew van den „mensch, *que le miracle de sa création comprend aussi celui „de la manifestation de sa pensée.*"

Wij weten dan, hoe de taal ontstond, doch dienen ook te weten, wat den mensch tot spreken drong. Een nauwkeurig omschreven begrip van hetgeen „spreken" is, brengt ons hier licht op de hoogte. Noemt men „spre- „ken" „eene uiting van den denkenden geest", dan zegt men te veel; want hetzelfde doet men door toonen en gebaren. „Spreken", in den strikten zin, is eene „*Selbst- „äusserung des denkenden Geistes in articulirten Lauten.*" De sprekende mensch *uit zich* in spraakgeluiden. Ziedaar, wat eigenlijk spreken is. Wat in hem leeft en beweegt geeft hij op die wijze terug. Zijn *binnenste* alleen legt hij in zijne taal bloot; de uiterlijke werkelijkheid toch staat met zijne woorden slechts in een middelijk verband. De werkelijke wereld roept de aanschouwingen enz. te voorschijn, die later in het woord hunne uitdrukking zullen vinden, doch het woord geeft alleen terug wat in den mensch leeft. De inhoud zijner ziel treedt in de spraakgeluiden naar buiten. Het woord heeft derhalve een tweevoudig karakter, een geestelijk en een lichamelijk; een geestelijk karakter, in zoo verre het eene uiting is des gemoeds, een lichamelijk in zoo verre dit geschiedt door het te weeg brengen van luchtgolvingen, d. i., klanken. Het geestelijk gedeelte heeft zijne eigenaardigheid, want de mensch drukt *zijne* ziel uit; het lichamelijke eveneens; want zoo min er twee juist gelijkende gezichten zijn, zoo min komen aller geluid en stem bij 't spreken overeen, waaraan zich dan nog een verschil van opvatting

---

[1]) *Ueber das vergleichende Sprachstudium. Abh. der Berl. Akad.* 1820-1821, S. 247.

paart, die aan het spraakgeluid gehecht wordt: ook onder dit opzicht toch heeft elk *zijne* opvatting. De mensch drukt zich dus in de taal *geheel* uit in zijn gansche *individualiteit.*

Uit deze waarheid nu besluit Kaulen tot de beteekenis, die het spreken voor den eersten mensch had. Adam drukte in zijne taal zich zelven, zich geheel uit; en hoe was hij? Een tweeslachtig wezen, geest en stof; hij behoorde aan twee werelden toe. Hij kon God niet alleen verheerlijken door zijn bestaan, gelijk de overige natuur, dit deed hij door zijn lichaam; maar hij kon door zijne ziel ook een schat van liefde en erkentenis aan Hem opdragen. Dit was zijne bestemming. In zijne ziel spiegelde zich de gansche schepping af, door de kennis, die hij er van had; die schepping zou door hem eene bewuste hulde brengen aan den Schepper; want hij was haar vertegenwoordiger; in hem trok zich als 't ware de gansche schepping samen. Hij kon dit alleen volkomen zijn door zijne woorden. God verlangde dit ook, en wijl Adams wil met den goddelijken één was, wilde Adam dit ook. Aldus gevoelde hij een onweerstaanbaren drang om zich in woorden uit te storten. Lof in gedachten alleen was niet genoeg; dat ware nog slechts de halve mensch geweest; een offer der ziel was niet genoeg, het lichaam moest ook het zijne brengen. Door de harmonie, die beiden verbond, kon dit ook niet anders. Zoo vond dan, indien ik zoo spreken mag, de geheele schepping haar weerklank in het woord des menschen, in zijne stem klonk de gansche natuur, een echo, die een danklied was van lof en eer.

Nog iets anders bewoog den mensch tot spreken. Hij moest als heer der overige zichtbare schepselen optreden; zooals hij de dieren noemde zoo was hun naam. Zijn

overmacht kon hij op geen krachtiger wijze doen uitkomen. Door hem brachten zij het verschuldigde aan hun Schepper.

De hooge beteekenis, die de taal voor den eersten mensch had, werpt ook een nieuw licht op het feit, dat hij het bovenzinnelijke door een zinnelijk beeld weergaf. Hij behoorde tot een zinnelijke en eene bovenzinnelijke wereld. Maar de eerste bestond niet *alleen* voor hem; zij was immer in zijn oog door een hoogeren glans van het bovenzinnelijke overtogen. Uit alles straalde hem het idee tegen; alles bestond voor God; alles had derhalve voor hem een hooger doel en wijding. *„Sein Essen war ein ethischer „Act, das Bauen des Gartens war zugleich seine und der „Natur höchste Erbauung"*. Gaf daarom zijn woord de zichtbare werkelijkheid terug, gelijk zijn geest ze zag, dan had ook zijne taal, ook waar zij het zinnelijke uitdrukte, eene hoogere, geestelijke beteekenis. Hiermede lag het voor de hand het bovenzinnelijke ook in den vorm van het lichamelijke uit te drukken. Hierin lag in den oorspronkelijken staat geen onvolmaaktheid, gelijk in den onzen. Thans trekt het zinnelijke ons van het bovenzinnelijke en bovennatuurlijke af, toen voerde het daarhenen; en wijl de mensch lichaam en geest was, kwam het zeker hiermede meer overeen, dat het bovenzinnelijke hem slechts *„in sinnlichen Bilden entgegentrat"*.

Maar nog hooger stijgt de beteekenis, welke de taal voor Adam had, wanneer wij bedenken, dat hij niet voor zich alleen bestond, dat hij een maatschappij moest vormen. God had Adam en Eva voor elkander geschapen; hun gansche bestaan bracht mede, dat zij elkander hunne gevoelens in woorden mededeelden. Een verbond der zielen wilde God, en dit verbond ontstaat door het uitgestorte en opgevangen woord. Dit zou de men-

schen later ook tot ééne familie maken, dit zou den grondslag leggen tot eene eenheid des geloofs. Zulk eene eenheid zou zeker nergens meer door bewaard blijven dan door eene taal, die volkomen de menschelijke gedachte weergaf en alzoo iedere misvatting en misverstand onmogelijk maakte.

En hiermede is de helft van Kaulen's taak ten einde: de verscheidenheid is tot hare hoogste eenheid teruggevoerd. Wij zullen haar met éénen slag weer zien uiteenspatten.

Dit bij een volgende gelegenheid.

W. Wessels, Pr.

Hilversum, 30 *Augustus* 1869.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE STER DER NEGENTIENDE EEUW, DE H. JOSEPH. [1])

Reeds de titel van dit boekje wekt de belangstelling op. Want wel eenvoudig, maar volkomen juist wordt daar de H. Joseph „de „ster der negentiende eeuw" geheeten. Menig lezer zal niet eens de verklaring van den titel behoeven, welke de schrijver aan het hoofd van zijn werkje geeft; maar ieder zal volgaarne toestemmen wat hij daarin heeft geschreven. „Dat ik den H. Joseph *Ster* noem, „moet niemand bevreemden. Jesus wordt *Zon der rechtvaardigheid* „geheeten, Maria wordt vergeleken bij *de Maan;* moet dus niet „Joseph, onafscheidelijk met hen vereenigd, onder alle Heiligen, „die als zoovele sterren den hemel der Kerk versieren, met bijzon„deren glans vonkelen? Dat ik daarbij voeg: *van de negentiende eeuw* „is duidelijk. Nooit werd die Ster zóó goed en in al haren luister „waargenomen als thans: daarom ook die snelle verbreiding der „devotie tot den H. Joseph, eene devotie, welke met die der al„lerheiligste Maagd, zooals onze roemrijk regeerende Paus Pius IX „zegt, onze bedorven eeuw moet redden en behouden."

Is het boekje eenmaal geopend, de opgewekte belangstelling wordt niet teleurgesteld, maar zeer goed onderhouden al de twaalf hoofdstukken door. Men leest dat leven van den H. Joseph als van zelf tot het einde toe; en wie het heeft geëindigd, zal waarschijnlijk zijne kennis omtrent dien grooten Heilige in menig opzigt vermeerderd, zijne devotie ongetwijfeld voor Hem opgewekt vinden, en zich al ligtelijk aangespoord gevoelen, om de godvruchtige over-

[1]) *Zijn leven*, door J. Bouvij R. K. Pr. Brussel, H. Goemaere. 's Bosch, G. Mosmans. 1869.

wegingen *over het leven van den H. Joseph op zijn feest — over zijne zeven smarten en zeven vreugden*, welke aan het werkje zijn toegevoegd, ook ten geschikten tijde ter zijne eer te verrigten. Want inderdaad dit is de groote verdienste van dit kleine werk: het onderzoekt en verklaart heel de geschiedenis van Josephs leven met al deszelfs bijzonderheden, zoo wetenschappelijk als onze allerwege naar wetenschap zoekende eeuw het van een volksboekje kan verlangen, terwijl het daarbij tevens toch dien echt godvruchtigen, somtijds zoeten en zalvenden toon van den goeden ouden tijd bewaard heeft; het geeft alle gewenschte onderrigt, maar ook overvloedige stichting. Daarbij mag niet worden vergeten, dat het werkje in doorgaans zuiveren, soms schoonen stijl geschreven is.

Als een klein bewijs voor deze bewering en tevens om onze lezers met het boekje eenigzins meer bekend te maken, schrijven we hier slechts eenige regelen van de inleiding af: *„Joseph, virum „Mariae, de qua natus est Jesus, qui vocatur Christus. Joseph, den „man van Maria, uit welke geboren is Jesus, die Christus genoemd „wordt.*

„Weinige maar gewichtige woorden, met welke de H. Geest ons „de verhevenheid schetst van den H. Joseph! Meerdere HH. Vaders „overwogen dien tekst en vonden er zulk een rijkdom van voor„rechten, zulk eene onbegrijpelijke grootheid in uitgedrukt dat zij „luide hunne stem verhieven, om den geloovigen de waardigheid „en de verhevene deugden van den H. Joseph te prediken.

„Dat Goddelijk woord gaf den eersten toon aan het verheven lied, „dat door alle eeuwen heen, door alle geslachten zou worden voort„gezet! want geloof niet, beminde lezer, dat de eeuwen, die op „de HH. Vaders volgden, van Josephs grootheid zwegen. Verre „van daar! Bijna geen godvruchtig geleerde verscheen in Jesus' „Kerk, of hij verkondigde Josephs lof en prees zijne deugden ter „navolging aan! Hunne taal, door de liefde bezield, was het „voortdurend lied van vroegere eeuwen, het trillen der ééne snaar, „door Gods vinger eerst geroerd!

„Hoe bekoorlijk zou het zijn, de ontboezemingen dier achttien „eeuwen, die duizenden van toonen, zoo rijk in verscheidenheid, „in wonderbare eenheid te hooren samensmelten! Mocht ik er in „slagen dien zoeten klank weer te geven! Mocht ik ten minste „den indruk herzeggen, dien hij op mijn gemoed maakte!

„Wel voel ik mijne onmacht; doch trachten wil ik het, want

„het geldt hier den H. Joseph, dien ik hartelijk liefheb, en wien „de poging mijner liefde niet onaangenaam wezen zal. Ik noodig u „uit, beminde lezer, te luisteren naar den flauwen weerklank, „dien ik van dat loflied zal beproeven te geven: ik zal daarbij elk „wangeluid zoeken te vermijden.....

„Ik zal achtereenvolgens in vier deelen handelen over *Josephs „leven*, *Josephs deugden*, *Josephs macht* en *Josephs vereering;* zoo „nogtans, dat ieder deel op zich een geheel vorme en afzonderlijk „te verkrijgen zij; terwijl zij te samen alles behelzen zullen, wat „op den H Joseph betrekking heeft."

Zeker, al wie dit eerst uitgegeven deel heeft doorgelezen, zal, evenals wij, ook de beloofde vervolgen met belangstelling te gemoet zien en zich wel van harte vereenigen met onzen wensch, dat de eerw. Schrijver kracht en lust moge vinden, om zijnen aangevangen arbeid niet enkel waardig maar ook vaardig te voleinden.

Wij voegen nog den wensch daarbij, dat hij weldra in staat gesteld worde, *in eene tweede uitgave*, dit eerste deel van de ingeslopen drukfouten te zuiveren, en eindigen met een paar opmerkingen, welke waarschijnlijk voor de tweede editie den Schrijver nog van dienst kunnen zijn.

1. Is op pag. XII de verdeeling van 't geheele werkje en de betiteling der twee eerste deeltjes wel juist geformuleerd in deze woorden: I. *Over Josephs leven;* II. *Over Josephs deugden* — enz? Zou men, dit lezende, niet vreezen, dat de stof van 't eerste en die van 't tweede deeltje door elkander loopen, daar Josephs leven hoofdzakelijk door Josephs akten van deugd gevormd wordt? En zou 't dus niet juister aldus zijn gezegd: I. *De geschiedenis van Josephs leven*; II. *De beschouwing van Josephs deugden* enz.?

2. Onder al de „godvruchtige geleerden", die de Schrijver aanhaalt, en uit wier „ontboezemingen" hij zijn werkje zamenstellen wil als het loflied aller eeuwen voor den H. Joseph, als de duizendvormige variatie van dat ééne grootsche thema, aangegeven door den Geest van God: *Joseph virum Mariae, de qua natus est Jesus*, is het wel vreemd, zoo schaars den klassieken naam te vinden van Cornelius a Lapide, die met zulk eene groote geleerdheid en zulk eene teedere piëteit dezen aangevoerden tekst van Matth. I, 16, zeker uitvoeriger dan de meeste schriftuur-uitleggers, op niet minder dan vijf bladzijden in folio, verklaard heeft.

Ziedaar geene aanmerkingen, maar enkel opmerkingen, en wel

omtrent punten van slechts ondergeschikt belang in het werk van den eerw. heer Bouvij. De Schrijver neme die aan, gelijk wij ze gaven, als blijken van belangstelling in zijnen zeer verdienstelijken arbeid.

WAT TE DENKEN VAN MENIGE SCHOOLCOMMISSIE?

Een der waarborgen, door de wet op het lager onderwijs tegen de overtredingen harer bepalingen gegeven, alzoo ook een der waarborgen tegen tekortkoming aan den eerbied, dien de onderwijzer aan de godsdienstige overtuiging van andersdenkenden verschuldigd is, vinden we in de plaatselijke schoolcommissie, welke, door den gemeenteraad benoemd of uit den burgemeester en twee wethouders bestaande, dikwijls geacht kan worden, de belangen en regten van alle leden der gemeente, o. a. ook die der Katholieken, te zullen behartigen. Heeft een katholiek dorp een protestantschen onderwijzer, dan zal, waar zulks noodig is, het toezigt bijv. van twee katholieke wethouders hem de vereischte voorzigtigheid en kieschheid ten opzigte van teêre punten leeren in acht nemen.

Welke gedachten koesteren de onderwijzers van dit toezigt?

In het *Jaarboek voor het lager onderwijs* voor 1869, ontmoeten we in het mengelwerk, eenen brief, geschreven door den dorpsschoolmeester G. de Braan aan zijn vriend, meester J. Does; beiden, naar 't schijnt, fictieve namen. De Braan zegt ons onbewimpeld dit: „Mijn lieve vriend! zoo'n plaatselijke schoolcommissie, „ten platte lande is over het algemeen een prulleboel, ten minste, „zoo als bij ons, waar wij beneden de 3000 zielen zijn en Burge„meester en Wethouders de schoolcommissie uitmaken. Die Wet„houders zijn dan gewoonlijk een paar boeren, die niets van „onderwijs afweten en er ook bedroefd weinig om geven. „Kom, „„kom, de jongens behoeven niet zoo knap te wezen, om hunne „„„aardappelen te rooien, het onkruid te wieden, achter den „ploug" „„te loopen, of op hunne schapen te passen. Allemaal gekheid!"

„Ja zoo'n schoolcommissie, bestaande uit Burgemeester en twee „boeren, is een aardig ding. Ik zal u bij gelegenheid daar wel „eens wat meer van vertellen. Nu heb ik geen tijd. Ik moet nog „gaauw wat peenzaad zaaien en dan naar school."

Het is te hopen, dat meester G. de Braan eene uitzondering is, anders is er gevaar, dat het toezigt der schoolcommissie, zoolang zij geen proces-verbaal opmaakt, dikwerf niets zal uitwerken.

DEKRETEN VAN DE H. PENITENTIARIE EN DE H. CONGREGATIE DER AFLATEN AANGAANDE HET JUBILÉ.

Het *Memorial Belge* [1]) en andere theologische tijdschriften deelen ons volgenderwijze eenige vragen over het Jubilé mede, die tot de H. Penitentiarie gerigt en door haar beantwoord zijn. Oorspronkelijk waren de vragen in 't Italiaansch gesteld, wij nemen de latijnsche vertaling der romeinsche *Acta* (Vol. IV. fasc. XLVII) over.

Occasione Jubilaei, indicti die 11 Aprilis 1869, dubia, quae sequuntur, S. Poenitentiariae fuerunt proposita.

An inter facultates pro Jubilaeo concessas contineatur facultas absolvendi poenitentes ab haeresi.

R. Affirmative, abjuratis prius et retractatis erroribus prout de jure.

An tempore Jubilaei ille, qui vi Jubilaei ejusdem fuerit a censuris et a casibus reservatis absolutus, si iterum incidat in casus et censuras reservatas, possit secunda vice absolvi, peragens iterum opera injuncta.

R. Negative.

An ille qui lucratus jam fuerit prima vice Indulgentiam Jubilaei, possit eam iterum lucrari, si repetat opera injuncta.

R. Affirmative.

An Confessarii uti possint facultatibus extraordinariis erga eum, qui petat quidem ut absolvatur et secum dispensetur; quique tamen voluntatem non habeat peragendi opera injuncta et lucrandi Jubilaeum.

R. Negative.

Datum Romae in S. Poenitentiaria die 1a Junii 1869.

Hetzelfde *Memorial* [2]) geeft ook eene beslissing van de H. Congregatie der Aflaten, welke voornamelijk op de vastendagen ziet, die onder het Jubilé moeten gehouden worden. De beslissing is gegeven onder goedkeuring van Z. H. den Paus.

I. Inconcussi juris est, operibus alias praeceptis satisfieri non posse obligationi de operibus injunctis ad acquirendas indulgentias, nisi aliud constet expresse de mente concedentis; nihilominus pro hoc Jubilaeo oritur dubium, quia in Litteris Apostolicis legitur: *„praeter consueta quatuor anni tempora, tribus diebus etiam non con-*

[1]) Liège. Ve Verhoven-Debeur. Deuxième Série. Tom. V, p. 657, vv.

[2]) t. a. p.

„*tinuis, nempe quarta et sexta feria, et sabbato jejunaverint.*" Quaeritur, an standum sit regulae generali, ita ut ad effectum lucrandi Indulgentiam omnes dies jejunii, ad quod quisque tenetur, vel dies jejunii quatuor anni temporum dumtaxat excludantur.

R. Affirmative ad primam partem. Negative ad secundam.

II. An jejunia quatuor anni temporum, attenta voce illa „*praeter*", ultra tria jejunia pro Jubilaeo expresse praescripta, habenda sint uti opus injunctum ad Indulgentiam acquirendam.

R. Negative.

III. An iis, qui aut voto aut praecepto, uti sunt Franciscales, aut quocumque alio titulo tenentur toto anni tempore jejunare, aliquo die ex diebus praescriptis pro Jubilaeo, suffragetur tale jejunium ad lucrandam Indulgentiam.

R. Affirmative.

IV. Cum Religiosi S. Francisci teneantur jejunare a secundo die Novembris usque ad Nativitatem Domini, quaeritur, ntrum hoc decurrente tempore ipsi possint unico jejunio tribus praescriptis diebus facto satisfacere duplici obligationi tum praecepti tum Jubilaei.

R. Permittitur ex speciali Sanctitatis Suae indulto, dummodo esuriabilibus tantum cibis pro dictis tribus Jubilaei jejuniis utantur, quamvis fortasse ab usu ciborum esurialium dispensationem pro dicta Quadragesima obtinuerint.

V. An idem dicendum sit pro Quadragesima Ecclesiae etiam quoad Christifideles.

R. Permititur ex speciali Sanctitatis Suae indulto, ut in responsione ad quartum dubium et cum eadem conditione in ea apposita.

VI. Utrum jejunia pro Jubilaeo praescripta debeant esse *jejunia stricte sumpta*, etiam quoad qualitatem ciborum sicuti ea, quae ex Ecclesiae praecepto adimplenda sunt, quin tamen quis uti possit indultis, si quae pro jejuniis Ecclesiae obtento fuerint.

R. Affirmative, nisi aliquod speciale indultum, in quo etiam de Jubilaei jejunio expressa mentio fiat, obtineatur.

VII. Si quis indultum vescendi carnibus etiam pro jejuniis Jubilaei consequatur, teneturne lege de non permiscendis epulis, nempe carnibus cum piscibus?

R. Affirmative.

VIII. An ii qui ad statutam aetatem pro jejunii obligatione nondum pervenerint, necnon operarii aliique, qui ob legitimam

causam ad jejunia ab Ecclesia praecepta non tenentur, debeant jejunare, ut Indulgentiam Jubilaei lucrentur.

R. Affirmative. Quod si judicio Confessarii id praestare nequiverint, Confessarius ipse poterit jejunium in alia pia opera commutare.

IX. In Litteris Apostolicis legitur, *„tribus diebus etiam non „continuis"*. Quaeritur an in hoc Jubilaeo, ob dicta verba, singuli dies jejunii in diversas hebdomadas dividi possint.

R. In hoc Jubilaeo affirmative.

X. Attenta clausula *„hac vice tantum"*, quaeritur, an qui in censuras et casus reservatos inciderit, una tantum vice absolvi possit, prout edixit Benedictus XIV in Constit. „Inter graviores", vel potius in hoc Jubilaeo toties, quoties in censuras et casus reservatos incurrerit, absolvi possit.

R. Affirmative ad primam partem. Negative ad secundam.

XI. An qui privilegio Bullae Cruciatae [1]) gaudet, hoc tantum titulo, sine alia causa, in jejuniis Jubilaei carnibus vesci possit.

XII. An saltem vesci valeat ovis et lacticiniis.

R. Ad XI. et XII. Permittitur ex speciali Sanctitatis Suae indulto, ut ii, qui privilegio Bullae Cruciatae legitime fruuntur, tantum ovis et lacticiniis in jejuniis pro hoc Jubilaeo praescriptis uti possint, servata in ceteris jejunii ecclesiastici forma.

Datum Romae, e Sacra Congregatione Indulgentiarum et SS. Reliquiarum, die 10 Julii 1869.

---

[1]) De *Bulla Cruciata* (Kruisbul, *Kreuzbulle*) is, volgens Lucius Ferraris (*Prompta Bibliotheca*), »Diploma seu Breve Pontificium continens gratias »multas concessas Christifidelibus, sive per pugnam sive per pia opera »sive per eleëmosynam ad bellum contra infideles et haereticos concurren»tibus." Oorsponkelijk betrof zij hen die ter kruisvaart trokken. Later werd zij ten gunste van sommige rijken voor bepaalden tijd, voor één jaar bijv. uitgevaardigd; zoo gaf Julius II haar voor de aan den Koning van Spanje onderworpen landen. Onder de voorregten, welke zij verleent, komt dit voor: »Item ut durante dicto anno intra ipsa Regis Hispaniae Regna et »non extra carnibus, de consilio utriusque Medici, temporibus jejuniorum »totius anni etiam Quadragesialium, vesci ac pro eorum libitu ovis et »lacticiniis [vesci iis liceat]." Dit privilegie wordt in XI. en XII. bedoeld.

SPROKKELING.

ROMEINSCH VOLKSGEBRUIK. Zoo dikwerf te Rome het Allerheiligste Sakrament des avonds in het duister naar eenen zieke gebragt wordt, trachten de bewouers der straten, waarlangs de priester gaat, door eene geïmproviseerde illuminatie de duisternis te verdrijven. Terwijl ik zat te schrijven, — zoo lazen we voor eenigen tijd in een brief uit Rome — het was des avond half acht en reeds duister, hoorde ik het klokje der nabijgelegen parochiekerk het teeken geven, dat het Allerheiligste nog door de straten zou worden gedragen. Ik open het reeds gesloten venster, en zie, dat in de naburige huizen tot aan de vijfde verdieping toe de ramen meest geopend waren, of dat men ze open zette. Uit ieder venster hielden de bewoners de lampen of kaarsen naar buiten, waarvan zij zich op dat oogenblik in hunne kamers bedienden; ja, aan menig venster vertoonden zich verscheidene lichten tegelijk. In plaats van het onafgebroken geraas, dat anders uit deze levendige buurt tot mij opstijgt, begon plotseling de diepste stilte te heerschen, en na weinige oogenblikken, waarin de hooge gebouwen bijna geheel geïllumineerd waren, zag ik den priester met het Allerheiligste Sakrament naderen. Eene groote schaar geloovigen volgde hem, overluid biddende; en het was alsof de lichten, die deze processie beschenen, de eerbiedige begroeting der bewoners van de huizen, aan het Allerheiligste overbragten.

LETTERLOOVER.

TOEWIJDING AAN MARIA

OP DEN DAG

DER EERSTE H. COMMUNIE. [1]

WIJZE: *Wees, wees ons genadig, Heer!*
en eigen Melodie.

Moeder Gods! zie op ons neêr:
Heden, naar ons zielsverlangen,
Mogten wij uw Zoon ontvangen,
Onzen God en onzen Heer:
Moeder Gods! zie op ons neêr.

Gij die u met ons verblijdt,
Help ons uwen Jesus danken:
Ach, te zwak zijn kinderklanken!
Help ons die zijn Moeder zijt:
Gij die u met ons verblijdt.

[1]) Het door Zijne Doorl. Hoogwaardigheid Mgr den Bisschop van Haarlem goedgekeurde formulier van toewijding gevolgd.

Wij nu op deez' grooten dag,
Dat uw Zoon zich ons kwam geven,
Schenken Hem geheel ons leven,
Schenken wat ons hart vermag,
Moeder! op deez' grooten dag.

Maar zoo zwak is onze jeugd,
't Leven is zoo vol gevaren,
Wil dan, Moeder! ons bewaren:
U bevelen we onze deugd,
Want zoo zwak is onze jeugd.

U dan wijdt zich 't dankbaar kind,
U voor al zijn levensdagen:
Neem ons aan in welbehagen,
Gij die ons zoo teêr bemint,
U dan wijdt zich 't dankbaar kind.

Toon, dat ge onze Moeder zijt!
Blijf, o blijf, als wij u smeeken,
Blijf voor ons bij Jesus spreken,
Heden en ten allen tijd,
Toon, dat ge onze Moeder zijt!

W. — P.

HET ALGEMEENE CONCILIE,

Eene gelegenheid van terugkeer tot de Kerk.

Het door ons hoog gewaardeerde romeinsche tijdschrift *La Civiltà Cattolica* geeft onder bovenstaanden titel eene redevoering te lezen, welke, nu eenige maanden geleden, door een zijner medearbeiders in de *Accademia di Religione* te Rome voor een uitgelezen gehoor is uitgesproken. Het zeer omvangrijke onderwerp kon slechts met eene strenge beknoptheid worden behandeld, echter wist de bekwame Schrijver met genoegzame volledigheid, duidelijkheid en kracht zijne hoofdgedachten weêr te geven, of liever — we meenen het zonder vrees voor teregtwijzing te kunnen zeggen — de hoofdgedachten, die niet alleen te Rome, maar ook in de geheele Kerk over deze belangrijke zijde van het Concilie gekoesterd worden.

Door de vertaling, die wij beproeven te leveren, zal deze welsprekende lezing onder de oogen van velen komen, die er anders geene kennis van zouden nemen; eenigen zullen er eene juiste en levendige voorstelling in vinden

van denkbeelden en gevoelens, welke hen reeds lang vervuld hebben anderen zullen er uit kunnen leeren, wat wij, Katholieken, van den tegenwoordigen toestand der Protestanten en andere van de Kerk afgescheidene Christenen denken; welke geest ons tegenover hen bezielt; en hoe vurig onze wenschen zijn naar de verzoening en hereeniging van allen, die in Christus, den Zoon Gods, gelooven. De gloed, waarmede deze verhandeling geschreven is, komt noodzakelijk voort uit een levendig geloof en een innig beminnend hart; het kan niet anders, of die warme taal zal aantrekken en boeijen en hoogere belangstelling wekken voor het schoone doel, waarvoor de Schrijver haar uitgesproken heeft.

Ziehier onze eenigzins vrije overzetting.

I.

Voordat ik, Eminentiën en hooggeachte medeleden, over de uitnemend goede gelegenheid van hereeniging, die zich thans aan de van ons afgescheidenen aanbiedt, spreken ga, behoor ik, dunkt mij, eerst vast te stellen, dat die hereeniging door hen verlangd moet worden en werkelijk ook verlangd wordt. Want, wanneer zij er zich eens niet om bekommerden, waartoe zou het dan dienen, hun aan te toonen, dat de gelegenheid er gunstig voor is? Welaan, ik beweer: niemand, die de ketterij of de scheuring volgt, en niet alle geloof aan goddelijke openbaring, of liever, het natuurlijke gevoel van regtschapenheid verloochent, neen, niemand kan den oppersten Bisschop der Roomsche Kerk hem de hand zien aanbieden zonder eene krachtige aandrift te ondervinden om Hem wederkeerig de hand te reiken, ten teeken van herstelde vriendschap.

Veroorlooft mij, dat ik, om u dit bewijzen, de zaak eenigzins breeder opvat. Groot is de zucht naar maatschappelijke eenheid en diep ingeworteld in het menschelijke geslacht. God zelf schiep alle menschen als kinderen van één vader en heeft hierdoor dat verlangen in het hart van elk mensch geprent. Zoo werden de verschillende volken door het feit der schepping oorspronkelijk tot één enkel gezin gemaakt: het zijn levensstroomen, die, hoe ver zij ook hunne golven voortrollen, overal aan de eenheid van de gemeenschappelijke bron herinneren. En opdat de menschen iets van den broederband van het ééne bloed zouden gevoelen, deed God in Eden en op den Sinaï de groote wet weêrklinken: Gij zult één eenigen God aanbidden en Hem alleen dienen. Dit goddelijke woord vestigde regtens de algemeene geestelijke broederschap der volken en voltooide de vleeschelijke broederschap, het gevolg van één en denzelfden ligchamelijken oorsprong van allen. Volgens het plan des Scheppers, waren de menschen als zoovele stralen, die op een enkel middenpunt moesten uitloopen; maar stralen, die elkander in een zelfde punt ontmoeten, zijn stralen, die onderling vereenigd zijn. Een weinig meer uitweiding zou noodig wezen om ten volle te bewijzen, dat een gemeenschappelijke band alle stervelingen in één gezin te zamen houdt, maar ik heb de gedachte aangegeven en ga verder.

Bovendien zegt ons de geschiedenis, hoe de eenheid van oorsprong en van bestemming werkelijk in alle tijden en op alle plaatsen het beginsel van vereeniging voor de menschen geweest is. Het begrip der eenheid kan verduisterd, kan verward worden, men kan er misbruik van maken; maar, evenzeer als bij iedere andere groote overlevering van 't menschelijke geslacht, altijd blijft eenig idee van onderlinge eenheid der volken stand houden. Dit idee

deed de gelukkige vereenigers der volken zoo vurig toejuichen, zelfs al dwaalden zij dikwerf in het doel, dat ze zich voorstelden, of in de middelen, waarmede zij hunne plannen ten uitvoer bragten. Zoo zijn de barbaarsche veroveraars, die uit Babylon, uit Ninive, uit Memphis, uit Scythië, uit Persepolis optrokken om de geheele aarde tot één rijk te maken, bij de Heidenen in bewondering gebleven. De gedachte van algemeene vereeniging schittert, al is het met een afgrijzenwekkend licht, in Attila, in Mahomet, in Gengiskan, in Tamerlan, in Soliman II. De minder onbeschaafde volken gehoorzaamden evenzeer aan de geheime aandrift naar eenheid. Welligt is het onwaar, dat Alexander zich op de stranden van den Indischen Oceaan over de al te naauwe grenzen der te veroveren wereld beklaagde, maar zeker is het, dat de gedachte van den griekschen stam om allen te vereenigen in dat verhaal getrouw is uitgedrukt. Bij den latijnschen stam werd het voor de hoogste en eene bijna goddelijke eer gehouden den romeinschen naam uit te breiden. In de reeds christelijke middeleeuwen was de overtuiging, dat er maar één Keizer voor de wereld was, algemeen. En die tot heerschzucht prikkelende gedachte mishaagde welligt niet aan Napoleon I. In onze dagen maken zij, die de erfgenamen van de lievelingsdenkbeelden der Heidenen geworden zijn, van het ingeboren verlangen naar algemeene verbroedering misbruik om de volken in hartstogtelijke utopiën meê te slepen, welke zij nu verbond der velken, dan algemeen bondgenootschap, of wereld-republiek noemen.

Nu, zoo besluit ik, gelijk de bijgeloovige godsdiensten en de veelvormige afgoderijen het gemeenschappelijke idee van een God, dien men vereeren moet, openbaren, evenzeer bewijzen de pogingen van het menschelijke geslacht om tot eenheid te komen en de belangstelling, opgewekt

door ieder, die deze pogingen ten goede of ten kwade ondersteunt, eene algemeene streving naar de verbroedering van allen.

Het kwam toe aan Jesus Christus, den hersteller van al, wat waar en van al, wat goed is, om hetgeen de zucht naar maatschappelijke eenheid natuurlijks en wettigs heeft van het onnatuurlijke en onwettige, dat ermeê vermengd was, af te scheiden; het begrip dier eenheid te hernieuwen, het te bepalen, het te doen heerschen. „Ik zal mijne Kerk bouwen", zoo kondigde Hij zijn goddelijk plan over de menschheid aan. Welke uitgestrektheid zal deze gemeenschap hebben? Zij zal alle menschen moeten opnemen; de straf der hel voor wie er geen deel aan neemt! „Die niet zal gelooven, zal verdoemd worden." Hoedanig zal de maatschappelijke band wezen; zullen de burgerlijke betrekkingen of de krijgstucht of de handel of iets anders deze gemeenschap in stand houden? Eene zelfde leer zal hare ledematen vereenigen: „Leert alle „volken". In die woorden is, naar ik meen, ook duidelijk aangegeven, dat het goddelijke begrip der eenheid de volksregterlijke betrekkingen niet insluit, ze niet verandert, ze niet raakt, zoo ver is het er van af, dat Christus een tijdelijk gebied of een algemeenen wereldstaat zou bedoeld hebben: de volken moeten op zijn gebod door een gemeenschappelijk onderrigt onderwezen worden; en door zulk eene gemeenschap van leeringen, die zich van het eene volk tot het andere uitstrekt en boven alle menschelijke betrekkingen uitgaat, moet de gemeenschap van Christus ontstaan: zijne Kerk — waarover Hij op velerlei wijze zijnen wil te kennen geeft, dat zij één moet zijn en aan één hoofd gehoorzamen.

Moeten wij vaststellen, dat de goddelijke Meester de streving des menschelijken geslachts naar de eenheid zoo

erkend, er die authentieke verklaring, die grenzen, die figting aan gegeven heeft, hoe is het dan mogelijk, dat de van ons afgescheidenen, die echter belijden in Christus te gelooven, onverschillig blijven bij het voorstel tot hereeniging met de grootste Kerk der wereld, gelijk de Katholieke Kerk het werkelijk is? Ik beweer het tegendeel: het is niet mogelijk. Eerst zou door hen het Oude Testament verloochend, het Nieuwe verscheurd, de overleveringen vernietigd, al de boekverzamelingen der Christenen verbrand, ontelbare gedenkteekenen van de aarde weggevaagd, alle herinnering aan den éénen en eenigen Christus en God uit het hart gerukt moeten zijn, en eerst dan zouden de afgedwaalden zich zonder spijt met de troostelooze gedachte kunnen verzoenen om voor immer van de Kerk van Rome gescheiden te blijven. Maar zoo lang in hen het minst volmaakte begrip van de door Christus gewilde Kerk overblijft, zal noodzakelijk het denkbeeld van zich weder bij de groote roomsche eenheid aan te sluiten, en over de gansche aarde een eenig geloof, een eenig doopsel, een eenigen Christus te zien schitteren, de harten met eene boven allê berekening uitgaande magt aautrekken; wie aan de uitvoering dezer gedachte, als onmogelijk, wanhoopt, zal haar nog liefkozen, als een eigenaardig en verheven idee, door Christus ons geopenbaard.

Ik zou dit bewijs kunnen aanvullen door de vermelding van het feit, hetwelk met de uiteengezette theorie volkomen overeenstemt. Welk land, waar ketterij of scheuring heerscht, is niet in beweging gekomen door de vaderlijke uitnoodiging van Pius IX? Wel konden eenige weinigen haar uit naam van velen afwijzen; maar de aandoeningen van die velen tot rust brengen, dat konden zij niet; evenmin vermogten zij de algemeenheid van het

levendige verlangen naar het herstel des vredes te ontkennen, noch de ontroering te onderdrukken, die onder de verdeelde natiën opkwam op het zoete woord vân hereeniging. De aankondiging van het Vatikaansche Concilie weêrklonk onder de afgescheidenen gelijk dat „geluid van eenen opkomenden geweldigen wind" op het Pinksterfeest onder de bewoners van Jerusalem. Maar ik kan de gebeurtenissen niet in het bijzonder bespreken: de kortheid van den tijd verbiedt het mij, en gij kent ze, gelijk ieder ander, door de dagbladen.

Deze eerste stelling: dat zij, die in de ketterij en de scheuring leven, naar de vriendschap met de Roomsche Kerk en naar het herstel der godsdienstige eenheid onder allen, die het geloof in den éénen en eenigen Verlosser belijden, verlangen en verlangen moeten, blijve als volkomen zeker vooropgezet.

II.

Nu gaan wij voort: indien zij naar de eenheid verlangen, welke audere hoop blijft hun dan over, ten einde eens hun verlangen vervuld te zien, dan dat zij zich eerbiedig en volgzaam tot de Roomsche Kerk wenden? Zij zullen misschien en met grond de hoop kunnen koesteren, dat de Katholieke Kerk geneigd wezen zal om zich tot eervolle onderhandelingen, tot welwillende vergelijken omtrent de tucht te leenen; maar niemand onder hen is, voorwaar, zoo onzinnig dat hij zich vleit eens die groote Kerk met de van haar afgescheidene godsdienstige gemeenschappen te zien overeenkomen. Hoe! zou de opvolger van Petrus, door duizend prelaten naar de *Regtbank der Koningin* gevolgd, Cramners negenendertig artikelen gaan onderteekenen? of naar de uitspraken der

Synode van St Petersburg en van den kolonel, die haar regeert, luisteren? of het geloof van den patriarch der Kophten, of der Syriërs, of der Chaldeërs, of der Armeniërs aannemen? of zich wenden tot den *Oecumenicus* van Constantinopel, terwijl diens bisschoppen in Rusland, in het rijk der Hellenen en de Kerken van Bulgarije hem, tot bij de poorten van zijn patriarchaal verblijf, de gehoorzaamheid opzeggen? Zal de opvolger van Petrus het geloof van het Berlijnsche Consistorie aannemen of dat van de vereeniging der predikanten van Genève, wier geloofsbelijdenis hun tot niets anders dient dan om er van tijd tot tijd een artikel van te verscheuren?

En verder, indien het ook al gelukte, wat zou het voordeel zijn van een zoo grooten afval? Al die regtbanken van het niet-katholieke geloof komen klaarblijkelijk niet met elkander overeen; daarom zou het vredesverbond, met de eene partij aangegaan, een oorlogsverbond tegen de overige worden.

Dus is het, zelfs menschelijkerwijze gesproken, onmogelijk weder tot eene gemeenschappelijke geloofsbelijdenis te komen, zoo lang men haar bij de van ons afgescheidenen zoekt te verkrijgen. Het is noodzakelijk, dat allen voor een enkele wijken. De Katholieke Kerk heeft haar geloof niet veranderd, zij verandert het niet, zij zal het niet veranderen. Derhalve is dit de eenige hoop op hereeniging: van alle kanten zich tot Rome te wenden gelijk men eens naar alle kanten van Rome gevlugt is.

Dit is het eenige licht, dat schittert; de Onkatholieken weten het.

Hopen zij misschien, dat de vooruitgang der wetenschap alle geloofsbelijdenissen in eene enkele opvatting der godsdienst zal doen opgaan? Maar tot nu toe heeft

de onkatholieke wetenschap, bij iedere schrede, als de slag van een verwoestenden hamer gewerkt, en heeft zij geen enkelen steen voor het gebouw bijgebragt. Hopen zij, dat de Bijbel, beter verstaan, eens de grondwet zal wezen der stad, die allen opneemt? Maar de Bijbel is geene verzameling van wetten, en al zou ieder vers in een wetsartikel veranderen, welk geding is er ooit zonder regters, zonder regtbank uitgewezen? Wat blijft er over? De Katholieke Kerk, hare onfeilbare en moederlijke regtbank.

III.

En staat dit vast, Mijne Heeren, wie ziet dan niet ten duidelijkste, hoe, helaas, de door God aangebodene genade vlugt en voorbijvliedt en zich verbergt in de duisternissen eener onbepaalde toekomst, wanneer de anders gezinden niet ijverig de gelegenheid aangrijpen om aan de poorten des Vatikaans aan te kloppen, terwijl het Concilie nog in de basiliek vergaderd is? Daarheen verwijst hen de H. Schrift, de theologische wetenschap, de geschiedenis, het gezond verstand zelf. Doch hier beken ik u, dat het mij onmogelijk is dit uitgebreide en verhevene onderwerp wijsgeerig en volledig te behandelen; ik zal mij moeten tevreden stellen met eene vlugtige bespreking.

Zietdaar een of ander eenvoudig lidmaat of herder eener van de Kerk afgescheidene godsdienstige gemeenschap, die dezer belijdenis te goeder trouw volgt. Vóór hem openen zich de deuren van de St Pieter, waar het Concilie vergaderd is. Hoe helder en schitterend moeten de kenteekenen der ware Kerk van Christus zich aan hem vertoonen! Hier is klaarblijkelijk de ééne Kerk van de Geloofsbelijdenis der Apostelen, van de geheele over-

levering, van de geschiedenis; hier het groote huisgezin, waarvan het Nieuwe Testament spreekt; het ééne ligchaam, waarover de H. Paulus zooveel schrijft; de eenige schaapstal en de eenige herder, voorzegd door Ezechiël en door Christus aangewezen. De Griek, de Rus, de Kopht, de Armeniër, de Syriër, de Chaldeër, de Bulgaar, de Helleen zoeke in zijne Kerk naar de eenheid, en hij zal zien, hoe weinig zijne bisschoppen, onderling vereenigd zijn, behalve waar een keizerlijk gevolmagtigde met ijzeren ketenen aanvult wat de zoozeer verslappende band van het kerkelijke gezag niet vermag; als hij eenige eeuwen in zijne geschiedenis teruggaat, dan zal hij weldra den dag vinden, waarop de tak zijner Kerk van den stam werd afgesneden, of liever de meesten der schismatieke Kerken zullen zien, dat zij loten zijn, afgesneden van eenen tak, die vroeger afgesneden was. Zeer weinig regtzinnigheid is voldoende om de onvruchtbaar gewordene loot niet met den waren stam te verwisselen.

Wanneer verder de Protestant, die te goeder trouw is, over de eenheid in zijne Kerk spreekt, dan moet hij — het strenge, hoewel niet geheel en al ernstige woord zij mij vergeven — dan moet hij, gelijk de oude wigchelaars, gevoelen, dat zijn gelaat zich tot lagchen zet. Nog bij het leven harer stichters, was alle eenheid verscheurd, en thans is zij geheel vernietigd; wil men het geloof der protestantsche Kerken kennen, dan moet men het uit de verschillende gebeurtenissen van den dag opmaken. De uitvlugt der fondamentele artikelen, die niemand ooit, noch regtens noch feitelijk, kon bepalen, kan geen regtzinnig man meer misleiden; het vrije onderzoek heeft eindelijk alle hoop, die men er op vestigen kon, volstrekt ontnomen. „Maar ons blijft de eenheid des Bijbels over", zeggen eenigen, „hij is het gemeenschappelijke middenpunt

„van alle protestantsche godsdienstgenootschappen." Welaan, laat ons zien. Wat is uw Bijbel? De Bijbel, dien gij mijne protestantsche broeders, aan het vrije onderzoek onderworpen hebt, is niet meer het orakel van den éénen en onveranderlijken God, dat het uitverkoren volk vereenigt, maar — ik zeg het niet om te spotten, integendeel, met bitter beklag — men maakt de woorden der Schriftuur tot beuzelpraat, die bevestigt en ontkent en zich tegenspreekt naar het verschil van klimaten en uitgaven. En alsof dit niet genoeg ware voor den smaad, het woord Gods aangedaan, verscheuren de Protestanten dagelijks een of ander blad van het zoogenaamde wetboek, dat hen één zou maken.

Luther nam er geheele stukken uit, ook Calvijn heeft er zijn deel uitgescheurd. Thans blijven er slechts brokstukken van over, en openlijk verwerpt men in Engeland, in Amerika, in Duitschland de geschiedenis, die in den Bijbel staat opgeteekend, zijne waarheid, zijne goddelijke ingeving. Er wordt niet minder getwist over Genesis en al de vijf boeken van Mozes en zelfs over de Evangeliën, als over de lierdichten van Pindarus en de fabelen van Aesopus. Wat blijft er over van de eenheid, die op den Bijbel steunt? Welaan, afgescheidene broeders, zoekt haar in de vatikaansche basiliek; daar verrijst eene tafel of, om zoo te spreken, een altaar; het draagt den Bijbel tusschen de kandelaars, en de Vaders van het Concilie vereeren hem allen als het woord van God, en allen verstaan hem in denzelfden zin, evenals voorheen te Trente, te Florence, te Vienne, te Constantinopel, te Chalcedon, te Ephese, te Nicea. Dat is de eenheid, en ook eene eenheid, die op den Bijbel steunt, indien gij deze verlangt.

Willen zij weten, waar de *heilige* Kerk is? Laat hen op die eerbiedwaardige grijsaards letten, welke in de

basiliek vergaderd zijn. Ook deze zijn zwakke menschen, zij hebben de menschelijke gebrekkelijkheid ondervonden: maar wie van hen heeft ooit in den naam der Kerk eene enkele geloofsdwaling gepredikt? of eene enkele onzedelijkheid goedgekeurd? Hunne bediening te midden der leeken is uit haren aard een werk van heiliging; hunne geestelijkheid, zoowel wereldsche als reguliere, en de aan God gewijde maagden, welke zij besturen, wekken bij de Heidenen, bij de Turken, bij de Protestanten onweerstaanbare bewondering op; en zij zelven, de Vaders van het Concilie, zijn vergrijsd in de bestrijding der zonde, het kweeken der deugd, in het stichten van wijkplaatsen voor de onschuld, van toevlugtsoorden voor de ongelukkigen; en onderwijl hebben zij geleden en baden zij voor hunne vervolgers. Laat de van de Kerk afgescheidenen zonder vooringenomenheid de processen van heiligverklaring onzer Heiligen lezen, en zij zullen schatten van buitengewone goddelijke gunsten over de Katholieke Kerk uitgestort zien, terwijl de Protestant niemand van hen, die tot zijne godsdienstige gemeenschap behooren, heilig durft noemen, en de Schismatiek te vergeefs in zijne verarmde Kerk de erfgenamen van een Basilius, van een Athanasius, van een Chrysostomus zoekt.

Begeert gij den luister der katholiciteit? Vraagt aan de Bisschoppen der Vatikaansche Kerkvergadering naar de namen hunner zetels; deze zijn over de geheele wereld verspreid. Gaat de afgescheidene gemeenschappen na: de oostersche schisma's zijn in het Westen naauwelijks bij naam aan de geleerden bekend; het grieksche schisma heeft reeds drie vertakkingen, waarvan ieder geheel op zich zelve staat: de Russische, de Helleensche, de Bulgaarsche Kerk; en allen te zamen en ieder afzonderlijk geven reeds door den naam van het land, binnen

welks grenzen zij beperkt zijn, te kennen, dat zij de onbegrensde algemeenheid niet bezitten. De katholiciteit van Engeland omvat niet eens de meerderheid der Engelschen; in Pruissen, in Zweden, in Zwitserland, in Denemarken, in de Vereenigde-Staten ontmoeten wij mikroskopische katholiciteiten, die dikwerf niet eens van het kerkgebouw tot aan de poort der stad reiken.

Zullen zij zich vleijen althans een apostolischen oorsprong of eene apostolische leer te hebben? Maar hoe, daar zij allen of een gedeelte der Apostolische Geloofsbelijdenis verloochend, of de opvolging der Bisschoppen onderbroken of de gemeenschap met den zetel van den Vorst der Apostelen verloren hebben? Misschien heeft een nieuw Pinksterfeest aan nieuwe Apostelen den Heiligen Geest gegeven? De Schismatieken zelven gelooven het niet. De Protestanten, die in de geschiedenis naar hun Pinksterfeest hebben willen teruggaan, vonden, in plaats van vuurtongen, uit den hemel afgedaald om Luther, Calvijn of Hendrik VIII tot Apostelen te wijden, vervoering van gramschap, haat, godslastering, hebzucht, uitspattingen van ontucht.

Zoo is de geschiedenis door de Protestanten zelven beschreven, wij halen hier slechts aan. — De Katholieken daarentegen hebben maar één Pinksterfeest: dat van Jerusalem; maar de prediking van dien dag weerklinkt bij ons van eeuw tot eeuw, van Nicea tot Trente, tot het tegenwoordige Vatikaansche Concilie, niet veranderd, niet vermengd, niet verzacht; de basiliek, die Petrus' graf omsluit, wordt de zaal des Laatsten Avondmaals, en Petrus spreekt daar door den mond van zijnen tweehonderdzevenden opvolger, Paus Pius IX.

O afgescheidene broeders, als de zon eener zoo schitterende waarheid u niet verwarmt, u niet verlicht, u

niet aantrekt, wat zal er dan van u en van uwe Kerken worden? Komt, hoort, bidt en geeft u gewonnen, neen, weest overwinnaars van uwe hartstogten en uwe dwalingen.

IV.

Mijne Heeren, mijn taak zou volbragt zijn, indien ik de moeijelijkheden, die den weg naar Rome voor onze afgescheidene broeders misschien schijnen te versperren, althans niet moest aanraken. Ik zwijg van het verschil in het leerstellige, waarover in eene korte verhandeling onmogelijk in het bijzonder kan gesproken worden, en ik beantwoord eene enkele opwerping, die er velen omvat, en die zeer algemeen gemaakt wordt. Ik verneem eene onbestemde klagt van vele vrienden der waarheid, die door den luister van een algemeen concilie tot ernstig nadenken gekomen en ontroerd zijn, en die van den eenen kant gezind zouden wezen om aan de deur der vatikaansche basiliek aan te kloppen en haren drempel te overschrijden, maar die van den anderen kant weder niet zouden willen. Ach, zoo verzuchten zij, indien de Katholieke Kerk zich ten minste in de uiterlijke vormen naar ons schikte! indien zij de nieuwe beschaving der vooruitgegane maatschappij aannam! indien zij zich ontdeed van de ruwe schors der middeleeuwen! indien zij zich versierde met eene nieuwe jeugd!

Genoeg, genoeg: ik weet, wat deze klagt beteekent. Houdt het mij ten goede, o afgescheidene broeders, als ik, in plaats van u een antwoord te geven, eene vraag aan u stel. Wie zijt gij, dat gij aan Christus' Bruid het nieuwe leven wilt leeren? Gij allen hebt rondom uwe Kerken niets anders gebouwd dan graven; begraven hebt gij den geest des apostolaats, begraven de evangelische zelfverloochening, begraven de kerkelijke onafhankelijkheid,

begraven, hier dieper en daar minder diep, de Schriftuur, de prediking, het priesterschap, de sakramenten. Als er geen zwaard, of geen *knoet*, of geen *Regtbank der Koningin*, of geen gouden keten op aarde overbleef om hetgeen gij nog behouden hebt te bewaren, het zou morgen eenzaam zijn in uwe kerkgebouwen, en de Katholieke Kerk zou er zegepralend binnentreden om ze weder te wijden. En gij zoudt uit uwe doodenstad weder de levensvlam in de Katholieke Kerk willen ontsteken? Zij is niet dood, noch stervende, noch verouderd, noch krank, noch kwijnend, zij, die, thans beroofd van menschelijke bescherming, ten doel gesteld aan wreede en voortdurende vervolgingen, nog telkens een overwinnend woord weet te spreken en schatten van weldaden uit te storten; zij, die aan alle geweldenarijen weerstand biedt, en honderd bisdommen in weinige jaren grondvest, en hare hiërarchie tot op het vijandelijke gebied weder instelt, en dagelijks hare grenzen uitbreidt.

Let ook op dien levensstroom, welke van het hoofd tot de leden afdaalt en weder van de leden tot het hoofd opklimt. De grijsaard, die zal voorzitten in de Kerkvergadering, is Pius IX. Heden vieren wij den verjaardag zijner verkiezing tot Paus; [1]) maar de Kerk kiest Hem, indien men zoo spreken mag, door een dagelijksch zich hernieuwend volksbesluit, en kroont Hem iederen dag met hare liefde en vruchtbare en levendmakende gehoorzaamheid. Hij laat eene verzuchting hooren, en geheel de Christenheid wordt ontroerd, en de Kruisvaarders trekken van alle kanten der wereld op om den Vader van het Vatikaan te bewaken; millioenen menschen zenden Hem zilver en goud; al zijne kinderen bieden Hem de schat-

[1]) De verhandeling werd gelezen op den 17e Junij ll.

ting hunner gebeden. Hij noodigt zijne broeders uit tot eene heiligverklaring, en vijfhonderd Bisschoppen komen om haar luister bij te zetten. Hij spreekt het formulier eener leerstellige bepaling uit, en geheel de geestelijkheid en het christelijke volk buigt zich, en juicht Hem toe, zeggende: Wij gelooven! Wat meer? Hij viert een bijzonder, een persoonlijk feest, het feest van zijn vijftigjarig priesterschap, en ziet zijne vreugde wordt de vreugde van geheel de wereld. [1]) En het Concilie? Is het misschien geen teeken van jeugd; getuigt het niet van eene frissche kracht? Ziet dan af, o afgescheidene broeders, van uwe nuttelooze en overbodige poging om aan de Kerk een nieuw jeugdig leven te geven.

Ook gij, Katholieken, die in uwe onwetendheid spreekt gelijk de van ons afgescheidenen, en de Kerk met den geest der eeuw wilt verzoenen, legt ook gij dit verlangen af. Uwe bedoelingen, ik prijs ze; maar gij zijt weinigen en wordt tegengesproken door het christelijke volk, hetwelk luistert naar de stem van duizend Bisschoppen en van Pius IX, die u veroordeelen. Al waart gij ook de meerderheid van het tegenwoordige geslacht, wat is een geslacht van menschen tegenover de Kerk? Ziet die goddelijke moeder, gedurende veertig eeuwen beloofd, en reeds negentien eeuwen door Christus gehandhaafd: zij is maagd en toch vruchtbaar, altijd jeugdig, gelijk aan eene onsterfelijke past; zij doopt de elkander telkens opvolgende geslachten, voedt ze op, sluit hunne huwelijken, staat hen bij in den dood, bidt op hunne graven en wacht weder op nieuwe geslachten. Zij neemt van de eeuwen geene wetten aan,

---

1) Wie eene allerschoonste beschrijving dezer eenige feestviering lezen wil, verwijzen wij naar Schaepmans *Pius-Feesten te Rome* (10, 11 *en* 12 *April* 1869). *Katholiek-Nederlandsche Brochuren-Vereeniging.* 2e Jaargang. I.

maar legt er voorschriften aan op. Zij verandert noch hare handelwijze, noch hare middelen. Zij schikte zich niet naar de eeuw van Nero, van Domitiaan, van Decius, van Diocletiaan, maar stelde er de eeuw van Konstantijn voor in de plaats. Zij vormde zich niet naar de eeuw van Karel den Groote, maar vormde Karel den Groote naar háre eeuw. Zij schikte zich niet naar de eeuw van Hendrik IV, maar stelde er de eeuw van Gregorius VII tegenover; en de eeuw van Frederik II ging op in de eeuw van Innocentius III en zijne opvolgers. Zij schikte zich niet naar de eeuw der fransche omwenteling, naar de beginselen van negenentachtig, van het nieuwe regt, van de voltrokken feiten, maar riep en roept de eeuw van Pius VI, Pius VII en Pius IX en van het Vatikaansche Concilie in 't leven.

Derhalve, o afgescheidenen en kleinmoedigen, wie gij ook zijt, men moet aan de deur van de St Pieter komen, niet om de handelwijze der tegenwoordige eeuw aan te prijzen, maar om er te leeren. De H. Petrus, die daar als uit zijn graf regeert, is niet gewoon raad te vragen, wanneer het de godsdienst, de zedeleer en ook niet wanneer het de beschaving geldt; hij heeft altijd onderwezen en zal altijd blijven onderwijzen. Des te erger voor hen, die niet naar hem luisteren: de Kerk zal, gelijk haar goddelijke Bruidegom bij zijn sterven, kunnen herhalen: „Den geheelen dag heb ik mijne handen uitgebreid tot „een ongeloovig en tegensprekend volk."

V.

Maar, helaas, hoe hard en scherp zal de kastijding der onleerzamen zijn, evenals die van de reeds verworpen Synagoog! Misschien eeuwen van voortgezette scheiding! Wat spreek ik van scheiding? — van vernietiging, van een dood

zonder opstanding. Welligt zal op een niet ver verwijderden dag de Zaligmaker der wereld voorbij de stad der scheuring en der ketterij gaan, en klagen over haren ondergang: „Als Hij nabijkwam en de stad zag, weende „Hij over haar, zeggende: Indien ook gij, en wel op „dezen uwen dag, erkend hadt hetgeen u tot vrede strekt!" Ach, zoo gij den dag des vredes, den openingsdag der Kerkvergadering erkend hadt! Maar gij hebt de oogen gesloten voor het licht, en het uur verloopt, en het licht schijnt niet meer voor u. „Maar nu is het voor uwe „oogen verborgen." De dagen van den krijg zullen komen. „Er zullen over u dagen komen; en uwe vijanden zullen „u met eenen wal omgeven, en u omsingelen, en u van „alle zijden benaauwen." Ziet, ziet, reeds breken uwe vijanden met hun leger op, reeds openen zij de loopgraven, reeds omsingelen zij u, reeds zijn zij in de bres... de trotsche drommen dragen den naam van Rationalismus, Positivismus, Materialismus, Pantheïsmus, Atheïsmus; en gij zijt zwak, gij zijt zonder wapenen. Dus zullen zij u „ter aarde werpen, en uwe kinderen, die in u zijn." Men heeft u vernederd: gij hebt geen van God gezalfden koning meer, uwe priesters en predikers hebben geene wettige zending meer; hier zendt hen een soldaat, daar eene vrouw, elders een consistorie van leeken. Zoo uwe kinderen aan hunne herders gehoorzamen, verloochenen zij het vrije onderzoek, zoo zij hun niet gehoorzamen, dan is alle schijn eener Kerk verloren; nadat u de geestelijkheid, het offer, de sakramenten ontnomen zijn, blijft er niet zooveel van den Bijbel ongeschonden dat gij er de godheid van Jesus Christus nog in lezen kunt. De leus, die thans hoog klinkt aan de protestantsche akademiën: „Eene Kerk zonder priesters, eene godsdienst zonder „katechismus, eene eeredienst zonder bedienaren, eene

„zedeleer zonder godgeleerdheid, een God zonder een gods-„dienststelsel", zal in vervulling gaan. Nu dit is de letterlijke vertaling van het woord: „Zij zullen in u geenen „steen op den andere laten."

Voorzeg ik, of verhaal ik de geschiedenis, die zich onder onze oogen vervult? Ach, dat die vreeselijke woorden: „Omdat gij den tijd uwer bezoeking niet hebt erkend", omdat gij de genade van het Vatikaansche Concilie niet in tijds hebt aangenomen, toch niet eens de oorzaak aangeven van een zoo volkomen ondergang. Dat veeleer het gebed van Christus verhoord worde: „Ik bid niet voor de „Apostelen alleen, maar ook voor degenen, die door hun „woord in Mij zullen gelooven: opdat zij allen één zijn, „gelijk Gij, Vader, in Mij, en Ik in U, opdat ook zij „in Ons één zijn... Ik in hen, en Gij in Mij, opdat zij „in eenheid volkomen zijn."

Ik heb gezegd.

TOELICHTING

VAN EENIGE

ZONDERLINGE MEENINGEN.

I.

De Heer R. E. de Haan en de op zich zelve staande wetenschap.

Het blijft een steeds bedroevend verschijnsel van onzen op zijne verlichting hooggaanden tijd, dat er in vele geesten, die men uitstekend zou mogen noemen, zulk eene duisternis heerscht. Soms ontvangt men den indruk, als ware de gezonde menschelijke rede door zekere valsche rede of schijnrede vervangen, die nogtans bij velen voor hooger licht en volmaakter kenvermogen schijnt te moeten gelden. Men redeneert niet meer; men meent te zien, te aanschouwen in het aanschijn der waarheid zelve.

Zoo komt het dan, dat velen in het geheel niet verwonderd zijn over de zonderlinge meeningen, waardoor zij zelven beheerscht worden en anderen zoeken te beheerschen.

Voor ons, Katholieken, is de oorzaak van dat alles gemakkelijk te vinden. Helaas! men heeft den Christus verworpen. Al betuige men nog zoozeer van in Hem te gelooven; men gelooft niet meer, dat Hij het *Woord van God* is, het ware licht, dat iederen mensch verlicht, die komt in deze wereld. Men meent meer licht te bezitten dan ooit het Christendom gegeven heeft.

In het *Album der natuur* van 1868, 8e aflevering, gaf de heer R. E. de Haan ons, in zijn opstel: *Het steenkolentijdperk*, een zoo sprekend bewijs van die zich wijs noemende dwaasheid, dat wij het niet van ons konden verkrijgen, zijne zonderlinge meeningen niet aan onze lezers mede te deelen en eenigzins toe te lichten.

Indien wij ons niet vergissen, is de heer R. E. de Haan leeraar aan de hoogere burgerschool te Nijmegen, overigens is hij ons onbekend; naar het genoemde opstel te oordeelen, is hij een man van zijnen tijd, en kan hij ten waarschuwend voorbeeld strekken tegen het gevaar, waarmede de nieuwere wetenschap ons bedreigt.

Het komt ons vrij vreemd voor, als wij hem al de behoeften van 's menschen geest zien tezamenvatten in: „*dorst naar kennis*".

„De behoeften van onzen geest", zoo lezen wij, blz. 225, „laten zich zamenvatten in *dit ééne*: dorst naar „kennis. Kennen, weten, ziedaar de drijfkracht, die op „'t gebied der geestenwereld gestadige beweging wekt en „onderhoudt, vooral het kennen en weten van datgene, „waarmede ons eigen zijn in onmiddelijke betrekking „staat". Wijden we eens onze opmerkzaamheid aan deze zonderlinge meening.

„De behoeften van onzen geest laten zich zamenvatten „in *dit ééne*: dorst naar kennis". Zooverre is het dan eindelijk gekomen dat in het eenige kennen en weten voor 's menschen geest alle geluk en zaligheid, de bevrediging van alle verlangens zal bestaan. Doch de heer de Haan volgt hier inderdaad slechts den algemeenen tijdgeest. Sedert men God en godsdienst heeft uitgesloten, zijn onderwijs, verlichting, kennis, wetenschap het eenige, het uitsluitende redmiddel voor alle maatschappelijke kwalen geworden.

Kerken heeft men niet meer noodig, slechts scholen moeten er gebouwd en geopend worden, en ieder mensch moet in alle mogelijke kennissen, behalve altijd de eerst noodige, de godsdienstige, worden opgeleid.

Eensklaps vallen al de lessen van het Evangelie voor ons weg. Wel is waar het Christendom veroordeelt de wetenschap niet, het bemint, het verheft, het kweekt de wetenschap; maar de wetenschap is voor hetzelve niet het ééne, dat alles tezamenvat, niet het hoogste, waarnaar men met alle kracht boven alles moet streven.

Het Christendom onderscheidt van de wijsheid Gods „de wijsheid dezer wereld, die dwaasheid bij God is" (I Cor. III, 19); het kent eene wetenschap, die opblaast en eene liefde, die sticht (I Cor. VIII, 1) en acht het kennen van alle verborgenheden en het bezit van alle wetenschap voor niets, zoo gij geene liefde hebt. (I Cor. XIII, 2.)

Doch onze nieuwe geleerden zijn dat Christendom reeds lang te boven, zij vatten de behoeften van onzen geest te zamen in dit ééne: dorst naar kennis.

En hoe zonderling loopt de gedachte bij den heer de Haan. Dorst naar kennis is de behoefte, en uit die behoefte nu ontstaat voorzeker de beweging? Neen, zegt de heer de Haan, niet dorst naar kennis; maar „kennen, „weten is de drijfkracht, die gestadige beweging wekt „en onderhoudt."

Doch zien wij, wat die dorst naar kennis, die behoefte van den mensch, waarin men alle behoeften van onzen geest kan zamenvatten, al zoo voortgebragt heeft, gedurende de bijna zesduizend, of, volgens die geleerde heeren, millioenen jaren, dat zij werkzaam is.

„Er ontstonden, in den loop der tijden, verschillende „kosmische stelsels, d. i., verschillende wijzen van voor-

„stelling van de *schepping* onzer aarde enz. Ik zeg, er „vormden zich *verschillende* voorstellingswijzen, want hoe „kan er *eenheid* van teekening ontstaan, zoo lang het „standpunt verschilt, waaruit men de figuur ontwierp? „De subjectiviteit speelde hierbij eene hoofdrol. De na„tuur hoogst gebrekkig gekend werd dan ook kwalijk „begrepen, bekrompen opgevat en de Schepper — bij de „meeste volken niets anders dan de natuurkracht — uit „die denkbeelden gevormd, moest bij de verschillende ge„stalten, die hij aannam, noodwendig verschillend zich „in de werking zijner kracht openbaren." (blz. 226.)

Alles, wat die magtige drijfkracht uitwerkte, kwam derhalve hierop neêr, dat er verscheidene subjectieve opvattingen ontstonden; immers de subjectiviteit speelde eene hoofdrol.

„De ontwikkeling van den Kosmos, gelijk zij voorkomt „in de gewijde schriften der Israëliten, moest alzoo een „karakter dragen onderscheiden van het wereldstelsel der „Grieken en Romeinen, en bij dezen verschilde de meening „van die der Noormannen of Indiërs."

En zoo is dan door dat *verschil van standpunt* de afgoderij met al haren aanhang en in al hare vormen eensklaps verklaard, en de afval van den waren God uitgelegd.

Inderdaad, het is de zeer verspreide meening van den tijd, welke een gevolg is van de heerschappij der pantheïstische wijsbegeerte: dat niemand eigenlijk iets weet. Niemand weet het regte, want ieder beschouwt de zaak van zijn standpunt en kan haar dan ook niet anders beschouwen. Er is bijgevolg geene wetenschap, het is subjectieve opvatting, het is meening, gevoelen over eene zaak, meer niets. Overal speelt de subjectiviteit de hoofdrol en belet de eenheid van teekening.

Echter was dit, meent onze Schrijver, slechts in vorige eeuwen het geval; thans is men van puur subjectief tot puur objectief overgegaan.

„Geen stelsel", zegt hij, „kan echter den toets der „kritiek doorstaan, zoolang de methode, die men had „gevolgd niet de ware was, zoolang dus elk stelsel den „stempel droeg van de subjectiviteit der ontwerpers en de „natuur zelf niet tot uitgangspunt had gediend." (blz. 226.)

Dat was dus tot nu toe het gebrek: de natuur zelf had niet tot uitgangspunt gediend.

Maar sedert nu de subjectieve menschelijke geest is uitgegaan van het object, van de natuur en niet van het subject, is er een groot wonder geschied.

„Eindelijk ontstond *eene op zich zelf staande wetenschap*." Dat wil met andere woorden zeggen, de wetenschap, het weten, het kennen, was niet meer het weten, of kennen van dezen of genen; maar de wetenschap werd zelve subject, stond op zich zelve, verkondigde zelve hare leeringen, verklaarde zich zelve, en men had slechts naar hare uitspraken te hooren, om de waarheid te vernemen. Wat men van die *op zich zelf staande wetenschap* te denken hebbe, heeft *De Katholiek* reeds vroeger (Dl XLI, blz. 197 vv.) genoegzaam gezegd.

Eene op zich zelf staande wetenschap, welke, als ware zij persoon, denkt, spreekt, hare leeringen verkondigt, is eene van die menigvuldige abstractiën zonder werkelijkheid, waaraan men in den tegenwoordigen tijd nogtans werkelijkheid en leven zou willen toekennen. Geene afhankelijkheid van iets of van iemand, zoo wil het ten minste de tijdgeest. Alles moet op zich zelf staan, zich zelf regelen, zich zelf regeren, vrij zijn van allen invloed, van alle uitwendig gezag. Dat is de liberale eisch, welken men overal wil doen gelden.

Eene op zich zelf staande wetenschap, die niet het weten is van dezen of genen, is eene tegenspraak en ongerijmdheid. Moet zij niet, indien zij werkelijk bestaat, haar eigen leven leven, haar eigen verblijf bewonen, hare eigene taal spreken? En toch wie heeft haar hooren spreken, wie haar leven gezien, wie is tot haar genaderd? Zij is nergens waar te nemen.

Doch ik ga verder en zeg: *eene op zich zelf staande wetenschap* is eene goddeloosheid. Men wil het schepsel stellen in de plaats van God, en zoover is de mensch verblind door de dwaling dat hij, terwijl hij een gruwel verkondigt, de wijsheid meent mede te deelen.

De op zich zelf staande wetenschap is de goddelijke wetenschap, is Christus, de Zoon Gods, mensch geworden, in wien al de schatten der wijsheid en wetenschap Gods verborgen zijn. Hij, die van zich zelven getuigde en getuigen kon: „Ik ben de waarheid", en „Één is uw „meester, Christus." Hij het licht, het ware licht der wereld, zonder welk licht wij in de digtste duisternissen rondtasten.

Maar terwijl men dien Christus verloochent, stelt men daarvoor in de plaats eene dwaasheid, en verkondigt men eene op zich zelf staande *menschelijke* wetenschap. Want wij hebben hier niet met eene goddelijke, maar met eene menschelijke wetenschap te doen. Dat verklaart ons de heer de Haan, als hij, voortgaande, ons de nietigheid zijner haar zelve genoegzame wetenschap met deze woorden mededeelt: „Eindelijk ontstond eene op zich zelf staande „wetenschap, die, hoeveel gebrekkigs haar nog aankleeft, „hoeveel leemten zij ook nog bevat, in vele opzigten een „overheerlijk gebouw mag genoemd worden, welks fon„damenten alle mogelijke stormen reeds hebben doorstaan."

Het is dus menschelijke wetenschap, die wel reeds tot een

overheerlijk gebouw is opgetrokken, maar een gebouw, dat nog niet voltooid is kunnen worden, en nog vele gebreken en leemten vertoont, welke, zeker door de wijsheid van 's menschen rede, zullen moeten aangevuld en verholpen worden.

Waar blijft dan nu, Mijnheer, uwe *op zich zelf staande* wetenschap?

En zonder ons te vergissen, durven wij verzekeren, dat van de „fondamenten, die alle mogelijke stormen „reeds hebben doorstaan", nergens iets te vinden is, dan in de jeugdige of verouderde verbeelding van den heer R. E. de Haan.

Doch waartoe, zoo vraagt men welligt, al die omhaal van absurditeiten, al die zich zelve vernietigende grootspraak, al die onbegrijpelijke orakeltaal, dat zweven in de wolken op de vleugelen der abstractie?

Dat geschiedt alles ter aanbeveling van de wetenschap, voor welke de heer de Haan eene bijzondere voorliefde gevoelt: de geologie.

Hij weet beter dan wij, dat die wetenschap nog verre is van vast te staan en op goede gronden te rusten, dat het gebouw, ter naauwernood opgetrokken, telkens weder instort en in puin valt; hij ziet leemten en gebreken, maar wie zal hem zeggen, hoe hij ze zal aanvullen en herstellen? En hoe vele stormen zijn nog in aantogt en dreigen met geheele vernietiging?

Maar laten wij het den heer de Haan vergeven; zijne liefde heeft hem blind gemaakt, en nu verkondigt hij ons meer wat hij zich verbeeldt en wenscht te bezitten dan wat hij werkelijk ziet en bezit. Hoe zal hij zich bedrogen vinden, als hij, tot bewustzijn teruggekeerd, de werkelijkheid aanschouwt!

Want die op zich zelf staande wetenschap, dat bij al

zijne leemten en gebreken nog overheerlijk gebouw, „die „wetenschap, is de Geologie." En nu vaart onze Schrijver in poëtischen geest opwaarts; zijne verrukking kent geene perken, hij kan geene woorden vinden, groot en krachtig genoeg, om zijne geliefde te prijzen. Zij is „de wereld- „wording van den tegenwoordigen tijd, de Genesis in „ongewijden vorm, maar even verheven van inhoud; zij „draagt de subjectiviteit niet van den persoon, maar van „de natuur, zij draagt het gewijde merk der waarheid op „het voorhoofd." (blz. 227.)

Men moet noodzakelijk in zeker enthousiasme verkeeren, wil men deze vlugt volgen; het gewone gezond verstand schiet hier te kort.

De Schrijver staat op eene hoogte, waarop de zaak en het weten van de zaak niet meer verschillen, maar een en hetzelfde zijn.

De heer de Haan, die met zijne op zich zelve staande wetenschap zoozeer ingenomen is, vordert voorzeker van ons te weinig, als hij laat volgen: „Geen mensch, die „op den naam van beschaafd aanspraak maakt, mag thans „meer onbekend zijn met hare resultaten." (*ibid.*)

Gelukkig voor ons en menigen lezer, dat de kennis der wetenschap niet volstrekt noodig is om beschaafd te zijn, maar dat men met de kennis harer resultaten volstaan kan. Wij zouden dit niet verwacht hebben van iemand, die alle behoeften der ziel tezamenvat in dit ééne: dorst naar kennis, en die de geologie tot eene op zich zelve staande wetenschap heeft verheven. Voor hem immers moest alle beschaving bestaan in kennis, in wetenschap, vooral van de zoo volmaakte wetenschap, de geologie.

Doch zoover schijnt zijn geest nog niet afgedwaald te zijn. De grondslag der beschaving is ook niet de kennis

van deze of gene wetenschap, maar de christelijke liefde, en van daar, dat de barbaarsch genoemde middeleeuwen velen onzer *soi-disant* beschaafde tijdgenooten in ware beschaving verre overtroffen, omdat zij meer bezield waren van de christelijke liefde.

Eindigen wij onze mededeeling en toelichting met de hier passende woorden van Mgr von Ketteler, in zijn werkje, *Het algemeene Concilie en zijne beteekenis voor onzen tijd*:

„De leer der Kerk over de grenzen der aan zich zelve, „zonder hoogere hulp, overgelatene rede raakt den tegen- „woordigen tijd meer dan ooit te voren. Daar ligt het „aanrakingspunt tusschen het Algemeene Concilie en den „hedendaagschen toestand. Nooit is de van elk gezag „losgemaakte menschelijke rede met grooter aanspraak, „met grooter hoogmoed opgetreden, nooit had zij over „zulke middelen te beschikken. De wereld ligt open „voor hare oogen, scholen en opvoedingsmiddelen van „alle soort staan ter hare dienst; dagelijks kan zij door „de pers het geheele denkende menschengeslacht om haren „leerstoel verzamelen. En wat gevolgen aanschouwen wij? „Nooit bestond er grooter verdeeldheid onder de geesten, „nooit was men meer oneens over de vraag: „wat is waar- „„heid?" nooit zoo groote, zoo diep ingrijpende, zoo alles „oplossende en ondermijnende dwalingen als juist thans. „Aan deze wereld nu wil God zelf door de stem van het door „Hem zelven ingestelde leerambt in herinnering brengen, „dat 's menschen rede wel tot het hoogste geroepen is, „dat zij echter zijne leiding noodig heeft, indien zij haar „doel wil bereiken; en dat zij zonder die leiding altijd „weder in gevaar is, in grondeloos onverstand te ver- „vallen, een buit van den leugengeest te worden."

En na herinnerd te hebben aan het bij Daniël beschreven standbeeld van goud, zilver, koper en klei,

hetwelk door den steen van den berg tot stof verbrijzeld werd, vervolgt Zijne Hoogwaardigheid:

„Zoo gaat het ook met de werken van den trotschen „menschelijken geest, die *uit zich en zijne eigene krachten* „den bouw der waarheid hoog wil opvoeren. Hoevelen „hebben reeds gebouwd vóór en na Christus tot heden „toe? Hoevelen geloofden, zonder Christus den tempel „der waarheid te kunnen optrekken, en aan hoevelen „overkwam wat aan dat standbeeld overkwam! En zoo „zal het voortgaan, tot de menschen beginnen, onder de „leiding der goddelijke openbaring en het van God gestelde „leerambt te bouwen. Tot zoolang zal altijd weder deze „steen, die van den hemel gedaald is, hunne leugenstel„sels verbrijzelen, zoodat de wind komt en ze als stof „wegvaagt, en men naauwelijks de plaats meer vindt, waar „zij in trotsche zelfverblinding hunnen tempel der rede „opgetrokken hadden."

II

Professor van der Wijck en de staatsschool.

In het voorbeeld van den heer de Haan hebben wij gezien, wat men in den modernen tijd al zoo wil maken van de wetenschap. Zij moet, om het kort te zeggen, de goddelijke openbaring en het leerambt der Kerk overbodig maken, en gelijk de geologie de Genesis is in ongewijden vorm, zoo moeten eens alle wetenschappen in ongewijden vorm alle waarheid verkondigen. Niet weinige verwonderlijke dwaasheden worden daarbij als hooge wijsheid aan de onnadenkende menigte voorgesteld.

Niet minder groot is het getal zonderlinge meeningen, die naar aanleiding van de onderwijsquaestie verspreid worden. Hier ontmoeten wij zelfs de hoogere goden onzer

staatsscholen, de Professoren Opzoomer en van der Wijck; terwijl niemand zeggen kan, dat men tot eenig resultaat gekomen is.

Dat de staatsmagt alleen deze quaestie niet tot beslissing kan brengen, leert de geschiedenis en de dagelijksche ondervinding. Wij wijzen alleen op het meer en meer zigtbaar wordend feit, dat het staatsonderwijs antikerkelijk en anti-katholiek wordt; terwijl de bijzondere scholen zich meer en meer rondom de Kerk beginnen te scharen, zelfs zich op vele plaatsen als kerkelijke inrigtingen vertoonen.

Wij moeten erkennen, dat de Staat veel vooruit heeft, om zijn zin te krijgen: hij beschikt over alle stoffelijke middelen. Doch men moet de Kerk niet gering achten; zij immers wortelt diep in het volk en heeft daarbij den tijd voor zich. Maar wat haar in de onderwijsquaestie vooral krachtig maakt is, dat het steeds duidelijker wordt, hoezeer eene partij het staatsonderwijs misbruikt; eene partij, die den vroegeren nederlandschen protestantschen Staat in een liberaal-modern-ongodsdienstigen Staat wil hervormen.

Niettegenstaande de vernietigende kracht van het Protestantisme zit de godsdienstzin nog te diep in ons volk. Men steunt van alle zijden de Kerk, zelfs met groote offers. Waar kerkelijke scholen verrijzen, worden de staatsscholen dikwerf verlaten. En zoo kon het wel eens gebeuren, wat men met alle kracht tracht te weren, dat de staatsschool, in plaats van te overheerschen, over het geheel, uit gebrek aan leerlingen voor de kerkelijke school moet onderdoen.

De twist loopt vooral over de verklaring en toepassing van artikel 23 der wet tot regeling van het lager onderwijs:

„De onderwijzer onthoudt zich van iets te leeren, te

„doen of toe te laten, wat strijdig is met den eerbied, „verschuldigd aan de godsdienstige begrippen van anders- „denkenden."

Velen achten het opvolgen van dit artikel onmogelijk, tenzij de onderwijzer al, wat de godsdienst raakt, geheel buiten het onderwijs sluit. Dr A. Pierson schrijft: „Te „willen, dat de school én niet-godsdienstloos zij én „tevens elks godsdienstige begrippen eerbiedige, is, blij- „kens de ervaring, het onvereenigbare willen." (*De liberale partij*, I, blz. 21.)

Die volstrekte uitsluiting van al, wat de godsdienst raakt, willen de moderne schoolmannen niet; daardoor immers zou de verspreiding van het nieuwere ongeloof onmogelijk worden. Vandaar hun zoeken naar eene godsdienst boven geloofsverdeeldheid, in welker verkondiging op de school, volgens hen, niets strijdigs is met den eerbied, verschuldigd aan de godsdienstige begrippen van andersdenkenden. Maar *hoe* zal de staatsonderwijzer die transcendentale godsdienst op de school brengen, zonder aan artikel 23 te kort te doen? Zoo is het moeijelijke probleem.

Prof. van der Wijck tracht in zijn werkje: *Het lager onderwijs en Dr. A. Pierson* [1]), op zijne wijze dat probleem op te lossen en verdient daardoor eene plaats onder de verspreiders van zonderlinge meeningen.

Wij lezen, blz. 7: „Feitelijk bestaat eerst dan voor „alle ouders de gelegenheid om hunne kinderen naar de „school [lees: *staatsschool*] te zenden, indien *ieder* er „zijne godsdienstige begrippen geëerbiedigd ziet." Hoe zal men nu aan die voorwaarde van de wet voldoen? „Aan die voorwaarde", zoo luidt het professorale ant-

[1]) Groningen. J. B. Wolters, 1869.

woord, „wordt slechts dan voldaan, indien de school „ten opzichte van *alle* godsdienstige geschilpunten, streng „neutraal is."

Wij zouden zeggen, om niets te leeren, te doen of toe te laten, wat strijdig is met den eerbied, verschuldigd aan de godsdienstige begrippen der ouders en der kinderen, moet de school of liever de onderwijzer op de school neutraal zijn omtrent alle godsdienstige *begrippen*. Neen, zegt de Professor, *slechts dan* wordt aan die voorwaarde voldaan, als de school ten opzigte van alle godsdienstige *geschilpunten* streng neutraal is.

Professor van der Wijck behoort tot diegenen, welke de godsdienst niet geheel van de staatsschool willen uitsluiten. De moeijelijkheid, welke artikel 23 baart, tracht hij op zijne wijze te verplaatsen, door in de plaats van *begrippen*, waarvan de wet gewaagt. *geschilpunten* te lezen. Indien het den Professor ernst is, dat de onderwijzer op de staatsschool al, wat *godsdienstig geschilpunt* is, geheel ter zijde laat, kunnen wij niet zien, welk voordeel uit die verwisseling zou kunnen voortspruiten. Want wat behoort thans in het godsdienstige niet tot de geschilpunten? Welk godsdienstig begrip wordt niet tot een geschilpunt gemaakt, waar heele en halve Atheïsten, Materialisten, Pantheïsten, Rationalisten met Joden, Protestanten en Katholieken te zamen het burgerregt bezitten?

Doch het is onzen Professor inderdaad om geheel iets anders te doen. Daarom vooral hebben wij de aandacht van allen, die bij het staatsonderwijs belang hebben, op zijne woorden willen vestigen; daarom hebben wij de ouders, wien de godsdienstige begrippen hunner kinderen niet geheel onverschillig zijn, willen waarschuwen. Immers wij kunnen zeker zijn, dat de Hoogleeraar volgens deze

zijne overtuiging, hoe verkeerd zij ook moge zijn, handelt. En zou ook een onderwijzer der lagere school niet gerust het voorbeeld en de uitspraak van een Hoogleeraar volgen?

Wat bedoelt de Hoogleeraar dan wel met zijne verwisseling van *begrippen* in *geschilpunten*?

De verklaring, welke hij van art. 23 geven wil, is deze:

De onderwijzer der staatsschool mag alle godsdienstige begrippen, die hij verkiest, in de school brengen, mits hij streng neutraal blijve ten opzigte van alle godsdienstige geschilpunten, dat is, indien hij die godsdienstige begrippen als *begrippen* en niet als *geschilpunten* behandelt.

Eenige aanhalingen uit bovengemeld werkje zullen ons duidelijk maken, dat deze meening, hoe zonderling ook, aan den Professor moet worden toegeschreven.

Wij lezen, blz. 15:

„Ik beweer geenzins, dat het wetsovertreding is op de „publieke school te zeggen: een heilige en goede wil „regeert. Naar mijn inzien kan en mag de onderwijzer „van die waarheid *uitgaan*, haar als een *axioma* aannemen, „haar *onderstellen*, ten einde hart en wil der kinderen te „stemmen tot een echt zedelijken, een christelijken levens„wandel.

„Maar hij mag die waarheid niet *onderwijzen* [dat is „volgens den Professor], haar niet *staven* en *toelichten* uit „bijbel en geschiedenis."

Letten wij op de beteekenis, welke hier aan het woord *onderwijzen* wordt gegeven; dan zullen wij ons door andere uitdrukkingen van den Professor niet in den waan laten brengen, dat hij alle godsdienstig onderwijs van de school wil geweerd hebben, bijv. als hij ronduit zegt: „Godsdienst„onderwijs wordt op de school [staatsschool] niet geduld, „en evenmin onderwijs in de zedeleer.

„Godsdienstleer en zedeleer worden op de staatsschool „niet onderwezen. Zij zouden er niet kunnen onderwezen „worden, zonder dat die school ophield neutraal grond- „grondgebied te zijn." (blz. 17 en 18.)

Houdt dus de staatsschool op neutraal grondgebied te zijn, zoodra daar *godsdienstige begrippen* verkondigd worden? Geenszins; want, volgens prof. van der Wijck, mag men op de staatsschool allerlei godsdienstige begrippen verkondigen, indien de onderwijzer er van uitgaat, als van een axioma; maar hij mag ze niet *staven*, niet *toelichten*, dan, maar ook eerst dan zou hij *godsdienstleer onderwijzen*.

Het zij ons vergund nog door een paar aanhalingen de zonderlinge meening des Professors toe te lichten. Blz. 17. „Tusschen deze tweeërlei theorie aangaande den oorsprong „en den rechtsgrond van het geloof mag op de school „niet gekozeu worden. Het is noch veroorloofd er de „zaak van het supranaturalisme noch die der moderne „theologie te *bepleiten*. Men mag er het geloof niet „*rechtvaardigen*, niet *bewijzen* door een beroep op bijbel „of kerkgezag. Men mag het evenmin *staven* door een „beroep op de stem des gewetens of door verwijzing naar „het licht der rede."

Blz. 18. „Een man als Socrates, die de algemeen „gehuldigde lessen van zedelijkheid *in discussie* durfde „brengen, zou, indien hij aan het hoofd eener openbare „school stond, uit 's lands dienst moeten ontslagen wor- „den. Een man gelijk Prodkicus [1]), die zich, *zonder critiek*,

---

[1]) Feller, *Dictionnaire Historique*, vermeldt het volgende van Prodicus: Sophist en rhetor van het eiland Cos, of volgens anderen, van Chio, omtrent 396 v. C., leerling van Protagoras, was de leermeester van Euripides, Socrates, Theramenes en Isocrates. Hij onderwees te Athene in het openbaar de welsprekendheid, schoon hij daar als gezant van zijn vaderland verbleef. Eene vuile hebzucht deed hem gaan van stad tot stad, om er zijne welspre-

„bij de erkende [door wie erkende?] begrippen van zede-
„lijkheid aansluit, ze *als axiomata inprent, voortplant, toe-*
„*past*, is in de staatsschool geheel op zijne plaats."

Blz. 19. „De wet veroorlooft niet, dat op de staats-
„scholen de *redenen* worden ontvouwd, welke ons van
„Gods albestuur, van zijne liefde, van zijne heiligheid
„doen spreken. Godsdienstige waarheden worden er niet
„geleerd.... Maar mag de onderwijzer ook niet van zulke
„waarheden uitgaan?" enz.

Deze aanhalingen verklaren ons duidelijk, welke de zonderlinge meening van den groninger Hoogleeraar is. De onderwijzer zal, volgens hem, niet te kort doen aan den eerbied, verschuldigd aan de godsdienstige begrippen van andersdenkenden, indien hij zijne godsdienstige en zedelijke begrippen *als axiomata inprent, voortplant en toepast*, alleen dan zal hij moeten ontslagen worden, indien hij ze *in discussie* durft brengen. Al is deze leering van een hoogleeraar, wij achten ze daarom toch geene wederlegging waardig. Waar men dergelijke verklaringen van een zoo belangrijk wetsartikel durft openbaar maken, toont men genoegzaam, dat men ten einde raad en de zaak verloren is.

De Hoogleeraar houde het ons ten goede, indien wij op hem zelven geheel toepasselijk achten de woorden van Ds Beets, door hem in zijn werkje (blz. 26) aangehaald:

„Er heeft bij de behandeling van het aangelegen ge-
„schilpunt over het onderwijs, bijna altijd, iets zonder-
„lings plaats. Het heeft voor velen, zal ik zeggen de

---

kendheid te vertoonen. Die kwakzalver verzamelde geld en verkreeg roem. Thebe, Lacaedemon gaven hem uitstekende eer. Prodicus had zijne opzienbarende stukken evenals de potsenmakers van professie. De ouden hebben veel gesproken over zijne *toespraak van 50 drachmen*, omdat men deze som moest betalen om er bij te zijn. De Atheners bragten hem ter dood als bederver der jeugd.

„meesten? eene verbijsterende kracht. Waar het ter bane „gebracht wordt, ziet men de vreemdste dingen gebeuren. „Beredeneerde menschen verliezen hunne wijsheid, ervare- „nen vergeten hunne ervaring en de meest praktische ver- „standen, van fantastische beelden fel afkeerig, begeven „zich hals over hoofd op het gebied der fantasie."

„Ja", zegt Prof. van der Wijck, „wel heeft het geschil- „punt eene verbijsterende kracht."

Prof. van der Wijck, heeft het bij zijne verklaring van artikel 23 niet gelaten; wij wenschen nog een paar zijner beschouwingen te bespreken. Zijn oordeel, evenals dat van Prof. Opzoomer, is voor ons ook daarom van gewigt, dewijl wij aannemen, dat de meening van deze staatshoog- leeraren bij onze schoolmannen en zelfs bij onze Minis- ters van hooge waarde geacht wordt. Schoolinspecteurs, schoolopzieners, onderwijzers, zullen het advies dier Hoog- leeraren, voorzeker, niet onbeacht laten.

Wij lezen (blz. 31): „Onze geheele moderne Staatsin- „richting huldigt het groote beginsel der godsdienstige ver- „draagzaamheid. [1]) Zeg, zoo gij wilt, dat het een ijdele

---

[1]) Tot toelichting dezer woorden en om de verre strekking er van eenigzins te begrijpen, zullen wij hier aanhalen wat Mgr von Ketteler in zijn werk: Deutschland nach dem Kriege von 1866, 4e Aufl. Mainz, 1867, blz 116 daarvan zegt: „De groote ongeloovige partij „wil ons, gelijk blijkt, den godsdienstigen vrede brengen door de „godsdienstige onverschilligheid; deze moet voorzeker tot grondwet „van den Staat gemaakt worden [gelijk Prof. van der Wijck doen wil], moet in het wetboek hare uitdrukking vinden, en die haar „niet *huldigt*, moet als onverdraagzame vredesverstoorder behandeld „en gestraft worden. Zij ziet daarbij niet of wil niet zien, dat het „meer dan onverdraagzaam is, als de voorgewende verdraagzaam- „heid geene godsdienstige overtuiging meer wil verdragen, en dat „het eene misdaad aan des menschen geest is van hem te vorderen, „dat hij in de godsdienst de waarheid late varen. Dat is het „innige wezen der zoogenaamde verlichting onder den dekmantel „der verdraagzaamheid; eene gezindheid, die niets wil verdragen „dan onverschilligheid in de godsdienst, dan godsdienstloosheid."

„naam, een antiek bijgeloof is, aan doop en avondmaal „te hechten; verklaar dat Jesus, de aangebedene van „duizenden, een onwetend enthousiast was; durf zelfs „het bestaan van God ontkennen, enz. Geene beuls-„handen zullen uw papieren kind op de openbare markt „verbranden. Niet de *geringste boete zal u worden opge-„legd. Gij blijft benoembaar tot iedere Staatsbetrekking.*" [Dus voegen wij er bij, ook tot onderwijzer aan de staatsscholen.] De moderne staat is zeer verdraagzaam."

Het spreekt van zelf, dat, volgens den Professor en anderen, het groote beginsel der godsdienstige verdraagzaamheid moet aangekweekt worden, en daar dit niet geschiedt door de kerkgenootschappen, is de moderne staatsinrigting wel verpligt er hare scholen voor te hebben, opdat zij voor haar eigen behoud kunne zorgen.

Hierom zegt de Professor, van zijn standpunt met volle regt, tot Dr Pierson: „En toch acht Dr Pierson het vreemd, „ongeoorloofd, in strijd met de grondwet, dat de moderne „Staat scholen opent, welke voor allen toegankelijk zijn. [Waarin dus praktiesch en theoretiesch de godsdienstige verdraagzaamheid ingeprent, voortgeplant, toegepast wordt.]

Inderdaad, het wordt steeds duidelijker: scheiding van Kerk en Staat, scheiding van Kerk en school beteekent niets anders dan vernietiging van het Christendom en alle godsdienst.

Zoo lezen wij verder, blz. 122: „De moeijelijkheid en het ge-„vaar bij de schoolvraag ligt in de stelling, welke dezelfde anti-„christelijke partij, die ook aan de Kerk geen regt wil gunnen, tegenover „deze vraag inneemt... Dat gevaar kon voor den inwendigen vrede „zeer groot worden, indien het die partij gelukte hare plannen „door te voeren"; gelijk het haar in ons vaderland niet dan te zeer gelukt, zoodat wij dikwerf genoodzaakt zijn het staatsonderwijs te mistrouwen en de ouders daartegen te waarschuwen.

Wij kunnen bovengenoemd werk van Mgr von Ketteler, waarin de meeste vragen van den dag behandeld en meesterlijk toegelicht worden, niet genoeg ter lezing en overweging aanbevelen.

De laatste, zeer merkwaardige woorden zijn: „Christ oder Anti-„christ — da ist die Entscheidung."

„Moeten zijn scholen dan zoo zijn ingericht, dat er uit „haar ijveraars opgroeien, die den modernen staat sloopen „zullen? Is het verstandig, van de moderne maatschappij „een zelfmoord te eischen?"

Maar, waar blijft hier de eerbiediging van *ieders godsdienstige begrippen*? Volgt hier niet uit, dat de staatsscholen er op uit zijn, om alle Kerken en kerkgenootschappen te sloopen en ons te brengen tot de onbekende godsdienst boven geloofsverdeeldheid? Volgt daar niet uit, dat de staatsschool de kerkelijke school niet naast zich mag dulden en de zoogenaamde sekteschool onmogelijk moet maken? Is dan de Staat en de staatsschool inderdaad geroepen, om godsdienstige propaganda in negatieven zin te oefenen en zich zelven als de hoogste waarheid, als het hoogste doel van allen en van alles te beschouwen?

De Katholieke Kerk kent geene *godsdienstige*, maar wel eene *burgerlijke* verdraagzaamheid. En noch de Nederlandsche Staat, noch de nederlandsche grondwet weten iets van *godsdienstige*, maar wel van *burgerlijke* verdraagzaamheid. Als de Staat *godsdienstige verdraagzaamheid* wil aankweeken, gaat hij buiten zijne roeping en predikt hij staatsgodsdienst.

Wij mogen hieruit besluiten — want dit kweeken van godsdienstige verdraagzaamheid wordt door bijna alle verdedigers der neutrale staatsschool als een harer bestemmingen aangevoerd — dat de neutrale staatsschool is anti-katholiek en anti-christelijk in haar beginsel, in haar wezen, in hare gevolgen, enz.; dat de nog geloovige Christenen, hetzij Katholieken, hetzij Protestanten, alles van haar te vreezen hebben.

Door godsdienstige verdraagzaamheid, wat wij noemen onverschilligheid in het godsdienstige, aan te kweeken, komt de staatsschool en de Staat, van welken zij uitgaat,

in strijd met de katholieke leer; maar nog meer: het staatsonderwijs wordt een middel van propaganda in de hand van zekere partij en sloopt ongemerkt den geheelen Staat.

Wat de verdraagzaamheid voor den Professor beteekent, kan ook duidelijker worden uit zijn verlangen naar eene absolute scheiding van Kerk en Staat; en hij verzekert ons, ten bewijze zijner historische kennis: „Overal, waar „de scheiding niet streng is volgehouden [en dat is immers nergens, want het is onmogelijk], zit of de Kerk „onder den Staat, of de Staat onder de Kerk of zij „leven beiden als honden en katten."

Het zijn inderdaad de eigene woorden des Professors.

Wij vinden bij hem nog eene merkwaardige bewijsvoering ten voordeele der neutrale school vermeld; het is een argument, waarmede ook Prof. Opzoomer in zijn *Vrije volksschool* duchtig rondschermt, blz. 41. „Goed onder„wijs is eene *algemeene* behoefte, [let wel op het woord algemeene, daarin zit de kracht; godsdienstige vorming of godsdienstigheid is niet meer een algemeene behoefte, maar goed voor dezen en genen], waarvoor *bijzondere* be„hoeften [bijv. de godsdienstige vorming] wijken moeten; „de welvaart en zedelijkheid van ieder volk staat in ver„houding tot den graad, waarin kennis onder de massa „verspreid wordt."

Als wij de waarheid van dit algemeen beginsel moeten toegeven, wat mogen wij dan niet verwachten voor de welvaart en zedelijkheid der studenten aan de hooge en aan andere scholen, bij den verheven graad van kennis, welke thans vooral onder hen verspreid wordt?

„En daarom", zegt Prof. van der Wijck, „vraag ik op „ernstigen toon: wat zou er van het [staats-]onderwijs „worden, indien het in handen der Kerk kwam?"

Vragen wij op onze beurt op ernstigen toon: wat zal er komen van de welvaart en zedelijkheid van het nederlandsche volk, indien de staatsschool de kerkelijke school en de Staat de Kerk zal vernietigd hebben?

MERKWAARDIG VERZOEKSCHRIFT.

„*De Dietsche Warande*", het hooggeachte „Tijdschrift „voor Nederlandsche Oudheden, Staatsgeschiedenis, Kunst „en Letteren" [1]), deelde onlangs (VIIIe Deel, Zesde Aflevering) een aktestuk mede, dat tot het archief der gemeente Wester-Blokker in Noord-Holland behoort, en inderdaad, gelijk daar opgemerkt wordt, „eene niet onaar„dige bijdrage tot de geschiedenis der geeststemming in „religie-zaken van ons voorgeslacht" levert. Gaarne nemen wij daarvan den hoofdinhoud over; menig meer bejaard lezer zal zich met ons herinneren, hoe hier verscheidene bijzonderheden in voorkomen, welke hij zelf nog in zijne jeugd ondervonden heeft; en hij zou met ons van andere

[1]) Sedert we dit schreven, kwam ons de Duitsche „*Katholik*" van Julij ll. in handen, waarin we een opstel vonden over „de „Katholieke pers in de Nederlanden"; hetwelk tot ons groot genoegen met veel lof over de „*Dietsche Warande*" spreekt, „geredi„geerd", lezen we, „door J. A. Alberdingk Thijm; een auteur, in de „Nederlanden door een groot aantal aesthetische en poëtische schriften „welbekend, die zich in de laatste jaren bijna uitsluitend met Chris„telijke Archaeologie bezig hield. Hij is de broeder van den historicus „Dr. Paulus Alberdingk Thijm. Verg. „*Katholik*", voor Mei 1869. „De titel duidt reeds den veelomvattenden inhoud aan. Tot hiertoe „echter behandelde dit tijdschrift op de eerste plaats al wat tot het „gebied der religieuse kunst en Oud-Nederlandsche literatuur behoort. „Sedert eenigen tijd is er aan den titel eene grootere uitbreiding „gegeven, welke groote verwachtingen voor de toekomst wekt. De „geest van dit tijdschrift is, ofschoon volkomen Katholiek, door het „karakter der daarin behandelde stoffen, die weinig aanleiding tot „theologische of philosophische polemiek geven, van dien aard, dat „er eenige degelijke Protestantsche schrijvers medearbeiders aan zijn, „en het zelf de grootste ondersteuning aan Protestantsche elementen „te danken heeft."

voorvallen kunnen ophalen, die hier niet vermeld staan. Het stuk zelf, een verzoekschrift tegen „Paapse stoutig-„heden", uiterst preekmatig en niet weinig hatelijk gesteld, is door Johannes Brummel, Predikant in de Blokkers, uit naam van den ganschen „Kerkenraad" te Wester-Blokker, ingediend en gedagteekend van den 23 April 1765. Wat de niet geringe grieve is, wordt aan het hoofd der supplick duidelijk aangegeven, en vervolgens stuk voor stuk toegelicht. Het begin luidt aldus:

„Aan de Agtbare Heeren, de regerende en oud Burgermeesteren zynde tegelyk Kerkmeesteren te Wester-Blokker.

„Geeft met verschuldigde eerbiet te kennen de Kerkenraad te Wester-Blokker, dat zij met de uiterste bevreemding gezien en gelezen heeft een zeker grafschrift, gehouwen, tusschen den 1 en 13 April 1765, op twee steenen van een graf, gelegen in de kerk te Wester-Blokker, voor het gestoelte der agtbare Regenten, in den doorgang en dus voor jeders oog, zynde van dezen inhout:

„Hier is begraven de Zeer Eerwaarde Heer Christianus Janssens, geboren den 24 Maart 1693. Rooms priester geweit den 21 December a°. 1718. En na Hy deze gemeente van den 19 Augusti 1723 als een getrouw en waaksaam Herder gehoed had, den 29 December a° 1761 Hier gerust.

Het zy in vreede amen."

Men moet bekennen, dat zulk een grafschrift, dáár ter plaatse, in ieders gezigt, en vóór het gestoelte der

Regenten een Protestant vreeselijk moest hinderen; wat Predikant en Kerkeraad dan ook scherp doen uitkomen; immers zij oordeelen, dat het gemelde grafschrift

A. „ongeoorloft",
B. „ergerlyk",
C. „gevaarlijk" en
D. „onder de Paapse stoutigheden te rekenen is."

Op het eerste A., het *ongeoorloofde*, wordt enkel gezegd: De Kerkeraad kan niet gelooven, noch eenig blijk vinden, „dat ergens in ons land, aan eenen dienaar van den Roomschen godtsdienst, welk alleen by oogluiking is toegelaten, de titel van Zeer Eerwaarde Heer, en van eenen geweyden Rooms Priester opentlyk mag gegeven worden, en nog veel weyniger, dat zulks op zyn graf in eene gereformeerde kerk (indien het hem vergunt is aldaar een grafplaats te hebben) te mogen gehouwen te worden."

Het *ergerlijke* B. wordt aldus aangedrongen: aan gereformeerde ledematen moet het ergerlijk voorkomen, „zulk een grafschrift te lezen, en zelfs als te moeten lezen, van wegens desselfs gelegentheyt, wanneer veele hunne plaatsen zullen kiezen of na des Heeren tafel zig begeven, van zulk eenen, die ten minsten door zyne leere & zending, waartoe hy ingeweyd is, een openbare vyand is geweest van de gereformeerde, hier heerschende godsdienst, daar den Protestanten in andere landen alwaar de Roomsche godsdienst de heerschende is, nauwlyks een veragte & afgelegene plaats vergunt worden, om hunne doden te begraven, veel minder in de kerk en met een grafschrift waaruit blyken kan dat zy van eenen tegenstrydigen godtsdienst geweest zyn."

Het *gevaarlijke* C. heeft eene allerkleinhartigste toelich-

ting, welke tevens verraadt, hoe achterdochtig de predikant met Kerkeraad is, en hoe bang voor een enkel Roomsch-luidend woord: het mogt de zwakken in den geloove eens hinderen, misschien tot nadenken brengen! Zulk eene handelwijze is in zijn oog eene zaak „van verren uitzigt". Want wordt het grafschrift van een Roomsch priester toegelaten: 't is te duchten, dat andere Roomschgezinden, tot bravering der Gereformeerden, op hun graf zullen laten zetten, „dat zy in het Roomsch Catholyk gelove gestorven zyn of diergelyke dingen. Immers de ondervinding leert ons, dat de Roomsgezinden zig van tyd tot tyd meerder vryheyt aanmatigen en niet alleen hunne boeken dikwils opentlyk dragen na het preekhuis, maar ook tegen de wetten en herhaalde waarschouwingen zig verstouten, om doorgaans na hun zoogenaamde preekkerk zig te begeven en daarvan uit te gaan genoegsaam op dienzelven tydstond, als de gereformeerde godsdienst alhier begint en eyndigt, hetwelk, alles, wat gevolgen het hebben kan, wy gaarn van UEagtbaarheden laten beoordelen. Hier komt by, dat wanneer de woorden hier gerust, het zy in vrede amen, gelezen worden, van zulke, die in de gereformeerde leer niet al te wel ervaren zyn, ligtelyk in die verbeelding zouden konnen gebragt worden even als of men voor den overledenen, nog iets door wenschingen ten goede zoude konnen uitwerken, daar alles, wat aanleyding geven kan uit de gereformeerde kerk moet geweert worden."

Het vierde punt, der „Paapse stoutigheden", D. wordt vooral lang en breed uitgemeten, en wel in drie onderafdeelingen: De Kerkeraad houdt zulk een gedrag der *uitvoerders* van het gemelde grafschrift *voor zeer stout en onbeschaamd.* Want:

1. Stout is het, „dat het daar op gehouwen is zonder

kennisgeving en gevraagde permissie van Uachtbaarheden, die tegelyk Burgermeesters zyt, de E. Kerkmeesters, die thans tegelyk nieuwe en oude Burgemeesters zyn; oordelende de Kerkenraad, dat het ongeoorloft is ten minste ongewone dingen, buiten Consent op jemants graf te laten zetten."

Dit gedeelte geldt personen die nog in leven zijn, maar het volgende is tegen den priester zelven gerigt, die nu ruim drie jaren overleden en daar begraven was; en hier heeft de Blokker-predikant al wat hij slechts kon bij elkaâr gebragt, en uit het dood-onschuldige grafschrift ook gehaald wat er volstrekt niet in lag: eene luide veroordeeling van hem zelven en alle gereformeerde predikanten; hier dan vooral heeft de man zich geweerd en al de magt zijner bewijzen zamengevat:

„2. Stout en onbeschaamt is het van wylen Christianus Janssens op steenen te laten uithouwen, in onze kerke tot eene langdurige gedagtenis, dat hy als een getrouw en waaksaam Herder, deze gemeente gehoed heeft en hier gerust is. De nakomelingen of vreemden zulks lezende, zouden volgens dit opschrift in gedagten komen of moeten komen, even als of hy deze gemeente, in welkers kerk hy begraven is en daar zyn lichaam rust als een getrouwe en waaksame Herder gehoed had, en aldaar gestorven was en dat die kerk toen derhalven nog een Roomsche kerk was, en schoon zy dit verstaan van de Roomse gemeente waarvan zy hem een Priester noemde, en zy dan hadden moeten laten zetten myne of die gemeente, zo is het egter zeer stout hem den titel van eenen getrouwen waaksaamen herder te laten geven op zyn graf in de gereformeerde kerk. Wie heeft oojt van zulk eene onbeschaamde stoutigheyt gehoort of gelezen in ons land? Is hy een getrouwe en waaksaame Herder geweest, dan moeten in

tegenstellingen volgens de leer der Roomsgezinden alle gereformeerde of Protestantsche Predikanten ontrouwe en slaperige Herders zijn. Heeft hy als een getrouwe en waaksaame Herder de gemeente gehoed? daar Hy een Dienaar van den Antichrist geweest is, die dagelyks zyn werk maakte van de mis, welken wy belyden te zyn een verloochening van de eenige offerhande en lyden van Jesus Christus en een vervloekte afgoderye. Heeft hy de kudde of gemeente geweyd, daar hy ze veeleer verleyd heeft, en van de ware gemeente heeft zoeken te rug te houden, en deze zooveel mogelyk afbreuk gedaan heeft, moet hy niet veeleer getelt worden onder de kwade Herders, die haar zelve weyden en over de kudde heerschen met strengigheyt [en met handigheyt]?"

Het derde onderdeel herhaalt nog eens wat reeds gezegd is over het Roomsche en „zoo regtdraats" antigereformeerde van dien dubbelen steen des aanstoots:

„3. Stout is het eyndelyk, dat men opentlyk, door een grafschrift in onze kerk durft dryven het bidden voor de doden en hen zoo vrede toe wenschen, zoo regtdraats strydende tegen de gereformeerde leer en godts alleen ter zaligheyt leydende woort."

Na dit schuldbetoog komen de eischen, alweder met nieuwe hatelijkheden aangedrongen:

„Om deze en andere redenen, keert zig de Kerkenraad van Westerblokker tot U. Agtbaarheden, met ootmoedig verzoek, dat U. Agtbaarheden, als Voester Heeren van Godts Kerke, en aanzienelijke belyders van den gereformeerden godtsdienst, naar uwe magt en vermogen gelieven uit te werken, dat de gemelde steenen, met zulk een grafschrift pronkende, spoedig mogen worden weggenomen en andere in deszelfs plaats gelegt, zonder toe te laten maar te verbieden dat daarop iets diergelyks wederom

gehouwen worde of dat het genoemde grafschrift worde verhouwen en onleesbaar gemaakt, ten einde de opstellers daarvan in hun stout oogmerk verydelt ende gegevene ergernis en het gevaarlyke uitzigt mogen geweert worden, gaande dit naar de gedagten des kerkenraads veel verder als die Paapse stoutigheden, waartegen onder anderen de agtbare regeerders van Westwout c. annexis in vroegere jaren en wel den 11 Jan. 1660, volgens berigt, eene keuze gemaakt hebben. En nademaal dat grafschrift omtrent vierde halfjaar na de doot van den gemelden Christianus Janssens op zyn graf eerst gehouwen is, zo oordeelt de Kerkenraad dat zulks na ryp overleg en het tegemoetzien van zwarigheyt door de Bezorgers geschiet is, en om door zulk een loflyk getuigenis eenigzints te beantwoorden aan de weldaat, die men zegt, dat het Roomsche preekhuis of de aanklevers van hetzelve door vermaking der nalatenschap van den overledenen Christianus Janssens ontvangen heeft, hetwelk zoo zynde, geeft de Kerkenraad in bedenking, of daarin niet gehandelt is tegen het placaat van hunne Ed. gr. Mog. 1655 den 4 mey volgens welke Papisten niets mogen testeren ten behoeve van geestelyke gestigten of godshuizen, moetende hunne goederen volgen aan den geenen, die naar 's lands versterfregt daartoe geregtigt is.

„Eindelyk verzoekt de voornoemde Kerkenraad by deze gelegentheyt dat by renovatie moge geordoneert worden, dat de Roomsgezinden volgens den bepaalden tyd hunnen dienst beginnen en eyndigen om zo alle confusie voor te komen."

„'t Welk doende &c."

Zeker zal, gelijk we reeds opmerkten, menig meer bejaarde, dit lezende, met ons hebben gedacht: dergelijke

voorvallen, als hier vermeld zijn, heb ik zelf nog beleefd, en een of ander van dien aard komt nog voor. Het eerstgenoemde, bij voorbeeld, dat een Roomsch Priester of Pastoor den titel van Wel of Zeer Eerwaarde draagt, is nog aan niet weinigen tot aanstoot; en zulke lieden zullen iemand WelEdel, Zeer Geleerd, zelfs Hoog Geleerd noemen als men in het hooger onderwijs werkzaam is, maar hem de overal erkende en de hem toekomende betitelingen onthouden, al getuigt dit ook weinig, om niets anders te zeggen, voor hun gevoel van wellevendheid.

Ook heugt het ons zeer goed, dat er plaatsen waren, voor drie vierden, en meer, Katholiek, waar de Roomschen niet ter kerk mogten gaan, of er uit wederkeeren, vóór en aleer de Protestanten „binnen" waren; juist gelijk in bovenstaande suppliek herhaaldelijk wordt aangedrongen. Daar heet het eene Paapsche stoutigheid, dat de Roomschgezinden zich vermeten, genoegzaam op denzelfden tijdstond naar en uit hun „preekhuis" te gaan, „als de gereformeerde godsdienst begint en eyndigt"; en stout ook heet het, dat zij „hunne boeken dikwijls opentlyk dragen na het preekhuis"; ja, daarvan kunnen we mede getuigen, hoe men aan Roomsche kinderen, die bijgeval een kerkboek droegen, dit uit de hand sloeg, en anderen met allerlei smaad en bedreigingen overlaadde, zoodat de Roomschen zich ook daar, om des vredes wille, voor zoodanige stoutigheden moesten wachten.

Regt eigenaardig ook, dat men in dat stuk blijkbaar smalend van het Roomsche „*preekhuis*" spreekt: dat woord past volkomen voor eene Protestantsche vergaderplaats; 't is daar preek, altijd preek en niets anders dan preek; en het laat zich begrijpen, daar toch een echt Protestant zelf voor zich zijn geloof moet zoeken en uitmaken, dat velen het maar eenvoudig in hunne „binnenkameren"

afdoen. Overigens is het nederigste Roomsche kerkstulpje, waar het Offer der Nieuwe Wet wordt opgedragen, dan toch in spijt van de minachting dier oude Gereformeerden, die ons van onze schoone kerken beroofden, vrij wat eerwaardiger en meer *kerk* dan de Protestantsche hol-galmende preekgebouwen of gehoorzalen. Doch laat ons het hatelijke stuk niet verder nagaan noch vergelijken, maar Gods goedheid veeleer danken, dat het in menig opzigt anders geworden is. Het zal wel aan alle „andersdenkenden" niet even gevallig zijn, dat de Katholieken hunne huis-, schuur- en pakhuiskerken met waardiger heiligdommen vervangen: velen echter zien het, al is het ook om verschillende redenen, niet zoo ongaarne; en laat ons hopen, dat welhaast met de laatste schuurkerk al die en andere monumenten van vroegere onverdraagzaamheid uit ons midden mogen verdwenen zijn.

VERSCHEIDENHEDEN.

WAARIN DE ROOMSCH KATHOLIEKE KERK AL NIET GEMENGD WORDT.

Naar aanleiding van de uitvoering, gegeven aan art. XXIII van het algemeen reglement der Nederlandsche Hervormde Kerk, waarbij aan de gemeente invloed op de benoeming der leden van den kerkeraad wordt gegeven, heeft de heer Dr J. Cramer, predikant te Amsterdam — het is reeds eenigen tijd geleden — eene leerrede gehouden, en door den druk algemeen verkrijgbaar gesteld. Wij zouden ons met deze, in hare strekking zeer revolutionnaire leerrede, niet bemoeid hebben, indien de heer Cramer het niet noodig geoordeeld had, ook de Katholieken in zijn pleit te betrekken, die als de zondenbok zijn, welke het nederlandsche Israël gewoon is met zijne zonden en misslagen te beladen en verder de woestijn der verlatenheid en vergetelheid in te zenden.

Om op onze zaak te komen, zullen wij eenigzins den gedachtengang van den amsterdamschen predikant aangeven; zoo komen we tot eenige klaarheid omtrent de beweegreden, waaraan de Katholieken de eer hebben te danken, van in deze leerrede te figureren.

De bovengenoemde invloed zal, volgens Dr Cramer, „eene groote „verandering in onzen [der Hervormden] kerkelijken toestand „brengen." (blz. 9.) Hij ziet in de uitvoering van art. XXIII „eene overwinning van het recht der Gemeente." (blz. 10.) Immers „aan alle Gemeenten was sedert hare oprichting het recht onthon„den om rechtstreekschen invloed uit te oefenen op de keuze van „hare bestuurders. Van daar de gedurige tweespalt. Van daar „voor een groot gedeelte de verwarring, aan welke onze Kerk ten „prooi is. (blz. 21.) Nu echter zal de Gemeente niet meer als „onmondig, maar als volwassen beschouwd worden." (blz. 21.)

Bij gevolg verwacht hij van dien invloed den bloei der gemeente. (blz. 25.)

De predikant Cramer zal dus bewijzen, dat de gemeente op dien invloed regt heeft, hetgeen zeker nog aan twijfel onderhevig is; hij formuleert aldus de propositie zijner leerrede: „*Het recht der „Gemeente, om in de keuze harer vertegenwoordigers te worden gekend*; „dat zal het onderwerp mijner toespraak wezen."

Op deze propositie is alleen aan te merken, dat het regt der gemeente tot een *minimum* is teruggebragt: *in de keuze te worden gekend.* Overigens is zij in zich zelve klaar. Indien de kerkeraadsleden zijn *vertegenwoordigers* der gemeente, wat de heer Cramer als zeker neemt en niet noodig acht te bewijzen, dan is het allezins billijk, dat de gemeente in de keuze gekend worde. Wij zouden kunnen vragen: Wie moet de gemeente in de keuze kennen? Wat verstaat men onder gekend worden in de keuze? Doch met al die vragen heeft de predikant niet te maken; hij leest *dat recht* der gemeente in den Bijbel. Hij beroept zich op I Joan. II, 20. „*Gij hebt de zalving van den Heilige, en gij weet alle dingen.*" „Ik wil u het recht der Gemeente doen kennen", zegt hij, „welnu, „gij vindt het in de woorden van den apostel aangegeven.

„*In de zalving der Gemeente ligt haar recht*, en die zalving is „de zalving des H. Geestes." (blz. 14.)

„Jesus Christus is verschenen, en heeft den H. Geest uitgestort „over zijne Gemeente, niet over enkelen slechts, maar over allen „die in Hem geloofden." (blz. 17.)

„Ten gevolge daarvan zijn allen *gelijk* en voeren niet meer en- „kelen heerschappij over de anderen; maar één is onze Meester, „namelijk Christus, en allen broeders. Geen tegenstelling meer „tusschen schriftgeleerden en eene schare, die de wet niet weet; „maar allen bekend met den weg des heils, allen den Heer ken- „nende. Geen priesterkaste meer, die zich plaatst tusschen den „zondaar en God; maar allen te zamen één koninklijk priesterdom „met vrijen toegang tot den troon des Vaders." (blz. 17 en 18.)

„Dit is het voorrecht, dat volgens het Evangelie de Gemeente „heeft ontvangen." En hieruit besluit hij: „Waarlijk, wij kunnen „zeggen, dat *de vrijheid van alle menschelijk gezag* tot de grondwet „der Gemeente behoort." (blz. 18.)

Volgens het Evangelie hebben dus *allen*, die in Christus geloofden, de zalving des H. Geestes ontvangen en daaruit volgt,

zegt Dr Cramer, dat allen *in dezelfde mate* den H. Geest hebben ontvangen, allen *dezelfde* gaven; dat de H. Geest niet dezen heeft aangesteld om te leeren, die om te regeren, enz; maar allen zijn *gelijk*. En dus is de grondwet der gemeente, de opperste van alle revolutionnaire stelregels: *vrijheid van alle menschelijk gezag*.

Aanstonds zien wij hoe de Katholieken hierin betrokken worden.

Wat is het besluit van den predikant uit deze praemissen? „Dat „de Gemeente, die gezalfd is met den H. Geest, *als zoodanig het „recht heeft, om als eene gezalfde erkend en geëerbiedigd te worden.* „Men miskent en verkort de rechten [der gemeente], wanneer „men de leden der Gemeente aanziet en behandelt alsof zij die „zalving niet ontvangen hadden." (blz. 18.)

Zeer natuurlijk volgt hier een uitval tegen dien nog ongenoemden MEN, die, „aan alle Gemeenten sedert hare oprichting het recht „onthouden heeft om rechtstreekschen invloed uit te oefenen op de „keuze van hare bestuurders, die de Gemeente tot nu als onmondig „beschouwd heeft (blz. 21); die de Gemeente niet als een gezalfde „erkend en geëerbiedigd heeft; de rechten van de leden der Ge„meente miskent, verkort en haar aanziet en behandelt alsof zij „die zalving niet ontvangen hadden."

De heer Cramer wacht zich wel dien ongekenden MEN te noemen; met eene oratorische licentie schuift hij daarvoor in de plaats den algemeenen zondenbok van het Israël der Nederlandsche Hervormde Kerk en antwoordt: „Maar zoo handelt b.v. de „Roomsch Catholieke Kerk. Bij haar komt het priesterschap der „gelooviger niet tot zijn recht." (blz. 19.) En nu eens genoemd, moet zij, de onschuldige, al de verontwaardiging ondervinden, welke in het hart van den predikant Cramer tegen dien onbekenden MEN verborgen is. „Door onderscheid te maken", zoo vervolgt hij, „tusschen de leeken en de priesters, die voor de leeken tus„schentreden bij God, voor hen bidden en offeren, en in naam „van God boeten opleggen en absolutie verleenen, tast zij het hei„lig recht der Gemeente aan, geeft zij aan sommigen uit de Ge„meente een gezag over anderen, dat hun niet toekomt, miskent „zij den geest der nieuwe bedeeling en keert zij terug tot het „Jodendom.

„Wij mogen God danken, dat wij, als Protestanten, van die „priesterheerschappij zijn verlost", enz.

Wat wil de heer Cramer met dien uitval zeggen? Mij dunkt het

volgende: zooals het tot nu bij ons ging, was het alles nog roomsche *zuurdeesem*, en dat zal en moet eindelijk eens ophouden; MEN mag u, gemeente van Amsterdam, niet meer beschouwen als onmondigen, gij hebt allen recht om gekend te worden, en dat recht moet gij doen gelden.

Maar als gij mij vraagt, wie die MEN is, dan wil ik liever zwijgen en alleen antwoorden: zoo handelt bijv. de Roomsch Katholieke Kerk.

Zeker de Katholieke Kerk maakt onderscheid tusschen leeken en priesters; maar ontkent zij daarom, dat ook de leek met volle recht priester kan genoemd worden?

„Daar in de Heilige Schrift", zegt de Katechismus van het Concilie van Trente [1]), *„een tweevoudig* priesterschap beschreven „wordt, het eene inwendig, het ander uitwendig, moet er tus„schen deze beiden onderscheid gemaakt worden, opdat door de „pastoors kunne verklaard worden, waarover men hier handelt.

„Wat nu het inwendige priesterschap betreft, alle geloovigen, „nadat zij door het heilzame water zijn afgewasschen, worden „priesters genoemd; doch vooral de regtvaardigen, die den geest Gods „hebben en door de weldaad der goddelijke genade levende leden „van Jesus Christus, den oppersten priester, geworden zijn. Want „door het geloof, dat in liefde ontvlamt, offeren dezen op het „altaar huns harten geestelijke offers aan God op: waartoe alle „goede en eerlijke daden, welke zij ter verheerlijking Gods op„dragen, behooren." Na aldus verklaard te hebben, wat het inwendige priesterschap is, merkt de Katechismus zeer teregt aan, dat de plaatsen der Heilige Schrift, welke de Protestanten oudtijds als bewijzen voor een algemeen priesterschap aanhaalden (bijv. Apoc. 1, 5; I, Pet. II, 5; Rom. XII, I), duidelijk alleen van dit inwendige priesterschap te verstaan zijn. Nu gaat de Katechismus verder:

„Het uitwendige priesterschap echter kan niet aan de menigte „van alle geloovigen, maar slechts aan zekere menschen worden „toegeschreven, die, door wettige handoplegging en door de pleg„tige ceremoniën der Heilige Kerk aangesteld en aan God toe„gewijd, aan eene eigene en heilige bediening verbonden worden."

---

[1]) *De Ordinis Sacramento*, XLV, XLVI.

In dit priesterschap leeft Christus op eene bijzondere wijze voort, blijft Hij zijne zending, die Hij van den Vader ontving, tot het einde der eeuwen voortzetten. Deze priesters verkondigen *zijne* leer, dragen *zijn* offer op, deelen *zijne* genade mede, besturen in *zijnen* naam en besturen *zijne* schapen en *zijne* lammeren. Ziedaar de leer der Katholieke Kerk.

Indien hare leer met de waarheid overeenkomt, dan, mogen wij nog opmerken, is het geen voorregt, waarvoor wij God moeten danken, verlost te zijn van „de priesterheerschappij", gelijk de predikant Cramer het noemt. Er bestaat eene heerschappij, die veel verderfelijker is, en waarvan de zoogenaamde priesterheerschappij alleen ons kan verlossen: zij is de heerschappij van dwaling en zonde en daardoor de heerschappij van dien boozen geest, die de tegenstander is van alle goed.

Die zich aan het geestelijk bestuur der priesterschap onttrekt, onttrekt zich aan de heerschappij en het middelaarschap van Christus; want Christus oefent zijn middelaarschap door de bediening der priesters uit. Door hen verkondigt Hij het woord van God, en die dat priesterschap niet erkennen, zijn dus zonder het woord van God. Vandaar verwarring, twijfel en onzekerheid.

Door dit priesterschap deelt Christus zijne goddelijke genade mede, waardoor wij deelachtig worden aan de goddelijke natuur; die het niet wil erkennen, sluit zijn hart voor die genade, vandaar gebrek aan heiligheid, verslapping en verzwakking van deugd. Door den priester draagt Christus zijn goddelijk offer op, het is de bron der eenheid, der godsvrucht; zij die het verwerpen zijn zonder offer en vervallen tot ongodsdienstigheid. En als Christus aan dat priesterschap zijne schapen heeft toevertrouwd, toonen zij, die het niet erkennen, van zijnen schaapstal niet te zijn.

Zoo is het geen voorregt, maar een groot verlies, dat men zich aan die „priesterheerschappij" heeft onttrokken. Men sluit zich daardoor af van de levende bron der waarheid, der genade en verliest zijne verbinding met God.

Eene godsdienst zonder priesterschap is eene godsdienst zonder altaar, zonder vereeniging met God, zonder goddelijke gaven, zonder heiligheid.

Moeten we op den ontredderden en reddeloozen toestand van het hedendaagsche Protestantisme wijzen, om dit duidelijk te maken?

Met het uitwendige priesterschap van sommigen is het inwendige

priesterschap van allen niet in tegenspraak: de Katholieke Kerk loochent het ook niet. De vraag blijft, of zij dit priesterschap „niet tot zijn recht laat komen", met andere woorden, of Christus aan alle de geloovigen ook het uitwendige priesterschap heeft willen schenken, misschien ook, of Hij gewild heeft, dat niemand met een uitwendig priesterschap zou bekleed worden; kortom, of er volgens den wil van den goddelijken Stichter der Kerk geen „onder- „scheid tusschen leeken en priesters" zijn moet.

Het lust ons geenszins, hier uit de Heilige Schrift en de overlevering de wettigheid der door den Katechismus gemaakte onderscheiding te bewijzen, Dr Cramer kan dit betoog in de eerste de beste katholieke dogmatiek lezen; wij zien niet in, wat een orthodox of bijna orthodox Protestant, die consequent zijn wil, daartegen kan iubrengen; hier laten wij dit bewijs rusten, om liever met de woorden van Dr Cramer zelven aan te toonen, dat de gelijkheid van allen, over wie de H. Geest is uitgestort, en die zoo revolutionnaire vrijheid van alle menschelijk gezag, die tot „de grondwet „der Gemeente" behoort, en welke Dr Cramer aan de amsterdamsche Hervormden beloofde, toch weder volgens zijne eigene verklaring niets dan eene hersenschim is. In theorie is er bij de Protestanten gelijkheid en eene volstrekte vrijheid van alle gezag. „Wij", zegt Dr Cramer (blz. 19), „wij erkennen geen onderscheid „tusschen priesters en leeken. Allen voor God gelijk in Christus, „dat is onze leuze." Maar in de praktijk! Immers „aan alle „Gemeenten was sedert hare oprichting het recht onthouden om „rechtstreekschen invloed uit te oefenen op de keuze harer bestuur- „ders"; zij werden beschouwd als onmondig (blz. 21); hare regten werden miskend en verkort (blz. 18); eigenlijk zuchtten zij onder eene soort van „priesterheerschappij"; zij gingen te gronde: het verledene is dus in schreeuwende tegenspraak met de theorie. Maar de toekomst? Houdt nu de protestantsche „priesterkaste" op met te heerschen? Zal de gemeente nu door hare vrijheid van alle menschelijk gezag, door hare bandeloosheid, tot bloei komen?

De heer Cramer zal ons eenige inlichtigen geven. „Ja", zegt hij, „wij hebben eene kerkelijke overheid, wij hebben den leeraars- „stand, wij hebben opzieners en armverzorgers. Maar dit is geene „miskenning van het *recht der Gemeente.*" Van welk recht spreekt hier de predikant? Immers van het regt, dat allen gelijk zijn, en niet meer enkelen heerschappij voeren over de anderen. (blz. 17.)

Dat regt wordt daardoor niet miskend, en waarom niet? „Ook „in de apostolische tijden, waren er *verschillende* ambten en be„dieningen in de Gemeente"; dus niet allen waren gelijk. Dus was er reeds eene soort van „priesterheerschappij" ten tijde der Apostelen in de Kerk van God. Nog meer: „Zij moeten er zijn, „zoo alles met orde zal geschieden." De ongelijkheid is dus noodzakelijk. „Het is naar Gods wil, dat ieder de bijzondere gaven, „welke hij van den Heer heeft ontvangen, aanwendt tot heil der „Gemeente. De een heeft de gave van regeering, de andere van „spreken." Aldus de heer Dr Cramer. Waar blijft hier de *gelijkheid?* Indien de eene de gave heeft, „van regeering", zouden er dan niet anderen moeten zijn, aan wien de gave is gegeven om geregeerd te worden en te gehoorzamen? En indien de zalving des H. Geestes een regt geeft, geeft dan deze gave ook geen regt?

Het is alzoo niet slechts duidelijk, dat de Katholieke Kerk in deze redevoering er bijgehaald werd om in plaats van den onbepaalden MEN de verontwaardiging van den predikant te dragen, maar ook dat het Protestantismus, zelfs volgens Dr Cramer, veel sterker aanspraak heeft om het voorwerp van zijn toorn te wezen. Als de Katholieke Kerk in de praktijk het onderscheid tusschen priester en leek vasthoudt, dan handelt zij in strenge overeenstemming met hare beginselen; indien het Protestantismus geene algeheele vrijheid geeft, dan is het met zijne eigene grondwet in bare tegenspraak, dan oefent het dus eene alleronregtmatigste tirannie uit, welke het door zijne eigene beginselen genoodzaakt is te veroordeelen. Wij zullen zien, en wij zien reeds, wat er van „den „bloei der Gemeente" bij de nu geschonken en genoten vrijheid en gelijkheid komen zal. De geschiedenis der fransche vrijheid, gelijkheid en broederschap, met hare onvermijdelijke tirannen en oproeren?

HET LEVEN, DE DADEN EN HET LIJDEN VAN Z. H. DEN PAUS KONING PIUS IX, VAN ZIJNE VROEGSTE JEUGD TOT OP ONZE DAGEN. [1])

Het was ons aangenaam, door het verschijnen der beide eerste afleveringen van genoemd werk, de zekerheid te ontvangen, dat

---

[1]) Naar het Hoogduitsch van Dr H. G. Rutjes, Pastoor te Obermörnitor, bewerkt door H. J. W....., 1e en 2e aflev. Leiden, J. W. van Leeuwen, 1869

het geschrift van Dr Rutjes ook in ons vaderland zou worden verspreid.

Een boeijende verhaaltrant, een eenvoudige stijl, vrij van allerlei ongemotiveerde uitroepen en opgesmukte perioden, treffende opmerkingen, zonder veel omhaal van woorden medegedeeld, zouden voldoende zijn om Dr Rutjes door een ieder met graagte te doen lezen, ook als zijn onderwerp ons niet zooveel belang inboezemde als het leven van onzen Heiligen Vader.

't Is waar, er bestaan in onze taal reeds meerdere levensberigten van Zijne Heiligheid; — wij zijn verre van de verdienste te ontkennen, die zij inderdaad bezitten, in het bijzonder huldigen wij de degelijke wijze van behandeling, waardoor Dr Nuyens zijne *Geschiedenis der regering van Pius IX* [1]) tot een werk van blijvende waarde voor de historische wetenschap maakte — maar gewoonlijk bepalen zij zich omtrent het tijdperk van 's Pausen leven, dat zijne verheffing op den Stoel van Petrus voorafging, tot eene vlugtige beschouwing.

Het boek van Dr Rutjes integendeel, kan met alle regt volledig genoemd worden: — het doet ons den Paus zien, niet alleen in al den luister zijner waardigheid, als verdediger der verdrukten, als kampvechter der waarheid, als Opperhoofd der Kerk — maar het geeft ons ook een getrouw en aantrekkelijk beeld van het bijzonder leven van Hem, die reeds bijna gedurende het vierde eener eeuw de wereld door zijne grootheid van ziel verbaast. — Hier wijkt voor een oogenblik de aureool, die den Stedehouder van Christus omgeeft, en wij zien de liefelijke figuur van den jeugdigen Mastaï als kind, als leviet, als gewoon priester, door den zachten glans omschenen van onschuld en eenvoud; — niet bij fragmenten wordt ons de geschiedenis des Pausen voor oogen gesteld, maar het gansche verband van zijn leven, zoo bijzonder door God begenadigd, wordt ons aangetoond, — wij zien in de kindschheid van Mastaï en in zijne jongelingsjaren de deugden ontkiemen en aankweeken, die eenmaal den Stoel van Petrus tot luister zullen strekken, — wij zien dat licht onzer eeuw eerst verborgen, al hooger en hooger stijgen, telkens breeder stralen uitschieten. En dat alles wordt ons door den Schrijver voorgesteld op eene wijze, die het genot der aanschouwing van dit tafereel niet weinig verhoogt. De toon is ge-

[1]) Amsterdam, C. L. van Langenhuijzen 1862 en 1863.

moedelijk, de stijl boeijend en onder ieders bereik, en wij durven beweren, dat niemand het boek onvoldaan uit de hand leggen zal.

De hollandsche uitgave heeft eenige vertraging ondervonden door het overdrukken der eerste aflevering. Inderdaad, het ware te betreuren, als de pennevrucht van Dr Rutjes, door hare overplanting op hollandschen grond, geur en frischheid voor een goed gedeelte verliezen moest; en daarom alle eer aan den uitgever, die geene kosten heeft gespaard om zijn werk tot volkomenheid te brengen. De uiterlijke vorm laat zeer weinig te wenschen over: papier en letter beantwoorden aan de eischen van den tijd. Aan de correctie is, in deze beide afleveringen, merkelijk meer zorg besteed dan aan de eerste uitgave, die de uitgever heeft teruggenomen en door de kostelooze toezending eener nieuwe uitgave der eerste aflevering aan de inteekenaren heeft vervangen; zeer naauwkeurig echter is de correctie nog niet. — Het gebruik van deelwoorden is niet van dien aard dat het spaarzaam kan genoemd worden, de stijl heeft daardoor eenige stroefheid. Verder zijn wij van meening, dat de eenvoudige geloovigen, in wier handen dit boek toch ook komen moet, „doopkapel" en „toog" beter verstaan zullen dan (blz. 20) „baptisterium" en (blz. 18) „talar." Een loopbaan „slijten" (blz. 45) zal wel „eindigen" moeten wezen, en wanneer men van „nieuwe „orden" (blz. 43) spreekt, zullen velen moeite hebben daaronder „mindere" orden te verstaan; op blz. 73 staat „kardinaal-dekens" waar „kardinaal-diakens" moet worden gelezen. Als de vertaler dergelijke onnaauwkeurigheden in de volgende afleveringen weet te vermijden, dan zal de hollandsche uitgave, zoowel naar inwendigen als naar uitwendigen vorm, den oorsponkelijken arbeid waardig zijn.

Wij eindigen met den wensch, dat het waarlijk schoone boek veel genoegen en blijvend nut aan talrijke lezers moge bezorgen.

JAARBOEKJE VOOR 1869,

VOOR DE

CHRISTELIJK AFGESCHEIDENE GEREFORMEERDE KERK IN NEDERLAND. [1])

De Christelijk Afgescheidene Gereformeerden schijnen, voorwaar, even wondere menschen te zijn als hun zoo vreemd bijeengezette

---

[1]) Te Kampen bij S. van Velzen Sr

naam wonderlijk klinkt; op de eerste plaats zijn zij gereformeerd, vervolgens na deze hervorming weêr afgescheiden van de niet-Afgescheidene Gereformeerden, doch blijkens het woord *Christelijk*, zijn zij dat alles op eene christelijke wijze. Dit is de beteekenis, die we, krachtens het taalgebruik, aan hunnen naam hechten, en in den genoemden Almanak komen, dunkt ons, de drie opgegeven kenmerken vrij duidelijk aan 't licht. Zij zijn gereformeerd, maar Afgescheidene Gereformeerden; zij hebben de ouderwetsch gereformeerde leer uit de velerlei leeringen, die thans onder de Gereformeerden *en vogue* zijn, voor de hunne gekozen; zij houden stijf vast aan de „heerlijke gereformeerde waarheid", zooals die in den Almanak (blz. 108) genoemd wordt. „Gereformeerde waarheid", eene ook op blz. 105 voorkomende uitdrukking, die misschien moet te kennen geven, dat niets, zelfs niet de waarheid, hunne goedkeuring wegdraagt, zoolang het niet meer of min gereformeerd of hervormd is geworden! Zij zweren bij „de formulieren van eenheid der Gerefor„meerde Kerk", en verfoeijen met opregte verfoeijing „de leer„vrijheid, waartoe in 1816 de grondslag gelegd is, en waarop men „sedert met ijver voortgebouwd heeft." (blz. 75.) Zij bidden wel van harte, dat de pogingen der Vereeniging voor C. N. schoolonderwijs „ruimschoots gezegend zullen worden, al kunnen zij tot „nog toe niet besluiten tot haar toe te treden, omdat haar grond„slag hun al te breed is. Met volle sympathie zijn zij toegetreden „tot de nog zeer onlangs opgerigte „Vereeniging voor Gereformeerd „„Schoolonderwijs", niet zoozeer omdat zij door Afgescheidenen is „opgerigt... maar omdat zij beginselvast, onvervalscht en onverzwakt „de heerlijke gereformeerde waarheid op de school brengen wil, en „handhaven tegen een, onder den naam van orthodoxie enz. van „de gereformeerde leer afwijkend Remonstrantisme, Baptisme enz. „enz., in dezen tijd van onbestemdheid, waarin op het onverander„lijk fundament zoo verschillend wordt gebouwd." (blz. 107.)

Zij schermen ook duchtig tegen de vrijdenkers en ongeloovigen, die onder de tegenwoordige niet-Afgescheidene Gereformeerden zoo veelvuldig en zoo magtig zijn dat de Almanak in gemoede van „ons afvallig Vaderland" (blz. 111) spreken kan.

Zij blijven ouderwetsch gereformeerd,

„Hoezeer men als met tijgertanden
„Het Woord des Eeuw'gen aan durft randen."

Want

„Zoo blijft het ongeloof steeds woelen;
„'t Weêrgalmt zelfs van de predikstoelen,
„Waar m' eens vergaderde als in Gods huis. —
„Men zoekt de waarheid te verslinden,
„En 't volk de oogen te verblinden
„Voor 't schulduitdelgend bloed van 't kruis." (blz. 66.)

Een kenmerk, dat vroeger in de oogen der meeste Gereformeerden als een der niet bedriegelijken kenteekenen van het ware Israël plagt te gelden, een dweeperigen afkeer tegen Rome, met een menigte daaruit voortkomende of er oorzaak toe stellende dwaze meeningen over de H. Kerk, ontmoeten we telkens in dit kleine boekje. Bij voorbeeld, de Kerk der Afgescheidenen is „de zuiverste „symbolisch-historische voortzetting van de vóór drie eeuwen van „Rome's dwangjuk verloste gemeente." (blz. 42.) En de Almanak deelt zonder eenige teregtwijzing het volgende, voor ons, Katholieken, allerliefste gesprek mede:

„Zoo hebben wij", zeide de predikant, „in het jaar 1866 een zeer „bloedigen oorlog beleefd tusschen Pruisen en Oostenrijk. Wat „zeiden de Roomschen in het Graafschap Bentheim? „Ha, ha, gij „„gereformeerden! gij gaat nu nog rustig ter kerke, maar wacht een „„weinig, Oostenrijk zal het wel winnen en dan gaat gij met ons!" „En dat werd op zijn roomsch gezegd. Als Oostenrijk het gewonnen „had, 't ware zeer ligt mogelijk dat duizenden bij duizenden dan „herinnerd waren geworden aan de jaren van Alva, hoewel dan „misschien ook niet op die vreeselijke wijze."

Welk antwoord geeft de te bekeeren ongeloovige op deze politieke tinnegieterij?

„Dit zou zeer ligt mogelijk zijn, want die Roomschen zijn nooit „te vertrouwen." (blz 87.)

Waar hij ook over bepreekt worde, hierover niet.

Er zou echter aan deze schets een *marquante* trek ontbreken, als we de Afgescheidenen alleen maar als oud-Gereformeerden, en niet ook als oud-Nederlandsch-Gereformeerden leerden kennen. Dit zijn ze niet slechts om de formulieren van eenigheid, maar ook om de traditionneele dweeperij met den opstand tegen Graaf Filips II. Een enkel staaltje! „In den tachtigjarigen oorlog, door onze vaderen „met wijs beleid, met volhardenden moed en ongeëvenaarden roem

„tegen Spanje gevoerd..... Die oorlog behoort nu sinds meer dan „twee eeuwen toch de geschiedenis, en schoon reeds meer dan twee „eeuwen, leeft zijne nagedachtenis toch nog bestendig voort in de „harten dergenen, die het vaderland liefhebben en de vrijheid van „godsdienst op hoogen prijs stellen." (blz. 68.)

Eigenaardig is eene zekere dood burgerlijke, bijna kinderlijke of kinderachtige eenvoud, door de schrijvers van den Almanak aan den dag gelegd; ik breng dien trek terug tot het karakter van afgescheidenheid, waarop we al hebben gewezen.

Zij heeten hun geloof „het oud-Apostolische" (blz. 70); hunne partij is hier in Nederland „de nationale partij." (blz. 69.) Men bedenke, dat er op 1 Januarij 1868 in 't geheel 77,501 Christelijk Afgescheidenen waren, met een tweehonderd predikanten, en ééne *theologische school* te Kampen, waaraan 3 docenten, een hoofdonderwijzer en omstreeks zestig studenten.

Hunne predikanten hebben „de bediening van een: „verbi divini „„minister", v. d. m., dat vrij vertaald „visscher der menschen" „v. d. m. beteekent." — Waarom niet even goed verleider der menschen, v. d. m.? (blz. 72.)

Zij laten zelfs de hulponderwijzers hunner scholen „de formulie„ren van Eenheid der Gereformeerde Kerk onderteekenen" (blz. 110), maar zeggen met alle mogelijke ingenuïteit: „Ik houd niet van „Rome's gewetensdwang, waarbij de menschen zóó moeten denken „en gelooven als de kerk denkt en gelooft." (blz. 89.) En dan is er nog al eenig verschil tusschen het gezag van Rome's Kerk en de aangematigde autoriteit van inconsequente Protestanten, die formulieren maken.

Zij spreken nog van „den Heere", en hebben ook nog „deksels voor „de zonden" (p. 83), en durven verzen als de volgende laten drukken:

„'t Blijkt, hoe de Natie is verbasterd,
„Daar velen, schoon men 't Godswoord lastert,
„Zich houden stil gelijk een muis." —

En

„Maar hoe verschrikk'lijk, hoe ontzettend,
„Hoe hartverscheurend, zielverplettend,
„Zien zij op 't sterfbed hun abuis." —

Alzoo blz. 66.

Is het niet jammer, dat deze ware en goede gedachten in een

zoo potsierlijken vorm gestoken zijn? Is het niet jammer, dat men de waarheid op eene zoo ongeschikte wijze tracht te verdedigen?

Eene dergelijke klagt ontsnapte ons niet zelden gedurende de lezing van den Almanak. Bij al de zonderlingheden en verkeerdheden, die het boekje vervullen, toonen de Afgescheidenen toch ook onbewimpeld, dat zij Christenen willen zijn en in het Christendom willen leven en voor de christelijke waarheid willen strijden. Parelen blijven parelen, al liggen ze in het slijk, en waar we uitingen van opregt geloof en opregte liefde voor Christus ontmoeten, daar doen zij ons goed aan 't hart.

De Afgescheidenen belijden het geloof aan de authenticiteit en de goddelijke ingeving der H. Schrift, aan Christus als den Zoon Gods, en zeggen van Hem (blz. 39):

„Dit weten we en mogen we steeds ook gelooven,
„Dat God niet verlaat die ten leidsman Hem kiest.
„Is Jezus uw leven — sla 't oog dan naar boven —
„Weet dan — wie dien schat bezit — nimmer verliest."

Onbeholpen verzen, maar christelijke gedachten! wij ontmoeten ze gaarne. We danken God, als wij een Protestant thans nog met geloof hooren zeggen:

„De wil des hemelschen Regters is *eeuwig beslissend*, is alléén „geldend!

„O prent diep in uw geheugen en in uw hart dat vlammend „woord: „Een iegelijk die den Heere Jezus niet lief heeft zij eene „„„vervloeking. Maranatha!"" (blz. 97.)

Mogen de meer ontwikkelden onder de Afgescheidenen altijd met overtuiging zulke woorden spreken! Maar het is thans voor een denkend man zoo moeijelijk deze waarheden aan te nemen, indien hij den vasten grondslag van het katholieke geloof mist!

Zeer veel goeds is er ook in het opstel: *Belangstelling in de school*, dat tot zekere hoogte dezelfde beginselen verdedigt als onze katholieke schrijvers over dit onderwerp volgen. De inzender blijft echter *pur sang* afgescheiden gereformeerd, zelfs daar, waar hij zich gedrongen gevoelt aan de strekking van het bisschoppelijke mandement over 't onderwijs zijne goedkeuring te hechten, en er een aanmerkelijk gedeelte van overneemt:

„Die de jeugd heeft, heeft de toekomst. Dit begrijpen de verwerpers „van Gods Woord, en daarom willen zij *quand même* de zoogenaamde

„neutrale openbare school, d. i. de moderne secte-school, met hand „en tand vasthouden en verdedigen, om door die *school boven geloofs-* „*verdeeldheid* reeds het jeugdig hart afkeerig te maken van, te be- „hoeden voor die leer, die alleen in Christus zaligheid wijst, zoowel „van vloek als zegen spreekt, en aan het Godsgezag alles in alles „onderworpen hebben wil. Dit begrijpt Rome, en daarom rigt het, „waar het slechts eenigzins kan, scholen op met den geest van het „katholicisme doorzuurd, om zooveel mogelijk het toekomstig ge- „slacht in den schoot der (niet-)„zaligmakende kerk" te voeren. „Van Rome hebben wij voor maatschappij en kerk, en daarom van „hun school, niets minder te vreezen dan van den geest des onge- „loofs. Beide zijn de leer van zaligheid uit vrije genade vijandig. „Overigens kunnen wij veelszins aan den ijver der katholieken voor „hun beginselen een voorbeeld nemen. En tegenover het ongeloof „kunnen wij vele hunner grieven tot de onze maken. Of echter, „tot wegneming onzer grieven, zamenwerking met Rome zoo gansch „verkieselijk is?? Wij denken hierbij wel eens aan Virgilius met „zijn: timeo Danaos et dona ferentes, of, op zijn hollandsch: „hier „„liggen voetangels en klemmen.""

„Opmerkelijk is een dezer dagen aan alle katholieken in Neder- „land door de gezamenlijke Bisschoppen gerigt herderlijk schrijven, „waarin de „Beminde Geloovigen" gewaarschuwd worden tegen de „openbare school, en opgewekt om katholieke scholen op te rigten. „Wat wij uit dat schrijven hier laten volgen, stemmen wij *mutatis* „*mutandis* toe wat de hoofddenkbeelden aangaat, en kan ons evenzeer „als de katholieken dienen tot argument om de noodzakelijkheid „van belangstelling in de school aan te toonen".

Wanneer zullen de Afgescheidenen het inzien, dat zij slechts eenige brokstukken van een heerlijk, door God geopenbaard stelsel van waarheden bezitten? Dat zij de leer der Katholieke Kerk onderzoeken, dat zij God bidden om zijne verlichting! Moge ons gebed den terugkeer van velen hunner tot de Moederkerk verwerven!

SPROKKELING.

HET BISDOM MUNSTER. Het *Schematismus der Diöcese Münster*, in 't vorig jaar door den sekretaris van het *Generalvikariat* uitgegeven, toont, dat het genoemde bisdom tegenwoordig 703,574 Katholieken telt, die over 358 parochiën verdeeld zijn. De parochie, welke het grootste zielental heeft, is Duisburg, waartoe 12,050 Katholieken behooren. Parochiën, in welke de pastoor geen kapellaan of anderen geestelijke te zijner assistentie heeft, zijn er 60. De tegenwoordige bisschop Dr Joannes Georgius Muller is de 66ste in de reeks der munstersche bisschoppen. Het Domkapittel heeft 2 waardigheidsbekleeders, 8 kapittelheeren en 6 niet residerende eere-domheeren. Aan het hoofd van het bisschoppelijk bestuur staat voor het munsterlandsche en *„rheinische"* gedeelte, dat 19 dekanaten telt, een vikaris-generaal, voor het oldenburgsche gedeelte, dat 2 dekanaten heeft, een bisschoppelijk officiaal te Vechta. Buiten het priester-seminarie met 62 kweekelingen, is er in het bisdom nog een theologiesch *Convikt*, het *Collegium Borromaeum*, en twee klein-seminariën, het *Collegium Ludgerianum* te Munster en het *Collegium Augustinianum* te Gaasdonk bij Kevelaar. Aan dit laatste wordt een volledig gymnasiaal onderrigt gegeven; het wordt bestuurd door een rector en 12 andere geestelijken, die als leeraars werkzaam zijn. Buitendien vindt men te St Mauritz bij Munster het *Collegium Americanum*, een *Convikt* voor theologanten, die als sekuliere priesters naar Amerika wenschen te gaan. Er zijn in het bisdom 9 huizen van ordesgeestelijken, namelijk 3 van de Franciskanen, 3 van de Capucijnen, 2 van de Jesuïeten, 1 van de Redemptoristen. Het getal der ordesgeestelijken is 65. De Congregatiën van vrouwen zijn 14 in getal en hebben 1290 religieusen, doch verscheidenen van dezen bedienen de hospitalen in andere bisdommen.

DE UITNOODIGINGSBRIEF

VAN

PAUS PIUS IX,

BEANTWOORD DOOR

F. W. Smits, Predikant te Hellevoetsluis.

Gelijk bekend is, heeft Z. H. Paus Pius IX, op 13 September 1868, aan alle Protestanten en niet Katholieken een schrijven gerigt, waarin Hij hen vermaant, bij gelegenheid van de Algemeene Kerkvergadering toch eens ernstig te onderzoeken, of zij wel in de ware Kerk van Christus zijn en derhalve den weg ter zaligheid bewandelen.

Zou de Paus, zou Pius IX, ook wanneer Hij spreekt tot de Protestanten, geen aandachtig gehoor vinden en geen indruk maken?

Dat dit het geval is in Nederland, blijkt wel duidelijk uit hetgeen, behalve in de dagbladen, tegen den pauselijken brief geschreven is en nog geschreven wordt.

De *Kerkelijke Courant, weekblad voor de Nederlandsche Hervormde Kerk* leverde, op het einde van October 1868,

een artikel, dat onder andere wederlegd is in de *Civiltà cattolica* van 20 Februarij 1869.

De antwoorden, op den apostolischen brief gegeven door eenige groninger godgeleerden, door Dr A. Cappadose en den emeritus predikant C. W. Pape, zijn beoordeeld door F. Heynen. [1])

Openlijke verklaring, namens de protestantsche genootschappen in Nederland, Welstand, Unitas, Hulpbetoon en Phylacterion, in antwoord op den apostolischen brief van Paus Pius IX, is eene aaneenschakeling van goed geschrevene maar zinledige phrasen.

De vertalingen van J. Visscher, Predikant te Akkrum, en van H. E. Stenfert Kroese, Predikant te Olst, kunnen, de aanteekeningen van den laatste uitgezonderd, niet gelden als stemmen uit Nederland.

Het antwoord, dat we hier willen bespreken, namelijk van den Predikant F. W. Smits, vertoont zich bijzonder indrukwekkend: het is geschreven in het Latijn en 95 bladzijden lang. [2])

De inhoud komt hoofdzakelijk op het volgende neer. Het is wenschelijk, dat de Katholieke Kerk en de Protestantsche Kerk zich met elkander vereenigen; maar hiervoor is noodig, dat de dwalingen, die in beide Kerken zijn, daaruit worden verwijderd.

---

1) *De houding van eenige nederlandsche Protestanten tegenover 's Pausen uitnoodiging betreffende de Algemeene Kerkvergadering.* Rotterdam, G. W. van Belle. 1869.

2) *Epistola ad Papam Pium IX,* scripta ad respondendum literis ejus, missis ad omnes non romano-catholicos a Francisco Gualtero Smits, Pastore Ecclesiae Reformatae Neêrlandicae in urbe maritima Hellevoetsluis. Amstelodami, apud B. H. Blankenberg Jr., CIↃIↃCCCLXIX.

Brief aan Paus Pius IX, ter beantwoording van zijn Rondgaand Schrijven aan alle niet-Roomsch-Katholieken, geschreven door Franciscus Walter Smits, Herder van de Nederlandsche Hervormde Kerk in de zeestad Hellevoetsluis.

Welke dwalingen zijn er, volgens F. W. Smits, in de Katholieke Kerk?

Deze zijn veel in getal, maar ze kunnen teruggebragt worden tot dwalingen omtrent de H. Maagd, omtrent den Paus en de HH. Sakramenten.

Wij mogten verwachten, dat iemand, dat een Herder en Leeraar, die dwalingen in de Katholieke Kerk wil aanwijzen en daarover waagt te schrijven aan het Hoofd der Katholieke Kerk, aan den Paus, — dat hij zich eerst op de hoogte gesteld had van hetgeen de Katholieke Kerk leert. Dat dit echter niet gebeurd is, en dat Franciscus Walterus Smits, Herder van de Nederlandsche Hervormde Kerk te Hellevoetsluis, niets weet van de katholieke leer, zullen wij in deze bladzijden aantoonen.

A. Leer der katholieke kerk omtrent de H. maagd.

Duidelijkheidshalve volgen wij de chronologische orde.

1. Onbevlekte Ontvangenis.

Dit leerstuk is door onzen Paus Pius IX afgekondigd in de volgende woorden: „Op het gezag van onzen Heer „Jesus Christus verklaren Wij, dat de leer, die houdt, „dat de allerzaligste Maagd Maria, in het eerste oogenblik „harer ontvangenis, door eene bijzondere genade en be- „voorregting van den almagtigen God, om wille der „verdiensten van Jesus Christus, den Verlosser des „menschelijken geslachts, van alle smet der erfschuld is „gevrijwaard, door God is geopenbaard en derhalve door „alle geloovigen vast en standvastig moet geloofd worden." [1])

Waarom heeft de Paus gezegd: „Door eene bijzondere „genade en bevoorregting van den almagtigen God"?

---

[1]) *Apostoliesch Schrijven* van Zijne Heiligheid Paus Pius IX, 8 December 1854. *De Katholiek*, dl XXVII, 1855.

Omdat Maria, als natuurlijke afstammelinge van Adam, als dochter van een vader en eene moeder, zou besmet geworden zijn met de erfzonde, zoo God niet, met eene geheel bijzondere genade, tusschen beiden getreden was.

Laat ons nu zien, wat door Dominé gemaakt wordt van dit leerstuk. Volgens hem leert de Kerk: „Ik geloof, „dat Maria, evenals haar Zoon, onbevlekt ontvangen „is van den H. Geest en geboren uit de H. Anna." (blz. 5.)

Wij zouden derhalve gelooven, dat Maria, evenals onze Goddelijke Zaligmaker, geen menschelijken vader heeft gehad! Maar, Dominé, al de Katholieken schieten in lach; jaarlijks, op den Zondag onder het octaaf van Maria-ten-hemel-opneming, vieren wij het feest van den heiligen Joachim, den vader der H. Maagd.

Aan dit bijster dolzinnig begrip van de Onbevlekte Ontvangenis is het waarschijnlijk toe te schrijven, dat wij Katholieken, altijd volgens de meening van Dominé, aan Maria den titel moeten geven van Godin-mensch. (blz. 8.) Draagt immers Christus, als ontvangen van den H. Geest, den naam van God-mensch, dan zal (zoo schijnt de gang zijner redenering te zijn) dan zal ook Maria, die eveneens van den H. Geest ontvangen is, Godin-mensch moeten genoemd worden.

Neen, Dominé, aan iedereen, die iets weet van de katholieke leer, is het bekend, dat wij den naam van Godin-mensch niet geven aan Maria; en iedereen, die een weinig redeneren kan, ziet in, dat wij om geen onzer leerstukken, zelfs niet om dat der Onbevlekte Ontvangenis, genoodzaakt worden dien naam aan Maria te geven. Wij houden, dat de H. Maagd hoog verheven is boven alle menschen, maar dat zij toch zuiver mensch blijft en volstrekt geen deel heeft aan de goddelijke natuur.

In het voorbijgaan willen wij op onze beurt eens eene aanmerking maken op hetgeen Dominé denkt over den Zaligmaker; want het komt ons voor, dat Dominé, die zich in zijn geheelen brief nog al orthodox vertoont, op dit punt niet zeer orthodox is.

De tweede persoon van de H. Drievuldigheid, zoo leeren wij Katholieken met de orthodoxe Protestanten, heeft de menschelijke natuur aangenomen; Hij vereenigt de volkomene goddelijke natuur en de volkomene menschelijke natuur in zijn éénen goddelijken Persoon.

Wat lezen we echter op blz. 5?

Dat in Christus niet *twee* naturen zijn, maar slechts ééne natuur.

Dominé, Dominé, wees voorzigtig! De dunk van uwe geleerdheid, vrees ik, zal niet rijzen; maar als nog bovendien uwe regtgeloovigheid in verdenking komt, wat blijft er dan van u over?

Tot geruststelling der Orthodoxen van Hellevoetsluis willen we hier echter bijvoegen, dat het zeer ligt mogelijk is, dat Dominé zich vergist heeft in de termen van *natuur* en *persoon*: sterk in de termen, gelijk we zien zullen, is hij niet.

Het *begrip* van de Onbevlekte Ontvangenis is door Dominé niet gevat; laat ons zien, wat hij weet van de *dogma-verklaring*.

Dominé spreekt den Paus aan en zegt (blz. 11): „Gij „hebt gezegd, dat de Onbevlekte Ontvangenis altijd dogma „geweest is."

Neen, Dominé, de Paus is te goed bekend met de termen, om zoo iets te zeggen. *Geopenbaarde waarheid* is de Onbevlekte Ontvangenis altijd geweest, maar eigenlijk gezegd *leerstuk* of *dogma* (dat is, eene waarheid, die op plegtige wijze door de Kerk als te gelooven

wordt voorgesteld) is zij eerst geworden op 8 December 1854.

Dominé gaat voort en vraagt den Paus (blz. 12): „Als „gij de H. Schrift opent, waar wordt zij [de Onbevlekte Ontvangenis] gevonden? Nergens."

Ons antwoord is: De Paus haalt, in zijn *Apostoliesch Schrijven*, verscheidene Schriftuurplaatsen aan, waarin, volgens de verklaring der HH. Kerkvaders, duidelijk geleerd wordt, dat Maria onbevlekt ontvangen is. Wij noemen slechts de twee voornaamste:

Gen. III, 15: *Ik zal vijandschap stellen tusschen u en de vrouw, en tusschen uw zaad en haar zaad; zij zal u den kop verpletteren.*

Luc. I, 28: *Wees gegroet, gij vol van genade, de Heer is met u, gezegend zijt gij boven alle vrouwen.*

Mogt Dominé aanmerken, dat de Onbevlekte Ontvangenis in geen van beide teksten genoemd wordt, dan antwoorden wij: Het *woord* wordt er niet in genoemd, maar de *zaak* staat er in uitgedrukt. Ziehier hoe.

Die vrouw, zeggen de HH. Vaders, is Maria; tusschen Maria dan en den duivel zal vijandschap gesteld worden. Welk eene vijandschap? Eene zelfde als tusschen den duivel en het zaad der vrouw, namelijk Christus; want de woorden der H. Schrift (*tusschen u en de vrouw, en tusschen uw zaad en haar zaad*) maken geen verschil tusschen de vijandschap van het zaad der vrouw en van de vrouw zelve;

de vijandschap nu van Christus tegen den duivel heeft bestaan van het eerste oogenblik zijner ontvangenis af:

derhalve moet ook de vijandschap van Maria tegen den duivel bestaan hebben van het eerste oogenblik harer ontvangenis af.

Maria heeft, want het woord van God moet in ver-

vulling zijn gegaan, den kop der slang verpletterd; dat is, zij heeft eene volledige zegepraal op den duivel behaald; zij heeft nooit het juk des duivels gedragen, zij heeft nooit, zelfs niet in het eerste oogenblik van hare ontvangenis, iets gemeen gehad met de werken van den duivel, namelijk met de zonde, maar zij is onbevlekt ontvangen.

Evenzoo worden de woorden: *vol van genade, de Heer is met u, gezegend zijt gij,* door de HH. Vaders opgevat als *altijd* vol van genade, als *altijd* gezegend, als de de Heer is *altijd* met n geweest; zoodat Maria, reeds op het eerste oogenblik harer ontvangenis, niet slechts vrij was van zonde, maar ook vereenigd met God, vol van genade en zegening.

Alsof Dominé het grootste gelijk van de wereld had, en de Onbevlekte Ontvangenis volstrekt nergens in de H. Schrift te vinden was, gaat hij triumfantelijk voort en vraagt: „Als gij de geheele geschiedenis der Christelijke „Kerk doorloopt, waar wordt zij gevonden? Nergens."

Het is wel duidelijk, Dominé, dat gij niet belezen zijt in de Kerkvaders. Schrikt gij voor die oude en groote folianten terug, neem dan eene gewone *theologia dogmatica*, hetzelfde welke, en gij zult zien, dat de Onbevlekte Ontvangenis, van de vroegste tijden af, is geloofd geworden. Het *Apostoliesch Schrijven* van 8 December 1854 is bijna niet anders dan eene doorloopende aaneenschakeling van teksten uit de HH. Vaders, die, of opzettelijk of bij gelegenheid van het verklaren eener Schriftuurplaats, over dit voorregt van Maria spreken.

Wilt gij een nog meer in het oog springend bewijs? Zie dan naar het feest van Maria's Onbevlekte Ontvangenis, dat in de Oostersche Kerk sedert de vijfde eeuw, en in de Westersche Kerk sedert de zevende eeuw is gevierd.

Eene andere, we moeten wel zeggen, onbeschaamde bewering van Dominé, namelijk: „De Onbevlekte Ont-„vangenis is een uitvindsel van u [Pius IX!] en niets „anders", is door het bovenstaande (nemen we maar alleen het sedert eeuwen gevierde feest der Onbevlekte Ontvangenis) genoegzaam gelogenstraft.

Eindelijk wordt nog door Dominé beweerd (blz. 83), dat Pius IX tot de afkondiging van het leerstuk is overgegaan, zonder dat Hij vooruit de Bisschoppen had gehoord en hunne toestemming afgewacht.

Wat zullen we antwoorden?

Dominé weet van niets!

Hij weet er niets van, dat Pius IX, toen Hij nog in ballingschap was te Gaëta, bij *Rondgaand Schrijven* van 2 Februarij 1849, zich gewend heeft tot al de Bisschoppen der geheele wereld, om van hen te vernemen, wat hun gevoelen was over de Onbevlekte Ontvangenis.

Hij weet er niets van, dat Pius IX, toen Hij, op 8 December 1854, het leerstuk uitsprak, omgeven was van een allertalrijksten stoet Kardinalen en Bisschoppen, die van te voren hunne toestemming tot de dogma-verklaring gegeven hadden.

En dezelfde man, die van dit alles niets weet, die het *Apostoliesch Schrijven* over de Onbevlekte Ontvangenis nooit onder zijne oogen heeft gehad, hij schrijft op blz. 11:

„Over het onlangs vastgestelde leerstuk van de Onbe-„vlekte Ontvangenis behoeven we niet veel te zeggen. „Het is bekend aan allen, én aan de Roomsch-Katholieken „én aan de niet-Roomsch-Katholieken, *daar het in onze „dagen gemaakt is, quum id nostris temporibus factum est.*" (Wat kunnen die menschen aan de drukkerij toch dom doen! Daar hebben ze nu e s t gezet in plaats van s i t! En het staat toch zoo leelijk, bijzonder als het *cursief*

gedrukt is; bijzonder in een stuk, dat te Rome moet gelezen worden!)

Wel foei, Dominé, wat, gelijk gij zelf zegt, bekend is aan allen, daar weet gij, de Herder van de Nederlandsche Hervormde Kerk in de zeestad Hellevoetsluis, daar weet gij niets van! En gij schrijft er over?

2. Huwelijk van Maria met Josef.

Wij Katholieken gelooven, dat Maria altijd maagd gebleven is. Tevens houden wij, dat tusschen Maria en Josef een waar huwelijk bestaan heeft; want wij lezen Matth. I, 16: *Jacob teelde Josef, den* man *van Maria*, en v. 24: *Josef nam zijne* vrouw *tot zich.* Gewoonlijk echter worden die heilige echtgenooten, daar zij altijd als verloofden met elkander geleefd hebben, bruid en en bruidegom genoemd.

Voor dit *huwelijk* ziet Dominé (blz. 16) geen reden.

Wij antwoorden met den H. Hieronymus (Lib. I, Comment. in cap. 1 Matthaei): „Waarom wordt Hij [de Zoon Gods] niet van eene eenvoudige maagd, maar van „eene verloofde ontvangen? Ten eerste, opdat, door de „geslachtslijst van Josef, de afkomst van Maria zou be„wezen worden; ten tweede, opdat Maria niet door de „Joden zou gesteenigd worden als eene overspeelster; „ten derde, opdat zij, op hare vlugt naar Egypte, een „troost zou hebben. De Martelaar Ignatius heeft er nog „eene vierde reden bijgevoegd, waarom Hij van eene ver„loofde ontvangen is: opdat, zoo zegt hij, Christus' ge„boorte zou verborgen blijven voor den duivel, die denken „moest, dat Hij niet uit eene maagd, maar uit eene „getrouwde vrouw geboren was."

Tegen de *maagdelijkheid* van Maria wordt door Dominé vooreerst ingebragt Matth. I, 25: *En hij bekende haar niet, totdat zij haren eerstgeboren Zoon gebaard had*; vol-

gens Dominé zou niemand kunnen verklaren, wat die woorden beteekenen, als Maria altijd maagd gebleven is.

Ja wel, Dominé! Wij zullen geen oude, maar hedendaagsche schrijvers aanhalen.

Over *totdat* zegt Prof. Beelen: „Het woordje *totdat* be„teekent niet, dat Joseph Maria bekende *na* de geboorte „van Jesus, maar het beteekent alleen, dat hij haar „niet bekende tot aan Jesus' geboorte. In deze beteeke„nis komt *totdat*, naar Hebreeuwsch spraakgebruik, in „de H. Schrift meermalen voor. Zie Gen. VIII, 7; 2 „Kon. VI, 23."

Over *eerstgeboren* zegt dezelfde Professor: „*Eerstgeboren* „*zoon* wordt Jesus hier genoemd, niet alsof Maria, *na* „*Jesus*, nog andere kinderen gebaard hebbe, maar omdat zij „*vóór Jesus* geen ander kind gebaard heeft. Het woordje „*eerstgeboren* heeft hierdezen zin volgens het Hebreeuwsche „spraakgebruik". — „Aldus wordt", zegt Prof. Muré in zijne *Bijbelsche Geschiedenis*, „in de H. Schrift *Machir*, „de éénige zoon van Manasse (Num. XXVI, 29), diens „eerstgeborene geheeten (Jos. XVII, 1)".

Het tweede bezwaar tegen de maagdelijkheid van Maria is, dat in de H. Schrift gesproken wordt over *broeders* en *zusters* des Heeren.

Wij antwoorden: Die broeders des Heeren (Matth. XIII, 55: *En zijne broeders Jacobus en Josef en Judas en Simon*) waren niet de zonen van de H. Maagd Maria, maar, gelijk blijkt uit de Evangeliën en de traditie, van Maria, de echtgenoote van Cleophas of Alphaeus.

Van Jacobus en Josef blijkt dit uit Marc. XV, 40: *En er waren ook vrouwen, die van verre toezagen; onder welke waren Maria Magdalena en Maria de moeder van* Jacobus *den mindere en van* Josef. Deze laatste Maria was, volgens Joan. XIX, 25, de vrouw van Cleophas.

Van Judas blijkt het uit Luc. VI, 16: *En* Judas den broeder *van Jacobus.*

Van Simon, die de tweede Bisschop van Jerusalem is geweest, wordt dit getuigd door den ouden geschiedschrijver Hegesippus, gestorven omstreeks het jaar 180.

Daar nu Cleophas of Alphaeus, volgens denzelfden geschiedschrijver, de broeder was van Maria's bruidegom, den H. Josef, zoo zijn genoemde personen de wettelijke neven des Zaligmakers, en worden zij zijne broeders genoemd naar hebreeuwsch spraakgebruik, evenals Loth, de zoon van Abrahams broeder en dus Abrahams neef, broeder van Abraham genoemd wordt.

Dit bewijs is zóó ontegensprekelijk, dat de vier „broeders" zelfs door den ongeloovigen Renan erkend werden als des Zaligmakers *neven.*

Van des Heeren *zusters* (Matth. XIII, 56), die in de Evangeliën op ééne lijn gesteld worden met de besprokene broeders, zegt Prof. Beelen: „Zij kunnen dochters geweest „zijn van dienzelfden Cleophas of van een anderen „broeder van Joseph, den voedstervader van Jesus."

Dominé dwaalt derhalve, als hij zegt, dat de eeuwige maagdelijkheid van Maria wordt tegengesproken door de H. Schrift.

Het is wel vreemd, dat de meeste Protestanten, ook de orthodoxe zooals Dominé, de maagdelijkheid maar niet kunnen dulden, zelfs niet in de Moeder van hunnen God en Zaligmaker!

3. Moederschap van Maria.

Wij gelooven aan de uitspraak der H. Schrift, Joan. I, 14: *Het Woord is vleesch geworden*; wij gelooven, dat Maria de Moeder is van het vleesch-geworden Woord. Dat Woord nu is de Zoon van God en is zelf God (v. 1: *En het Woord was God*), is de Eeuwige, de Almagtige,

de Schepper en de Heer van hemel en aarde; en derhalve kan het niet anders, of Maria is de Moeder van God, van den Eeuwige, van den Almagtige, van den Schepper en Heer van hemel en aarde.

In welke betrekking staat Maria tot den Vader en den H. Geest?

Daar de schepping, ofschoon het werk der drie Goddelijke Personen, toch bijzonder aan den Vader wordt toegeschreven, en Maria het meest bevoorregte schepsel is, zoo wordt zij genoemd, niet (zooals Dominé wil, blz. 5) éénniggeboren Dochter, maar *Dochter van God den Vader*, dochter bij uitnemendheid.

Daar Maria, zonder hare maagdelijkheid te verliezen, den Zoon Gods heeft ontvangen van den H. Geest, zoo wordt zij genoemd *Bruid van den H. Geest.*

Tegen elk dezer titels, maar vooral tegen dien van Moeder Gods, heeft Dominé groot bezwaar. Waarom?

Omdat daaruit zou volgen, dat Maria bestaan heeft vóór God, dat zij eeuwig, dat zij ongeschapen is, dat zij de oorsprong is van alles wat bestaat. (Aldus op meerdere bladzijden, tot vervelens toe.)

Dominé, Dominé, zie onze Katechismus-kinderen lagchen er om; zij weten zeer goed te zeggen, dat Maria de Moeder van God is, niet naar zijne goddelijke, maar naar zijne menschelijke natuur.

Op nieuw worden wij versterkt in ons vermoeden (reeds geuit op blz. 337.), dat de Zaligmaker door Dominé gehouden wordt voor een wezen, dat iets heeft van de menschelijke en iets van de goddelijke natuur, voor een tusschen-wezen; immers hij zegt (blz. 10): „Wij kunnen „gelooven, dat de Zoon Gods als God-mensch geboren „is uit de Maagd Maria, naar dat Maria is de moeder „Gods, de moeder van het eeuwig Woord, de moeder

„des Scheppers, en toch zelve geschapen.... dit is on-
„geloofelijk."

Wederom zeggen we: Dominé, Dominé! als er te Hellevoetsluis streng-Orthodoxen zijn, zult ge al uw crediet bij hen verliezen.

4. Maria onder het kruis.

Dat Maria, toen zij onder het kruis stond, onbegrijpelijk veel moet geleden hebben, hiervan zal, bij een weinig nadenken, niet alleen de Katholiek, maar ook de geloovige Protestant overtuigd wezen. Maria was waarlijk de Moeder des Zaligmakers, zij beminde Hem als haren Zoon en als haren God, en de liefde, die zij Hem als haar Zoon toedroeg, behoefde zij niet te deelen met een vader hier op aarde. Als het nu waar is, dat de Zoon Gods, vooral op den dag van zijn lijden en sterven, meer pijnen geleden heeft dan ooit eenig mensch heeft verdragen, dan moet ook zijne Moeder op dien dag meer geleden hebben, dan ooit eenige moeder geleden heeft of zou kunnen lijden; vooral toen werd vervuld, wat Simeon aan Maria voorspelde: *Ook door uw eigen ziel zal een zwaard gaan.*

Hoe was Maria bij dat lijden te moede?

Zij stond *naast het kruis.* Dit woord van den Evangelist zegt ons genoeg; het teekent ons het geduld en de onderwerping van de heilige Moeder Gods.

Zou Maria niet geweten hebben, waarvoor en voor wie Christus leed?

Wie zal durven zeggen van neen? Dat wisten immers de Apostelen, die veel korter met den Zaligmaker hadden omgegaan dan Maria; dat wist de Apostel Paulus, die verlicht was geworden door eene oogenblikkelijke openbaring: *Christus is voor ons gestorven* (Rom. V, 9), *Christus is gestorven voor onze zonden* (1 Cor. XV, 3).

Zou Maria zich niet vereenigd hebben met de meening en de opofferende liefde van haren Goddelijken Zoon?

Wie kan het anders denken van haar, die op Gods bevel door den engel begroet was als vol van genade? Eene heilige moeder is het altijd en in alles eens met haar heilig kind; en zou dan de heilige Moeder des Zaligmakers zich inwendig verzet hebben tegen het lijden, dat de Zaligmaker, voor ons zondaren, vrijwillig op zich nam?

Neen, gelijk Christus ons meer beminde dan zijn leven, zoo heeft ook Maria liever gewild, dat haar beminde Zoon leed en stierf, dan dat wij zouden verloren gaan; de Zaligmaker offerde zich zelven voor het heil der wereld, en Maria vereenigde zich met haren goddelijken Zoon, offerde Hem mede voor het heil der wereld.

Zou dat offer van Maria niet welgevallig geweest zijn aan God, niets hebben uitgewerkt voor ons?

De Apostel Paulus, die het Evangelie had gepredikt aan de Corinthiërs, die bij dag en bij nacht niet had opgehouden elk hunner te vermanen, hij meent hun te mogen toeroepen (1 Cor. IV, 15): *In Christus Jesus heb ik u door het Evangelie geteeld;* hij noemt zich hun *vader.*

Wij nu houden ons overtuigd, dat het lijden van Maria meer heeft uitgewerkt voor de Corinthiërs dan het werken van Paulus, en dat derhalve Maria met meer regt hunne moeder mag genoemd worden dan Paulus hun vader.

Datzelfde lijden heeft Maria, zich vereenigend met haren Goddelijken Zoon, ondergaan voor alle menschen, en daarom noemen we haar de Moeder van al degenen, die ooit geloofd hebben of nog zullen gelooven, de Moeder van alle Christenen.

De H. Joannes had het geluk den stervenden Zaligmaker tot zich te hooren zeggen: *Zie, uwe Moeder!*; maar

datzelfde woord houden we als ook tot ons gesproken; en wij vreezen niet, dat er voor ons allen geen plaats zal wezen in het hart van Maria; want zij, die haar Zoon, haar oneindig beminnelijken God, kon beminnen met eene waardige liefde, zij zal nog veel gemakkelijker ons allen gezamelijk en een ieder van ons meer kunnen beminnen, dan wij verdienen, meer dan onze aardsche moeder ons beminnen kan.

Maria dan, zeggen we, heeft onder het kruis ons gebaard.

Doen wij hiermeê te kort aan Christus, onzen eenigen Verlosser?

Integendeel, hiermeê geven we Hem de hoogste eer; want al wat het lijden van Maria verdienstelijk en vruchtbaar maakt, is uit en door Hem.

Waarom toch is Maria's lijden verdienstelijk?

Ten eerste, omdat zij hetzelfde lijdt als Christus. Het lijden van Maria is niet afgescheiden van Christus' lijden, maar zij voelt de wonden van Christus, zij draagt den smaad en de schande, die Christus wordt aangedaan.

Ten tweede is Maria's lijden verdienstelijk, omdat zij het ondergaat in den staat der *heiligmakende* genade, die sedert haar Onbevlekte Ontvangenis gedurig is vermeerderd geworden, en met de hulp der *dadelijke* genade, die haar bij elk werk krachtdadig steunt; maar zoowel de dadelijke als de heiligmakende genade is haar geschonken om wille van Christus' verdiensten.

Ten derde is het lijden van Maria verdienstelijk, omdat zij het ondergaat met dezelfde meening als haar Goddelijke Zoon; maar dat eene moeder haar beminden zoon opoffert voor anderen, dat Maria haar Goddelijken Zoon opoffert voor ons zondaren, dit is eene goddelijke liefde; eene liefde derhalve, die Maria niet hebben kan uit zich zelve,

maar eenig en alleen uit Hem, die ons bemind heeft en zich zelven voor ons heeft overgeleverd.

Het lijden, waardoor Maria ons gebaard heeft, is wel het lijden van Maria, maar meer nog van Christus; Hij is en blijft, ofschoon Maria onder zijn kruis staat en met Hem mede lijdt, de eenige Verlosser zoowel van Maria als van ons.

Met verontwaardiging derhalve werpen we de beschuldiging van ons af, dat we twee Verlossers zouden aannemen, een mannelijken en eene vrouwelijke, een Verlosser en eene Verlosseres. Waar mag Dominé gevonden hebben, dat we zoo iets gelooven? Het is eene geestigheid van Dominé, en hij is er zóó meê ingenomen en komt er zóó dikwijls op terug, dat ook wij er ten laatste om gelagchen hebben.

5. Sterven van Maria.

„Maria", zoo lezen we op blz. 5, „is gestorven, be-„graven en nedergedaald ter helle."

Nedergedaald ter helle! Dominé (kunnen wij het helpen?), de kinderen lagchen alweêr om u. Maria in het voorgeborgte der helle! Waartoe? Zekerlijk om de zielen der Heiligen van het Oude Verbond, die al lang in den hemel waren, te troosten en te verlossen?

„Zij schijnt", aldus op blz. 3, „niet aanstonds naar „den hemel gegaan te zijn, want hare verrijzenis en he-„melvaart volgt eerst later."

Die „want" is onbetaalbaar. Maria kon, ook niet met hare *ziel*, ten hemel gaan; want haar *ligchaam* lag nog eenigen tijd in het graf! Volgens de redenering van Dominé kan geen enkele Heilige, ook niet met zijne *ziel*, in den hemel zijn; want zijn *ligchaam* is nog niet verrezen!

Eerst zij opgemerkt, dat het woord „Hemelvaart"

weêr niets anders is dan eene vinding van Dominé. Wij Katholieken gebruiken, als er spraak is van Maria, altijd het woord *Ten-hemel-opneming*; alleen van den Zaligmaker zeggen we, dat Hij is *opgevaren* ten hemel.

Hoor nu eens, Dominé! Wij zullen u eenvoudig zeggen, wat in deze zaak door de Kerk geloofd, en wat algemeen in de Kerk gehouden wordt.

De ziel van dengene, die sterft, terwijl hij in staat van genade is, niet besmet is met dagelijksche zonden en geen tijdelijke straffen meer behoeft af te boeten, zijne ziel gaat regtstreeks naar den hemel. Dit gebeurt bijv. met een kind, dat gedoopt is, maar sterft alvorens tot de jaren van verstand gekomen te zijn; dit zou ook kunnen gebeuren met een volwassene, als hij, aanstonds na het H. Doopsel ontvangen te hebben, en voordat hij eenige nieuwe zonden bedreven had, kwam te sterven.

Van de H. Maagd gelooven we, dat zij, om wille van Christus' verdiensten, onbevlekt ontvangen is; dat zij zich nooit in haar leven aan eenige zonde, zelfs niet aan de minste dagelijksche zonde, heeft schuldig gemaakt; en daarom gelooven we ook, dat hare *ziel*, aanstonds na haar sterven, ten hemel is gegaan.

Wat het *ligchaam* van de H. Maagd betreft, algemeen wordt in de Kerk gehouden, dat het, na drie dagen in het graf gerust te hebben, weêr vereenigd is geworden met hare reeds verheerlijkte ziel en ten hemel opgenomen. Deze ligchamelijke Ten-hemel-opneming, ofschoon algemeen in de Kerk gehouden, is echter geen uitgesproken leerstuk; en al wat verder verhaald wordt, bijv. dat al de Apostelen, behalve Thomas, tegenwoordig waren bij het sterven van de H. Maagd, dat zij haar ligchaam naar het graf droegen, dat zij op den derden dag, na aankomst van den Apostel Thomas, het graf openden en

ledig vonden, — dit alles is niets meer dan eene vrome traditie, die wel geloofwaardig is, maar geen eigenlijk gezegd geloof van ons vordert.

Dominé zegt, dat al deze bijzonderheden steunen op het gezag van apokriefe boeken, die lang na den dood van Maria geschreven zijn.

Dat die boeken apokrief zijn, geven we toe, ze behooren niet tot de H. Schrift; maar Dominé gelieve ons te verklaren, hoe ze in de wereld zouden gekomen zijn, als niet, nog lang na het sterven der H. Maagd, de overtuiging geheerscht had dat er met het ligchaam van die gezegendste aller moeders iets geheel bijzonders was gebeurd.

6. Maria in den hemel.

Hier zullen we twee punten bespreken; Maria's titel van Koningin en hare betrekking tot de strijdende Kerk.

a. Christus is de Koning des hemels: kan het ons dan verwonderen, dat Hij, die naar zijne menschelijke natuur waarlijk de Zoon van Maria is, haar laat deelen in zijne eer?

De Zoon Gods, die de wet om vader en moeder te eeren in onze harten heeft gegrift en ze op Sinaï onder donderslagen heeft afgekondigd, zou Hij, na mensch geworden te zijn om ons te verlossen en ons een voorbeeld te geven, zou Hij die wet niet zelf op de meest volmaakte wijze vervullen?

Zou Christus minder doen voor Maria, dan koning Salomon gedaan heeft voor zijne moeder Bethsabee? Toen Salomon zijne moeder zag naderen, stond hij op, ging haar te gemoet en boog zich voor haar neder; hij liet een zetel naast zijn eigen zetel zetten, en zijne moeder moest plaats nemen aan zijne regterhand. Toen was die groote koning van Israël, niet slechts door zijne wijsheid

en zijne koninklijke magt maar ook door zijne deugd, nog de waardige voorafbeelding van zijn grooten Nakomeling; en zou dan Christus, die Salomon oneindig ver overtreft in wijsheid en in magt, hem ook niet overtreffen in deugd en in eerbied voor zijne Moeder?

Wij dan begroeten Maria met den titel van *Koningin des hemels.*

Sommigen zijn vol bezorgdheid, dat Maria, als zij zoo hoog verheven is, zich te veel zal laten gelden en zich onafhankelijk maken van haren Goddelijken Zoon; zij begrijpen niet, dat Maria, wetende dat de Zaligmaker haar Zoon is en zich door Hem geëerd ziende, nog kan voortgaan met Hem te erkennen als haren God en haren Heer.

Die soort van onbegrijpelijkheid is reeds zeer oud. Toen de Zaligmaker eens vroeg aan de Phariseën, hoe het mogelijk was, dat David aan den Christus, die zijn *Zoon* zou wezen, toch den titel gaf van *Heer*, konden zij dit niet verklaren: *En niemand kon Hem een woord antwoorden.* (Matth. XXII, 46.)

Wij Katholieken begrijpen dit zeer goed van David, en nog beter van Maria.

David wist, dat Christus, ofschoon Hij naar de menschelijke natuur zijn Zoon wezen zou, toch zijn God was; daarom liet hij zich niet als vader gelden tegenover zijnen Zoon, maar boog hij zich voor Hem in het stof en noemde Hem zijnen Heer: *De Heer heeft gesproken tot mijnen Heer.*

In Maria, die zooveel heiliger is dan David, mogen we geen minderen graad van nederigheid veronderstellen. Op het oogenblik, dat haar het moederschap over den Zoon Gods werd aangekondigd, noemde zij zich de *dienstmaagd des Heeren*; en in den hemel zal zij, hoe hooger

zij verheven wordt door haren Goddelijken Zoon, zich des te dieper voor Hem buigen en Hem des te inniger erkennen voor haren God en haren Koning.

Waarom zouden we aan Maria niet den titel geven van *Koningin der engelen?*

De engelen zijn de dienaren van God, en Maria is zijne Moeder; de engelen mogen vlekkeloos en heilig zijn, maar de heiligheid van Maria moet grooter wezen, daar immers God, die altoos ordelijk handelt, meer liefde moet gehad hebben voor zijne Moeder dan voor iemand zijner dienaren; en dan volgt ook van zelf, dat de glorie van Maria schitterender wezen zal dan die der engelen. Welnu, de gezegende Maagd, die boven de engelen uitschittert in waardigheid, in heiligheid en in glorie, haar noemen we met regt *Koningin der engelen.*

Koningin der aartsvaders mag Maria genoemd worden. De grootheid der aartsvaders bestaat hierin, dat zij de verre stamvaders zijn van den Verlosser. Nemen we bijv. Abraham. Is hij groot, omdat hem de belofte is gegeven van een nakroost, dat talrijker zal zijn dan de sterren des hemels en de zandkorrels aan den oever der zee, dat een onafzienbaar grondgebied beslaan zal en zich verheugen in alle aardsche zegeningen? Neen, maar omdat de Verlosser der wereld uit hem zal voortspruiten. Al die beloften van rijkdom, van uitgestrekt gebied en van tallooze nakomelingen zijn slechts de afschaduwing van iets veel grooters: *In uw* Zaad *zullen al de volken der aarde gezegend worden.* Abraham nogtans is slechts *in de verte* stamvader van den Zaligmaker, en Maria is *onmiddellijk* zijne Moeder: uit haar vleesch en haar bloed heeft de Zaligmaker het zijne aangenomen.

Koningin der profeten noemen we Maria, omdat geen

hunner zulk een diep inzigt heeft gehad in het geheim der verlossing.

Van Joannes is door den Zaligmaker gezegd: *Onder de geborenen van vrouwen is niemand grooter profeet dan Joannes de Dooper.* (Luc. VII, 28.) Waarom is hij de grootste? Omdat hij met zijn vinger den Zaligmaker heeft aangewezen (*Ziedaar het Lam Gods*) en Hem den weg heeft bereid. Maria echter heeft den Zaligmaker gebaard, heeft dertig jaren lang met Hem verkeerd als eene moeder met haar kind en als de heiligste ziel met haren God.

Koningin der apostelen. Behalve dat Maria boven de apostelen uitstaat in waardigheid (eene moeder immers is waardiger dan een gezant) en in kennis van het geheim der verlossing, moet haar ook een groot aandeel in de vorming der apostelen worden toegekend. Dat Maria, vóór de nederdaling van den Heiligen Geest, veel aan de apostelen heeft medegedeeld, zal wel niemand betwijfelen; maar ook na den Pinksterdag bleef Maria voor de apostelen, ofschoon deze den Heiligen Geest ontvangen hadden, de volle schatkamer der christelijke waarheden en de voorname draagster der overlevering. Maria zelve was, zonder te spreken, het kort begrip van het geheim der verlossing: hare gelaatstrekken herinnerden aan de trekken des Zaligmakers; haar moederschap zeide, dat de Verlosser waarlijk mensch was, hare maagdelijkheid, dat Hij waarlijk God was; hare verlatenheid riep den dood des Heeren in het geheugen terug; hare voorbeeldelooze heiligheid toonde, wat heiligmakende kracht in het lijden van haar Goddelijken Zoon gelegen is.

Tegen de titels van *Koningin der martelaren*, *Koningin der belijders*, *Koningin der maagden* zal weinig bezwaar gemaakt worden.

Wie der *martelaren* heeft meer geleden dan Maria,

wie in heiliger stemming, wie met zuiverder bedoeling?

Wie der *belijders* kan met Maria vergeleken worden in de getrouwe naleving der wet van Christus?

Wie der *maagden* kan zich beroemen de bruid te zijn van den Heiligen Geest, en meer onverdeeld dan Maria, met ligchaam en ziel, aan God te hebben toebehoord?

Geen der Heiligen kan met Maria in vergelijking komen, en daarom noemen wij haar ten laatste *Koningin van alle Heiligen.*

Na deze eenvoudige uiteenzetting van de leer der Kerk laten we eenige dwaasheden volgen, die ons door Dominé als geloofsleer worden toegedicht.

Op blz. 7 zegt hij: „De triumferende Kerk in den „hemel is [bij de Katholieken] eene tweehoofdige Kerk, „daar zij niet slechts Christus tot koning, maar ook Maria „tot koningin heeft."

Volgens Dominé's wijze van redeneren zouden we tot het besluit moeten komen, dat Nederland, als hebbende een koning en eene koningin, onder eene tweehoofdige regering staat.

Op blz. 9 wordt gevraagd: „Wat te denken van den „almagtigen Vader, daar gij [Katholieken] al zijne eigen- „schappen ook aan Maria gegeven hebt?"

Geven wij aan Maria de eeuwigheid, de almagt, de scheppingskracht?

Op blz. 10 staat: „Niets is overgelaten aan den Vader, „den Zoon en den H. Geest."

Dit is te dwaas, om er iets van te zeggen.

Op blz. 25: „Maria is in de plaats gekomen voor Juno."

Even dwaas, maar nog meer geschikt, om ons wrevelig te maken. Wij Katholieken zouden Maria op de plaats zetten van de hooghartige, de jaloersche en twiststokende godin der Heidenen!

b. Op de tweede plaats zouden we spreken over Maria in hare betrekking tot de strijdende Kerk.

De Apostel Paulus zegt van Christus (Hebr. IV, 15): *Wij hebben geen Hoogepriester, die geen medelijden kan hebben met onze zwakheden, maar een, die in alles beproefd is geworden zooals wij. Laat ons dan met vertrouwen toetreden tot den troon der genade.*

Ook Maria is in alles beproefd geworden, want zij heeft gedeeld in het lijden van haren Goddelijken Zoon; ook Maria zal dus medelijden hebben met onze zwakheden en ons *willen* helpen.

Kan zij ons helpen? Ja, niet door eigen magt, want zij blijft altijd afhankelijk schepsel, maar door hare tusschenkomst, door hare voorspraak; tot Maria zeggen we niet: *ontferm u onzer*, maar: *bid voor ons*; en dan bijzonder, gelooven we, treedt Maria voor ons tusschen beiden bij haren Goddelijken Zoon, die nooit zijne beminde Moeder afwijst.

Maria heeft medelijden met de tijdelijke rampen, waaronder we gebukt gaan; door hare voorspraak verkrijgt zij voor ons, dat wij, als het ons zalig is, van die rampen bevrijd worden, of anders, dat wij ze dragen met geduld, met stille tevredenheid, met geestelijke blijdschap: daarom geven we aan Maria den naam van *Troosteres der bedrukten.*

Behoud der kranken wordt Maria genoemd, omdat zij, door hare voorspraak, het herstel der zieken bewerkt. Wij beweren niet, dat het herstel, als het door Maria's voorspraak bewerkt wordt, altijd wonderdadig en plotseling is; het kan ook langzamerhand geschieden en het gevolg zijn bijv. van de werking der geneesmiddelen, die immers hunne genezende kracht ontvangen van God en, door zijne bijzondere beschikking, gunstig kunnen werken op den zieke, voor wien Maria gebeden heeft.

Maria bemint elk Christen afzonderlijk; want elk Christen is een vrijgekochte door het bloed van haren Goddelijken Zoon; maar in welke betrekking staat Maria tot de Christenheid, tot de geheele Kerk? Bijzonder van de Kerk zegt Paulus, dat Christus zich voor haar heeft overgeleverd; van de Kerk wordt gezegd, dat zij Christus' ligchaam is. Zou Maria dan geen liefde hebben voor de geheele Kerk? En als die Kerk in gevaar komt, zou zij dan geen medelijden vinden bij Maria, niet geholpen worden door hare voorspraak? Daarom noemen we haar *Hulp der Christenen;* daarom ook is het Algemeen Concilie, dat redmiddel tegen het algemeen verspreid ongeloof, door onzen Paus Pius IX gesteld onder de bijzondere bescherming van Maria.

Hier zullen we wederom het woord geven aan Dominé.

Op blz. 10 laat hij ons zeggen: „Niet Maria treedt „voor ons tusschen beiden bij Christus, maar Christus bij „Maria."

Dominé, zeg ons toch eens, waar gij dit ooit van een Katholiek gehoord en bij een Katholiek gelezen hebt! Wij noemen het eene Godslastering.

Toevlugt der zondaren. Maria heeft medelijden met onze tijdelijke rampen; maar hoeveel meer zal haar moederhart bewogen worden, als zij ons vervallen ziet in het grootste ongeluk, in de doodzonde! Is het dan te verwonderen, dat de zondaar zijne toevlugt neemt tot Maria? Is het te verwonderen, dat hem, op voorspraak van Maria, zijne zonden door Christus vergeven worden?

Dominé laat ons zeggen (blz. 6): „Ik geloof, dat de „zonden ook door Maria vergeven worden." — Als dit moet beteekenen, dat Maria de zonden vergeeft *door eigen magt*, dan is het wederom eene Godslastering, en niet de leer der Katholieke Kerk.

Kunnen we, door de voorspraak van Maria, vergiffenis van zonden en kwijtschelding van tijdelijke straffen verkrijgen, dan mag van Maria gezegd worden, dat zij den hemel voor ons opent; dan mag Maria genoemd worden *Deur des hemels.*

Hier is Dominé onuitstaanbaar flaauw, hier werkt hij met mannelijke en vrouwelijke schapen en met twee deuren aan den hemel. Uit onze leer zou moeten volgen, dat Petrus van de eene deur naar de andere loopt, dat hij de deur Christus voor de mannelijke schapen opent, en de deur Maria voor de vrouwelijke schapen!

Maar Christus is toch de eenige deur? — Ja, Dominé, dat is Hij, al geven we aan Maria den titel van *Deur des hemels*, dat is Hij ook bij ons. Twee personen kunnen denzelfden naam hebben in verschillenden zin; zoo is God onze eenige Vader, maar toch zal een kind tegen zijn vader wel *vader* mogen zeggen!

„Ik geloof, dat het vleesch zal verrijzen en gelijk ge„maakt worden aan het vleesch van Maria." (blz. 17.)

Als dit moet beteekenen, wat Dominé te verstaan geeft, dat Maria *het eigenlijke toonbeeld* van onze verrijzenis wezen zal, dan verklaren we: dit leeren de Katholieken niet, dit volgt uit geen hunner geloofsartikelen of godvruchtige gevoelens omtrent Maria. Evenmin is het onze leer, dat Maria, wat Dominé uitdrukkelijk opgeeft als ons geloof, *de oorzaak* is van onze verrijzenis.

Dat overigens onze verheerlijkte ligchamen zullen gelijken op het verheerlijkt ligchaam van Maria, zal wel door iedereen, die gelooft en gezond redeneert, aangenomen worden; want alle ligchamen zullen op het verheerlijkt ligchaam van Christus gelijken, en twee dingen (hier

het ligchaam van Maria en van ons), die gelijken op een derde (hier het ligchaam van Christus), zullen ook wel op elkander gelijken.

Evenwel gelooven we, dat het ligchaam van Maria meer zal schitteren dan het onze, evenals het ligchaam van Christus meer dan dat van Maria; want (I Cor. XV, 41): *Eene andere is de heerlijkheid der zon, eene andere de heerlijkheid der maan, en eene andere de heerlijkheid der sterren.*

„Ik geloof aan het eeuwig leven, niet slechts tot „glorie van de H. Drievuldigheid, maar ook tot glorie „van Maria alleen." (bladz. 18.)

Dat „van Maria alleen" is alweer een vond van Dominé, maar geen leer van de Katholieken.

Het eeuwige leven is ter eere van God en Christus, maar ook ter eere van den Heilige, die het door zijne medewerking met de genade heeft verdiend; ook ter eere van al de leden der strijdende Kerk, die hem door hunne gebeden en goede werken geholpen hebben; ook ter eere van de zegepralende Kerk, van al de Heiligen in den hemel, die zijne voorsprekers zijn geweest; ook, maar op eene geheel bijzondere wijze, ter eere van Maria. Maar „ter eere van Maria alleen", dit verwerpen we als eene Godslastering en eene dwaasheid.

Hiermeê zijn we ten einde van den onzin, dien Dominé omtrent de H. Maagd geschreven heeft, maar, helaas! nog niet aan het einde van de taak, die we op ons genomen hebben; nog twee punten, de Paus en de HH. Sakramenten, blijven ons ter behandeling over, en ons geduld is reeds lang ten einde.

In het laatste nummer van de *Kerkelijke Courant* (13 November 1869) lazen we eene korte maar degelijke recensie van de *Epistola* Hoe wijs, hebben we al dikwijls gedacht, heeft de schrijver van dat artikel gedaan! Hij laat regt wedervaren aan de goede trouw en de goede bedoelingen van den Dominé, hij wederlegt al zijn geschrijf, en geeft hem bovendien den goedhartigen raad om zich toch niet, door het vertalen van zijn latijnschen brief, belagchelijk te maken voor geheel Nederland; en dit alles doet hij af in een paar kolommen druks.

Wij, enkel en alleen bezig met de valsche voorstelling, die Dominé geeft van de leer der Katholieke Kerk, wij hebben tot nog toe verzuimd hulde te brengen aan zijne goede bedoelingen, wij hebben reeds menige bladzijde vol geschreven en nog slechts een klein derde gedeelte van de *Epistola* behandeld.

Nogtans, wij hebben onze goede bedoeling gehad. Wij hebben gedacht: Als een Dominé zoo weinig weet van de leer der Katholieke Kerk, hoe moet het dan gesteld zijn met de protestantsche leeken! Als een Dominé, nadat hij de leer der Kerk omtrent Maria grondig heeft onderzocht (bladz. 5: „doctrinam Ecclesiae Romano-Catholicae [de Maria], non obiter libatam sed penitus haustam"), zooveel onzin daarover uitkraamt, wat moeten dan de gewone Protestanten denken van onze leer over de H. Maagd! Daarom zou, zoo dachten we verder, eene korte uiteenzetting van de leer der Kerk niet ondienstig zijn; zij kan, als geschreven tegen het pas uitgekomen geschrift van een Dominé, misschien onder de oogen van menig Protestant komen en menig verkeerd begrip wegnemen.

Wij zullen dan ook de twee overige punten bespreken,

maar (velen met ons zullen het *waarom* gevoelen) veel korter dan het eerste. [1])

J. DE BRUIJN.

---

[1]) In *De Maasbode* van Donderdag 2 December vinden we het volgend berigt;

„Men leest heden in de *N. R. Ct.*:

„Naar wij met zekerheid kunnen mededeelen, heeft de heer F. W. „Smits, pred. te Hellevoetsluis, van wiens epistola aan Pius IX wij „onlangs melding maakten, in antwoord op dien brief, namens den „Paus een schrijven ontvangen van den apostolischen Internuntius, „Angelus Bianchi, te 's-Gravenhage. Een in 1858 te Rome ver„schenen en met dat doel door den Paus aan den Internuntius „toegezonden *Catechismus Romanus* van 422 bladzijden was aan dit „schrijven toegevoegd, opdat de heer Smits zich daarin zijne ge„dane vragen zou beantwoord zien en zijne bedenkingen wederlegd.

„Naar wij verder vernemen, is de heer Smits voornemens om „den brief van den Internuntius, alsmede de critiek, door ver„schillende bladen op zijne epistola geleverd, weldra te beantwoor„den, en wel in bijlagen achter de hollandsche vertaling van zijn „brief, die eerstdaags, wellicht in afleveringen, het licht zal zien."

OORKONDEN

Voor de Geschiedenis van Noord-Brabant. [1])

Een ieder, die ook maar eenigzins met de geschiedenis van Noord-Brabant bekend is, weet dat verschillende harer tijdvakken nog in diepe duisternis liggen; en niet het minst is zulks het geval met de jaren, welke van den Westfaalschen vrede tot aan de émancipatie der Katholieken verloopen zijn.

De beste richtsnoer, welke ons voor eene juiste kennis, voor eene goede beoordeeling dier dagen ten dienste staat, zijn de staatsstukken en andere papieren, welke in bijzondere archieven, en vooral in die van kerken en gemeenten hier en daar aangetroffen worden.

Het zal daarom, naar onze bescheiden meening, den geschiedbeoefenaar, en eveneens ieder die belang stelt in eene provincie, welke zoolang *de* Katholieke provincie van Noord-Nederland geweest is, niet anders dan welkom wezen, met een paar oorkonden kennis te maken, welke een merkwaardig licht verspreiden, over den toestand van dat gewest in die dagen.

Ondertusschen, zij zijn slechts van betrekkelijke waarde,

[1]) Ingezonden.

zij vormen slechts een fragment, en maar een klein fragment, in het geheel van dat tijdperk, maar toch wij leeren er veel uit.

Tot heden hadden wij aangaande verschillende punten welke er in voorkomen, alleen mededeelingen van Katholieke en bijzonder van kerkelijke schrijvers, en men was nog al eens genegen, die zoo niet voor onjuist, dan toch voor zeer overdreven te beschouwen. Het tegendeel echter blijkt ons nu; die schrijvers zijn beneden de werkelijkheid gebleven; ook zien wij, hoe waar het is, dat de Staten-Generaal evenzeer tegen de Katholieke ambtenaren als tegen de priesters ijverden.

Noord-Brabant had geen eigen bestuur, zoo als de zeven Vereenigde provinciën, het stond rechtstreeks onder de Staten-Generaal, en deze beschikten er over, op gelijken voet als over ieder ander veroverd gebied. Vandaar dat zij er alle ambtenaren aanstelden.

Hun hoofddoel nu was, Noord-Brabant te protestantiseren, en de middelen om zulks te bereiken waren: het strenge verbieden van alle Katholieke godsdienstoefeningen, zelfs aan die priesters, welke om een of andere redeu op den bodem van dat gewest verbleven; het verbieden van alle Katholiek onderwijs, en het verdrijven van alle ambtenaren, welke hun voorvaderlijk geloof niet wilden vaarwel zeggen. Op dit laatste wenschen wij, tot richtig verstand der stukken, nog voor een oogenhlik 's lezers aandacht te vestigen.

Het afzetten van Schepenen, was van heel andere omstandigheden afhankelijk dan het afzetten van ambtenaren. De Schepenbank der gemeente, bestond krachtens onze aloude keuren; in haren oorsprong was zij een privelegie, en het essentiëele van dat privelegie kwam hierop neder: dat de dorpeling zou gevonnisd worden door zijn *evenknie*,

en ontheven was aan de rechtspraak der baljuws en meijers. Vandaar dat de Schepenen steeds genomen moesten worden uit de gemeente zelf, en vandaar ook dat de Staten geen Hervormde Schepenen konden aanstellen, daar, waar geen Hervormden woonden, die bevoegd waren tot het bekleeden der Schepenbank.

Anders was het met de ambtenaren; deze werden zonder omslag afgezet en door een lid der Hervormde Kerk vervangen; was er een zoodanig iemand niet ter plaatse aanwezig, dan werd hij van elders ontboden. En hiermede ging men zoo zonder voorbehoud te werk, dat reeds in 1656 de Hervormde Magistraat van 's Hertogenbosch eene klachte had ingeleverd, dat men, in strijd met 's lands aloude privelegiën, in Brabant officieren, rechters en andere officianten aanstelde, welke geen geboren Brabanders waren. [1])

Wij leeren verder uit onze stukken, hoeveel invloed de Staten gaven aan de predikanten; de Procureur-Generaal van Brabant zag zich verplicht zijn relaas door hun getuigschriften te staven; zij vormden eene soort van geheime politie, zoowel ten opzichte der priesters als der Katholieke ambtenaren; maar ondanks hun drijven, ondanks alle vervolgings-maatregelen, welke zij zoo bout voorsloegen, bereikten zij niet altijd hun doel. De Hervormde ambtenaren lieten zich nog al eens tot oogluiken bewegen, wat de godsdienstoefeningen betrof, en zelf vertrouwden zij soms de uitoefening hunner functiën aan Katholieken toe.

Wat zouden die stukken den lezer een belang inboezemen, als zij op een anderen toon, door eene andere hand geschreven waren, dan door die van den officiëelen

---

[1]) V. Heurn, III. bl. 51.

uitvoerder van der Staten bevel, op die reis door Noord-Brabant! Indien eens eene kloeke pen, ons het gemoed had opengelegd van den deftigen Dorpschepen en den ongelukkigen Secretaris of Vorster, op het oogenblik, dat zij van hun ambt ontzet werden; indien zij ons eens geschetst had, de verontwaardiging die in de borst van den een gloeide, de droefheid, welke in die van den ander ontstond!

De Schepen, die nu voor goed gevoelen moest, dat hij en zijn geslacht vervallen was tot eene lagere klas van personen, tot die, welke ongerechtigd was eenige waardigheid te bekleeden, tot den stand der onvrijen in vroegere eeuwen; en de ambtenaar, die van zijne betrekking beroofd, met zijne kinderen aan behoefte werd prijs gegeven, die naar de armoede afdaalde, gelijk hij de trappen van het gemeentehuis afklom. En dat niet om hun gedrag, neen! het waren eerlijke en geschikte lieden, zegt de Procureur-Generaal zelf, maar alleen omdat zij Katholiek waren. Ja, dat zou een treffend tafereel opgeleverd hebben, vooral wanneer men daarbij in aanmerking nam, dat, ondanks dat alles, nooit in het gemoed dier lieden eene opwelling ontstond, zich nooit de begeerte verklaarde, om dat geloof te verlaten, een geloof, dat hun en geheel hun geslacht zoo duur kostte.

Daar moest iemand van het talent van Mevr. Bosboom eens een roman op schrijven; ik noem Mevr. Bosboom alleen om haar talent; als naar gewoonte, kon haar penceel over alles wat tot de Hervormde zijde behoort, dan de pracht spreiden, waarmede van der Helst zijn „Schuttersmaaltijd" uitrustte; dat deftige voorkomen, die witte handen, dat uitgezochte gewaad, die keurige taal: maar den zielenadel, de grootheid des harten, de kracht des geloofs (want dat is het meest eigenlijke woord)

zij zouden ongetwijfeld het deel wezen, dat den Katholiek behoorde.

Ondertusschen, bij tijd en gelegenheid hopen wij weldra een vervolg op onze oorkonden te leveren, wanneer nog duidelijker zal blijken, wat de geestelijkheid had te verduren.

EXTRACT uyt 't register der resolutiën van de Ho. Mo. heeren Staten Generael der Vereenigde Nederlanden.

Mercurij den 16en Februarij 1667.

De Staten Generael der Vereenigde Nederlanden, hebben naer ingewonnen rapport van de Heeren van Brakell ende andere haer Ho Mo. Gedepde tot de Saecken van de Meijerie van 's Hertogenbosch, de nevensstaende poincten van deliberatie gevisiteert ende geexamineert hebbende, daer op voor resolutie verclaert, gelijck in margine van yeder van dien geteekent staet.

Pointen van deliberatie, resulterende uyt het rapport van Ambrosius Martini, Procureur-Generaal van Brabandt, als hebbende sich, ingevolge van haer Ho. Mo. resolutiën vanden 10a April ende 17a July 1666, getransporteert naer de Meyerie van 's Hertogenbosch, ende 't landt van Cuyck, om onder anderen hem te informeren ende laten informeren, off geene Officieren, Schouten, Schepenen, Vorsters[1]) ofte Rentmers in Brabandt bevonden wierden, dan die van de christelijcke gereformeerde religie waren.

1.

Tot uytvoeringe ende in voldoeninge van Uwe Ho. Mo. resolutie ende aenschryvens vanden 10a April 1666,

[1]) De Vorsters bekleedden bij de Schepenbank ten platten lande ongeveer de bediening onzer deurwaarders, en hadden voor publieke verhuringen en verkoopingen nagenoeg dezelfde bevoegdheid.

mitsgaders Uwe Ho. Mo. naerder ordre van date den 17ª Julij daeraenvolgende, mede dienende tot elucidatie van de voornoemde resolutie, waerby Ick onderges. Procureur Generael van Brabandt ben gelast, onder anderen mij exactelijk te gaan informeren ende laten informeren, off geene Officieren, Schouten, Schepenen, Vorsters nochte Rentmeesters in Brabandt werden bevonden, dan die van de ware christelyke gereformeerde Religie syn, ende andere vindende, die aanstonts van hare Bedieningen aftesetten ende te ontslaen, ende van Myne verrichtinge rapport te doen, omme des gesien, andere in hunne plaetse aengestelt te werden.

Dit poinct werd aengenomen voor notificatie.

Soo ben ick, op den 12 Augusti lestleden, ten dien eynde uyt den Hage vertrocken naar de Meyerie van 's Hertogenbosch, ende hebbe eerstelyck tot Hooge-Lage Mierde ende Hulsel, tsamen maeckende eene dinghbancke, bevonden dat de Seven Schepenen aldaer alle syn Roomschgesinde, doch eerlycke ende geschickte luyden, ende datter oorsaecke inde selve drie dorpen geene persoonen van de gereformeerde religie syn, bequaem ende gequalificeert tot het Schepen-ambt, volgens de verclaeringe van den Predikant ende Secretaris [1]) respe. hier nevens gaende sub nº. 1. [2])

Was aldaer in loco geen Officier, vermits Peter Duyrcant, substituut ofte Stadhouder van den Quartier-Schout de Ruyter, tot Oisterwijck is woonende.

---

[1]) De Secretarisplaats was dus reeds aan een Hervormde gegeven.

[2]) Deze verklaring van den predikant, die tot justificatie van den Procureur-Generaal strekken moest, ontbreekt, even als alle anderen, naar welke in dit stuk wordt verwezen.

2.

Tot Bladel, Reusel ende Netersseel, maeckende eene dinghbanck, hebbe insgelycx bevonden alle de Schepenen Paeps te syn, by gebreck aen andere stoffe, als blyckt by de verclaringe vanden Stadthouder Cornelis van Braeckel, den Predicant ende Secretaris Adriaen Tempelaers, geteekent n°. 2. Den substituut van den selven Secretaris, genaemd Adriaen Spoormans, paeps synde, hebbe ick uyt den naem van uwe Ho. Mo. affgeset, oock den Schepenen (expres wesende geconvoceert ende vergadert) belast, hem Spoormans voortaen niet meer in die qualiteit te erkennen noch te employeren.

Den Quartier-Schout van ..... [1]) werd gelast ende geordonneert, Spoormans, als paeps synde, van de Secretaris plaetse te Reusel aff te setten, gevende daervan advertentie aen haer Ho. Mo. om by deselve een ander bequaem persoon van de Gereformeerde religie aldaer tot de bedieninge van deselve Secretaris-plaetse aangestelt te werden. [2])

Ende ben ick naderhandt bericht, dat den voorsz. Secretaris t'sedert by provisie heeft gesubstitueert den Schoolm[r] van Bladel. [3]) Hebbe wyders by informatie ondervonden, dat seeckeren Bartel Spoormans, een vilain ende gespaignoliseert Papist, was bedienende het Secretarisambt van de heerlycke chynshoeve ende laetbanck tot Reusel voorn[t]., eertyts gecombineert geweest met de secretarie van Bladel en.

---

[1]) Oisterwijk.

[2]) Let wel op deze beschikkingen. Adriaan Spoormans was door den Procureur-Generaal ontslagen, en Barth. Spoormans werd zulks door de Staten, ondanks zijn beroep op de natuur zijner bediening. Eene laatbank (de eeuwenoude bediening van Villicus of Judex eener villa, gelijk die reeds tijdens Karel den Groote bestond) was zeer verschillend van eene Schepenbank. De laatbank van Reusel behoorde aan den abt van Postel, wien Reusel toekwam; en daar Postel niet in de Meijerij maar in het kwartier van Antwerpen lag, zoo beweerde men dat ook Reusel niet tot de Meijerij behoorde. Zie v. Heurn III, bl. 12, die echter niet zeggen kon, hoe dat geschil is afgeloopen. Reusel is aan de Meijerij verbleven.

[3]) Die natuurlijk Hervormd was.

Reusel; dan alsoo hy Spoormans pretexeerde te sullen bewysen, dat die secretarie was van eene bysondere natuur, oock dien aengaende wierde gedisputeert voor de Chambre Mipartie [1]) en voorts sich refererende tot seeckeren brieff van den heere Hooghschout Bergaigne, mitsga^{s} eene resolutie van uwe Ho. Mo. soo hebbe ick noodig geacht, soodanige bescheyden af te wachten en. naer examinatie derselver den Rentm^{r} Tempelaers te versoecken, omme schriftelycke instructie en. debatt daer tegens te willen instellen, t'welk synde geschiet ende by my gesien, soo soude (onder ootmoedige correctie) oordeelen, dat tot maintien van Uwe Ho. Mo. recht ende souverain gesach over den voorsz. dorpe ende Jurisdictie van Reusel, oock in conformiteyt vande 2^{e} en 4^{e} articlen van t' politicq reglement, mitsgaders van de opgemelde resolutie vanden 10^{n} April 1666, den voorsz. Bartel Spoormans van de voornoemde bedieninge behoorde affgesett te worden, versoeckende dienaengaende Uwe Ho. Mo. intentie te mogen verstaen, synde de voorsz. stucken hierby gevoecht sub n°. 3.

3.

Van gelycken sal den quartier Schout van ..... de paepen genaemt Crens ende Goris beyde hierbeseyden geroert, doen exhiberen d'acte van permissie die sy van haer Ho. Mo. souden mogen hebben geobti-

Inde dinghbancke van Hapart, Hoochloon ende Casteren, syn twee Schepenen vande gereformeerde religie, namentlijck Paulus van Oudenhoven, President Schepen, Secretaris ende Substituyt vanden Stadthouder Naehuys, neffens eenen Joos Aertssen, zynde de verdere vyff Schepenen Roomschgezinde, ende

---

[1]) Eene vergadering en rechtbank van wege de Noord- en Zuidelijke Nederlanden, om de geschillen over de bijzondere heerlijkheden enz. in N.-Brabant te regelen.

inde voorsz. dorpe van Hooghloon ende van Casteren geene gereformeerde inwoonderen, als by verclaringe geteeckent n°. 4.

neert om in de Meyery te mogen woonen, en by gebreecke van dien jegens hun te procederen volgens ende in conformité vande placaeten envan d'ordre van 't landt, sonder daervan in gebreecke te blyven. [2])

Seyden wyders de voorsz. twee Schepenen, dat tot Hoochloon woont seeckeren paep genoemt heer Crens [1]) aldaer gesonden by die van de abdye van Tongerlo.

4.

Dat in de dorpen van Eerssel, Steensel ende Duysel, maeckende eene dinghbancke, geen bequame stoffe is van gereformeerde Luyden, en sulcx alle de Schepenen aldaer Pausgezinde, bekent den Predikant Do^ne^ Waterbeeck by syne nevensgaende verclaringe sub n°. 5. Zeyde alnoch tot Eersel te woonen eenen Paep, genaemt heer Goris [3]), en. lidt van de abdye van Postel. Ende wyders by my bevonden synde dat door seeckeren Adriaen Wynen, bitter Papist, de secretarie aldaer wierde bedient, by substitutie van Henrie le Grand, mede L^t^ vanden Lantdrost, hebbe denselven in Vergaderinge van Schepenen afgesett ende van synen gedanen eed ontslagen, gelyck Ick daer naer affgeset hebbe Goyaert Meys, Paeps synde, en. wegens den voornoemde le Grand substituyt Secretaris der Dinghbancke van Vessem, Wintelre ende Knechtsel,

---

1) Pastoor Godefridus Corijns. Hij werd in 1669 verdreven en stierf te Tongerlo.

2) Er wordt alleen gesproken van een eventueel verlof (dat niet bestond of aan kloosterlingen gegeven werd) om er te mogen *wonen*. De *uitoefening van godsdienst* was ieder priester ten strengste verboden. Reeds bij plakkaat van 16 Junij 1648 waren *alle* priesters uit de Meijerij verbannen. Gr. Plakkb. 258.

3) Pastoor Gregorius Sichmans. Zijn verder lot is onbekend.

oock aldaer fungerende het Schoutampt bij substitutie vanden Stadthouder Naehuys, als blyckt bij extract uit de rolle derselver dinghbanck, gequoteert n°. 6, synde beyde voorsz. Secretariën naderhandt by Uwe Ho. Mo. geconfereert op seeckeren Balthasar Eysbergen.

5.

Den Quartierschout sal inde dinghbancke hier beseyde genoemt, hebben aen te stellen vier Schepenen van de ware Christelijke gereformeerde religie, en. voorts sorge dragen ende bevorderen, dat de placaten van't landt niet alleen voortaen aldaer gepubliceert, nemaer oock geaffigeert werden.

Wyders bevindende dat in de dinghbancke van Seelst, Velthoven en. Blaerthem, by Otto van Doesburgh, Schoutet ende Secretaris aldaer, waren aengestelt alleen drie Schepenen van de ware gereformeerde religie, en. vier Papisten, onaengesien in de voorsz. plaetsen noch ses personen vande religie werden aengewesen, habil ende bequaem tot het Schepenambt, te weten Bastiaen Willems, Jan Willem Huybrechts, Teunis Wouters, Huybert Willems, Jan Dircxsen en Matthys Laurenssen, soo hebbe ick de voorsz. vier paepsche Schepenen, met namen Jacob Aertssen, Alexander Andries, Jan Anthonissen en. Reinier Paulus, van hunnen gedanen eedt ontslagen ende afgesett, als blyckt by extract uyt de dinghrolle, alsmede verclaringe gequoteert n°. 9, mede inhoudende, dat den voorsz. Doesburgh sich heeft vervordert gehadt den voorsz. Jan Willem Huybrechtsen by den advocaet Fiscael Cuyck op uwe Ho. Mo. ordre aengestelt synde, een jaer daernaer te casseren [1]). Den Vorster Jacob Hendrix vande Velde op verscheyden poincten by mij geëxamineert synde, verclaerde onder anderen, aldaer niet gebruyckel. te syn de placaten

[1]) Te bejammeren is het, dat niet wordt opgegeven om welke reden dit casseren geschied was.

naer gedane publicatie te affigeren, dat oock jaerl. het reglement op de politique reformatie niet en wert gepubliceert, maar wel het Echt-reglement.

6.

In plaetse van de drie affgesette paepsche Schepenen, sall den Quartier schout drie andere van de ware Christel gereformeerde religie hebben te surrogueren ende aen te stellen.

Tot Buedel gecomen synde, ben bericht dat de gereformeerde gemeynte aldaer vry considerabel was [1]), ende de ledematen wel hondert in getall, oock onder deselve overvloedige stoffe en. persoonen, gequalificeert tot het Schepenambt, als onder andere:

Hendrick Lucas, gewesene Burgerm^r ende Schepen.

Hendrick Bogaerts, gewesene President.

Hendrick Janssen, out Schepen.

Nys Koocken, out Burgerm^r ende Schepen.

Jan Lamberts, out Kerckm^r.

Adriaen Simons, tegenwoordig H. Geestm^r. [2])

Dirck Jacobs, out Schepen.

Geert. Boonaerts.

Pieter Bal, Kerckm^r ende Jan Bax, nevens meer andere.

Ende dat desniettegenstaende aldaer in bedieninge waren drie paepsche Schepenen, met namen Peter Willems, Hendrick Royn Davids, en. Willem Daessen, hebbe mits dien affgesett en. vanden eedt ontslagen deselve drie paapsche Schepenen, alsmede Martyn Bartels, paeps substituyt Secretaris wegens syn vader, Bartel Joost Bartels, dienende tot bewys de nevensgaende verclaeringe van den kerkenraedt, ende acte uyt het protocol geq^t. n°. 10.

---

1) Budel behoorde aan den Prins van Oranje.

2) Armverzorger.

7.

Den Quartierschout sal dese seven Papen doen exhiberen de acten van permisse die sy van haer Ho. Mo. souden mogen hebben geobtineert om in de Meyerie te mogen *comen ende verblyven*, ende by gebreecke van dien jegens hun procederen volgens ende in conformité van de placaten envan d'ordre van 't landt, sonder daervan in gebreecken te blyven.

De drie dinghbancken vân Tongelre, Woensel en. Eeckaert syn becleet met Schepenen alle Roomsgesinde, vermits aldaer niet en wert gevonden bequame stoffe der luyden van de gereformeerde religie, uytgesondert alleen dat tot Woensel twee Schepenen vande religie syn, als by verclaringe geteekent n° 19 van Dom. Johannis Boucardus, daerby voegende, dat tot Tongelre en. Woensel den paepschen dienst geduyrichl. wert gedaen door twee Paepen.

8.

Tot Oirschot mette seven onderhoorende gehuchten, hebbe naer gedaen ondersoek bevonden, dat nopende het aenstellen van Schepenen aldaer wel wierde geobserveert het verdragh tusschen uwe Ho. Mo. ende Grave van Merode, als voor de helft Heer van Oirschot, gemaekt op den 19ⁿ Mei 1604, volgens resolutie aen my vertoont. [1]) Maer claeghde den Predicant Dom. Robertus Immens over de stoutigheden der Papisten ende vyff inwonende Papen, mitsgaders grouwelijcke superstitiën [2]) in deselve vryheyt werdende gepleeght, als breeder te sien is by deszelfs predicants verclaeringe hier by gevoecht sub n°. 22.

Is wyders by my ter presentie van Schepenen ge-

---

1) De heerlijkheid van Oirschot behoorde half aan den Hertog van Brabant (wien de Staten succedeerden) en half aan een bijzonder heer, zijnde destijds de graven van Merode. De beide bezitters der heerlijkheid benoemden ieder de helft der Schepenbank.

2) Jammer dat de verklaring ontbreekt, waaruit ons den aard dezer „gruwelen" zou blijken. Misschien wordt er mee bedoeld de devotie van O. L. Vronw „bij den heiligen eik."

casseert Anthonis Lamberts vanden Heuvel, bij gemelde Grave van Merode paeps aengestelde Vorster tot Verren-Best, district van Oirschot.

9.

Tot Oerle, waeronder Merefelthoven, syn bevonden ses paepsche Schepenen, synde alleen den President vande gereformeerde religie, bij gebrek aen andere stoffe. Ende werdt den roomschen dienst door een Paep aldaer woonende opentlyk gedaen, volgens verclaringe van Dom. Johannes Camenius, predicant aldaer, get. n°. 24, gelyck mede denselven nevens den predicant van Vessem, als Gedep^den der classis van Kempenlandt ende Peellandt, general. claeghden over de exorbitante excessen des Pausdoms, als naerder te sien is by hunne verclaeringe sub n°. 25.

Oock sal den Quartier-schout den Paepschen dienst die tot Oerle opentl. gedaen wert hebben te weeren, en voorts jegens den paep hierbesyden geroert procederen sooals ten regarde van de andere boven gementioneerde papen is geordonneert.

10.

In de dinghbancke van Oostelbeerse ende Middelbeerse is maer eene Schepen vande religie, mede by gebreck van andere stoffe, de stouticheyt des Pausdoms wert geseght onverdrachel. te syn, en. aldaer te woonen eenen Mispriester, synde een duyvelbander [1]), als by verclaringe vanden Predicant Dom. Petrus Aelstius, gequoteert n°. 26.

Van gelycken jegens den Mispriester hier besyden geroert.

11.

De seven Schepenen van Hilvarenbeecq, Diessen,

Den Quartier-schout

1) Waarschijnlijk wordt hier bedoeld pastoor Didacus Roijmans, een ijverig priester, gelijk vooral bleek bij eene besmettelijke ziekte, en uitstekend predikant. Vgl. v. Gils *Memorieboek*, bl. 462.

Al jegens deze twee paepen mede procederen als voren, ende den substituyt in de hierbeseyden genoemde dinghbancke laten woonen.

Riel ende Westelbeerse, maeckende eene dinghbancke, hebbe bevonden alle pausgesinden te syn, ter oorsaecke in deselve plaetsen niet en woonen eenige luyden van de religie, gequalificeert tot het Schepenambt. Dat mede tot Beecke ende Diessen in yder plaets een paep is woonende, ende dienst doet, als by nevensgaende verclaringe van Dom. Johannes de Bitten, geq^{t}. n°. 27. Is aldaer in loco geen officier, alsoo Peter Duyreant, Stadthouder vanden Quartier-Schout de Ruyter, tot Oosterwyck woont. Den rentmr. van 't capittel van Hilvarenbeeck [1]), genaemt Johannes Rysbos, hoewel paeps synde, hebbe ick niet affgeseth, alsoo denselven my vertoonde seeckeren uwe Ho. Mo. resolutie van date den 30^{en} December 1640, onder anderen continerende dat hij Rysbos, op vertrouwen van syn comportement, sal blyven gecontinueert, mits dat naer hem een vande religie sal werden aengestelt.

12.

Jegens Cornelis van Veen, religieus uyt de abdye van Tongerlo, sal den Quartier-Schout procederen als boven.

Tot Moergestel geene bequame stoffe synde der luyden vande gereformeerde religie, is sulcx de Schepenbank in 't geheel becleet met Pausgesinde. Is wyders seeckeren Cornelis van Veen [2]), religieus uyt de abdye van Tongelre, syn fixum domicilium aldaer houdende, ende den paepschen dienst doende.

Jan Janssen van Vaerlen, stadthonder van den drossaert Adriaen van Bouchout, paeps synde, hebbe

---

[1]) De bezittingen des kapittels waren aangeslagen en gesteld onder beheer van den Rentmeester der kerkelijke goederen. Rysbos zal een zijner ondergeschikten zijn geweest.

[2]) Alipius van Veen, licentiaat in de godgeleerdheid en ervaren Canonist. Vgl. v. Gils, l. c. bl. 429.

ick affgeseth, ende van syn gedaenen eedt ontslagen, dienende tot bewys de bylage sub n°. 28.

13.

Onder de seven Schepenen der dinghbancke van Tilborgh ende van Goirle bevonden hebbende dat drie papisten waren aengestelt, namelyck de twee van Goirle (alwaer geen andere stoffe is) en. tot Tilborch eenen Cornelis van den Merenborch, niettegenstaende aldaer nog verscheyden bequame personen van de religie syn, hebbe ick in volvoeringe van uwe Ho. Mo. opgemelte resolutie, den voorsz. Merenborch van het Schepenambt ontslagen ende affgeseth.

In plaetse vande affgesetten Schepen Merenborch, sal den Quartier-Schout een andere vande ware Christelycke gereformeerde religie hebben aen te stellen ende te surrogueren, en. op de papen severe te letten en goet regard te nemen, procederende jegens deselve gelyck ten regarde vande anderen hierboven to meermaels is geordonneert.

Ben wyders geinformeert, alsdat tot Tilborch sich metter woone onthouden drie papen, te weten den eenen als pastoor, met name N. Weyberg [1]), ende twee syne capellanen, genaemt N. Roymans en. N. Baelmans, alle religieusen uyt het convent van Tongerlo, plegende deselve ten verscheyden respecten groote stoutichheden ende excessen, alles blyckende by drie documenten geteekent n°. 29.

14.

Tot Venloon [2]) gecomen synde, bevonde dat vier van de Schepenen aldaer waren bittere papisten, als den president, Adriaen Gerritsen Couwenbergh, Wouter Andriessen Cuypers, Lambert Cornelisse van den Hove ende Willem Janssen Schuyrmans, onaengesien

De heer van Loon sal aanges. werden, dat hy inde plaetse vande affgesette paepsche Schepenen, Stadthouder, Vorster, ende onder-Vorster, andere vande ware Christ.

---

[1]) Antonius van Waijenberg; in 1674 is hij als pastoor naar Rosendaal gegaan.

[2]) Loonopzand.

ereform. religie sal ebben aentestellen, nde te surrogueren, onder daervan in gereecken te blyven, p poene dat haer Ho. Mo daerinne selfs illen versien. Gelyck ock den Quartierchout sal hebben te tten op den paep ie hem op 't huys an den voornoemde eer van Loon ontoudt procederende gens hem als voren.

de gereformeerde gemeynte aldaer bestaet in achtentachtig ledematen, en. omtrent driehondert toehoorderen; dat oock den Stadthouder van 't Drostampt, met name Pierre Goisson, alsmede Dirck van Duppen, Vorster. ende Adriaen Janssen, onder-Vorster, insgelycx paeps waren; derhalve hebbe ick de voorsz. vier Schepenen, Stadthouder ende twee Vorsters, uyt den name van uwe Ho. Mo. affgeseth en. van hunnen eedt ontslagen, met interdictie aen alle deselve van hun mette voorsz. respectieve bedieningen meer te bemoeijen, ende bevel aen Schepenen, hun in die qualiteit voortaen niet te erkennen. Ende wierde ik alnoch bericht, dat op 't huys vanden heer van Loon [1]) is woonende eenen paep, genaemd Martinus van Rossum [2]), die op sondagen ende paepsche heilige dagen den dienst stoutelyck ende met grooten toeloop van menschen is doende, wordende tot bewys geexhibeert de bylage gequoteert n°. 30.

15.

Haer Ho Mo vertaen wel expresselat de placaten vant andt jegens de papen nde pausgesinden gemaneert, exactel. en. pointel. moeten werden geobserveert en. nagecomen, ende wert derhalve den Quartier-Schout gelast daervoor sorge te draeghen en. sulcx te bevorderen, sonder van les te doen in gebreecken te blyven, op pene van daerover engesien te werden.

Tot Waelwyck bevonden dat niet alleen de seven Schepenen, maer oock de Kerckmeesters en. H. Geestmeesters alle van de gereformeerde religie syn en. voor soo veele Uwe Ho. Mo. ordres wel werden geobtempereert, doch dat de placaten tegens de papen ende pausgesinden geëmaneert, groffelyck aldaer werden overtreden [2]), als breeder bij ample verclaringe, sub n°. 31.

---

[1]) Destijds Thomas d'Immersele, graaf van Bokhoven, burggraaf van Aalst, heer van Immersele, Havelny, Itteghem enz.

[2]) Zie de volgende oorkonde.

16.

In beyde dinghbancken van Cuyck en. van Helvoirt syn alle de Schepenen pausgesinde alsoo daer geen bequame stoffe van gereformeerde inwoonderen is. Dom. Timotheus Roelandus, predikant tot Helvoirt, claeghde dat seeckeren paep genaemt Johan Urth [1]) in qualiteit als rentm^{r} der goederen van St Geertruyts abdye te Leuven, aldaer op de pastorie was woonende ende dagelycx opentlyck de misse deed.

Den Quartier-Schc zal jegens dese paep procederen als vor

17.

Tot Schijndel bij informatie ondervonden hebbende, dat maer een Schepen vande religie ende geene verdere bequame stoffe aldaer en was, dat den paepschen dienst opentlyck aldaer is gepleeght geweest, doch onlangs is opgehouden [2]), ende dat eenen stouten paep genoemt heer N. Geldorp [3]) daer vast is woonende, met commissie ofte paspoort voor syn leven, dat mede seeckeren Petrus Grinsven, veynsende vande religie te syn maer geen litmaet, de secretarie aldaer bediende, bij pachtinge van Joost Verbeeck.

Op deze § is d eene aanhaling toep selijk gesteld wat der n^{0}. 16 is voor schreven.

18.

Hebbe alnoch ondervonden, ende blyckt by nevensgaende verclaringe sub n°. 37, dat de respective vier

Als voren.

---

[1]) Zie de volgende oorkonde.

[2]) Men had namelijk, om alle plagerijen en vervolgingen te ontkomen, in 1666 eene kapel gesticht onder Uden, dat in het land van Ravenstein lag, en bij gevolg niet tot het gebied der Staten behoorde.

[3]) Henricus van Geldrop; zijne volhardende zorgen worden hoog geroemd. Later trad hij in de orde der Minderbroeders.

dinghbancken van Osch, Heesch, Berchem ende Nistelroy, ghelyck syn becleet met paepsche Schepenen, uytgesondert alleen dat tot Osch een Schepen vande religie is. Dat mede inde voornoemde dorpen geene gereformeerde inwoonderen syn, bequaem ende gequalificeert tot het Schepenambt. Wierde my wyders gerapporteert, dat tot Heesch voors. metter woon is een paep [1]), opentlyck ende met groote stoutigheyt aldaer dagelycx den dienst doende.

19.

Als voren.

Insgelycx syn met paepsche Schepenen voorsien de beyde dinghbancken van Geffen ende Nulandt, by gebrek van andere bequame stoffe, als by verclaringe geteekent nº. 38, mede inhoudende dat aldaer woont seecker Mispriester, genaemt Johannes vander Heyden [2]), stoutelyck den Roomschen affgodischen dienst doende.

20.

Den Quartier-Schout alde paepsche Scheenen hebben te reoveren ende andere ersonen vande ware aristel. gereform regie in hare plaetse en te stellen, oock

Onder de seven Schepenen der dinghbancke van Berlicum ende Middelrode, hebbe bevonden maer een Schepen van de gereformeerde religie, genoemt Sybrandt Banga, ende dat niettegenstaende binnen deselve heerlicheyt noch syn woonende drie andere

---

1) Waarschijnlijk pastoor Jacobus van Dijk.

2) Hij was pastoor van Geffen en bediende tevens Nuland. Hij werd zoo onverbiddelijk vervolgd, dat hij zich verschuilen moest; men veronderstelde, dat hij verdwenen was, aan niemand trouwens was zijn verblijf bekend dan aan de zijnen; en om alle gevaar te voorkomen, noemde men hem nooit bij zijn naam; *Neef* of *Hannesneef* waren de benamingen waarmede men hem onderling aanduidde. Dat hield hij zoo dertig jaar vol, middelerwijl verschillende omliggende gemeenten bedienende. Hij stierf er in 1694.

personen vande religie, met namen Frederik Hendrick Donck, Wouter van Davervelt ende Willem Jacob Henricx, alle gequalificeert ende bequaem tot bedieninge van 't Schepenambt, behalve noch drie schoolmeesters. Ende nopende de excessen van seeckeren paep aldaer, genaemt H. Quisthout, referere my totte bylage gequoteert n°. 41.

te letten op den paep, genaemt Quisthout, ende tegen denselven te procederen als ten regarde van andere papen hiervoren is geordonneert.

Wyders is goetgevonden ende verstaan, dat hier van extract gesonden sal werden aen de respectieve Quartier-Schouten van de voorsz. Meyerie van 's Hertogenbosch, voor soo veel het haer is concernerende, met expressen last ende bevel, datse aen haer Ho. Mo. reeden ende reeckenschap sullen hebben te geven, waerom de bovenverhaelde abuysen ende excessen, in conformité vande placaten van haer Ho. Mo. niet en syn geremedieert geworden, met naeder ende stricter bevel, dat syluyden int toecomende daer omtrent meerder vigilantie sullen hebben te adhiberen, deselve abuysen ende excessen, mitsgaders de licentie vande Papen ende Pausgesinden tegen te gaen ende te remedieren naer behooren, in conformité als vooren, ende wyders tot des te beter bevorderinge van dese hare Ho. Mo. goede meeninge ende intentie, inde respectieve quartieren van hare bedieningen moeten woonen ende fixum domicilium houden, sonder daervan ende vant geene hierboven is geordonneert, eenichsints in gebreecke te blyven, op poene van daerover aengesien te werden.

H. A. B^on^ DE PALLANT, Vt.

Accordeert met 't voorsz. register,

N. RUYSCH.

Jammer is het, dat wij de verklaringen der predikanten niet bezitten, naar welke de Procureur-Generaal verwijst, vooral die, welke betrekking hebben tot de Katholieke godsdienstoefeningen. Voor zoover het kwartier van Oisterwijk betreft, wordt dat gemis aangevuld door het volgende dokument; 't is een nittreksel uit een onderzoek des Goeverneurs van 's Hertogenbosch en de verslagen van verschillende predikanten, gedagteekend vier jaar na de reis des Procureurs-Generaal. Het is van heel religieusen aard, en bewijst dat men ondanks alle rechtsvervolgingen door de Staten tegen de overgebleven priesters bevolen, er maar niet in slagen kon die voor goed te verdrijven. Die van daag hier vluchten moest, verscheen morgen op eene andere plaats, en weldra was ook zijne stede door een opvolger aangevuld. Dat men destijds verplicht was dikwijls van standplaatsen te verwisselen, blijkt onder anderen uit de vergelijking dier twee stukken; en als onze parochiën van hare wederwaardigheden in de 17e en 18e eeuw meer aanteekeningen hadden kunnen houden, — wat echter in dien treurigen, drukkenden tijd niet zoo gemakkelijk of raadzaam was — zou ons zulks nog duidelijker worden; doch over het algemeen bezitten wij zeer weinig van dien aard, met betrekking tot de jaren die het belangrijkst voor de geschiedenis zijn, toen de vervolging het hevigst woedde.

Ook zal uit het volgende dokument verder blijken, van welken aard de stoutigheden en „gronwelijke superstitiën" waren, welke de Procureur-Generaal aan de Katholieken verwijt; en tot hoeverre het vaderlijk bestuur der predikanten zijn eischen wist door te zetten, kan ten overvloede nog blijken uit de Remonstrantie der Classis van Breda, ten jare 1669, aan den Prius van Oranje ingeleverd, die onlangs in de *Dietsche Warande* (Dl IX, bl. 92) is op-

genomen. Wij verwijzen te meer naar dat stuk, omdat de Bredasche predikanten zich op het voorbeeld der Meijerij beroepen en er op drukken, dat de Staten-Generaal „de vigilantye der predikanten des Classis van 's Bosch, aangenaem hebben opgenomen."

EXTRACT op de stoutichedeu des Pausdoms, in den quartiere van Oisterwijck, Meyerye der stad 's Hertogenbosch.

Tilborgh. Werden bevonden drye paepen, die daegelycx misse syn doende op het huys [1]) en. in een schuer, tot welcke affgodische dienst groote meenigte van volck is loopende, met Paternosters in de handt, neffens het huys van den predicant, met dreygement, soo het die Predt. wil beletten, 't selve met ponjarden sullen vergelden. [2])

---

[1]) Het huis: het kasteel van Tilburg. De heerlijkheid behoorde destijds aan Baron Schetz van Grobbendonck, die den Katholieken veroorloofde in zijne slotkapel ter kerk te komen. De Kwartierschout was door geld gewonnen, zoodat hij daaromtrent en ook voor zoover de schuurkerk betrof, door de vingers zag.

[2]) De predikanten zagen in de Katholieken nog al ligt (nog al graag, zou men haast zeggen) ponjard-mannen, maar nooit hebben deze van zulke wapenen gebruik gemaakt, om het hun aangedane leed te wreken. Een paar voorbeelden. Nauwelijks was 's Hertogenbosch in 1629 veroverd, of van daar werd aan de Staten-Generaal een schrijven gezonden, waarin beweerd werd, dat de Katholieken er alle Protestanten wilden ombrengen. Het oorspronkelijke stuk berust in 's lands archief, bij de correspondentie van Frederik Hendrik en de Gedeputeerden te velde tijdens het beleg. Nimmer is er één Protestant omgebragt. In 1734 was het even erg.

St. Jan Baptist en H. Sacramentsdag vielen dat jaar op denzelfden dag. Men had hier te lande verspreid, zegt v. Heurn (Hist. IV bl. 13), dat bij die gelegenheid iets ten voordeele der Roomschen zou voorvallen. „Sommige inwoonderen dezer stad ['s-Bosch]", gaat hij voort, „ongerust, stelden zonder eenigen schijn van rede vast, dat dit met eene geheele omkeering gepaard zou gaan. Men gaf hier voor, dat die omwenteling omtrent de St. Janspoort beginnen zoude." Van Heurn verklaart eerlijk, dat de Ka-

Hoogh-Mierde. Woont aldaer een paep ... Campenhout met syn schoolmr welcke beyde met syn volck en. kinderen uyt ende in gaen.

Loon op Zant. Woont een paep op het Casteel [1]), Maarten van Rossem, syn dienst openbaer doende in de plaetse daertoe bereyt.

Helvert. Woont eenen paep, genoemd Verico [2]), alle sondaagen ende H. daege syn dienst openbaer doende.

Boxtel. Drye paepen, de paeter in het clooster aldaer [3]), noch een woonende in het principaelste van de plaetse, plegende verscheydemael papiste dienst in syn huys, de derde woonende aldernaest den officier. Syn oock twee schueren geapproprieert tot dese affgodissen dienst, versien met een altair, predickstoel ende bancken, gelyck de kercke-raedt aldaer met oculaire inspectie hebben gesien, scheldende ende lasterende de Gereformeerde, seggende meede dat het haer genoegh kost [4]) dat sy sulcke vrydom hebben.

Michiels-gestel. Paep Johan van Schyndel, woonende aldaer op een seecker huys, genaemt de Muggenheuvel,

---

tholieke geestelijkheid die geruchten tegensprak. Ook de Classis van Breda beweerde in hare Remonstrantie (*D. W.* t. a. p.) dat de Katholieke godsdienst uitliep „op het uytroeyen van de ware Religie ende om te *vyer ende te swaerde* de Religions verwanten sonder aensien der personen indien sy konden te vervolgen."

1) De heer van Loonopzand was Katholiek, binnen den omtrek van zijn kasteel was eene noodkerk getimmerd.

2) Misschien wordt hier bedoeld: Antonius de Fourneau, later abt van S. Geertrui te Leuven. Hij was destijds pastoor te Helvoirt.

3) In het Clarissen-klooster aldaar verbleven nog religieusen, waaronder eenigen uit 's-Bosch gevlucht. Omtrent vrouwen-kloosters was men nog al toegevend, die mochten *uitsterven;* de mans-kloosters waren opgeheven en de leden verdreven. Als men hier en daar van een religieus van Tongerlo hoort gewagen, beteekent zulks, dat die geestelijken de pastorale bediening vervulden in eene parochie, welke van ouds aan die abdij behoorde.

4) Eene insinuatie der predikanten ten laste van den Kwartierschout, die zich liet omkoopen.

doende syn dienst in een seecker huys daertoe geapproprieert, tegens over de schutsboom, gelyck de Predikant neffens den Pred[t] van den Dungen, naer oculaire inspectie hebben bevonden.

Druynen. Aldaer is een paep genaemt heer Dircx, publ. misse doende; daer woont oock een ordinair paep in het laetste huys van Onsenoort, paelende aan de combinatie-plaetse van Kuyck, synde uyt het clooster van Tongerloo, hem noemende pastoor van Druynen; doopende de kinders, hertrouwende de luyden die van den Predicant getrout syn, [1]) ende als dat versuymt wordt, soeckt

---

[1]) Ook de Katholieken dwong men, zich door den predikant te laten trouwen. Zou hun huwelijk echter in 't oog der Katholieke Kerk geen onwettige samenwoning zijn, dan moest het volgens de kerkelijke wetten gesloten worden. Dat de tegenwoordigheid van eenen Gereformeerden predikant, of, zoo men wil, de door hem gedane inzegening, het huwelijk van twee Katholieken niet wettig of geldig maakt, volgt uit de leer der Kerk, welke in het Concilie van Trente (*Sessio* XXIV, *De Matrimonio*, c. 1) voor de geldigheid des huwelijks het geven der onderlinge toestemming vóór den pastoor en twee getuigen vordert, en aan een Gereformeerden predikant toch wel geene pastoreele jurisdictie zal opdragen. Buiten het verschijnen vóór den predikant, was er dus om een geldig huwelijk te sluiten, een trouwen vóór den pastoor noodzakelijk.

Doch was het den toenmaligen Katholieken wel geoorloofd om zoogenaamd vóór den predikant te trouwen? Wij kunnen hierop met de woorden van een Katholiek Godgeleerde uit dienzelfden tijd antwoorden. De geleerde pater J. B. Verjuys, van de orde der EE. PP. Predikheeren en doctor der theologie, gaf, in 't jaar 1682 te Antwerpen, zijn *Pastorale Missionariorum* in 't licht. Hoewel hij dit uitmuntende werkje voor alle missionarissen schreef, bestemde hij het echter inzonderheid voor de missionarissen in ons vaderland. Hij zelf was, gedurende verscheidene jaren, als prefect der missiën zijner orde in de Vereenigde Provinciën, door de H. Congregatie ter Voortplanting des Geloofs met het houden van visitatie in Noord-Nederland belast geweest; men kan hieruit veilig besluiten, dat hij met den toestand volkomen bekend was, en zeer goed in staat te zeggen, hoe de Katholieken over 't algemeen dat trouwen vóór den predikant beschouwden. Hij nu bespreekt in het genoemd geschrift opzettelijk de vraag: Of het geoorloofd is vóór den predikant te trouwen, wanneer men eens vóór den priester getrouwd is (*Tractatus* XIII, *art.* VII). Hij beantwoordt haar bevestigend, en beroept zich, tot staving van zijn gevoelen, vooreerst op de algemeene

hy met dreygement de luyden daertoe te brengen, seggende dat onze trouw onwettelyck is en. dat sy in hoererye leven, ende dat hunne kinderen onecht syn. Syn oock aldaer groote superstitieuse actiën plegende in het begraven der dooden: knielende by het graff, settende schotels voor de huysen, waer in die geene die ter begraeffenis gaen, geld werpen; begraven ook de dooden met het vaendel van S^t. Joris, [1]) nu cortelyck daer toe gemaeckt; en. de Secretaris, die sich uytgeeft te syn van de Gereformeerde religie, draegt ordinaris dese affgodische baniere.

Hilvarenbeecq. Een paep genaemt N. Coenen en. by hem een cappellaen in syn huys.

Diessum. Woont een nieuwe paep uytet clooster van Tongerloo, op de pastorye aldaer, doende syn dienst in een boerehuys.

Moergestel. Woont eenen paep uytet convent van Tongerloo, met name N. de Roy [2]), op het huys van Sr Jacob

---

praktijk in eenige gedeelten van Holland en van andere der Vereenigde Provinciën, tegen welke geen der Katholieken ooit is opgekomen, en tot welker opvolging men meestal door de moeijelijke omstandigheden gedwongen wordt. Hierna verklaart hij, hoe dit buiten zonde geschieden kan: de predikant namelijk treedt hier slechts op voor het burgerlijke (*more politico*); want, daar de Protestanten het huwelijk niet onder de Sacramenten tellen, kunnen zij den predikant ook niet voor den bedienaar van een Sacrament houden. Het formulier, wat hij gebruikt, is geene geestelijke zegening, maar een burgerlijke heilwensch, zoo als ieder, die de nieuw gehuwden gelukwenscht, gebruikt. Er is ook geen gevaar voor ergernis, want evenmin als de Protestanten, zien de Katholieken in dat trouwen eene belijdenis van het Protestantismus, daar de Katholieken, die bij iedereen als zoodanig bekend staan, publiek op die wijze plegen te trouwen, of liever het reeds gesloten huwelijk te vernieuwen, om zoo ook door den Staat voor wettig gehuwd gehouden te worden. Verjuys voegt er eindelijk bij, dat men niet vóór den predikant trouwen moet, als het ergens op eene andere wijze kan geschieden.

[1]) Dit zal den leden van dat gild toch maar alleen te beurt zijn gevallen.

[2]) Theodorus de Roy.

de Kock, alsmede haer schuer, synde geapproprieert tot den paepschen godsdienst, alle daegen opentlyck dienst doende; en. de persoonen out synde boven de twaelf jaer moeten contribueeren yeder twaelf stuyvers; komen veel munnicken bedelen om gelt, vlas etc.

Goirle. Woondt eenen paep dicht by de kercke, syn dienst doende op den Antwerpschen bodem.

Oisterwyck. Woondt eenen paep, N. van de Graeff, op Kerckhove, doet wederom openbaerlyck missse, niettegenstaende een stooringe is geschiet. [1])

---

[1]) Wat beteekent zulk eene „stooringe"? Een voorbeeld uit de hoofdstad zal ons zulks doen begrijpen. „De Roomschgesinden", zegt de Protestant v. Heurn (Hist. II bl 492) „oeffenden niettegenstaande de strenge Plakaaten, hunne Godsdienst in afgelegen Huizen en Kelders, hetwelk hun somtyds gelukte, doch dikwyls werden zy gestoord.

Op den 15n Juny deezes jaars (1636) begaf zig de Hoogschout met zyne dienaars naar een huys waarin die Godsdienst geschiede. De bewoners van het selve, die geenzins dulden dat hy tegen hunnen wil daar binnen kwam, beriepen zig op den vrydom der burgeren van 's Hertogenbosch, volgens welke dezen in hunne Huizen vry waren en de Hoogschout hen, wanneer de deur en vensters gesloten zijn, daarin niet mogt vangen, dan met toestemming en in tegenwoordigheid van het grootste gedeelte der Schepenen.

De Hoogschout die zich hieraan niet kreunde, dreigde met geweld het huis te doen openen, doch die van binnen dreven hem en zijne dienaren terug, zoodat hy genoodzaakt werd, onverrigter zake te vertrekken.

Hy beklaagde zig deswegens aan Schepenen en vertoonde hun eenen brief des Raads van Staaten van 6 Juni 1634, inhoudende: „dat men niet verstond, dat dit voorregt der Burgerij, tegen de bevelen der Algemeene Staeten met opzigt tot den Godsdienst *en* de gemeene middelen gegeeven, strekken kon, *maar wel tegen andere misdaden.*" [!!] „Schepenen besloten de verzogte afkondiging te laaten doen, doch zo, dat die *alleen* zyne betrekking op het stuk des Roomschen godsdienst zoude hebben".

De Hoogschout mocht dus voortaan vrij de huizen binnen dringen, ondanks alle privelegiën, en (v. Heurn II bl. 498) ieder priester die Mis deed of eenige andere godsdienstige daad verrichtte was van goeden prijs; hij kon zich vrijkoopen voor 600 gulden, doch bezat hij meer, dan mocht men hem hooger aanslaan. Die een priester hielp ontsnappen, moest zelf dit losgeld betalen. Die zijn huis tot het houden van godsdienstoefening leende verbeurde 300 en ieder aanwezige 25 gulden boete. Een doodslager echter bleef ongemoeid in zijn huis.

Haaren. Woondt een paep van Tongerloo, doet mede aldaer synen dienst.

Vught. Woondt eenen paep ende doet daegelyck openbaerl. den dienst.

Waelwyck. Woondt een paeter in het clooster [1]), noch een paep nyt de abdy van Tongerloo, openbaer aldaer dienst doende, over welckers stouticheyt den Predikant bysonderlyck klaegt.

Dungen. Aldaer is een paep uyt het minnenbroers clooster tot Meegen, op Sondaeghen ende H. daegen opentlyck in het huys van seeckeren boer, genaemt Nelis Hendricx Huyberts, dienst doende. Wordt dryemael des jaers van huys tot huys collecte gedaen, door eenen affgesonden bedelmunnick tot Meegen, gelyck oock snlcx geschiet door eenen bedelmunnick van Herentals, die deze haere collecte meedeslepen naer haere cloosters.

Synde aldaer oock twee gilden, de eene van S. Teunis, de andere van S. Catharina, in welcke niemandt ontfangen wordt, dan die geswooren heeft de Roomsche religie nooyt te sullen verlaeten; wordende van yeder papist, tot onderhoudingh van boven ghemelte santen haere autharen, jaerlyckx gegeven een halve stuyver, en voor een afgestorven Gilde Broer off Suster, wordt ter eere van S. Thennis geoffert een verckenshooft, voor welckers genot de paep ter laeffenis van de overleedene de S. Anthonis misse doedt. Worden oock gevonden de paepsche Blocksanten, [2])

---

1) Dit vrouwen-klooster is onder geheime bescherming des huizes van Oranje tot in 1730 blijven bestaan. Twee vorstinnen uit dat huis hebben er den sluijer gedragen.

2) De wijken van 's Bosch werden in de volkstaal blokken genaamd, naar den *truncus* of offer*blok*, welke ten behoeve harer armen in de kerk stond. Ook hadden zij beelden hunner beschermheiligen en banieren, die bij de algemeene Processie werden rondgevoerd. De tegenwoordige gemeente Dungen was destijds nog

leggende inde school opgeslooten, waervan de paepsche kerckm^rs de sleutels hebben.

Onderstont: Dit alles uyt getrocken uyt de informatie vanden Heere Gouverneur van 's Hertogenbosch ende klachten by de Predikanten ingebracht den 7^e Juny 1671.

Was get.

EVERHARDUS SCHUYLL,
Pastor in Berlicom. [1])"

Deze klaagliederen der predikanten over de stoutigheden des Pausdoms, sloegen evenzeer op de Schouten, Fiscaals, Officieren en andere beambten, als op de Papen zelf. Tronwens eerstgenoemden, meerendeels uit de Vereenigde provinciën naar de Meijerij gezonden, om daar alle bedieningen te vervullen, beschouwden zich vaak als de blanken in een of andere kolonie, die, na spoedig fortuin gemaakt te hebben, naar het moederland terugkeeren, om daar hun dagen in vreugde te eindigen. Zij lieten zich door de Katholieken in den regel voor aanzienlijke geldsommen overhalen, en letten niet op de strikte naleving der plakkaten, welke zoo onverbiddelijk iedere Katholieke godsdienstoefening verboden en iederen priester het verblijf in de Meijerij ontzegden.

Doch tegenover hen stond eene andere macht, die met Argusoogen alles bespiedde: het heir der predikanten; lieten de ambtenaren zich tot inschikkelijkheid bewegen,

---

eene buiten-poorterij van 's Bosch, hare ingezetenen namen vroeger als zoodanig met hun patroonbeelden aan de Processie deel, en het is van die beelden dat de predikanten hier onder den naam van „Bloksanten" gewagen.

[1]) Lees: Predikant te Berlicum. Vgl. Oudenhoven. *Meyery* Edit. 1649, bl. 73.

de predikanten wisten hun zulks te verleeren; in 's-Bosch o. a. dreunde elk oogenblik de Schepenkamer van debatten over deze aangelegenheden; vooral was zulks het geval bij het optreden van nieuwe predikanten; deze, in het brandpunt der Hollandsche Reformatie gevormd, nog versch van de bron der Gommaristische onverdraagzaamheid komende, ontzagen niemand, maar donderden openlijk van den kansel tegen den Magistraat, die „de muren Sions verwoestte". En hielp dat niet, verbood het Schepenkollegie den predikant, openlijk den Schout aan te vallen, dan was de Synode daar, om zijne schriftelijke klachten te ontvangen en die bij de Staten-Generaal te doen gelden. En met welke argumenten zij hun vertoogen klem wisten bij te zetten, blijkt o. a. ook uit het hiervoren aangehaalde stuk in de *D. Warande* voorkomende. De armzalige vrijheid, welke den Katholieken ter sluik gelaten was, moest volgens hen uitloopen op „haet tegen de dyenaeren Godts", „het onverdraechelyckste was, te meerder stouticheyt der Papen in hunne affgoderije," waardoor „ten hoogste verdonckert werd de eer van dien grooten verschrickelicken Godt", zij wilden „vry blyven van het bloedt", en men moest „dadelicke ende vigoureuse remediën" gebruiken, „geproportioneert na de groote van dese wraekroepende sonde."

Zoo had dan het rapport van 7 Junij 1671 ook nu weer ernstige gevolgen. Op vrijdag den 12ᵉ derzelfde maand namen de Staten dit besluit:

„De Heeren van Brakel ende andere Gedeputeerden tot de saeken der Meyerye van 's Hartogenbosch, hebbende ... 1) gevisiteert ende ge-examineert, 't gene aen haer Hoogh. Moog. is gerepresenteert by de Gedeputeerden

1) Deze en volgende uitlatingen betreffen slechts herhalingen en officiëele termen, die aan den inhoud niets veranderen.

der E. Christelycke Synodi van Gelderlandt ende de Gecommitteerde der E. Classen van 's Hartogenbosch, Kempende Peelandt, aengaende de groote ende exorbitante stoutigheden vande Paus-gesinde in de Meyerye gepleegt werdende, met de stucken ende Documenten daertoe dienende .... hebben ter vergaderinge gerapporteert, dat haer E. hadden bevonden alle 't gene voorsz. van soodanige gewichte ende importantie te syn voor Godts Kerke, de handthaving ende voortsettinge van de ware Christelycke Gereformeerde Religie ende den welstandt van desen staet, dat daertegen met alle vigeur ende ernst behoort te werden versien, ende by provisie ende vooreerst [*let wel!*] door de middelen by haer Hoogh. Mog. albereits in deselver Placcaten geprescribeert, ende dat sy oock hadden ondervonden, dat aen de non-executie van dien voornamentlyck plichtig waren de respectieve officieren, aen wien de uytvoeringe van de voorschreve Placcaten seer scherpelyck aenbevolen is. Waer op gedelibereert synde, is goedt ghevonden ende verstaen, midts desen den Raedt van State te versoecken, ende op 't ernstighste te recommanderen, die voorsieninghe te willen doen, dat de respectieve Officieren, denwelcke in-cumbeert de voorseyde haer Hoogh. Mog. Placcaten, in alle obedientie, ende volgens haren Eedt ter executie te brengen, strictelyck ende sonder eenighe de minste conniventie gehouden te werden tot haer devoir, procurerende dat tegens de Inobedienten ende nalatige Officieren met allen yver geprocedeert werde, in conformité ende volgens den teneur van de selve haer Hoogh. Mog. Placcaten, sonder te gedoogen dat daeromtrent eenighe de minste conniventie werde gepleegt.

Was geparapheert JOHAN VAN REEDE, vt.

Onderstond enz.

geteekent: GASP. FAGEL."

Dat ook dit bevel niets hielp behoeft niet te worden gezegd. Ondanks alle voorschriften en plakkaten, alle beboetingen en verdrukkingen, het Katholicisme bleef in Noord-Brabant leven in volle kracht; had het zijn uiterlijken luister verloren, was de openbare cultus verboden, het leefde des te dieper in het hart, en het Protestantismus kon er geen wortel schieten, hoe ook gekweekt en gevoed, hoe beschermd en voorgestaan; en toen het volgende jaar, Lodewijk XIV den oorlog aan de Vereenigde Provinciën verklaarde en de Fransche benden Noord-Brabant overstroomden, leden al de plannen der predikanten, al de verordeningen der Staten voor een oogenblik schipbreuk; er was niet meer aan te denken, de Katholieken nog strenger te treffen.

Eenigen tijd naderhand echter, zoodra de vrede geteekend was, werden de vervolgingsmaatregelen met hevigheid hervat.

J. C. A. H.

VERSCHEIDENHEDEN.

SPAANSCHE VOLKSPOESIE.

Wij geven hier de zooveel mogelijk letterlijke overzettingen van een tweetal spaansche gedichten; zij zijn gekozen uit een bundel van andalusische liederen, die Fernan Caballero uit den mond des volks opteekende en onder dezen titel in 't licht gaf: *Cuentos y poësias populares andaluces, coleccionados por Fernan Caballero.*

DE BOODSCHAP DES ENGELS.

Toen de Eeuwige een kind wilde worden,
Sprak Hij tot den engel met groote teederheid:
Ga henen, Gabriël, ga naar Galilea,
Daar zult gij een klein vlek vinden,
Nazareth is zijn liefelijke naam;
Naast een huis ziet men een bloeijenden struik;
In dit huis, dat van David komt,
Is eene jonge maagd van vijftien jaren,
Zij is gehuwd met een timmerman,
En ofschoon zij arm is, bemin Ik haar zeer.
Zeg haar, dat Ik in haar wil verblijven,
En in haar zuiveren schoot vleesch en bloed aannemen.
De Aartsengel ging henen, de lucht doorklievend,
Totdat hij kwam aan de nederige woning.
En toen hij de schoone Maria zag,
Deelde hij haar mede wat God hem gelast had.
Wees gegroet, sprak hij met groote blijdschap,
Wees gegroet, Koningin en schoone Maria.
De Heer is met u, en gezegend zijt gij,
Eenig uitverkorene, onder de vrouwen,
En gezegend is de vrucht, die gij het licht zult geven,
De Koning van hemel en aarde, Jesus.

DE VOORZEGGING VAN HET HEIDINNETJE.

Een heidinnetje naderde
Aan de voeten der zuivre Maagd;
Zij knielde neêr ter aarde
En voorspelde haar de toekomst.
De dingen, die ik weet,
O mijn zoete liefde,
Draag ik verborgen
In mijn hart.

Moeder der schoone liefde,
Zoo sprak zij tot Maria,
Gij zult naar Egypte gaan, met het Kindje
En Josef in uw gezelschap.
De dingen, die ik weet, enz.

Gij zult uitgaan ter middernacht,
Als de zon haar aangezigt verbergt;
Veel moeijelijkheden zult gij verduren,
Gedurende dien langen togt.
De dingen, die ik weet, enz.

Het zal u welgaan bij mijn volk;
Zij zullen u met liefde behandelen.
De afgoden, als gij binnentreedt,
Zullen ter aarde vallen.
De dingen, die ik weet, enz.

Het goddelijk Kindje aanziende,
Sprak zij geheel teeder:
Hoeveel zult Gij te lijden hebben,
Sterretje van mijn leven!
De dingen, die ik weet, enz.

Het hoofd van dit Kindje,
Zoo schoon en bevallig,
Zullen we eenmaal zien
Met doornen omkroond.
De dingen, die ik weet, enz.

De handjes van dit Kindje,
Zoo blank en fijn gevormd,
Zullen we eenmaal moeten zien
Aan een kruis genageld.
De dingen, die ik weet, en .

De voetjes van dit Kindje,
Zoo klein en rozenkleurig,
Zullen we eenmaal moeten zien
Met een spijker doorboord.
De dingen, die ik weet, enz.

Gij zult gaan van berg tot berg,
Duizend wonderen doende,
Op eenen zult Gij bloed zweeten,
Op een anderen zult Ge uw leven geven.
De dingen, die ik weet, enz.

Gij zult sterven aan het kruis,
Opgerigt op den Calvarieberg;
Want tot zoover zal U brengen
Deze uwe overmatige liefde
De dingen, die ik weet, enz.

Maar de wreedste uwer smarten,
Die ik U al weenende voorzeg,
Zal zijn, dat Gij onder uw verlosten,
Heer, nog ondankbaren zult vinden.
De dingen, die ik weet, enz.

ZOO WORDT MEN LID VAN DE TWEEDE KAMER.

EEN HOLLANDSCHE VERKIEZINGSROMAN. [1])

De slechte pers heeft een zoo ontzaggelijk groot misbruik gemaakt van den naam *roman* dat de verschijning van een nieuw

---

[1]) Door Henry van Meerbeke. Amsterdam, Gebroeders Binger. Tweede herziene druk. 1870. 483 blz gr. 8°.

„leesboek" met het woord op den omslag: een roman, op vele menschen den indruk maakt alsof er te lezen stond: een zedeloos boek. Het gevolg hiervan is, dat zij het nieuwe werk bespreken en behandelen met de diepe verachting, welke een boek verdient, waarin de ondeugd aanbevolen, de wellust verleidelijk wordt afgeschilderd, de schandelijkste misdaden als vergefelijke zwakheden worden voorgesteld. Niettemin blijft het waar, dat *roman* eene onschuldige benaming is, gegeven aan verhalen van grooteren omvang dan de *romance*, eene even onschuldige benaming voor gedichten, welke eertijds geschreven werden in de *Lingua Romana*, eene vermenging van het Latijn met de volkstalen. De stof voor een roman is veelsoortiger en rijker, het plan kunstmatiger, de uitvoering omstandiger. Het lezen van een zedelijk goed en welgeschreven verhaal, hetzij historiesch of verdicht (al moet het slechts uitspanning zijn, nooit voorname bezigheid worden) zal ons gevoel verfijnen, ons met de wereld en de menschelijke natuur meer bekend maken en tevens onzen geest onschuldig en aangenaam bezig houden. Zulk een roman, zij zal behagen en onderwijzen, niet door enkel te vervrolijken, noch door het boekstaven van drooge lessen en dorre regelen, maar door vereeniging van het *utile* en het *dulce* in eene zoo treffende, ware navolging der natuur dat het verhaal onze verbeelding levendig bezig houdt, ons hart weet te treffen en voordeelig werkt op onzen wil.

Na deze inleiding zal het niemand kunnen verwonderen, dat ook wij den pseudoniemen Schrijver van den roman: *Zóó wordt men lid van de Tweede Kamer* dankzeggen voor zijnen arbeid en de beoefenaars onzer hollandsche letterkunde geluk wenschen met dit nieuw en uitmuntend voortbrengsel van onzen nederlandschen grond. Het is een hollandsche roman van hoofd tot voeten; hollandsch zijn de gedachten, en hollandsch is de taal; merkwaardig, voorzeker, in een klein land, waar het wemelt van ongeleerde overbrengers van uitheemsche buitensporigheden. Een beschaafd mensch kan zich nederzetten om dit leesboek te lezen, zonder eene uitrusting van verschillende woordenboeken.

Het onderwerp: een gebrekkig verkiezingsstelsel, — een der vele beoordeelaars kende aan dit werk, om het onderwerp, *le mérite de l'à-propos* toe — wordt in een rijkdom van ernstige en komische situatiën en karakterschilderingen ten toon gesteld; het plan, uitstekend goed doordacht en gerangschikt, wordt flink

vastgehouden, uitgewerkt en voltooid op het juiste oogenblik der ontknooping. Onder dit opzigt munt deze hollandsche roman uit boven sommige werken van den eenigen Charles Dickens, die zich meermalen van zijn hoofdpersoon afmaakt, na hem door een leger van bijomstandigheden op den achtergrond gedrongen te hebben. De stijl heeft doorloopend iets eigenaardig puntigs; de lezer voelt op iedere bladzijde den roskam van een helderziend en geestig satyricus.

Maar deze hollandsche verkiezingsroman heeft nog eene eigenschap, waarop wij meer prijs stellen dan op eenige andere, en welke wij niet ongeroemd mogen laten: het werk van Henry van Meerbeke is een hoogst zedige roman. We bedoelen allerminst hiermede lof te geven aan den Schrijver: wie hem kent, kon niet anders verwachten; maar wij spreken afgezien van den persoon; wij zijn nog niet geneigd als eene roemwaardige bijzonderheid te vermelden, dat iemand zedig spreekt en schrijft. Waarom dan deze eigenschap met voorliefde vermeld? Omdat zij zeldzaam wordt aangetroffen onder de duizenden romans, die het publiek verslindt. Het werk van Henry van Meerbeke behandelt louter wereldsche zaken, beschrijft wereldsche toestanden, zelfs van den intiemsten aard, maar heeft geen zweem van die dubbelzinnige situatiën, kwalijk verholene aanduidingen, half-vergoelijkte ergernissen, welke zeer vele goedgeschreven romans schandelijk ontsieren en tot gevaarlijke boeken maken.

Dat zulk een werk, van een hollandschen schrijver, tegen zulk een prijs (*f* 4.40), hier te lande een tweeden druk beleeft, is, voorwaar, een bewijs voor den nog goeden geest van ons volk. Het onderwerp zelf draagt er ongetwijfeld veel toe bij, maar de goede smaak van het beschaafd publiek heeft er ook zijn deel aan.

Al onze groote dagbladen en eenige letterkundige tijdschriften hebben in langere of kortere beoordeelingen welverdienden lof aan dezen hollandschen verkiezingsroman gegeven; het verwondert ons echter, dat wij de eersten zijn, zoover we weten, die er om de door ons vermelde eigenschap regtmatige hulde aan brengen.

Volgaarne maken wij de woorden van het *Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage* tot de onze: „Dat 't werk nog door velen, in „denzelfden traat geschreven, moge worden gevolgd!"

SPROKKELING.

RONDBORSTIGE BEKENTENIS. De anglikaansche pastoor Dr Lee, de vroegere secretaris van de *Association for promoting the unity of Christendom*, is thans nog een der ijverigste leden van de partij der Unionisten. Men zou hem den vertegenwoordiger van hare inzigten, wenschen en strevingen kunnen noemen; door deze opmerking krijgen de volgende woorden, uit eene onlangs door hem gehouden predikatie genomen, een bijzonder belang. Zij werd door hem uitgesproken bij eene novene ter gelegenheid van de oprigting eener gebedsvereeniging.

„Ik ben bereid met Dr Pusey de negenendertig artikelen [het symbolum der Anglikaansche Kerk] te verwerpen, die in mijn „oog geenerlei geloofsgezag bezitten; de engelsche Hervorming is „een verraad tegen den Roomschen Stoel geweest, van welken de „H. Augustinus, de eerste apostel van Engeland, zijne zending ge„kregen heeft.... De scheiding heeft de treurigste gevolgen gehad, „onder anderen ook het ontstaan van honderd verschillende sekten, „van welke geene met de andere in 't geloof overeenstemt.... „Men moet aan de hereeniging des Christendoms vooral daardoor „arbeiden, dat men er voor bidt."

Laat Dr Lee bidden en blijven bidden, dan hopen wij niet slechts hem zelven eens met de ware Kerk van Christus hereenigd te zien, maar zijn gebed zal ook voor vele anderen verhooring vinden.

EINDE VAN HET ZESENVIJFTIGSTE DEEL.